

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ**

Марија В. Пантелић

**ИЗГРАДЊА САВРЕМЕНИХ
ПРИНЦИПА ПРОЦЕЊИВАЊА
У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНСКОГ
ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА
И РАСХОДА**

Докторска дисертација

Београд, 2015.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF ECONOMICS**

Marija V. Pantelić

**THE CONSTRUCTION OF MODERN
MEASUREMENT PRINCIPLES
IN THE FUNCTION OF MATCHING
OF REVENUES AND EXPENSES**

Doctoral dissertation

Belgrade, 2015

МЕНТОР:

проф. др Дејан Малинић, редовни професор,
Економски факултет, Универзитет у Београду

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Датум одбране докторске дисертације: _____

Изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода

Резиме

Процес финансијског извештавања и финансијски извештаји које продукује су од изузетног значаја будући да обезбеђују неопходну информациону основу за доношење економских одлука. Почетком новог века, проблематика финансијског извештавања је као никада до тада у фокусу разматрања веома широког круга учесника, укључујући чак парламенте и владе, а повод за то је представљало неколико таласа скандала у финансијском извештавању и дугогодишња финансијска криза. Између осталог као важна тема ових расправа наметнуо се однос рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности. Ова расправа се у основи своди на дебату о поузданости и релевантности.

Примарни циљ финансијског извештавања код рачуноводства историјског трошка представља утврђивање тачног и упоредивог периодичног резултата, док је примарни циљ рачуноводства фер вредности утврђивање фер вредности нето имовине. Како је нормативна основа савременог финансијског извештавања у основи својеврсна комбинација ова два концепта финансијског извештавања то је потребно обезбедити и помирење ова два циља. Исправна периодизација прихода и расхода, као претпоставка обрачуна успеха, као и исправно вредновање средстава и обавеза (нето имовине) стимулисали су рачуноводствену праксу на развој рачуноводствених принципа а рачуноводствену теорију на испитивање постојећих и изградњу савремених принципа процењивања који су у функцији реализације циљева финансијског извештавања. Рачуноводствени принципи, дакле, представљају инструмент за испуњење циљева финансијског извештавања.

Рачуноводствени принципи су уграђени у законску и професионалну регулативу, али имају и функцију допуне рачуноводствених стандарда кад год нека питања нису експлицитно регулисана стандардима или/и постоји висок степен просуђивања. Имајући у виду њихов значај, као најважнији циљеви овог рада су: (1) продубљивање теоријских сазнања у вези са рачуноводственим принципима као и сагледавање практичних импликација њиховог респектовања

на финансијско извештавање предузећа, (2) анализа домета и ограничења рачуноводства историјског трошка, (3) анализа рачуноводства фер вредности као савременог концепта финансијског извештавања, испитивање његових могућности и ограничења и предуслова за успешну примену, и (4) анализа примене рачуноводства фер вредности у финансијском извештавању у Србији.

Радикално промењени услови пословања нарочито у последњих неколико деценија довели су до раста информационих потреба корисника и промена у њиховим потребама. Задовољавање информационих потреба инвеститора постаје главни циљ финансијског извештавања. Финансијски извештаји, засновани на примени историјских трошкова, не одражавају на најбољи начин економску реалност и стога не могу да задовоље информационе потребе инвеститора. Рачуноводство историјског трошка је сувише једноставно у случајевима комплексних и компликованих финансијских трансакција, јер пропушта да идентификује променљивост економске вредности, оно не решава проблеме који се везују за признавање/непризнавање појединих компоненти средстава и обавеза, присутна је потреба за бројним процењивањима, а постоји и крупан проблем исправне периодизације расхода и прихода. Све ово је створило плодно тле за увођење и све већу примену рачуноводства фер вредности.

Рачуноводство фер вредности са фокусом на биланс стања фундаментално се разликује од рачуноводства историјског трошка које се фокусира на биланс успеха. У раду смо показали да се променом фокуса доводе у питање вековима развијани рачуноводствени принципи – нарушавају се принцип конзервативизма и принцип историјског трошка, суспендује се принцип реализације а мечинг принцип се суштински мења. Реформа рачуноводствених принципа у складу са фер вредношћу срачуната је на подизање транспарентности финансијских извештаја чиме се исправљају недостаци рачуноводства историјског трошка (латентне резерве и/или скривени губици). Обезбеђујући релевантније информације рачуноводство фер вредности пружа инвеститорима корисније информације на основу којих ће евалуирати ефикасност менаџмента, проценити вредност предузећа и доносити одлуке о инвестирању.

Упркос чињеници да рачуноводство фер вредности има бројне предности у односу на рачуноводство историјског трошка, са избијањем финансијске кризе отворили су се бројни комплексни проблеми везани за примену фер вредности, који су у дисертацији идентификовани и критички анализирани.

Показано је да рачуноводство фер вредности доводи до већих промена вредности средстава и обавеза у билансу стања и већих флукуација периодичног резултата – појачане волатилности финансијских извештаја. Појачана волатилност је условљена тржишном нестабилношћу, непрецизностима и грешкама у мерењу фер вредности, спојем са рачуноводством историјског трошка у хибридном моделу извештавања, као и повратним ефектима њене процикличности. Као таква она отежава одлучивање, пројектовање будућих остварења и актуелизује проблем мерења приноса на капитал. У раду је показано да је рачуноводство фер вредности потенцијално непоуздано у одсуству активних тржишта и да нарушава упоредивост финансијских извештаја. Уз то, услед присуства значајног степена просуђивања, могуће пристрасности менаџмента у детерминисању фер вредности и проблема у конструкцији модела вредновања, утврђеним фер вредностима на другом а нарочито на трећем нивоу мерења (mark-to-model) недостаје поузданост што повећава ризике у погледу изобличавања финансијских извештаја. Присутни проблеми у одређивању фер вредности и недовољна поузданост чине појачана и квалитетнија обелодањивања о фер вредности у напоменама нужним. Потенцијално проциклично дејство односи се на чињеницу да рачуноводство фер вредности може подстицати даљи раст тржишних цена и задуживања у условима раста финансијских тржишта и вршити притисак на смањење тржишних цена у условима пада финансијских тржишта, те узроковати појачану финансијску нестабилност. Указано је и да рачуноводство фер вредности може довести у питање одржавање капитала и континуитет пословања предузећа јер нереализовани добици као компонента резултата могу постати предмет расподеле.

Хибридни модел финансијског извештавања, који интегрише елементе историјских трошкова и фер вредности, се намеће као неизбежна нормативна основа. Ипак, комбиновање ова два концепта знатно усложњава процес финансијског извештавања. Стога, због постојања дуалности, нормативна основа намеће корисницима повећане захтеве у вези са разумевањем правила признавања

и начина процењивања елемената финансијских извештаја. Компликован процес финансијског извештавања и сложена примена фер вредности са свим импликацијама које са собом доноси не значи да менаџмент предузећа треба да буде амнестиран од одговорности за доношење лоших пословних одлука. Рачуноводство фер вредности као и рачуноводство историјског трошка је ту да извештава, а менаџери се морају добро упознати са ефектима њихове комбиноване примене и у потпуности преузети одговорност за инвестиционе одлуке, адекватну процену ризика и последице политике расподеле добитка.

Емпиријско истраживање примене рачуноводства фер вредности у Србији показало је високу склоност предузећа ка примени концепта фер вредности, што се уочава код вредновања оних позиција на које се овај концепт није морао применити – инвестиционих некретнина, некретнина, постројења и опреме. Мерење на првом нивоу ограничено је развијеношћу финансијског тржишта, али је мерење на трећем нивоу и то по приносном приступу широко заступљено. Уочено је да домаће рачуновође доста чврсто верују да фер вредност обезбеђује највредније и најрелевантније информације за инвеститоре, али и да виде фер вредност као подесно средство за недозвољено обликовање резултата и преварне радње у финансијском извештавању. Резултати анализе откривају да је недовољно пажње поклоњено континуираним обукама рачуновођа за примену рачуноводства фер вредности и да скоро две трећине предузећа не врши периодично преиспитивање изабраних модела и процедура процене.

Кључне речи: финансијско извештавање, рачуноводствени принципи, рачуноводство историјског трошка, рачуноводство фер вредности, финансијска криза, волатилност, процикличност, обелодањивање, хибридни модел финансијског извештавања.

НАУЧНА ОБЛАСТ: Економија.

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Рачуноводство, ревизија и пословне финансије.

УДК: 336(043.3);657.375(043.3);657.11.657(043.3).

The Construction of Modern Measurement Principles in the Function of Matching of Revenues and Expenses

Summary

The financial reporting process and the financial statements that this process produces are of great importance as they provide the necessary information basis for making economic decisions. At the start of the new century a wide array of stakeholders, including even parliaments and governments are focusing on the problem of financial reporting to the extent never before seen. This is caused by a string of scandals in financial reporting and the prolonged financial crisis. Also, the relationship between the historical cost accounting and fair value accounting arises as an important issue in the discussions. At its essence, this discussion boils down to debating reliability and relevancy.

The primary goal of financial reporting on historical cost is to establish accurate and comparable earnings, while the primary aim of fair value accounting is to establish fair value of net assets. Given that, at its essence, modern financial reporting is based on a kind of combination of these two concepts of financial reporting, it is therefore necessary to reconcile these two goals. Accurate matching of revenues and expenses, as a precondition for the calculation of earnings, as well as accurate measurement of assets and liabilities (net assets) have stimulated the accounting practice to develop accounting principles, while the accounting theory was stimulated to question the existing and develop modern measurement principles whose purpose is to achieve financial reporting targets. Therefore, accounting principles are an instrument of achieving the goals of financial reporting.

Accounting principles have been incorporated into legislation and professional regulations, but they also function as a supplement to the accounting standards whenever certain issues are not explicitly regulated by standards or/and there is a high degree of judgment. Bearing in mind their importance, the key goals of this paper are: (1) expansion of theoretical knowledge about accounting principles as well as analysis of practical implications of their effect on a company's financial reporting, (2) analysis of the achievements and limitations of historical cost accounting, (3) analysis of fair

value accounting as a modern concept of financial reporting, examination of its benefits and limitations and the preconditions for successful implementation, and (4) analysis of the implementation of fair value accounting in financial reporting in Serbia.

Drastically changed operating conditions, particularly in the past several decades, have resulted in increased information needs of users and a change in their needs. Meeting the information needs of investors is becoming the main goal of financial reporting. Financial statements, based on the implementation of historical cost do not reflect the economic reality in the best manner and cannot, therefore, meet the information needs of investors. Historical cost accounting is too simple in cases of complex and intricate financial transactions, as it fails to identify the variability of economic value, does not solve the problems related to recognition of certain components of assets and liabilities, there is a need for numerous measurements, and there is a major problem of accurate matching of revenues and expenses. All this has created a fertile environment for the introduction and the ever increasing application of fair value accounting.

Fair value accounting, which focuses on balance-sheet, is fundamentally different from the historical cost accounting, which focuses on the income statement. The paper shows that the change in focus questions the century old accounting principles – violates the conservatism principle and the historical cost principle, suspends the realization principle, while fundamentally changing the matching principle. The reform of accounting principles in accordance with fair value is intended to raise the transparency of financial statements and thereby eliminate the shortcomings of the historical cost accounting (latent reserves and/or hidden losses). By providing more relevant information, the fair value accounting provides investors with more useful information that will serve as basis for management performance evaluation, company valuation and investment decision-making.

Despite the fact that fair value accounting has numerous advantages over historical cost accounting, with the advent of financial crisis many complex problems emerged regarding the application of fair value, which are identified and critically analysed in the paper.

It was shown that fair value accounting results in greater changes in the value of assets and liabilities in the balance-sheet and greater fluctuations in earnings – increased volatility of financial statements. Increased volatility is caused by market instability, inaccuracies and errors in the fair value measurement, incorporation of historical cost accounting into the mixed model of financial reporting, as well as the feedback effect of its procyclicality. As such it hinders the decision making process, estimation of future profitability – performances and raises the issue of measuring the rate of return on equity. The paper shows that fair value accounting is potentially unreliable in the absence of active markets and that it compromises the comparability of financial statements. Moreover, due to the high degree of judgement, possible management bias in measuring fair value and the problems in constructing the valuation models, the estimated fair values based on the Level 2 inputs and especially on the Level 3 inputs (mark-to-model) lack in reliability, which increases the risks of fraudulent financial reporting. Problems inherent in fair value measurement and insufficient reliability make it necessary to include additional, high quality fair value disclosures in the notes to financial statements. The potential procyclical effect is related to the fact that fair value accounting may promote further increase in market prices and borrowing in the environment characterised by the growth of financial markets and may exert pressure on market prices to go down at times of financial market decline and, consequently cause greater financial instability. It was also pointed out that fair value accounting may jeopardize equity maintenance and the company's going concern, as unrealized gains may undergo distribution, as a component of earnings.

Mixed model of financial reporting, which combines the elements of historical cost and fair value, is imposing itself as an unavoidable normative foundation. However, combining these two concepts greatly complexifies the process of financial reporting. Therefore, as a result of duality, the normative foundation places greater demands on the users in relation to understanding the rules of recognition and measurement of the elements of financial statements. The complex process of financial reporting and the complex implementation of fair value, with all its intrinsic implications, do not imply that the company management should be freed from responsibility for making bad business decisions. The purpose of fair value accounting, as well as of historical cost accounting, is to report, and the managers must get properly

acquainted with the effects of their combined implementation and must assume full responsibility for investment decisions, adequate risk assessment and the consequences of the profit distribution policies.

Empirical survey of the implementation of fair value accounting in Serbia showed great trend among companies towards implementing the fair value concept, which is shown in those items to which this concept need not have been applied – investment property, property, plant and equipment. Application of fair value measurement based on Level 1 inputs is limited by the underdevelopment of financial markets, but the valuation based on the Level 3 inputs, using income approach, is widely adopted. It is worth noticing that local accountants quite firmly believe that fair value provides the most valuable and most relevant information for investors, but they also see fair value as a convenient tool for “cooking books” and for fraudulent financial reporting. Results of the analysis show that not enough attention was paid to continuous education of accountants for the implementation of fair value accounting and that almost two thirds of companies do not review, in regular intervals, the selected evaluation models and procedures.

Key words: financial reporting, accounting principles, historical cost accounting, fair value accounting, financial crisis, volatility, procyclicality, disclosure, mixed model of financial reporting.

SCIENTIFIC FIELD: Economics.

NARROW SCIENTIFIC FIELD: Accounting, auditing and business finance.

UDC: 336(043.3);657.375(043.3);657.11.657(043.3).

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I ВРЕМЕНСКО ПОВЕЗИВАЊЕ ПРИХОДА И РАСХОДА КАО ИЗРАЗ ПРОМЕНЕ ПРИМАРНОГ ЦИЉА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА.....	6
1. Приказивање имовине као циљне оријентације финансијског извештавања.....	8
1.1. Порекло и суштина имовинске теорије биланса.....	8
1.2. Рачуноводствени принципи у функцији реализације циља утврђивања имовине.....	12
1.3. Разлози потискивања имовинске теорије биланса.....	18
2. Приказивање успеха као циљне оријентације финансијског извештавања.....	21
2.1. Порекло и суштина динамичке теорије биланса.....	21
2.2. Проблем разграничења као претпоставка обрачунавања успеха.....	29
2.3. Франко-немачки рачуноводствени принципи у функцији обрачунавања успеха.....	34
2.4. Рачуноводствени принципи у легислативи Европске уније.....	49
3. Савремени приступ циљној оријентацији финансијског извештавања.....	61
3.1. Ново финансијско-извештајно окружење.....	61
3.2. Промене у циљевима финансијског извештавања.....	70
II ИДЕНТИФИКОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА СА ЦИЉЕМ ВРЕМЕНСКОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА И РАСХОДА И ТУМАЧЕЊЕ ЊИХОВЕ САДРЖИНЕ.....	80
1. Извори међународних рачуноводствених принципа.....	81
2. Рачуноводствени аксиоми као основа за изградњу рачуноводствених принципа у функцији временског повезивања прихода и расхода.....	87
2.1. Принцип ентитета.....	87
2.2. Принцип монетарне стабилности.....	88
2.3. Принцип континуитета пословања.....	89
2.4. Принцип рачуноводственог периода.....	90
3. Базни рачуноводствени принципи у функцији временског повезивања прихода и расхода.....	91
3.1. Принцип реализације.....	91
3.2. Мечинг принцип (Matching Principle).....	97

3.3. Специфична питања временског повезивања прихода и расхода	102
3.4. Изазови временског повезивања прихода и расхода на подручју интелектуалног капитала	109
4. Рачуноводствени принципи који коригују и допуњавају временско повезивање прихода и расхода	121
4.1. Принцип конзистентности	121
4.2. Принцип конзервативизма	123
4.3. Принцип материјалности	126
5. „Trade-off“ проблем у примени рачуноводствених принципа	128
6. Обелодањивање као предуслов сврсисходности изградње рачуноводствених принципа у функцији временског повезивања прихода и расхода	135
III РАЧУНОВОДСТВО ФЕР ВРЕДНОСТИ.....	139
1. Историјат рачуноводства фер вредности	139
2. Основе савременог модела финансијског извештавања заснованог на рачуноводству фер вредности	148
2.1. Појам фер вредности	148
2.2. Принципи рачуноводства фер вредности	151
2.3. Садашње стање у примени рачуноводства фер вредности	160
3. Проблеми рачуноводства фер вредности	171
3.1. Проблеми асиметричности информација и ефикасности тржишта капитала	171
3.2. Проблеми специфичности, комплементарности и недељивости средстава	172
3.3. Проблеми у мерењу фер вредности по моделима	174
3.4. Проблем волатилности финансијских извештаја	180
3.5. Проблем процикличности	189
3.6. Проблем одржавања капитала	195
4. Правци усавршавања постојећег хибридног модела финансијског извештавања	201
4.1. Нужност одржавања хибридног модела финансијског извештавања	201
4.2. Активности на разрешењу контрадикторности у глобалном оквиру хибридног модела финансијског извештавања	204
4.3. Активности на разрешењу контрадикторности у појединим стандардима финансијског извештавања	208
4.4. Неопходне активности на уклањању недоречености финансијског извештавања по фер вредности	216

IV ПРИМЕНА РАЧУНОВОДСТВА ФЕР ВРЕДНОСТИ У ФИНАНСИЈСКОМ ИЗВЕШТАВАЊУ У СРБИЈИ.....	222
1. Регулатива финансијског извештавања.....	222
2. Опис истраживања.....	225
3. Резултати истраживања	226
ЗАКЉУЧАК.....	243
ЛИТЕРАТУРА	253
ПРИЛОГ 1	262
БИОГРАФИЈА.....	266
Изјава о ауторству	267
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада ...	268
Изјава о коришћењу	269

УВОД

Предмет овог рада је изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода. Рачуноводствени принципи сматрају се конвенцијама, оквирним правилима, базним концептима којих треба да се придржавају предузећа приликом састављања финансијских извештаја који су неопходна информациона основа како интерним, тако и екстерним корисницима за оцену финансијског положаја и успешности предузећа. Законодавац упућује на њих, а њиховим респектовањем допуњују се или се на адекватан начин тумаче специфични законски прописи. Уважавањем опште прихваћених рачуноводствених принципа обезбеђује се захтевано истинито и поштено финансијско извештавање. То је по себи већ довољан разлог за њихово темељно изучавање. Важан задатак рачуноводствене теорије је избор и препорука прихватљивих рачуноводствених принципа, а што је у надлежности професионалних рачуноводствених тела – доносилаца стандарда. Опште прихваћени рачуноводствени принципи уграђени у Међународне стандарде финансијског извештавања (International Financial Reporting Standards – IFRS), реализују се путем бројних рачуноводствених метода који се на различит начин рефлектују на висину периодичног резултата.

Опредељење за проучавање принципа процењивања традиционалног рачуноводства – рачуноводства историјског трошка (Historical Cost Accounting) и савремених принципа процењивања – рачуноводства фер вредности (Fair Value Accounting) условљено је околношћу да је нормативна основа финансијског извештавања, изграђена кроз IFRS, комбинација ова два концепта финансијског извештавања. С обзиром да су међународни рачуноводствени принципи и стандарди у начелу изведени из англосаксонских рачуноводствених принципа, а у процесу стандардизације и хармонизације финансијског извештавања апсорбовали су и утицаје франко-немачких правила, чини се сврсисходним разматрање општеприхваћених рачуноводствених принципа англосаксонског и франко-немачког подручја. Додатни повод за овакво опредељење представља и чињеница да наша стручна јавност и рачуноводствена литература не располажу обимнијим и комплетним радовима на српском језику из поменутог стручног подручја.

Циљеви израде овог рада су: (1) продубљивање теоријских сазнања у вези са рачуноводственим принципима као и сагледавање практичних импликација њиховог респектовања на финансијско извештавање предузећа, (2) анализа домета и ограничења рачуноводства историјског трошка (традиционалног рачуноводства), (3) анализа рачуноводства фер вредности као савременог концепта финансијског извештавања, испитивање његових могућности и ограничења и предуслова за успешну примену, и (4) анализа примене рачуноводства фер вредности у финансијском извештавању у Србији.

Основне хипотезе које постављамо у овом раду су:

- Рачуноводствени принципи традиционалног рачуноводства уграђени у IFRS су у функцији реализације примордијалног циља финансијског извештавања – истинито и поштено финансијско извештавање са нагласком на утврђивању тачног и упоредивог периодичног резултата.
- Принцип реализације, мечинг принцип, принцип конзервативизма и принцип историјског трошка значајно су модификовани па чак и нарушени увођењем новог концепта у финансијском извештавању – рачуноводства фер вредности.
- Рачуноводство фер вредности са фокусом на биланс стања (тежиште је на мерењу средстава и обавеза), фундаментално се разликује од рачуноводства историјског трошка које се фокусира на биланс успеха (тежиште је на правилној периодизацији прихода и расхода).
- У погледу циља вредновања, фер вредност је релевантна основа за мерење средстава и обавеза под условом да постоје тржишне цене које коректно одражавају фер вредности (mark-to-market), док фер вредност утврђена помоћу модела (mark-to-model) мора бити праћена додатним и квалитетним обелодањивањима како би се задржала поузданост финансијских извештаја.
- Нормативна основа финансијског извештавања која је изграђена кроз IFRS је комбинација (хибрид) два концепта финансијског извештавања – рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности. Због

постојања дуалности, нормативна основа намеће корисницима финансијских извештаја повећане захтеве у вези са разумевањем правила признавања и начина процењивања елемената финансијских извештаја.

- Рачуноводство фер вредности пружа инвеститорима корисније информације на основу којих ће евалуирати учинак менаџмента, проценити вредност предузећа и доносити јасне одлуке о инвестирању од информација које су производ традиционалног рачуноводства.
- Степен развијености финансијског тржишта у Републици Србији пружа ограничене могућности за примену mark-to-market мерења фер вредности у финансијском извештавању.

Како би се испунио циљ истраживања и одговорило на постављена истраживачка питања, дисертација је структурирана у три глобална и међусобно повезана дела.

Почетак **првог дела** рада представља теоријски, односно ретроспективни део у којем су представљени основи теоријског мишљења о финансијским извештајима као производу различитих циљева. Размотрени су порекло и суштина имовинске (статичке) теорије биланса, рачуноводствени принципи који су у функцији реализације циља утврђивања имовине, и разлози потискивања имовинске теорије биланса. Претензија овог дела рада је указивање на значај динамичке теорије биланса према којој је главни циљ финансијског извештавања обрачун тачног и упоредивог периодичног резултата који се добија сучељавањем прихода и расхода. Реализација рачуноводственог идеала – утврђивања тачног периодичног резултата, постиже се адекватном периодизацијом прихода и расхода, односно доследном алокацијом свих насталих трошкова (расхода) на поједине обрачунске периоде и њиховим повезивањем са одговарајућим приходима. Након разматрања проблема разграничења (периодизације) као претпоставке обрачунавања успеха предузећа, истакнута је важност исказивања упоредивог резултата као главног супститута за тачност. Затим су анализирани франко-немачки рачуноводствени принципи који су у функцији приказивања успеха као циљне оријентације финансијског извештавања и рачуноводствени

принципи у легислативи Европске уније. У наставку, елабориран је савремени приступ у систему финансијског извештавања.

Успостављање и изградња конзистентних рачуноводствених стандарда и њихова правилна примена у финансијском извештавању зависи од разумевања природе и логике рачуноводствених принципа. Управо стога, **други део** рада посвећен је идентификовању међународних рачуноводствених принципа који су послужили као основа за развој IFRS и уопште савременог финансијског извештавања. Након разматрања извора међународних рачуноводствених принципа, у овом делу рада истакнути су рачуноводствени аксиоми (постулати) који представљају основу за успостављање и развој базних, коригујућих и допуњавајућих рачуноводствених принципа. Затим, елаборирана је садржина базних рачуноводствених принципа – принципа реализације и мечинг принципа (принципа узрочности) који су у функцији временског повезивања прихода и расхода, разматрана су специфична питања временског повезивања прихода и расхода и изазови овог повезивања на подручју интелектуалног капитала. Како је циљ принципа разграничења утврђивање тачног периодичног резултата практично немогуће остварити, на значају добијају принципи који коригују и допуњавају поменуте базне рачуноводствене принципе за временско повезивање прихода и расхода. Ту првенствено мислимо на принцип конзистентности, принцип конзервативизма и, у нешто мањој мери, на принцип материјалности. У наставку, елабориран је „trade-off“ проблем у примени рачуноводствених принципа. Могли би смо слободно рећи да процес успостављања и развоја рачуноводствених принципа у функцији временског повезивања прихода и расхода не би имао превише смисла уколико се при том не инсистира на што бољем задовољавању информационих потреба корисника. Стога је на крају овог дела рада истакнута и важност принципа потпуног обелодањивања.

Трећи део рада посвећен је теоријској и практичној анализи рачуноводства фер вредности, које је инкорпорирано у хибридни модел финансијског извештавања. Овај савремени концепт извештавања се јасно усредсређује на приоритет признавања и мерења средстава и обавеза, стога биланс стања постаје извештај од примарне важности што је у колизији са динамичком теоријом биланса. Фокусирање на средства и обавезе као примарне елементе финансијских

извештаја оштро одудара од традиционалне рачуноводствене праксе. У овом делу рада најпре је разматран историјат рачуноводства фер вредности. Затим, анализирани су основе савременог модела финансијског извештавања заснованог на рачуноводству фер вредности –принципи рачуноводства фер вредности и садашње стање у примени рачуноводства фер вредности. Потом, разматрани су проблеми рачуноводства фер вредности: (1) проблеми асиметричности информација и ефикасности тржишта капитала, (2) проблеми специфичности, комплементарности и недељивости средстава, (3) проблеми у мерењу фер вредности по моделима, (4) проблем волатилности финансијских извештаја, (5) проблем процикличности, и (6) проблем одржавања капитала. Друга половина овог дела рада посвећена је нужности одржавања хибридног модела финансијског извештавања и потреби његовог усавршавања. Након разматрања скорије спроведене надоградње глобалног оквира и детаља регулативе хибридног модела финансијског извештавања, анализирани су недоречености које проистичу из финансијског извештавања по фер вредности које још увек нису биле предмет преиспитивања, и које би доносиоци стандарда, по нашем мишљењу, морали да разреше у блиској будућности.

Четврти део рада посвећен је истраживању примене рачуноводства фер вредности у финансијском извештавању у Србији. Након разматрања регулативе финансијског извештавања истакнути су резултати истраживања примене рачуноводства фер вредности са фокусом на идентификацију заступљености фер вредности и ставовима рачуновођа у контексту значаја овог концепта финансијског извештавања.

I ВРЕМЕНСКО ПОВЕЗИВАЊЕ ПРИХОДА И РАСХОДА КАО ИЗРАЗ ПРОМЕНЕ ПРИМАРНОГ ЦИЉА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Информације садржане у финансијским извештајима су важне за оцену имовинског положаја, финансијске структуре и успешности пословања предузећа. Састављање финансијских извештаја претпоставља познавање циља финансијског извештавања, а приликом дефинисања циља полази се од информационих потреба корисника који на основу информација из финансијских извештаја доносе економске одлуке. У зависности од утицаја појединих интересних група, који је временски прелазео од једне интересне групе на другу, и у зависности од њихових информационих потреба које се међусобно разликују а често се могу наћи у колизији, тумачени су циљеви финансијског извештавања. Реализација главног циља финансијског извештавања намеће потребу решавања питања признавања и начина процењивања појединих позиција у билансу стања, а тиме и начина квантификовања позитивних и негативних компонената резултата – прихода и расхода.

Историјски посматрано, вођство у рачуноводственој мисли припадало је различитим земљама. Током прве половине двадесетог века вођство је преузела Немачка, баш као што је оно у другој половини тог века пренето на енглеско говорно подручје. У Немачкој су се појавиле бројне контроверзне билансне теорије (Bilanztheorien), а борба између њих је трајала до 1970-их, па и даље. Првобитне „класичне“ теорије биланса биле су статичка, динамичка и органска теорија. Серија нових теорија представљала је подкатегорије поменутих теорија или даље усавршавање постојећих теорија. Поменимо неке од њих: Правна билансна теорија (Rechtswissenschaftliche Bilanztheorie) чији су представници Fischer (1905, 1908), Rehm (1914); Билансна теорија (Bilanztheorie), коју је формулисао Nicklisch (1903, 1929, 1932); Економско-финансијска билансна теорија (Finanzwirtschaftliche Bilanztheorie), чији је представник Walb (1926, 1948); Обједињујућа билансна теорија (Einheit-Bilanztheorie), коју је формулисао Sewering (1925); Еудинамичка билансна теорија (Eudynamische Bilanztheorie), чији је представник Sommerfeld (1926); Ригерова билансна теорија (Riegersche

Bilanztheorie) (1928); Пагаторичка билансна теорија (Pagatorische Bilanztheorie), коју је формулисао Kosiol (1944, 1956); Теорија тоталног биланса (Totale Bilanztheorie), коју је формулисао Le Coutre (1924) и друге.¹

Seicht (1982, стр. 259) дефинише теорије биланса у ширем смислу у науци о економији предузећа као „резултате до којих су бројни аутори дошли и објавили их бавећи се научно феноменом трговачког биланса (и рачуном добитка и губитка)“. У фокусу свих теорија је питање примарне сврхе (циља) финансијског извештавања. Од времена Schmalenbach-а ово обухвата и питање којем од два финансијска извештаја – билансу стања или билансу успеха – треба дати приоритет, тј. чему треба поклонити примарну пажњу: обрачунавању успеха предузећа или утврђивању имовинског положаја предузећа. Све билансне теорије баве се или питањем процењивања, које условљава садржину биланса, или питањем рашчлањавања, које тангира форму биланса. Модификација циља биланса имплицира одговарајућу модификацију правила за регулисање његове садржине или форме. Конкуренција између различитих билансних теорија у Немачкој је имала великог утицаја и на друге државе континенталне Европе.

Развојем рачуноводства у чијем фокусу је главна сврха или циљ биланса јасно су се издиференцирала три потпуно различита мишљења у погледу примарног циља финансијског извештавања, и то: (1) приказивање имовине као циљне оријентације финансијског извештавања – имовинска (статичка) теорија биланса (Statische Bilanztheorie), (2) приказивање успеха као циљне оријентације финансијског извештавања – динамичка теорија биланса (Dynamische Bilanztheorie), и (3) приказивање средстава, обавеза и нето имовине по фер вредности (Fair Value) – савремени приступ циљној оријентацији финансијског извештавања. У овом делу рада разматрају се основе теоријског схватања о билансу као производу различитих циљева и принципи процењивања који су у функцији реализације постављених циљева.

¹ Видети: Mattessich, Küpper (2003, стр. 106-137)

1. ПРИКАЗИВАЊЕ ИМОВИНЕ КАО ЦИЉНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

1.1. Порекло и суштина имовинске теорије биланса

Имовинска теорија биланса је резултат доследног тумачења старог законског текста – француске Уредбе о трговини (*Ordonnance du commerce*) из 1673. године, која обавезује трговца да изврши инвентарисање и састави инвентар. Наметањем обавезе инвентарисања законодавац је желео да заштити интересе повериоца у случају банкрутства (Hilaire, 1986, стр. 325). Доктрина рачуноводства, законодавство и рачуноводствена правила у раном развојном периоду рачуноводства (од око 1800-1900) била су под утицајем адвоката. Француски правници тога доба развијали су уз помоћ немачких колега филозофију рачуноводства која је била у служби њихових клијената и радили на изради трговачких законика. Они су прихватили као врховно начело принцип заштите повериоца. Међутим, мешајући појмове инвентара и биланса, прогласили су инвентар билансом (Ранковић, 1966, стр. 19-20). Ова филозофија на почетку деветнаестог века није попримила облик разрађене теорије, али је неке од њених елемената обухватио Трговачки законик (*Code du Commerce*) из 1807., у чији састав су ушле и одредбе француске Уредбе о трговини. Међутим, овај законик, назван „Наполеоновом статиком“, није обухватао ни једно правило процењивања. Додуше, напомене законика су садржавале један пример инвентара (биланса)² у коме је било наведено да се имовина мора мерити по њеној вредности, тј. „курсу“ на дан инвентарисања (*Code du Commerce*, 1808, стр. 297). Према тумачењу једног од најпознатијих интерпретатора одредаба законика Delaporte и других француских аутора као што су Vincens и Molinier, под вредношћу се подразумевала тржишна вредност.

Елементе имовинске теорије биланса обухватио је и немачки Трговачки законик (*Handelsgesetzbuch – HGB*) из 1897., у коме је наведено да је биланс „однос имовине и дугова приказан у форми закључка“ (чл. 39). Законик је прописивао да се код састављања инвентара и биланса, сви имовински предмети и

² У француском законодавству појам биланса се први пут помиње у Закону о акционарским предузећима из 1867.

потраживања процењују по вредности коју имају у тренутку утврђивања (чл. 40). Ова законска одредба Законика довела је до бројних коментара стручњака из области трговачког права и њихових различитих интерпретација у погледу успостављања правила процењивања која би била у сагласности са законским прописима. „Експлицитно објашњење имовинске теорије биланса може се наћи у немачкој судској пракси (одлука 934/73 од 3. 12. 1873. од стране Државног вишег трговачког суда – R.O.H.G.) као и литератури (Anschütz and von Volendorff 1867; Ring 1886; Simon 1886)“ (Richard, 2003, стр. 3).

Старо или неразвијено имовинско схватање биланса је настало у раном развојном периоду рачуноводства у којем су привредну структуру чинила углавном инокосна предузећа. У билансној литератури се истичу нарочито радови Simon-a, Fischer-a, Passow-a, Staub-a, Lion-a и Rehm-a који се сматрају првим покушајем теоријског објашњења билансне праксе предузећа и утврђивања јединственог принципа за тумачење главног циља биланса. Развој овог билансног концепта везује се такође и за радове познатих француских адвоката Vavasseur (1883) и Thaller (1904).

Поменути адвокати су сматрали да је главна сврха биланса приказивање стања нето (чисте) имовине предузећа у одређеном тренутку. Будући да се у билансу стања примарно приказује имовина предузећа, биланс стања се назива имовинским билансом, а тумачење садржине биланса је добило назив имовинска теорија биланса (Moxter, 1984, стр. 5). Имовински положај предузећа произилази из међусобног супротстављања стања имовине и дугова (обавеза) на дан биланса. Смисао супротстављања имовине и дугова је у обезбеђењу информација о могућностима измирења дугова, што је у функцији заштите интереса поверилаца. Повериоци заштиту својих интереса виде у гарантној супстанци, тј. нето имовини предузећа као потенцијалу за покриће дугова. Нето имовина представља разлику између имовинских делова у активи (брuto имовине) и дугова у пасиви биланса стања. Доследно старијем статичком схватању биланса успех предузећа се утврђује путем поређења нето имовине из биланса стања два сукцесивна обрачунска периода. Промена нето имовине указује да постоји добитак или губитак. Овако утврђен успех појављује се као глобална величина из које се не могу утврдити његови извори нити се може претпоставити развој позитивних и

негативних компоненти резултата – прихода и расхода. Будући да су старији статичари у годишњем закључку видели само биланс стања, логично је што су на овај начин утврђивали успех предузећа. Старије имовинско схватање биланса се бави искључиво садржином биланса па се отуда ова теорија биланса често назива и учењем о процењивању.

Настанак новијег или развијеног имовинског схватања биланса се везује за период развоја корпоративног или акционарског облика предузећа у којем су управа, власници, запослени и држава подједнако заинтересовани за функционисање предузећа. Креатори ове „систематичније“ теорије биланса су Le Coutre (1927), Nicklisch (1932), Rappe (1920, 1925, 1933), Kalveram (1922), Ziegler (1930) и други. Главни циљ биланса према овом схватању је утврђивање финансијске конституције или финансијске структуре предузећа. Биланс стања представља двострани преглед о изворима капитала на страни пасиве (капитал према пореклу) и о употреби капитала на страни активе (конкретни облици у које је инвестиран капитал). С обзиром да се терминолошки појам „имовина“ замењује појмом „употреба капитала“ и да је акценат на пасиви биланса стања, овај биланс новији статичари називају „Рачуном располагања капиталом“.

Новије статичко схватање истиче важност биланса успеха за разлику од старијег статичког схватања које га уопште не помиње. Биланс успеха се осамостаљује и издваја из биланса стања, при чему се успоставља органска веза између ова два базна финансијска извештаја. Сходно томе, успех предузећа се не утврђује више путем упоређивања нето имовине из биланса стања два сукцесивна обрачунска периода, већ путем сучељавања токова рентабилитета – прихода и расхода који су саставни елементи биланса успеха. Добијена разлика између прихода и расхода представља добитак/губитак предузећа који се интегрише у биланс стања повећавајући капитал ако је реч о добитку или смањујући капитал ако је реч о губитку.

Новије имовинско схватање биланса у начелу се бави формалним аспектом биланса у циљу обезбеђења јасности биланса, па се сходно томе и назива учењем о рашчлањавању. Бавећи се формалним аспектом биланса Le Coutre је основе свога учења изложио у низу својих дела, а пре свега у делу „Тотални биланс“ (Totale

Bilanztheorie, 1956). Уопштено, Le Coutre-ова теорија је била усмерена на „питање практичне сврхе (Zweckbestimmung) биланса стања, на даљи развој теорије и форме биланса стања што у крајњој инстанци доводи до тоталног биланса стања, тј. до билансне теорије која на систематичан начин приказује све односе биланса стања према економском животу у формалном као и у материјално логичком смислу...“. Главна сврха биланса је приказивање стања употребе и прибављања капитала. Le Coutre групише задатке биланса у три категорије, и то: 1) елементарно-организаторски, 2) управни и 3) економско-спознајни.³ Да би испунио поменуте задатке, биланс стања треба да буде јасан, а јасност биланса или његова транспарентност се постиже адекватним рашчлањавањем и употребом бруто принципа. Сходно постављеном примарном циљу биланса, имовина и капитал у билансу стања се рашчлањавају у групе према функцијама, задацима, врстама, ризицима улагања, правном аспекту ангажованог туђег капитала и према индивидуалним захтевима корисника билансних информација.

Биланс успеха је према Le Coutre-у такође важан као и биланс стања, али његов задатак је потпуно другачији и огледа се у приказивању кретања капитала путем сучељавања прихода као накнаде капитала и расхода као потрошње капитала. Код састављања биланса успеха акценат је такође на поштовању бруто принципа, па се у складу са тим сви расходи и приходи рашчлањавају у три велике групе и то: 1) трошкови (расходи) и приходи конституисања предузећа, 2) трошкови и приходи живота предузећа и 3) трошкови и приходи пословања предузећа. Рашчлањавање у поменуте групе Le Coutre је вршио према критеријуму функција, а затим је даље рашчлањавање на поједине расходе и приходе (и добитке и губитке) вршио са аспекта врста и ризика.⁴

Иако се у литератури напред објашњено теоријско схватање суштине биланса у интерпретацији правника и других аутора назива уопштено статичком или имовинском теоријом биланса, неки аутори као што су Nicklisch и Simon називају је „органском“ билансном теоријом због органске везе коју предузеће има са тржиштем од кога зависи. Противници ове теорије, првенствено Schmalenbach, називају је статичком како би истакли њену супротстављеност

³ О томе детаљније: Ранковић (1982, стр. 234-235).

⁴ Опширније о томе у: Ранковић (1982, стр. 239-242).

динамичкој теорији биланса подвлачећи приоритет који код ње биланс стања има у односу на биланс успеха.

1.2. Рачуноводствени принципи у функцији реализације циља утврђивања имовине

Разумевање суштине имовинске теорије биланса је полазна претпоставка за успостављање и изградњу правила (норми) билансирања, а у функцији реализације постављеног главног циља – утврђивања имовине предузећа. Поред тога, неопходно је дефинисање и решавање питања која имовина предузећа представља потенцијал за покриће дугова. У билансној литератури истакнуте су две могућности или два статичка правца који у фокусу имају различите концепте имовине. Према првом концепту, под имовином која представља потенцијал за покриће дугова подразумевају се очекивана ликвидациона примања која би се добила уновчавањем свих имовинских делова под претпоставком ликвидације предузећа. Према другом концепту, мисли се на имовину под претпоставком континуираног пословања од које се очекују примања која ће обезбедити измирење дугова у роковима њихове доспелости.

У духу првог статичког правца или концепта имовине полази се од тога да је сваки људски подухват заправо неизбежна „смрт“ са извесним закашњењем, и да се у сваком тренутку може доћи у стање бруталне неочекиване „смрти“ – Principle of Death (Richard, 2003, стр. 3). Из респектовања „принципа смрти“ произилази у сваком тренутку неопходност предвиђања могућег неуспеха подухвата, као и претпоставка да предузеће мора бити „ликвидирано“. Полазећи од претпоставке фиктивне ликвидације, покриће дугова се мора обезбедити из очекиваних уплата по основу претпостављене продаје имовинских делова предузећа. У складу са овим концептом успостављају се следећа општа правила:

1. предмет билансирања могу бити само они имовински делови од којих се по основу продаје могу очекивати новчана примања;
2. сви имовински делови са прометном вредношћу исказују се по својој продајној цени; и
3. захтева се поштовање принципа појединачног вредновања.

Поменута правила упућују на закључак да за процену вредности имовинских делова предузећа може бити једино прихватљива општа прометна вредност која се објективира на тржишту, па је стога многи статички правници називају „објективном вредношћу“. Полазећи од принципа ликвидације велики део активе у билансу стања не представља никакву реалну вредност, па стога треба што пре бити ликвидирана из биланса. У складу са тим, у активи биланса стања се не могу наћи неимовинске позиције као што су разне врсте нематеријалних улагања и одложених трошкова по разним основама, а што је карактеристично за билансе који су усмерени на утврђивање успеха. Нематеријална улагања сматрају се непостојећом, иреалном односно фиктивном имовином предузећа. Будући да немају прометну вредност, њихово активирање је забрањено. Тако, на пример, оснивачки трошкови (трошкови конституисања, почетни трошкови погона, трошкови оглашавања и сл.) као и goodwill представљају за предузеће губитак или чисту штету. Овај драматичан став у погледу начина билансирања нематеријалних улагања важи и за материјална улагања уколико немају прометну вредност. Остала материјална улагања са прометном вредношћу подобна су за активирање. У раном развојном периоду рачуноводства који се одликује релативно малим улагањем у ове имовинске делове, смањење њихове вредности се није третирало као расход већ као „губитак услед распадања“. Из овог раног схватања потиче метода периодичног процењивања материјалних улагања, тј. метода варијабилне амортизације.⁵ Процењивање по продајним ценама као опште правило проистекло из овог статичког правца има за последицу не само признавање потенцијалних губитака, већ и објективирање потенцијалних (нереализованих) добитака и то најчешће у случају билансирања земљишта, зграда и финансијских улагања (Delaporte, 1808, стр. 122).

У бројним дискусијама још у прошлом веку критикована су поменута правила за процењивање имовине предузећа. Најчешће су се критике односиле на

⁵ Метода подразумева да се на крају сваког обрачунског периода утврђује вредност материјалног улагања путем инвентарисања у циљу утврђивања правог стања ове билансне позиције. Процењена вредност као претпостављена прометна вредност која је у ствари ликвидациона цена исказује се у активи биланса стања, а разлика између ове вредности и иницијалне набавне вредности се отписује.

неодређеност појма продајних цена под претпоставком фиктивне ликвидације предузећа, могућу самовољу код процењивања и ширење субјективизма у финансијском извештавању. Врховно трговачко судство је у својим одлукама указивало на неопходност промена у концепту имовине и последично у приступу процењивања. Наиме, процењивање имовинских делова би требало да се врши без фингирања ликвидације, тј. у сценарију предузећа које наставља са пословањем.

Приказивање имовинског положаја предузећа под претпоставком континуираности пословања или такозвану „статичку континуираности“ заступао је Simon, чувени немачки адвокат (Moxter, 1984, стр. 6). Он је критиковао појам опште прометне вредности која се објективира на тржишту. Истицао је да правила за процењивање имовине треба да се оријентишу према индивидуалној а не према прометној вредности, и да служе утврђивању и исказивању правог имовинског положаја трговца (предузећа). Билансирање стога не служи утврђивању вредности имовине којој имају приступ повериоци, већ треба да покаже трговцу која је вредност његове имовине (Moxter, 1984, стр. 6). Simon је сматрао, као и бројни економисти тога доба, да је вредност „ствар мишљења“. Дакле, акценат је на мишљењу трговца о вредности његове имовине и та вредност нема никакве везе са вредношћу имовине на тржишту. У складу са тим, трговац уз помоћ експерата процењује вредност оних имовинских делова који нису намењени продаји по њиховој употребној вредности. Употребна вредност (Gebrauchswert), прецизније, индивидуална употребна вредност имовине као „субјективна“ вредност је једино меродавна за билансирање имовинских делова који нису намењени продаји, већ коришћењу у предузећу⁶. За билансирање ових имовинских делова не могу никако бити меродавне продајне вредности будући да трговац који тежи да настави пословање није заинтересован за њихово отуђење. Међутим, Simon је, плашећи се консеквенци својих предлога, модификовао став и захтевао билансирање поменутих имовинских делова по нижој вредности од набавне вредности или вредности у употреби. Горња граница за процењивање преко које се не може ићи је набавна вредност по одбитку отписа. У случајевима када се

⁶ Simon-ов концепт „субјективне“ вредности имовине је импресионирао бројне француске ауторе (Faragi 1906., Magnin 1912., Karpentier, Hamelin 1935.).

утврди да је дошло до прецењивања века трајања датог средства, Simon је дозвољавао и коришћење ванпланских отписа.

Правила за процењивање имовинских делова намењених употреби у предузећу, које је Simon називао „Погонски предмети“, омогућавала су уједно и издвајање имовинских делова који су намењени продаји. За процењивање ових имовинских делова које је Simon називао „Предмети за продају“ меродавне су продајне цене које трговац може да постигне, независно од њихових тржишних цена. Респектовањем овог правила напуштен је принцип тржишне цене који се сматрао ирелевантним за утврђивање праве вредности имовине трговца. Међутим, у случајевима када могуће продајне цене превазилазе првобитне набавне вредности „Предмета за продају“, оваква правила водила би признавању и исказивању нереализованих добитака и последично нарушавању принципа реализације. Стога судска пракса са мањим изузецима никада није прихватила објективирање потенцијалних добитака иако је овај приступ промовисан још од стране Наполеонових адвоката почетком деветнаестог века. Став законодавства о забрани признавања нереализованих добитака Simon је тумачио као пропис који је у крајњој инстанци оријентисан на дистрибуцију дивиденди, а не као билансни пропис. Осим тога, Simon принцип реализације није сврставао у начела уредног књиговодства, конкретније начела уредног билансирања (Grundsätzeordnungsmäßiger Buchführung – GoB).

Током деветнаестог века „чиста“ статичка теорија је значајно модификована и појављује се у верзији „опрезне“ статичке теорије. Суштина је у одговарајућој модификацији принципа процењивања која је срачуната на забрану признавања и исказивања нереализованих добитака уважавањем строгог принципа реализације. Важна промена у правилима процењивања коју карактерише опрезност приликом билансирања може се објаснити на следећи начин. Током прве половине деветнаестог века привредну структуру чинила су углавном инокосна предузећа која је карактерисала неограничена одговорност. Билансирање у складу са ставовима „песимистичних“ адвоката, тј. „пракса преувеличавања губитака“ са једне стране је била у складу са принципом заштите поверилаца. Признавање нереализованих добитака па чак и њихова дистрибуција, са друге стране није била проблематична са аспекта тачке гледишта кредитора,

будући да би чак и у случају ликвидације предузећа његов опоравак био могућ из личног богатства власника. Али, током периода од 1850-1860., са развојем корпоративних облика предузећа, дистрибуција потенцијалних добитака акционарима постаје опасна. У овим новим условима правници напуштају „чистоту“ своје теорије и успостављају нова правила процењивања која су у складу са принципом опрезности и принципом реализације. Док је опрезност у билансирању одговарала великим акционарима који контролишу предузеће и желе да путем образовања латентних резерви олакшају финансирање и заштите се од ризика у пословању и несигурне будућности, она никако није представљала мотив за ентузијазам малим акционарима који желе да одрже редовне дивиденде (Richard, 1980, стр. 16).

Крајем деветнаестог века „опрезна“ статичка теорија се прогресивно развија у судској пракси и достиже кулминацију у законским одлукама и доктринираним ставовима познатих правника Amiaud (1920), Briere (1934) и Hourin (1923). С тим у вези, успостављају се следећа правила:

- Већина нематеријалних улагања као што су оснивачки трошкови (трошкови конституисања), трошкови развоја, маркетинга и трошкови обуке сматрају се „фиктивном имовином“ и нису предмет активирања. Као ублажавајућа мера, осим трошкова конституисања могу се активирати остали трошкови, али уз услов систематског отписивања у што краћем временском периоду;
- Само изворна вредност предузећа објективирана преко тржишта (goodwill) чиме она постаје деривативна (изведена) пословна вредност, може бити предмет активирања уз услов отписивања у кратком временском периоду;
- Сва финансијска улагања вреднују се по нижој вредности од трошковне или тржишне односно берзанске цене. Наука и правосуђе дозвољавају и вредновање по тржишној вредности али под условом да се потенцијални добици третирају као средства у резерви (Hourin, 1923);

- Основу за процењивање материјалних улагања чине трошкови набавке односно цена коштања као горња граница процењивања, што подразумева и могућност утврђивања ниже вредности;
- За процењивање имовинских делова намењених продаји меродавне су ниже вредности од набавних вредности односно цене коштања и вредности која им се може приписати на дан биланса;
- Дугови (обавезе) се процењују у висини номиналних износа који ће бити плаћени да би дугови били измирени;
- Полазећи од билансног циља коректног приказивања нето имовине предузећа обавезно је пасивирање резервисања по основу обавезе према трећим лицима.⁷ Забрањује се билансирање резервисања за трошкове.

Nicklisch као заступник „опрезне статике континуираности“ је са Schar-ом, Osbahr-ом и, до извесне мере, Schmalenbach-ом, добро познат по својој „нормативно-етичкој“ оријентацији у пословној економији и рачуноводству. Он је формулисао разлику између статичке тачке гледишта (Bestande Bilanz) и динамичке тачке гледишта (Bewegungsbilanz), па је можда због овога веома тешко класификовати Nicklisch-ову теорију. Heinen сматра да је он по својим идејама веома близак статичкој тачки гледишта. Основу свог учења о процењивању које је изложио у Билансној теорији (Bilanztheorie – 1908, 1929-32) чини употребна вредност (Eignungswert) која је меродавна за вредновање материјалних улагања. Ова вредност је у моменту набавке једнака набавној вредности односно цени коштања. У наредним обрачунским периодима долази до смањења вредности ових имовинских делова услед коришћења, застаревања, напретка технологије, што условљава исказивање нове употребне вредности у билансу стања. Отписивање се врши употребом одређених стопа на бази претходног искуства. Имовински делови као што су сировине, материјал, недовршена производња, готови производи, роба и хартије од вредности билансирају се по вредности издавања (Ausgabenwert). Под вредношћу издавања подразумева се набавна

⁷ Основ образовања ове врсте резервисања је процена вероватних обавеза чија висина и рок доспелости нису познати. Њихово необухватање имало би за последицу прецењивање нето имовине. Обавеза билансирања резервисања по основу обавеза према трећим лицима произилази из принципа опрезности и принципа импаритета.

вредност односно цена коштања као горња граница процењивања, будући да се захтева респектовање принципа опрезности и принципа реализације. У случају када су тржишне вредности ових имовинских делова ниже од набавне вредности односно цене коштања захтева се уважавање принципа ниже вредности.

За Le Coutre-a биланс стања као рачун располагања капиталом има карактер рачуна номиналне вредности. У односу на претходне ауторе он не развија никаква нова правила процењивања. У циљу заштите интереса поверилаца залаже се за поштовање принципа опрезности при билансирању, конкретније уважавање принципа ниже вредности у случајевима када је текућа тржишна (дневна) вредност нижа од набавне вредности односно цене коштања.

Имовинско схватање биланса је било владајуће схватање до краја Првог светског рата. Све модификације овог схватања биланса односиле су се у начелу на предлагане принципе процењивања, а главна сврха или циљ биланса је током периода остао исти – утврђивање имовинског положаја предузећа у одређеном тренутку.

1.3. Разлози потискивања имовинске теорије биланса

На критици статичког схватања биланса развијало се динамичко схватање биланса почетком 1930-их година које је први теоријски уобличио познати немачки аутор из области науке о економији предузећа Schmalenbach. Сматра се да је Schmalenbach-ова заслуга што је биланс стања и биланс успеха први образложио доследно и експлицитно као инструменте који служе утврђивању упоредивог периодичног резултата чиме је значајно утицао на науку о билансу и рачуноводственој пракси. Schmalenbach, као и многе друге присталице динамичког схватања циља биланса, сматра да су статички циљеви који се реализују помоћу биланса стања неоствариви из више разлога које елаборирамо у наставку.

Врло је нејасно шта су статичари тачно подразумевали под појмом имовине предузећа. Појам имовине је тумачен на различите начине од стране интерпретатора трговачких и пореских законика. Под појмом имовине се неретко подразумевала укупна имовина предузећа (укупна актива), укупна актива и укупна пасива као капацитет предузећа за будућност, као и разлика укупне активе

и праве пасиве (дугова) предузећа. Трговци су најчешће под имовином подразумевали нето имовину, али није редак случај да су под овим појмом подразумевали и укупну имовину (брutto имовину). Даље, нејасно је која имовина предузећа представља потенцијал за покриће дугова, да ли је то имовина процењена под претпоставком ликвидације предузећа или је реч о имовини предузећа које наставља са пословањем.

Приказивање имовине као циљне оријентације финансијског извештавања, независно о ком концепту имовине је реч, у науци о економији предузећа је оцењено као неприхватљиво. Први концепт имовине, као што је раније наглашено, полази од претпоставке фиктивне ликвидације предузећа, па сходно томе покриће дугова предузећа се обезбеђује из очекиваних уплата на основу претпостављене продаје имовинских делова предузећа⁸. Приговор који се упућује овом статичком правцу је да се на бази оваквих информација о могућности покрића дугова не може донети адекватна финансијска одлука без опасности од негативних последица такве одлуке. Може се догодити, на пример, да постојећа имовина није довољна за покриће дугова зато што је потцењена, што ће условити преурањену одлуку о стварној ликвидацији предузећа која ће директно погодити повериоце. Одлука може бити неодговарајућа и уколико је реч о другом концепту имовине где се процена могућности покрића дугова темељи на претпоставци настављања пословања предузећа. За овај концепт имовине нарочито се залагао Simon који је желео да помоћу биланса стања оствари оно што се иначе постиже финансијским планом (Ранковић, 2010, стр. 250). Међутим, из биланса стања се не могу докучити информације о висини свих очекиваних плаћања, као и роковима њихове доспелости. У билансу стања део очекиваних плаћања приказан је као глобална величина, а вероватноћа очекиваних плаћања – њихова висина и рок доспелости нису познати. Будући да биланс стања не садржи ове информације, он се не може сматрати адекватном основом за потребе пружања информација о могућностима покрића дугова под претпоставком настављања пословања предузећа.

⁸ Концепција фиктивне ликвидације није довољно јасна, те тако, на пример, Monginot (1854., стр. 128) говори о правој ликвидацији.

Модерна рачуноводствена теорија је упутила такође озбиљне приговоре у вези успостављених правила процењивања која су еволуирала током времена. Аутори „чисте“ статичке теорије су истицали различите вредности за билансирање имовинских делова: Lion-ова општа или продајна вредност која се може постићи на дан биланса, затим Simon-ова прометна вредност и употребна вредност као индивидуална „субјективна“ вредност. Теоријско схватање суштине биланса и предлагане вредности меродавне за билансирање биле су у супротности са правилима билансирања примењиваним у пракси а која су се одликовала респектовањем надређеног принципа опрезности. Такође, и циљеви „опрезне“ статичке теорије који су условили модификацију предлаганих појмова вредности меродавних за билансирање, према Schmalenbach-у су неоствариви. Присталице „опрезне“ статичке теорије су се залагале за вредновање имовине по трошковним вредностима (набавној вредности односно цени коштања) као горњим вредностима за билансирање. Schmalenbach сматра да износ трошкова имовинских делова не представља вредност имовине предузећа, већ за утврђивање њене вредности једино може бити меродавна тржишна вредност на дан биланса. Препоручивање трошковне вредности за потребе састављања имовинског биланса од стране статичара представљало је, сматра Schmalenbach, грешку која произилази из њиховог непознавања односно бркања примарног циља финансијског извештавања, што је и логично имајући у виду да је ово схватање настало у раном развојном периоду рачуноводства и да су старији статичари у годишњем закључку видели само биланс стања. У суштини и они су се бавили рачуном успеха (кроз промену нето имовине) и у складу са тим истицали као меродавне трошковне вредности за билансирање имовинских делова. Нејединственост као и модификација предлаганих појмова вредности представљали су очигледан знак постојања непремостивих тешкоћа статичара за реализацију постављеног главног циља биланса.

Према статичком схватању биланса приносна вредност предузећа не постоји. Simon, заступник „статике континуираности“ развија правила процењивања која нису у функцији утврђивања имовине којој имају приступ повериоци, већ је билансирање усмерено ка утврђивању вредности предузећа по мишљењу трговца. Права вредност имовине трговца (предузећа) према Simon-у

произилази из билансног начина утврђивања имовине који се заснива на примени принципа појединачног вредновања. Другим речима, вредност имовине је једнака збиру вредности појединачних имовинских делова билансираних по тржишним вредностима или трошковним вредностима, што је компатибилно са „чистом“ или „опрезном“ статичком теоријом биланса. Међутим, у економији предузећа потискује се вредност предузећа утврђена респектовањем принципа појединачног или индивидуалног процењивања и под „правом вредношћу предузећа“ подразумева се вредност предузећа као целине. Наиме, вредност предузећа као целине – тржишна вредност може бити већа или мања од његове у билансу исказане вредности. Познато је да су у билансу исказане вредности имовине и капитала добро вођеног предузећа ниже од вредности предузећа као целине због, рецимо, постојања латентних резерви које су последица респектовања принципа опрезности. Затим, при билансном начину утврђивања имовине не узима се у обзир и не вреднује вредност организације предузећа, позиција предузећа на тржишту, квалитет менаџмента, запослених и слично. Према томе, статички циљ биланса – утврђивање имовине предузећа помоћу биланса стања је неостварљив. Вредност предузећа као целине се утврђује из „односа очекиваног или просечног добитка који се може исплатити и одређеног (тржишног) укамаћења“ (Ранковић, 2010, стр. 251).

Због идентификованих слабости имовинског схватања биланса у условима убрзаног развоја предузећа дошло је до појаве нових теорија биланса које су настојале да отклоне пропусте статичке теорије биланса.

2. ПРИКАЗИВАЊЕ УСПЕХА КАО ЦИЉНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

2.1. Порекло и суштина динамичке теорије биланса

Првобитни главни циљ биланса – утврђивање имовинског положаја предузећа у одређеном тренутку који је у функцији заштите интереса поверилаца, био је подесан у условима доминантних инокосних предузећа. Развојем друштава капитала, пре свега акционарских предузећа, дошло је до ширења круга корисника билансних информација које карактерише плуралитет њихових

циљева. Теоријско-имовинско схватање циља биланса и тумачења садржине биланса у интерпретацији правника била су у супротности са принципима процењивања примењиваним у пракси друге половине деветнаестог века која је настојала да задовољи растуће потребе билансних адресата. Принципи процењивања примењивани у пракси указивали су да је већ тада циљна оријентација финансијског извештавања била усмерена на утврђивање успеха. За теоријско уобличавање ове концепције билансирања познате под називом динамичка теорија (схватање) биланса преваходно је заслужан Eugen Schmalenbach.

Динамичка концепција билансирања (Dynamische Bilanztheorie) узима за главни циљ финансијског извештавања приказивање успеха предузећа. Основне идеје динамичког рачуноводства не потичу од Schmalenbach-а већ указују на друге изворе. „Сам Schmalenbach је прогласио рад von Willmovski-ог (1895, 1896) за главну инспирацију. Seicht (1970) је нашао друге изворе и (осим серија публикација из деветнаестог века од Strombeck-а, Scheffler-а, Staub-а и von Willmovski-ог) указао на Rehm-а (1914), Fischer-а (1905, 1908), Sganzi-ја (1906, 1908, 1910), Skokan-а (1914) и Müller-а (1915)⁹. Међутим, како је наглашено, иако су радови Sganzi-ја објављени у угледним изворима, ни један аутор, са изузетком Швајцарца Borkowsky-ог (1946), није споменуо његову, посматрану са динамичке тачке гледишта, „сензационалну“ теорију. Као следбеници Schmalenbach-овог динамичког рачуноводства током међуратног периода сматрају се Geldmacher, Mahlberg и Leitner“ (Mattessich, Küpper, 2003, стр. 50-51). Главним напорима да се даље развије динамичко рачуноводство и да се оно учини формално и материјално конзистентним, током периода после Другог светског рата, сматрали су се Walb-ова Економско-финансијска теорија биланса и Kosiol-ов Пагаторички биланс.

Заокружени концепт динамичког схватања биланса је свакако дао Schmalenbach у својој књизи „Динамички биланс“ (Dynamische Bilanz – 1919), па

⁹ И у студијама неких француских аутора могу се наћи трагови динамичког схватања биланса (De Cazauk 1825., Matje de Dombasles 1821., Jeannin 1828., Monginot 1854., Barré 1872., Leautey, Guilbault 1889., и Leautey 1897.), међутим они нису доследни па предлагана правила садрже елементе и статичке и динамичке концепције, као што је, рецимо, залагање за активирање нематеријалних улагања са једне стране, и билансирање по тржишним вредностима са друге стране. Детаљније о томе: Richard (2001., стр. 6).

се стога он сматра творцем динамичке теорије биланса која је постала и остала доминирајућа у билансној теорији.¹⁰ Schmalenbach-ова је заслуга што је биланс стања и биланс успеха први образложио доследно и експлицитно као инструменте у циљу утврђивања упоредивог периодичног резултата и тиме одлучно утицао на билансну теорију и рачуноводствену праксу.

У центру динамичке теорије биланса налази се биланс успеха предузећа. Главна сврха или циљ биланса је обрачунавање што тачнијег резултата или успеха предузећа. За разлику од имовинске теорије биланса, успех се више не утврђује путем промене нето имовине из два биланса стања сукцесивних обрачунских периода. Успех као средство контроле управљања предузећем, полагања рачуна, израчунавања учешћа у добитку и упоређења предузећа представља разлику између остварених прихода и расхода у обрачунском периоду (Ранковић, 1982, стр. 256). Биланс који је оријентисан на утврђивање успеха Schmalenbach назива „динамичким“ инструментом будући да помаже да се периодично разграниче и видљивим учине кретања која су се десила у предузећу. Под изразом „биланс“ подразумева уопштено финансијске извештаје, наглашавајући примордијални циљ утврђивања периодичног резултата путем биланса успеха иако су оба финансијска извештаја (и биланс стања) способна да мере успех.

Биланс успеха се налази у органској вези са билансом стања, али у односу на њега има предност. У утврђивању успеха учествује и биланс стања тако што преузима такозване „лебдеће позиције“ које немају места у билансу успеха – нису текући приход и текући расход. Из овога јасно произилази да при утврђивању успеха билансу стања припада помоћна функција. Уместо имовине у активи и дугова (обавеза) у пасиви, по мишљењу статичара, биланс стања поред „лебдећих“ позиција које ће у будућим обрачунским периодима постати расходи

¹⁰ Schmalenbach-ови бројни доприноси могли би да се класификују у следећих шест области:

- (1) динамичка теорија биланса;
- (2) различити доприноси у подручју рачуноводства инфлације;
- (3) важан рад у подручју рачуноводства трошка и теорији одређивања цена;
- (4) доприноси стварању и изградњи контног плана (Kontenpläne) и контног оквира (der Kontenrahmen);
- (5) рад у финансијској теорији; и
- (6) подухвати на стварању унификоване универзитетске дисциплине (Betriebswirtschaftslehre).

и приходи, садржи још и ликвидна средства и будућа примања у активи као и капитал и будућа издавања у пасиви. Будућа примања ће се трансформисати у новац, док будућа издавања указују на будуће смањење готовине. Будући приходи и расходи биће пренети у биланс успеха у наредним обрачунским периодима, а њихова разлика ће повећавати или смањивати капитал.

Schmalenbach је сматрао да се имовинским билансом могу добити само „понеки ослонци“ док искази о вредности предузећа као целине или имовине трговца нису добијени будући да се „вредност посла као целине не исцрпљује“. Повезана експланаторна особина његовог динамичког рачуноводства било је веровање да је тачно мерење успеха непомирљиво са тачним вредновањем имовине предузећа. Овај монистички поглед су критиковали и побијали Schmidt (1921) и други научници који су фаворизовали дуалистички приступ.¹¹ Schmalenbach је истицао да је разлика у мишљењима производ различитих циљева од којих су полазили његови опоненти. У фокусу Schmalenbach-ових интересовања је било разматрање мерења периодичног резултата (вођено принципом узрочности), упоредивост резултата у низу сукцесивних обрачунских периода, контрола вођења посла, одговорност управе као и дефинисање правила за утврђивање расподељивог добитка. Аутор динамичке теорије биланса је сматрао да се у извесним приликама билансу стања може доделити задатак утврђивања имовинског положаја предузећа, али у том случају биланс стања има карактеристике специјалног (статус) биланса за кога важе посебна правила процењивања.¹² Међутим, такав биланс стања се никако не може сматрати саставним делом редовног годишњег закључка чија је циљна оријентација обрачунавање успеха.

Полазећи од тоталног успеха на крају пословања предузећа као разлике укупних примања и издавања, Schmalenbach уводи појмове прихода и расхода. На крају пословног живота предузећа будући да су све пословне трансакције

¹¹ Видети о томе: Ранковић (1982, стр. 277-292).

¹² Тада биланс стања садржи само активу и пасиву без позиција разграничења, а билансне позиције активе и пасиве не одликавају прошлост. Оне се усклађују са вредностима на дан биланса, а вредности билансне имовине се најчешће извлаче из инвентара. Карактеристике имовинског (статус) биланса имају, на пример, биланс ликвидације, стечајни биланс, биланс раздвајања и слично.

завршене сви приходи су постали примања а сви расходи издавања. Међутим, због потребе доношења адекватних пословно политичких одлука у подручју финансијске политике цена, обима производње и асортимана, контроле развоја финансијске структуре, контроле расхода и прихода, предузеће не може чекати крај пословања да би утврдило тотални успех, већ се морају састављати финансијски извештаји у краћим временским периодима – годишњи биланси и краткорочни међубиланси. У краћим временским периодима успех се утврђује као што је раније напоменуто сучељавањем прихода као позитивних компоненти резултата и расхода као негативних компоненти резултата. У биланс успеха улазе само приходи и расходи који се односе на текући период. Па тако, на страни расхода се налазе сви текући расходи независно од тога да ли је издавање било раније, настало истовремено када је признат расход или је уследило касније након признавања расхода. На страни прихода, налазе се искључиво текући приходи независно од тога да ли су примања настала раније, истовремено када је признат приход или су уследила након признавања прихода. Сви елементи текућих расхода и прихода налазе се у органској вези са средствима и обавезама у билансу стања, осим расхода који су истовремено и приходи и то у случају трошења сопствених производа.

Пошто се успех не може утврдити апсолутно тачно због проблема разграничења – тачне алокације расхода и прихода на обрачунске периоде на које се односе, Schmalenbach инсистира на утврђивању упоредивог резултата који обезбеђује мерење квалитета пословања предузећа и његово компарирање са резултатом у прошлости и будућности. Упоређење пословања предузећа у времену пружа најбољу основу за правилно управљање предузећем и контролу његовог пословања. Полагање рачуна оријентисано на утврђивање упоредивог успеха окренуто интересима власника и ортака стога служи и заштити интереса поверилаца пошто само трајни успех обезбеђује егзистенцију предузећа на дуги рок.

Schmalenbach истиче неопходност доследног поштовања следећих принципа који су у функцији обрачунавања упоредивог резултата: (1) принципа узрочности (корелације); (2) принципа континуитета; и (3) принципа

сигурности.¹³ Паралелно са поменутиим правилима која обезбеђују временску упоредивост као главни супститут за тачност, Schmalenbach инсистира и на поштовању принципа опрезности (конзервативизма) иако је он у основи у колизији са принципом узрочности и принципом упоредивости. Уважавање и фаворизовање овог принципа проистиче из несигурности биланса успеха због проблема разграничења расхода и прихода и због тога што је превисоко обрачунат резултат за предузеће знатно опаснији од прениско обрачаног резултата. Према томе, неопходан је различит третман шанси и ризика, али пошто потцењивање резултата може да буде мотивисано и преваром, Schmalenbach инсистира на доследном поштовању поменутог принципа сигурности.

Schmalenbach-ово учење је у литератури познато као довитљиво или казуистичко учење о процењивању с обзиром да је аутор динамичке теорије биланса као изузетно прагматична особа прихватио различите основе вредновања за различите категорије средстава и обавеза као и за поједине ситуације. Приступ „вишеструког“ вредновања имао је корене у принципу историјског трошка (оригинално без принципа ниже вредности) уз могућност општег прилагођавања нивоа цена у условима монетарних поремећаја.¹⁴

Може се слободно рећи да у складу са динамичким схватањем биланса, вредновање засновано на тржишној вредности није пожељно због њених флукуација током времена чиме се нарушава упоредивост резултата. У начелу, захтева се вредновање билансних позиција по принципу историјског трошка за стална средства и залихе уз поштовање принципа ниже вредности (код залиха), чиме се обезбеђује захтев опрезности при билансирању. Стална средства су предмет отписивања а основица за отписивање је набавна вредност умањена за

¹³ Респектовање принципа сигурности је у функцији отклањања самовоље састављача финансијских извештаја у случајевима када вредности билансних позиција нису извесне. Тада састављач финансијских извештаја, вршећи избор између више билансних вредности, бира ону која је заснована на чињеницама или документованим доказима. Да напоменемо, сви опште прихваћени рачуноводствени принципи традиционалног рачуноводства биће детаљно обрађени у другом делу рада.

¹⁴ О покушајима неутралисања утицаја монетарних поремећаја на финансијске извештаје и Schmalenbach-овом Концепту одржавања реалног новчаног капитала погледати у: Ранковић (1982, стр. 149-203), Радовановић (1999, стр. 402-225). Осим поменутих принципа процењивања меродавних за поједине билансне позиције у условима стабилних цена, Schmalenbach развија и посебна правила билансирања у условима промена цена које су последица конјунктурних колебања. О билансирању гвоздених резерви и везаних залиха погледати у: Ранковић (1982, стр. 269-276).

ликвидациони остатак. У одмеравању висине отписа и брзине отписивања наглашава се значај упоредивости као и опрезности. Инсистира се на избегавању ванредног отписа, путем скраћења века трајања сталних средстава. Schmalenbach у процењивању века трајања ових имовинских делова види већи поремећај упоредивости резултата него код потцењивања, али и наглашава да неопходна опрезност у процењивању не сме водити образовању латентних резерви проистеклих из високих износа отписа што би у крајњој инстанци резултирало деформацијом периодичног резултата. Уколико је искључиви задатак биланса утврђивање имовинског стања, Schmalenbach прихвата процењивање сталних средстава узимајући у обзир и њихове тржишне вредности. Тако, на пример, приликом набавке сталних средстава или изградње у сопственој режији за билансирање су меродавне набавне вредности или цене коштања, уколико су текуће тржишне вредности више, препоручује се приписивање утврђене разлике.¹⁵

Немачко рачуноводствено истраживање у двадесетом веку било је веома активно и огледало се у настанку бројних ревидираних или новостворених билансних теорија.

Познати немачки аутор Нах у својој књизи „Појам добитка у пословној администрацији“ (1926), указао је на бројне предности динамичке теорије биланса. Истичући у први план приказивање успеха као циљне оријентације финансијског извештавања, посебно је анализирао начин састављања финансијских извештаја у циљу утврђивања добитка као индикатора развоја предузећа. Да би се постигао тај циљ, суштинска је упоредивост резултата током година. Само ако је услов упоредивости задовољен, пораст (или опадање) резултата ће показивати позитиван (или негативан) економски развој предузећа. Посматрано са статичке тачке гледишта, тј. из перспективе која је усредсређена на „исправно“ процењивање вредности средстава и обавеза, динамички захтев за доследношћу у рачуноводственим методама ће водити ка „фиктивним“ вредностима појединачних билансних позиција активе и пасиве што је у функцији што тачнијег утврђивања успеха и олакшавања његовог поређења током времена.

¹⁵ Овакво приписивање је у супротности са принципима традиционалног рачуноводства меродавним за састављање финансијских извештаја чија је циљна оријентација приказивање успеха.

За присталице статичког концепта рачуноводства добитак се изводи из вредности средстава. Изванредно достигнуће како Schmalenbach-а тако и Нах-а је промена ове перспективе где се садашњи добитак посматра као индикатор очекиваних будућих добитака. Нах је истицао, између осталог, и да поуздано мерење успеха има предност, зато што ограничава дискрециону моћ састављача биланса и смањује могућност злоупотребе дискреције. Очигледно је, према Нах-у, да биланс стања није способан да врши функцију приказивања имовинског положаја предузећа у складу са рачуноводственом теоријом и законодавством тог времена. Он није одговарајући инструмент ни за процену економског богатства ни ликвидности предузећа. Мерење економског богатства овим финансијским извештајем није компатибилно са принципом појединачног процењивања, а мерење ликвидности је нарушено услед недостатка оријентације биланса стања ка будућности.

Суштина Walb-овог динамичког рачуноводства познатог као Економско-финансијска теорија биланса (1926) изводи се из идеје да циљ биланса треба да буде у функцији задовољења потреба интерних и екстерних корисника билансних информација, а да је садржина биланса, пак, условљена циљем биланса.

Kosiol је 1976. године формулисао билансну теорију коју је назвао „пагаторичка“, наглашавајући значај токова готовине предузећа. Изједначавајући на једној страни расходе и издавања и на другој страни приходе и примања, Kosiol биланс успеха посматра као рачун новца (рачун заснован на токовима плаћања). Међутим, иако је овакво номинално схватање успеха у суштини исправно са аспекта дугог рока (тотални биланс успеха), оно је са аспекта кратког рока неприхватљиво будући да је успех предузећа увек разлика прихода и расхода независно од токова примања и издавања новца.¹⁶

Мохтер (1974) је понудио једну интерпретацију Schmalenbach-ове рачуноводствене теорије, у којој наглашава да је главна сврха или циљ полагања рачуна пројекција очекиваних примања из добитка (Einkommensapproximative

¹⁶ Kosiol је био противник активирања нематеријалних улагања која нису стечена куповином (интерно генерисана нематеријална улагања), образовања латентних резерви и заступник раздвајања функције утврђивања резултата од функције расподеле резултата, прихватајући искључиво одржавање номиналног капитала.

Gewinnermittlung) на бази прикупљања објективних података уз поштовање конвенција (objektivierte Daten und Regeln).

Schmielewicz (1972) је представио још једну варијанту динамичког схватања биланса коју карактерише приступ сличан Schmalenbach-овом, уз истицање и значаја извештаја о токовима готовине предузећа. Анализирајући међусобне односе биланса стања, биланса успеха и извештаја о токовима готовине, Schmielewicz је развио механизам за пројекцију новчаног тока и добитка, као и утврђивање вредности средстава и обавеза у мултипериодичном систему планирања.

Из свега изложеног може се недвосмислено закључити шта је било значајно за присталице динамичке теорије биланса. Они су тражили једноставну и лако разумљиву основу за доношење одлука, било да се ради о одлукама менаџмента у оквиру „управљања послом“ или одлукама осталих корисника билансних информација. Њихов циљ је био да развој предузећа прикажу једноставно, нарочито ако је он негативан или нарушава континуитет пословања, тако да се на време могу предузети противмере. Они су са правом истицали да је праћење развоја предузећа важна, ако не и одлучујућа мера за заштиту интереса поверилаца. У овом погледу, статичка теорија биланса, која је истицала заштиту поверилаца као главни разлог вредновања усмереног ка средствима и обавезама, је у најмању руку била озбиљно доведена у питање.

2.2. Проблем разграничења као претпоставка обрачунавања успеха

У складу са динамичком теоријом биланса приказивање успеха се сматра циљном оријентацијом финансијског извештавања. Успех се утврђује сучељавањем прихода као позитивних компоненти резултата и расхода као негативних компоненти резултата. Приходи су повећања економских користи током обрачунског периода у облику повећања средстава или смањења обавеза, што има за последицу повећање нето имовине предузећа, изузев оних повећања нето имовине која је последица нових улагања од стране власника. Расходи представљају смањење економских користи током обрачунског периода у облику смањења средстава или повећања обавеза, што има за последицу смањење нето

имовине, осим оних смањења насталих повлачењем дела капитала од стране власника и расподеле добитка власницима. Из дефиниције прихода и расхода може се закључити да постоји органска веза између биланса успеха и биланса стања, и да свака промена нето имовине није условљена искључиво приходима и расходима.

Први проблем разграничења као претпоставке обрачунавања успеха везује се за континуитет односно сталност пословања предузећа. Приликом састављања финансијских извештаја полази се од претпоставке да ће се пословање предузећа несметано наставити и у наредним обрачунским периодима. Из ове претпоставке произилази периодичност и привременост извештавања, као и непостојање обавезе апсолутно тачног процењивања по тржишним ценама које је неопходно само у случају престанка рада предузећа.¹⁷

Због присуства континуитета пословања или потребе за одржањем предузећа на дуги рок, предузеће не може чекати коначан исход свих пословних трансакција на крају пословног живота, већ му се за потребе планирања и контроле диспозиција намеће потреба утврђивања ефикасности пословања у краћим временским периодима. Тада се појављује следећи проблем разграничења који се везује за проблематику обрачунског (рачуноводственог) периода. Тотални резултат је неопходно декомпоновати на поједине обрачунске периоде, тј. на периодичне резултате. Код утврђивања периодичног резултата конгруенција токова рентабилитета (расхода и прихода) и издавања и примања обично не постоји као што је случај код утврђивања тоталног успеха.¹⁸ Што је краћи временски период за који се састављају финансијски извештаји њихов степен тачности се смањује будући да проблем правилне алокације расхода и прихода (периодизације) постаје све израженији.

¹⁷ У случају, на пример, када је предузеће суочено са стечајем, финансијски извештаји се састављају на основу претпоставке да ће предузеће престати са пословањем и да ће морати да прода сву своју имовину по ликвидационој вредности – све што може да наплати у готову и у веома кратком року (принудна продаја).

¹⁸ Обрачунавање периодичног резултата на бази токова рентабилитета не значи у потпуности напуштање принципа ефективних новчаних примања и издавања с обзиром да збир периодичних резултата би по правилу требало да одговара висини тоталног резултата под претпоставком да приликом билансирања није било формирања латентних резерви и скривених губитака. О принципу конгруенције биланса погледати у: (Ранковић, 1982, стр. 323-324).

Чињеница да приходи могу бити остварени у више обрачунских периода независно у ком периоду је приход наплаћен, и да расходи могу настати у више периода независно када су исти исплаћени, наметнула је потребу за изградњом принципа настанка пословног догађаја (Accrual Accounting). Суштина овог принципа је да се последице настанка пословног догађаја морају признати, рачуноводствено обухватити и у финансијским извештајима исказати у оним обрачунским периодима када је догађај настао независно од тога да ли је дати догађај праћен новчаним исплатама или наплатама. Уважавање овог принципа омогућава да корисници финансијских извештаја буду информисани не само о пословним догађајима који су праћени примањима и издавањима, већ и о обавезама које ће бити измирене у будућности као и о потраживањима на основу којих ће прилив готовине уследити у неком од наредних обрачунских периода (Шкарић-Јовановић, 2000, стр. 21). Респектовање принципа настанка пословног догађаја се реализује: (1) путем признавања прихода и расхода када су настали, и (2) применом технике временских разграничења.

Признавање прихода у билансу успеха се врши у складу са принципом реализације који је иначе један од најважнијих принципа за разграничење сукцесивних обрачунских периода. У стручној литератури су класификовани догађаји или тренуци у времену у којима се приходи могу сматрати реализованим: (1) завршетак фазе у процесу производње, (2) моменат завршетка производње, (3) моменат продаје, и (4) моменат након продаје када је извршена наплата. Иако у рачуноводственој теорији и законодавству нема јединственог мишљења о томе у ком моменту се приход сме признати и објективирати у билансу успеха, односно, на који обрачунски период га треба алоцирати, преовлађујуће је мишљење да је термин признавања прихода тренутак продаје. Али, поред несумњивих тешкоћа на које наилазимо приликом временске алокације прихода, о којима ће детаљно бити речи у другом делу рада, далеко су већи проблеми везани за додељивање трошкова (расхода) појединим обрачунским периодима у складу са принципом узрочности расхода и прихода.

Принцип узрочности представља захтев за додељивање расхода обрачунском периоду у коме су настали њима проузроковани приходи. Околност да је повезивање расхода и прихода и утврђивање праве везе између њих тежак

корак, и да је у неким случајевима немогуће утврдити ту повезаност, навела је многе рачуновође да тај проблем решавају применом следећих правила или принципа како би се утврдио тренутак признавања трошкова (расхода): (1) повезивање расхода и прихода на бази узрочно-последичног односа између њих, (2) систематска и рационална алокација, и (3) тренутно признавање.

Идеалан начин да се изврши повезивање расхода и прихода на бази узрочно-последичног односа је њихово повезивање по основу предузетничког циља – производње и продаје добара и услуга. Према општем становишту, сви разумни, неопходни трошкови производа треба да се вежу за произведене производе и да остану активирани у форми залиха све до тренутка продаје када се у складу са принципом реализације признају приходи, док преостали износ трошкова представља трошкове периода. У тренутку продаје, приходима од продаје добара и услуга супротставља се аликвотни део трошкова садржан у продатим производима и извршеним услугама. Обрачунавање цене коштања производње добара и услуга подразумева тачно утврђивање свих производних трошкова. Овде су нарочито осетљиви проблеми расподеле општих (варијабилних и фиксних) трошкова, док се појединачни трошкови варијабилног карактера релативно лако везују на поједине производе или услуге.¹⁹

Неке од компликација настају у процесу повезивања расхода и прихода код трошкова који су директно повезани са будућим користима (приходима), али се не сматрају трошковима производа као што су, на пример, трошкови продаје и трошкови администрације. Повремено, долази и до настанка трошкова после признавања прихода по основу продаје производа и услуга. Тако, на пример, при давању гаранције од стране продавца у моменту продаје робе, сасвим је вероватна могућност појаве трошкова због захтева купаца за испуњење обавезе по основу датих гаранција. Одлагање признавања ових трошкова и њихово књижење на терет расхода наредног периода довело би до прецењивања нето имовине и резултата те је стога обавезно образовање резервисања.

¹⁹ Индиректни (заједнички, општи) трошкови производње се могу повезати са производњом у целини и обухватају се првобитно по местима а затим, уз помоћ одабраних условних база – кључева за расподелу, алоцирају на произведене учинке.

Проблем разграничења је перманентно присутан у подручју расподеле трошкова сталних средстава на текући и будуће обрачунске периоде. Да би се применио принцип узрочности, неопходно је изабрати методу отписивања. Састављач финансијских извештаја, вршећи избор између различитих метода отписивања, у различитој висини алоцира расходе на обрачунске периоде што ће се рефлектовати и на висину периодичног резултата.

У пословном животу предузећа појављују се приходи и расходи чије је настајање искључиво повезано са протицањем времена, такозвани „временски“ приходи и расходи. Они се међусобно разликују по томе што настају периодично или се појављују повремено. Први се расподељују на периоде којима припадају, услед чега се јавља проблем њихове правилне алокације. Како би се адекватно применио принцип настанка пословног догађаја као и принцип узрочности, за пословне трансакције које се протежу на више обрачунских периода рачуновође користе технику временских разграничења која се спроводи помоћу транзиторних и антиципативних билансних позиција. Задатак временских разграничења је да допринесу правилном алоцирању расхода и прихода на обрачунске периоде, што је у функцији утврђивања што тачнијег резултата.²⁰ Проблем разграничења намеће потребу и решавања питања билансирања расхода и прихода који настају повремено. Независно од тога да ли је реч о расходима и приходима који су последица откривања нових чињеница или расходима и приходима између којих не постоји директна веза, приликом билансирања примењује се принцип тренутног (непосредног) признавања.

Поред несумњивих тешкоћа на које наилазимо у погледу разграничења токова рентабилитета од новчаних токова и адекватне периодизације расхода и прихода у складу са принципом узрочности, неопходно је указати и на проблем инкомпатибилности између појединих принципа процењивања традиционалног рачуноводства. У функцији утврђивања тачног резултата је респектовање принципа реализације и принципа узрочности. Уважавањем принципа континуитета омогућава се исказивање упоредивих резултата као најбоље основе за контролу пословања предузећа. Паралелно са поменутиим принципима,

²⁰ О билансирању активних временских разграничења и пасивних временских разграничења видети у: Ранковић, (2010, стр. 380-381; 414-415).

нарочито су осетљиви проблеми везани за примену принципа опрезности који у основи противречи принципу узрочности и ограничава упоредивост због нарушавања принципа континуитета. Упркос томе, рачуноводствена теорија је прихватала и фаворизовала његову примену због постојања опште несигурности и непредвидивости у којима предузећа егзистирају. Међутим, данас се истиче мишљење да нагласак на финансијским извештајима који треба да дају истиниту и поштenu слику (True and Fair View, Fair Presentation) умањује значај принципа опрезности те се он схвата као смерница коју треба пратити у ванредним ситуацијама.

Околност да је решавање проблема разграничења претпоставка обрачунавања успеха, а ваљано финансијско извештавање информациона основа за кориснике и рачуноводствени идеал, стимулисала је рачуноводствену праксу на развој рачуноводствених принципа а рачуноводствену теорију на испитивање постојећих и изградњу савремених принципа процењивања који су у функцији реализације циљева финансијског извештавања.

2.3. Франко-немачки рачуноводствени принципи у функцији обрачунавања успеха

Извори рачуноводствених принципа у Француској. Финансијско извештавање у Француској претрпело је велике промене од Другог светског рата. Colasse и Standish (1998) разликују четири периода:

1. „Период послератне реконструкције и планирања економије од стране француске државе (1946-1957.), током којег је створен Општи контни план (Plan comptable général – PCG). Овај период карактерише се малим утицајем рачуноводствене професије на финансијско извештавање.
2. Период економског раста (1958-1973.), током којег је проширено поље примене PCG и ближе повезано са пореским прописима.
3. Период економске нестабилности (1974-1983.), током којег су директиве ЕЕЗ/ЕУ интегрисане у национално законодавство.

4. Период глобализације и приватизације (од 1984. на даље), током којег долази до преиспитивања француског модела финансијског извештавања, изградње рачуноводствених институција, унапређења рачуноводствене професије и појаве новог конкурента националним стандардима – Међународних стандарда финансијског извештавања.“ (Nobes, Parker, 2004, стр. 225-226)

Највећи утицај на француско рачуноводство и финансијско извештавање од краја седамнаестог века имала је држава. Како је раније поменуто, француска Уредба о трговини из 1673. створила је основу за Наполеонов Трговачки законик (Code de Commerce) из 1807. године. Посебно снажно дејство државе је било од 1946-1983., а онда слаби под утицајем спољних чинилаца – директива ЕЕЗ/ЕУ, и глобалних тржишта капитала под доминацијом англосаксонских земаља. Последица ових спољних утицаја је стварање дуализма у финансијском извештавању, који се огледа у респектовању различитих рачуноводствених норми у финансијском извештавању појединачних предузећа и финансијском извештавању група.

Правила која се односе на финансијско извештавање потичу из великог броја извора и могу се класификовати према Turillo, Teller (1998) на следећи начин:

„Јавни извори:

- Француска држава: закони (lais), акти Владе – декрети (décrets), акти министарства (arrêtes), општи контни план (PCG)
- Европска унија: директиве ЕЕЗ/ЕУ инкорпориране у национално законодавство.

Мешовити јавни/приватни извори:

- Национални рачуноводствени савет (Conseil National de la Comptabilité – CNC)
- Комитет за рачуноводствену регулативу (Comité de la Réglementation Comptable – CRC)

Француска предузећа састављају појединачне финансијске извештаје у складу са прописима успостављеним од стране поменутих извора. Додатни извори релевантни за састављање консолидованих финансијских извештаја су:

Приватни извори:

- Међународни стандарди финансијског извештавања (IFRS)
- Амерички Општеприхваћени рачуноводствени принципи (GAAP)⁴⁴ (Nobes, Parker, 2004, стр. 226-227)

Закони и подзаконски акти којима се регулише рачуноводство и финансијско извештавање примењују се на све пословне ентитете. Они обухватају Трговачки законик и Закон о предузећима који је инкорпориран у Трговачки законик и Општи контни план – PCG.

Француски Трговачки законик из 2000. године, садржи опште рачуноводствене норме (чл. 2 123-12 до 2 123-28) које се примењују на све правне форме предузећа. Ове норме се односе на обавезу вођења књига, састављања инвентара и годишњих финансијских извештаја. Трговачки законик захтева састављање годишњих финансијских извештаја у истој форми и са истим методама процењивања као и претходних година (принцип конзистентности).

Општи контни план – PCG, који је у надлежности Националног рачуноводственог савета – CNC, мешовитог тела јавног/приватног сектора, представља најважнији рачуноводствени акт – детаљан приручник за финансијско извештавање. Садржи циљеве и принципе рачуноводства, дефиниције имовине, обавеза, расхода и прихода, правила признавања и процењивања, и детаљне форме финансијских извештаја.

Пореско законодавство у Француској има важан утицај на финансијско извештавање. Важност пореског закона условљена је следећим околностима: (1) постоји блиска повезаност правила за састављање трговачког (пословног) биланса и пореског биланса, и (2) присутно је задирање пореског закона у сферу рачуноводства и финансијског извештавања (принцип обрнуте меродавности). Законодавац је хармонизовао и успоставио тесну везу између Пореског закона (Code général des impôts – CGI) и PCG-а. Такође, Трговачки законик је компатибилан са PCG-ом, иако се не позива на њега.

Национални рачуноводствени савет – CNC, објављује Мишљења (avis) везана за садржину PCG-а, која се затим подносе Комитету за рачуноводствену регулативу – CRC у чијој надлежности је доношење закона на бази уважавања препорука CNC или потврђивања стандарда IFRS у домену консолидованих финансијских извештаја и њиховог инкорпорирања у Закон.

Рачуноводствена професија у Француској се развила знатно касније у поређењу са Великом Британијом и САД. У Француској постоје две професионалне рачуноводствене институције: Институт овлашћених рачуновођа (Ordre des Experts Comptables – ОЕС) и Национална асоцијација овлашћених ревизора (Compagnie Nationale des Commissaires aux Comptes – CNCC). Прва, ОЕС, основана 1942., издаје Мишљења о рачуноводственим питањима (avis), учествује у раду CNC и CRC, али нема ауторитет да доноси рачуноводствене стандарде. Друга, CNCC, основана 1969., има приоритетни задатак надгледања законске ревизије. Обе институције су мање аутономне и слабије развијене него, рецимо, Институт овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса (Nobes, Parker, 2004).

Рачуноводствени принципи у Француској. Од имплементације IV и VII Директиве ЕЕЗ/ЕУ у национално законодавство, француски рачуноводствени прописи захтевају да финансијски извештаји буду састављени у складу са законом (régularité), духом прописа (sincérité) и да пруже „верну слику“ (l' image fidele) имовинског положаја и успеха предузећа.

Финансијски извештаји појединачних предузећа, састављени у складу са традиционалним рачуноводственим принципима, усмерени задовољавању потреба кредитора и пореских власти, сматрају се способним да задовоље општи принцип верне слике. Међутим, респектовање детаљних законских правила и велики утицај пореских правила на састављање трговачког биланса, принцип верне слике ставља у други план.

После Другог светског рата класификација и тумачење француских рачуноводствених принципа (Les principes Comptables) потпада под утицај англосаксонске литературе. Према новијој систематизацији, сви рачуноводствени

принципи се деле на: (1) опште принципе, (2) принципе разграничења, и (3) допунске принципе.²¹

У опште принципе сврставају се: (1) принцип тачности, (2) принцип потпуности, и (3) принцип јасности. Принципи разграничења обухватају: (1) принцип појединачног вредновања, (2) принцип континуитета пословања, (3) принцип разграничења према предмету и времену, (4) принцип реализације, и (5) принцип импаритета. У допунске принципе убрајају се: (1) принцип опрезности, и (2) принцип конзистентности (сталности).

Принципи признавања и процењивања појединих билансних позиција садржани су у Општем контном плану – PCG. Општа карактеристика финансијског извештавања у Француској је поштовање принципа традиционалног (конвенционалног) рачуноводства. Принцип историјског трошка је модификован принципом опрезности (принцип конзервативизма) што се огледа у тенденцији потцењивања имовине, прецењивања обавеза и потцењивања успеха предузећа, што је у функцији задовољења интереса поверилаца будући да се повећава сигурност њихових улагања.

У наставку разматрања указаћемо на неке разлике између француских рачуноводствених прописа и IFRS.

- Нека нематеријална улагања могу да се признају као средство (тржишна учешћа, листе купаца) чак иако не задовољавају дефиницију нематеријалног средства по IFRS;
- Трошкови пуштања у рад предузећа и његово проширење, као део оснивачких трошкова могу да буду капитализовани и отписани у року који не може бити дужи од пет година (PCG 1999., чл. 361/3);
- Стална средства процењују се по набавним вредностима, односно цени коштања, с тим што се сваке године отписује део набавне вредности на терет расхода независно од тога какав ће бити резултат. Износи отписа се

²¹ И у немачкој литератури Начела уредног билансирања (Die Grundsätze Ordnungsmäßiger Buchführung – GoB) се на исти начин класификују, а у складу су са идејама англосаксонског подручја (савремена систематизација начела).

утврђују без освртања на резидуалну вредност средстава, а стопе отписа су у функцији утврђивања пореског добитка;

- Накнадно процењивање материјалних и нематеријалних улагања по фер вредности није дозвољено;
- Не постоје специфични прописи којима се регулише обезвређење средстава;
- Капитализовање финансијских лизинга није дозвољено (принцип правна форма изнад економске садржине);
- Код уговора о дугорочној изградњи не захтева се употреба метода процентуалне извршености уговора;
- Давања запосленима по престанку запослења (пензијска давања) морају се исказати као расход;
- Дозвољено је образовање резервисања чак иако не постоји законска или изведена обавеза на дан биланса. Забрањује се дисконтовање износа резервисања;
- Промена рачуноводствених политика и исправка фундаменталних грешака врши се искључиво кроз биланс успеха а било какве ретроспективне исправке су забрањене;
- Нема специјалних захтева за обелодањивањем: (1) односа и трансакција између предузећа и његових повезаних страна, (2) сегмената пословања, (3) престанка пословања неког дела предузећа, (4) извештаја о токовима готовине (осим за консолидоване финансијске извештаје), и (5) извештаја о променама на капиталу.

Консолидовани финансијски извештаји у Француској су пре 1970. били скоро непознати. Под утицајем VII Директиве ЕЕЗ/ЕУ проблематика консолидовања је инкорпорирана у Трговачки законик и РСГ. Законодавац је усвојио дуални приступ (Richard, 2001) у финансијском извештавању који карактерише примена различитих рачуноводствених норми у финансијском извештавању појединачних предузећа (француска рачуноводствена правила) и

група (сложених интереса) предузећа (правила IFRS). На тај начин омогућено је великим француским предузећима да састављају међународно признате финансијске извештаје чија је оријентација задовољење потреба инвеститора па тек онда осталих корисника билансних информација. Трговачки законик из 1998. дозволио је групама предузећа да следе IFRS под следећим условима: „(1) стандарди су преведени на француски језик, (2) стандарди су у складу са директивама ЕЕЗ/ЕУ, и (3) стандарде је као прописе усвојио CRC“ (Nobes, Parker, 2004, стр. 230).

Извори рачуноводствених принципа у Немачкој. Финансијско извештавање у Немачкој регулисано је трговачким законом, пореским законом и правилима које је успоставила и изградила рачуноводствена професија.

Закон о билансним смерницама (Bilanzrichtlinien Gesetz – BiRiLiG) из 1985. увео је у немачко законодавство IV, VII и VIII Директиву ЕЕЗ/ЕУ. Касније, имплементација ових директива у национално законодавство за различите финансијске институције извршена је доношењем Закона о билансним смерницама банкарског рачуноводства, 1990., и његове верзије за осигуравајућа друштва, 1995. Доношењем поменутих закона дошло је до хармонизације националног законодавства са директивама ЕЕЗ/ЕУ, кодификације бројних рачуноводствених принципа и сажимања општих рачуноводствених правила у један јединствен извор – Трговачки законик (Handelsgesetzbuch – HGB).²² Све правне форме предузећа предмет су рачуноводствених захтева овог Закона (чл. 238 HGB). Начела (принципи) уредног билансирања (Grundsätze Ordnungsmäßiger Buchführung – GoB) која развија рачуноводствена пракса су делимично кодификовани у HGB-у.²³

²² Одредбе BiRiLiG-а и других сепаратних закона о хармонизацији усмерених на уједначавање националног законодавства са директивама, инкорпориране су у прерађено издање HGB-а 1995., чиме су ови закони престали да постоје.

²³ Начела уредног билансирања нису била кодификована до 1985., иако су се судови позивали на ова правила. Трговачки законик из 1985. је само набројао неколико принципа а стручна литература је одговарајућом интерпретацијом законодавства покушала да побољша „систем рачуноводствених принципа“ (Beatge, 1984, Moxter 1985, Ballweiser 1987, Beatge 2002). Потреба за интерпретацијом и теоријским заснивањем рачуноводствених принципа (заједно са новим законима) створила је мноштво могућности за истраживање и могућности за анализу односа ових принципа са британском и америчком традицијом „истинитог и поштеног погледа“. О појму и контраверзама у тумачењу GoB погледати: Ранковић (2010, стр. 127-130).

Законом о модернизацији билансног права (Bilanzrechtsmodernisierungsgesetz – BilMoG) који је ступио на снагу 2009., немачки законодавац реаговао је на међународни процес конвергенције рачуноводствених норми. Доношењем BilMoG-а законодавац је желео да Трговачки законик учини „модернијим“, односно усклађеним са решењима из IFRS-а. Конкретно, идеја је била стварање регулативе која је оријентисана према IFRS, али истовремено са прецизнијим и јаснијим правилима у циљу једноставније и правилније примене. Интернационализација немачких рачуноводствених норми, у функцији повећања исказне моћи финансијских извештаја постигнута је укидањем или ограничавањем права опције билансирања и процењивања, као и интензивним одвајањем финансијског извештавања за трговачке и пореске сврхе.

Поред HGB-а, велики утицај на финансијско извештавање у Немачкој има и порески закон, чији је утицај изведен из пореских одредби према којима рачуноводствени принципи и методе садржани у HGB-у, меродавни су и за потребе израчунавања пореског добитка (принцип меродавности). Међутим, меродавност трговачког за порески биланс ограничава се специјалним пореским прописима који се односе на утврђивање опорезивог добитка, а њих карактерише надређеност у односу на одредбе трговачког законика. Стога је оријентација према пореском билансу већ приликом састављања трговачког биланса условљена следећим пореским захтевима: (1) порески прописи прихватају укључивање неких позиција у порески биланс само уколико су исте позиције унете у трговачки биланс, и (2) порески прописи везују процењивање неких позиција у пореском билансу за начин њиховог процењивања у трговачком билансу (Ранковић, 2010, стр. 181-182).

Немачка рачуноводствена професија у поређењу са професијом у Великој Британији и САД испољава мањи утицај на финансијско извештавање.²⁴ Немачка рачуноводствена институција – Institut der Wirtschaftsprüfer in Deutschland e.V. (IdW), формирана 1932., чији су чланови већином ревизори (Wirtschaftsprüfer –

²⁴ Однос рачуноводства према немачком кодификованом праву је суштински различит од односа рачуноводства према обичајном праву у англосаксонским земљама. Блиско повезан са таквим правним аспектима је статус рачуноводствених тела приватног сектора. Стога, на немачком говорном подручју стандарди финансијског извештавања не могу у толикој мери да функционишу као квази-законски прописи, као што то могу у земљама које се придржавају британске и америчке традиције.

WP), бави се саветовањем у процесу доношења закона, објављивањем препорука и необавезних публикација везаних за финансијско извештавање. У својој ревизорској функцији WP се баве просуђивањима у вези проблематичне примене рачуноводствених правила као и проверавањем и потврђивањем усаглашености финансијских извештаја друштава капитала са законским захтевима.

Међународна стандардизација финансијског извештавања наметнула је потребу за доношењем Закона о контроли и транспарентности у пословању (Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich – KonTraG), 1998. године. Закон је исте године створио предуслове за формирање Немачког комитета за рачуноводствене стандарде (Deutsches Rechnungslegungs Standards Committee – DRSC) чији је главни циљ успостављање и изградња рачуноводствених стандарда за примену у области консолидованих финансијских извештаја (Nobes, Parker, 2004, стр. 253). База за успостављање рачуноводствених стандарда DRSC-а су IFRS, међутим, ови стандарди представљају само препоруке које немају ауторитативан карактер. Очекује се да ће Комитет за рачуноводствене стандарде у наредном периоду имати видан утицај на развој националних и међународних рачуноводствених принципа, њихово прихватање у Немачкој и инкорпорирање у немачко законодавство.

Рачуноводствени принципи у Немачкој. Трговачки законик – HGB (чл. 238-339) прописује обавезу вођења књига, састављања инвентара и годишњих финансијских извештаја. Наметање ове обавезе условило је проблем изградње принципа процењивања, који се показао као веома сложен.

Према одредбама HGB-а, годишњи финансијски извештаји треба да се састављају у складу са Принципима уредног билансирања – GoB, морају да буду транспарентни и јасни и да пруже сигуран увид у нето имовину, финансијску позицију и резултате предузећа (чл. 234 HGB). Уколико специјалне околности доводе до тога да финансијски извештаји не обезбеђују сигуран увид у прави имовински положај и успешност пословања предузећа, захтевају се додатна обелодањивања у напоменама. Ово имплицира да општи принцип „сигурног увида“ (у англосаксонским земљама користи се израз „True and Fair View“) није примаран и да се у складу са тим циљем не захтева прилагођавање (ађустирање) принципа

процењивања (Alexander, 1996; Ordelheide, 1996).²⁵ У случају сумње, поштовање овог општег принципа постиже се искључиво додатним обелодањивањем.

На основу општих карактеристика немачког рачуноводства и финансијског извештавања можемо закључити да одредбе пореског и трговачког закона имају примат над истинитом и поштеном сликом, а примат закона је неопходан како би се задржао концепт тесне зависности трговачког и пореског биланса. Финансијско извештавање у складу са HGB-ом обележено је принципом заштите повериоца, принципом опрезности и принципом историјског трошка (набавних вредности односно цене коштања). Поштовање ових принципа доводи до тога да предузеће у билансу стања потцењује вредност имовине и прецењује вредност обавеза, што доводи до образовања латентних резерви. Исказивање нереализованих, потенцијалних добитака предузећу је забрањено, док је објективирање нереализованих (будућих, извесних) губитака као расхода у билансу успеха обавезно. Све ово доводи до исказивања мањих резултата (добитака). Будући да порески закон у многоме одређује начин финансијског извештавања, „убличавање пореског добитка“ је неминовно.

Приоритетна сврха или циљ финансијског извештавања у Немачкој је опрезно утврђивање (обрачунавање) и расподела добитка у циљу заштите интереса поверилаца, па тек онда задовољење информационих потреба осталих корисника финансијских извештаја.

Немачки HGB посебно прописује рачуноводствене принципе који се односе на форму или садржину финансијских извештаја као и правила процењивања појединих билансних позиција.

Захтеви који се односе на форму финансијских извештаја – принцип јасности наводе се у чл. 266 и 275 HGB-а. Поред тога, у функцији обезбеђивања јасности је и употреба бруто принципа који је срачунат на забрану сажимања позиција активе и пасиве, или на забрану пребијања позиција активе и пасиве или расхода и прихода (чл. 246 HGB). Принцип потпуности као захтев укључивања у биланс стања свих имовинских делова и обавеза предмет је чл. 246 HGB-а.

²⁵ О појму True and Fair Accounting, његовој вези са рачуноводством историјског трошка, креативним рачуноводством, тумачењем у контексту директива ЕЕЗ/ЕУ, погледати у књизи: Parker, R.H., Nobes, C.W. (1996, стр. 13-37, 61-87).

Кодификовани су и следећи принципи: принцип опрезности, принцип разграничења према предмету и времену, принцип конзистентности, принцип континуитета пословања, принцип појединачног вредновања, принцип реализације (чл. 252 HGB), принцип историјског трошка и принцип ниже вредности (чл. 253 HGB). Остали рачуноводствени принципи изводе се из правила за процењивање појединих билансних позиција садржаних у HGB-у, AktG, GmbHG, из извештаја Institut der Wirtschaftsprüfer, пореског законодавства, као и рачуноводствених пракси предузећа.

У наставку разматрања ћемо се осврнути на правила признавања и процењивања појединих одабраних билансних позиција и њихову усаглашеност са теоријским схватањима биланса.

Принцип појединачног процењивања (Grundsatz der Einzelbewertung), HGB (чл. 252), захтева да се сваки имовински део и обавеза индивидуално процењује. Из овога изводимо да циљ финансијског извештавања није утврђивање вредности предузећа као целине.

Почетно признавање сталне имовине врши се у складу са чл. 253 HGB по набавним вредностима односно цени коштања (Anschaffung und Herstellkosten). Код накнадног процењивања, горња граница вредности је набавна вредност односно цена коштања (примена принципа историјског трошка), с тим што се сваке године отписује део набавне вредности (amortissement) на терет расхода. Висина планског отписа сталне имовине зависи од методе отписивања и процењеног трајања коришћења средства. Предузећа најчешће примењују максималне износе отписа дозвољене пореским законом. Ванпланско отписивање се примењује у случају вероватног трајног смањења вредности делова сталне имовине. Код пролазних смањења вредности забрањено је ванпланско отписивање (чл. 253 HGB).

За вредновање залиха меродаван је принцип историјског трошка (чл. 253 HGB) уз уважавање строгог принципа ниже вредности (Niederstwertprinzip). За обрачун вредности потрошње залиха (обрачун излазне вредности залиха) дозвољено је користити FIFO метод, метод пондерисане просечне цене и LIFO метод. Будући да у условима раста цена употреба LIFO метода доводи до

исказивања нижег резултата, и да је овај метод прихватљив за пореске сврхе, најчешће се користи у финансијском извештавању усмереном на смањивање пореског добитка.

Процењивање имовинских делова по трошковним вредностима као горњим границама вредности и плански отписи у веку коришћења делова сталне имовине указује на динамичку природу HGB-a.²⁶ Статичка теорија такође дефинише трошковне вредности као мерила за процењивање, али оне не представљају горњу границу вредности. Подсетимо се, Simon за делове обртне имовине које назива „предмети за продају“ захтева процењивање по продајним вредностима које трговац (предузеће) може да постигне, чиме је нарушен принцип реализације. Принципи динамичке теорије биланса – принцип опрезности (Vorsichtsprinzip), принцип реализације (Realisationsprinzip) и принцип импаритета су посебно садржани у чл. 252 HGB-a. Сем тога, са принципом конзистентности (чл. 246 и чл. 252 HGB) следи се динамички захтев за упоредивошћу резултата у времену (Gewinnvergleichbarkeitsprinzip).

За нематеријалну имовину која је стечена куповином постоји обавеза активирања (чл. 246 HGB), што је и статичко и динамичко обележје HGB-a. Статичко обележје Трговачког законика пре ступања на снагу Закона о модернизацији билансног права – BilMoG огледало се у забрани активирања свих интерно генерисаних нематеријалних улагања. Динамички утицаји у трговачком праву ојачани су у BilMoG-у и огледају се у обавези активирања goodwill-a (Geschäftswert, Firmenwert), који је стечен уз услов плаћања (чл. 246 HGB), као и у изборном праву активирања интерно генерисаних нематеријалних улагања – трошкова развоја (чл. 248 HGB).

²⁶ Историјски посматрано, Закон о акционарским друштвима (Aktengesetz, 18. јула 1884.) у чл. 261/3 је предвиђао да се „стална средства као и друга средства која нису намењена продаји, већ коришћењу, вреднују се по набавној вредности, без узимања у обзир било које друге вредности, под условом да постоји систематско отписивање у складу са њиховом употребом“. Овај закон дефинитивно ломи монопол статичке теорије чиме се нарушава њен главни принцип, „принцип смрти“, и отвара пут за нове теорије засноване на „принципу стабилности“. Scheffler (1979), von Wilmski (1891), Fischer (1905) и Schmalenbach (1908, 1919) потврђују да избор остварен чл. 261 иде у корист динамичке концепције биланса. Динамичка солуција у поменутом немачком Закону је генерално названа „системом трошкова“ (Système du Prix de Revient du prix d'achat) у Француској и прихваћена је од стране водећих француских адвоката Vavasseur-a (1884), Charpentier-a (1906), Faragi-a (1906), Amiaud-a (1920) и др.

Према поставкама „чисте“ статичке теорије биланса goodwill се није сматрао способним за активирање. Одредбе HGB-а (чл. 246) у складу са BilMoG захтевају активирање goodwill-а који је стечен уз услов плаћања и отписивање у року од четири године. Међутим, будући да порески закон захтева капитализовање goodwill-а и његово систематско отписивање током периода од петнаест година, овај метод је највише коришћен и за потребе састављања трговачког биланса.

Динамичко стремљење у Трговачком закону се огледа и преко изборног права на активирање интерно генерисаних нематеријалних улагања као што су трошкови развоја. Schmalenbach је сматрао да због потребе адекватне периодизације односно алокације трошкова на периоде треба активирати нематеријална улагања створена у сопственој режији уколико имају будућу делотворност на приходе (користи), и ако је могућа конкретизација трошкова. Из Schmalenbach-ових навода може се закључити да се трошкови истраживања не сматрају способним за активирање, док трошкови развоја испуњавају критеријуме за активирање.

Према одредбама HGB-а (чл. 248) нематеријална улагања као што су листе купаца, ауторска права, трговачке марке или знаци нису предмет активирања.

Трошкови пуштања у рад предузећа и његово проширење, као део оснивачких трошкова (трошкови организације производње, управе и продаје, трошкови обуке кадрова, студије тржишта), активирају се и отписују у року од четири године (чл. 269 HGB). Расподела добитка се може вршити само уколико су расположиве резерве и пренети нерасподељени добитак већи или једнаки неотписаној вредности (нето вредности) поменутих оснивачких трошкова.

Дугорочна финансијска улагања као што су учешћа, у тренутку стицања се процењују по њиховој набавној вредности, а приликом накнадног процењивања вредности учешћа се тестирају на обезвређење. Уколико је дошло до пада тржишне вредности учешћа који је трајнијег карактера примењује се принцип ниже вредности. Тада се вредност учешћа своди на његову нижу вредност а разлика се третира као расход периода. Међутим, уколико је пад тржишне вредности привременог карактера, никакве корекције нису дозвољене. Дугорочне хартије од вредности расположиве за продају се иницијално процењују по набавној вредности, а накнадно процењивање је у складу са принципом ниже

вредности. Дугорочни пласмани се иницијално процењују у висини позајмљеног износа односно висини потраживања по основу дугорочног пласмана, а накнадно процењивање, узимајући у обзир износ очекиване наплате, се врши у складу са принципом ниже вредности. Наплата се најчешће осигурава путем хипотеке, права на заплену или на друге начине. С обзиром да је осигурање наплате битно за оцену реалности висине билансираних дугорочних пласмана у напоменама уз финансијске извештаје се обелодањује који су пласмани осигурани, и шта је узето као залога, на пример, некретнине, хартије од вредности, потраживања и сл.

За процењивање потраживања из испорука или услуга важи принцип набавне вредности као горње границе процењивања (номинална вредност проистекла из пословних трансакција). Дубиозна потраживања се процењују у висини очекиваних износа наплате, а ненаплатива потраживања се отписују.

Обавезе се процењују у висини износа очекиваних исплата у складу са принципом више вредности (чл. 253 HGB). Одредбе HGB-а (чл. 249) дозвољавају образовање процењених обавеза – резервисања према трећим и резервисања за расходе (трошкове). Обавеза образовања резервисања по основу обавеза према трећим за несигурне обавезе и резервисања за претеће губитке на незавршеним пословима произилази из надређености принципа опрезности и са њим повезаним принципом импаритета. Захтеви HGB-а имају статичко обележје будући да се према статичкој теорији биланса предвиђа само образовање резервисања са „спољном“ обавезом, чиме се у складу са принципом потпуности врши обухватање свих обавеза на дан биланса. Основ образовања резервисања за расходе је захтев за утврђивањем тачних периодичних резултата што је у складу са динамичком теоријом биланса. Међутим, јачање статичке усмерености у Трговачком закону узрокује BilMoG (2009) који ограничава образовање резервисања за расходе (чл. 249 HGB) дозвољавајући само образовање резервисања за тачно описане расходе који припадају пословној години, који ће готово сигурно настати, а тренутак њиховог настајања се везује за прва три месеца наредне године (трошкови одржавања и ремонта) или за период до краја наредне обрачунске године (трошкови побољшања квалитета и плодности земљишта). Забрањује се дисконтовање резервисања.

Важно је приметити и да принципи признавања и процењивања знатно одступају од захтева IFRS. Тако, на пример, не постоје специфични прописи за

финансијске инструменте (осим за финансијске институције), правила се заснивају уопштено на поштовању принципа историјског трошка, принципа опрезности, принципа реализације и принципа импаритета. У складу са тим, забрањује се процењивање по фер вредности (fair value), захтева се објективирање нереализованих губитака и забрањује признавање нереализованих добитака.²⁷ Одредбе HGB-а забрањују активирање финансијског лизинга, код уговора о дугорочној изградњи уобичајена је употреба метода комплексне извршености уговора, а промене рачуноводствене политике и исправке грешака врше се кроз биланс успеха текућег периода. Затим, не постоје специфични захтеви за обелодањивањем информација: о фер вредности финансијских средстава и обавеза, трансакција из односа са повезаним странама, престанка пословања неког дела предузећа и зарада по акцији, нити захтеви за састављањем и презентовањем извештаја о променама на капиталу.

Проблематика консолидованих финансијских извештаја регулисана је одредбама HGB-а (чл. 290-315). Поред састављања консолидованог биланса стања, консолидованог биланса успеха и напомена уз финансијске извештаје, HGB захтева од група предузећа да презентирају извештај о токовима готовине и објаве информације о сегментима пословања.

Одредбама Kapitalaufnahmeereichungsgesetz (KapAEG) које су инкорпориране у HGB, немачким предузећима чије се хартије од вредности котирају на иностраним берзама, од 1998. године дато је опционо право да састављају консолидоване финансијске извештаје по IFRS или GAAP САД.

Према Уредби Европске уније („Уредба 1606/2002“), европска предузећа котирана на тржишту капитала су од 2005. обавезна да консолидоване финансијске извештаје састављају у складу са IFRS. Тиме је англосаксонски начин размишљања у Европи потврђен за групе предузећа и покренута је расправа да ли ти стандарди треба да се учине обавезним и за сва друга предузећа.²⁸

²⁷ Односи се на појединачне финансијске извештаје котираних и некотираних предузећа, као и на консолидоване финансијске извештаје некотираних предузећа.

²⁸ Комора пореских саветника у Немачкој (и Аустрији) се противи увођењу IFRS за ширу примену будући да стандардима недостаје јасност и прецизност, што је потврдило и истраживање под називом HERZIG, спроведено од стране Савезне Владе.

2.4. Рачуноводствени принципи у легислативи Европске уније

Системи финансијског извештавања земаља чланица Европске уније значајно се разликују. Постоје велике разлике између оријентације финансијског извештавања ка кредиторима и склоности ка тајности у традиционалним франко-немачким системима, на једној страни, и оријентације финансијског извештавања према инвеститорима и појачаним обелодањивањима (транспарентности) у англосаксонским системима, на другој страни, али и разлике између правила заснованих на трговачком и пореском закону и стандарда приватног сектора. Ове разлике допринеле су великим варијацијама у величини и снази професије. Мања и слабије развијена професионална тела у франко-немачким државама била су препрека кретању ка англосаксонском моделу рачуноводства и финансијског извештавања.

Због поменутих крупних разлика у националним системима финансијског извештавања, процес европске хармонизације је отежан и успорен. Хармонизација финансијског извештавања везује се за усаглашавање националних законодавстава (прописа) у вези са састављањем, објављивањем и ревизијом финансијских извештаја предузећа у оквиру Европске уније. Уредбе и директиве, најважније правне норме ЕУ, представљају инструменте хармонизације.

Уредбе (Regulations EC) су обавезујући законодавни акти који се непосредно примењују у свим државама чланицама. Директивама (Directives) се задају циљеви које државе чланице ЕУ морају остварити, а минимални захтеви садржани у директивама немају непосредну примену већ морају бити инкорпорирани у национална законодавства држава чланица. Уредбе не замењују постојеће директиве. Међутим, пошто се директиве примењују на предузећа њиховим инкорпорирањем у национално законодавство, не постоји директна интеракција између директива и уредби. Само су уредбе директно применљиве на предузећа, и то у обиму у ком се национално законодавство бави истим предметом као и уредбе. Неки аспекти националног законодавства у које су имплементирани захтеви директива а који су изван обима уредби, настављају да се примењују (на пример, одговорност за састављање, објављивање и ревизију финансијских извештаја).

Европски парламент и Савет ЕУ донели су следеће најважније директиве у вези са правилима рачуноводства и финансијског извештавања, и то:

- IV Директиву, која се односи на годишње финансијске извештаје појединачних предузећа, која у оквиру ЕУ послују у форми акционарског друштва, друштва са ограниченом одговорношћу или командитног друштва са акцијама (14. август 1978.);
- VII Директиву, која се односи на годишње финансијске извештаје група предузећа (18. јул 1983.);
- VIII Директиву, која се односи на квалификације и рад ревизора (15. мај 1984.);²⁹ и
- „нову“ Директиву, која се односи на годишње финансијске извештаје, консолидоване финансијске извештаје и повезане финансијске извештаје за одређене врсте предузећа којом се стављају ван снаге IV Директива и VII Директива (20. јул 2013.).

Предмет IV Директиве је уједначавање националних прописа за друштва капитала по питању форме и садржине годишњих финансијских извештаја и извештаја о пословању, њиховог објављивања и ревизије.³⁰ IV Директива ствара

²⁹ Обим законске ревизије се такође изводи из IV Директиве, која захтева да годишњи финансијски извештаји свих предузећа које карактерише ограничена одговорност буду ревидирани од стране одобреног законског ревизора. IV Директива дефинише врсте ревизорских мишљења и структуру ревизорских извештаја. Свеобухватан режим ревизије годишњих појединачних и консолидованих финансијских извештаја дефинисан је Директивом 2006/43/ЕС – Ревизија Скупштине Европе и Савета од 17. маја 2006., која измењује директиве Савета 78/660/ЕЕС и 83/349/ЕЕС, и укида Директиву Савета 84/253/ЕЕС („нова VIII Директива“). IV и VII Директива директно су признале посебну природу активности банака и других финансијских институција, и осигуравајућих друштава, али њихово финансијско извештавање није било регулисано одредбама директива. Да би се попунила ова празнина, издате су још две директиве, и то: (1) Директива о банкама (86/635/ЕЕС) и (2) Директива о рачунима осигурања (91/674/ЕЕС).

³⁰ Први нацрт IV Директиве објављен је 1971., пре него што су Велика Британија и Данска ушле у ЕУ, 1973. године. На овај нацрт значајно је утицао немачки Трговачки законик, нарочито Aktengesetz из 1965. као последица тога, принципи процењивања су били обележени опрезношћу, форме финансијских извештаја су биле стриктно прописане, а обелодањивање у напоменама је било веома ограничено. На измењени нацрт из 1974., у коме се по први пут уводи појам верне и јасне слике који постаје врховни принцип у састављању финансијских извештаја, значајан утицај је имала Велика Британија. Поред тога, у нацрту из 1974. захтевала су се већа обелодањивања у анексу, а у коначној Директиви четири принципа SSAP 2 Велике Британије (мечинг принцип, принцип конзервативизма, принцип конзистентности и принцип континуитета пословања), учињени су јаснијим. Чињеница да државе чланице могу да дозволе или захтевају примену неке варијанте инфлаторног рачуноводства детаљније је обрађена него у нацрту из 1974., иако је Директива остала заснована на рачуноводству историјског трошка.

основу за VII Директиву (о консолидованим финансијским извештајима) и две секторски специфичне директиве, о банкама и осигуравајућим друштвима.

IV Директива садржи врховно начело, односно захтев да финансијски извештаји пруже верну и јасну слику имовине, обавеза, финансијске ситуације, као и добитка или губитка предузећа (одељак 1, чл. 2). Међутим, у изузетним случајевима ова директива захтева одступање од одредби уколико је то неопходно да би се пружила верна слика.

Директива обавезује земље чланице да захтевају од предузећа да приликом састављања финансијских извештаја поштују принцип континуитета пословања, принцип конзистентности, принцип опрезности (са подпринципима реализације и импаритета), принцип узрочности, принцип појединачног процењивања и принцип идентитета (одељак 7, чл. 32). Из општих принципа процењивања изведен је и принцип набавне вредности или цене коштања (принцип историјског трошка) и принцип ниже вредности (чл. 32). Међутим, Директивом је земљама чланицама дато дискреционо право да дозволе предузећима да одступе од принципа историјског трошка и користе алтернативно вредновање у условима инфлације (чл. 31).

Опциони карактер Директиве и у контексту начина процењивања појединих компонената финансијских извештаја имао је за последицу смањење просторне упоредивости финансијских извештаја. Тако, на пример, постоји опционо право код процењивања трошкова оснивања (чл. 34), трошкова истраживања и развоја (чл. 37) и пословне вредности – goodwill-a (чл. 37). То значи да је дозвољено и активирање ових трошкова, с тим што они треба да буду отписани најдуже у року од пет година, а ако нису у целини отписани, не може се вршити расподела оствареног добитка, изузев у случају када је збир резерви и пренетог нераспоређеног добитка једнак или већи од износа њихове неотписане вредности.

Државе чланице могу дозволити предузећима да набавну вредност или цену коштања залиха и сличних компоненти циркулирајуће активе или обртне имовине (на пример, хартије од вредности), обрачунавају користећи алтернативне методе – просечну пондерисану цену, FIFO, LIFO метод, или друге сличне методе

(чл. 40). Дозвољено је образовање резервисања за ризике и расходе (на пример, резервисања за пензије и сличне обавезе, резервисања за порезе и остала резервисања), с тим што она не смеју да буду прецењена (чл. 42).

IV Директива прописује и стандардизоване шеме биланса стања и биланса успеха (рачуна добитка и губитка), минималну садржину анекса и извештаја о пословању. Међутим, она не намеће униформни контни план какав постоји, на пример, у Белгији, Француској и Шпанији.

Прва земља чланица која је извршила уједначавање свог националног законодавства са одредбама Директиве доношењем Закона о предузећима из 1981. године (The Companies Act) била је Велика Британија. У Закону о предузећима преузете су све понуђене варијанте из IV Директиве, по питању форме биланса стања и биланса успеха, регулисања садржине анекса и извештаја о пословању. Кодификовани су општи принципи процењивања (пар. 9-15 Закона) из Директиве који су раније већ били дефинисани у британском Извештају о стандардној рачуноводственој пракси – SSAP 2. SSAP 2 није имао законску снагу све до 1981. године када је инкорпориран у Закон у складу са захтевима Директиве. Увођење Директиве у националне законе у осталим земљама ЕУ десило се у различитим временским тачкама и на различите начине: у Данској 1981., Француској и Холандији 1983., Луксембургу 1984., Белгији и Немачкој 1985., Грчкој 1987., Шпанији и Португалу 1989.

Циљ доношења VII Директиве био је уједначавање националних законодавстава земаља чланица Европске уније по питању састављања, обелодањивања и ревизије консолидованих финансијских извештаја. Француска је била прва земља која је увела Директиву у законску регулативу 1985. године, а следиле су је остале земље: Немачка 1985., Грчка 1987., Луксембург и Холандија 1988., Велика Британија и Шпанија 1989., Белгија и Данска 1990., док су Италија, Ирска и Португал прекорачиле све рокове за примену предвиђене чл. 49 Директиве (Италија 1991., Ирска 1992., Португал 1991.).³¹

Рачуноводствене директиве су у одређеној мери допринеле хармонизацији и побољшању квалитета финансијског извештавања у ЕУ. Међутим, до краја

³¹ Видети: Pagel, Halperin, (1999).

1990-их, постало је јасно да финансијски извештаји састављени у складу са IV и VII Директивом ЕЕЗ/ЕУ нису у потпуности испунили намераване циљеве, и да су исцрпљене могућности за постизање даље корисне хармонизације. Такође, глобална хармонизација (стандардизација) финансијског извештавања је постала релевантнија од регионалне хармонизације. Стога је Европска Комисија креирала нову „Рачуноводствену стратегију“ и, у циљу стварања јединственог великог тржишта капитала у оквиру ЕУ, 2002. године Европски парламент и Савет објављују Уредбу бр. 1606/2002, да почев од 2005. предузећа чијим се акцијама тргује на финансијским тржиштима ЕУ имају обавезу сачињавања консолидованих финансијских извештаја у складу са IFRS. Иако Уредба захтева састављање и објављивање консолидованих финансијских извештаја (укључујући банке и осигуравајућа друштва) у складу са IFRS, ово не значи да стандарди IASB-а постају одмах применљиви у ЕУ. Од Европске Комисије се захтева да одлучи о применљивости појединачних IFRS и тумачења (SIC, IFRIC) у оквиру ЕУ.³² Усвајање IFRS (чл. 2 Уредбе) је могуће само ако:

- није у супротности са принципима IV и VII Директиве ЕУ,
- су стандарди погодни за европски јавни интерес,
- су задовољени основни критеријуми у погледу квалитета рачуноводствених информација (разумљивост, релевантност, поузданост и упоредивост) у циљу доношења економских одлука и процене управљања менаџмента.

Усвајањем Уредбе (1606/2002/EC) о примени IFRS, нови принципи признавања и процењивања постали су део „корпуса закона“, нарочито процењивање по фер вредности. Дошло је до модификације „опрезних“ принципа признавања и процењивања IV Директиве, како би се омогућило коришћење фер вредности у одређеним околностима. Стога је IV Директива допуњена 2003. (одељак 7а), како би се омогућило коришћење фер вредности и отворио пут за

³² Главна тела у ЕУ која учествују у процесу одобравања IFRS су: (1) Комитет за регулацију рачуноводства (Accounting Regulatory Committee – ARC), основан од стране Европске Комисије (чл. 6 Уредбе 1606/2002), (2) Европска група за саветовање о финансијском извештавању (European Financial Reporting Advisory Group – EFRAG), тело приватног сектора, основано 2001., и (3) Група за преглед савета о стандардима (Standards Advice Review Group), основана 2007. године од стране Европске Комисије.

лакшу апликацију IFRS (World Bank, 2011, стр. 21). Остала ажурирања IV (и VII) Директиве односе се на:

- могућност да државе чланице дозволе или захтевају објављивање извештаја о токовима готовине,
- усаглашавање дефиниције матичног и зависних предузећа и захтева IAS 27,
- постизање конзистентности између формалних захтева за финансијске извештаје и захтева IFRS,
- могућност да се дозволи накнадно вредновање нематеријалних улагања и других компонената средстава,
- проширење обелодањивања о друштвеним аспектима пословања,
- модификацију облика и садржаја ревизорског извештаја у циљу постизања хармонизације.

Директива 2006/46/ЕС којом се допуњује IV Директива, а ступила је на снагу септембра 2008., захтева од предузећа да обелодане у напоменама ванбилансне ставке (на пример, оперативни лизинг, потенцијалне обавезе) и трансакције из односа предузећа са повезаним странама. Предузећа чије се хартије од вредности котирају на берзама морају да објављују и извештај о корпоративном управљању (Corporate Governance Statement) у оквиру извештаја о пословању, или као посебан извештај објављен заједно са годишњим извештајем (чл. 46а). Наредна измена IV Директиве (2009/49/ЕС) била је усмерена на олакшавање административних оптерећења за мања предузећа, умањујући захтеве за обелодањивањем у напоменама.

Европска Комисија се и после 2009. бавила детаљним анализирањем постојећих директива. Ово из разлога што су бројне опције у директивама и њихов компромисни карактер, као и различите националне имплементације отвориле простор за велике разлике у финансијском извештавању у различитим државама чланицама ЕУ. Додатни циљ детаљне анализе и евентуалних модификација је био срачунат на постизање веће јасности текста директива за националне доносиоце закона и све остале кориснике.

У овом контексту, активности Европске Комисије су завршене 2013. године, када Европски парламент и Савет објављују нову рачуноводствену Директиву (2013/34/ЕС) о годишњим финансијским извештајима, консолидованим финансијским извештајима и повезаним финансијским извештајима за одређене врсте предузећа (The Annual Financial Statements, Consolidated Financial Statements and Related Reports of Certain Types of Undertakings). Овом Директивом стављају се ван снаге IV Директива (78/660/ЕЕЦ) и VII Директива (83/349/ЕЕЦ). Новообјављена директива ступила је на снагу 20. јула 2013. године а државе чланице ЕУ су у обавези да ускладе своја национална законодавства са захтевима Директиве до 20. јула 2015. године. Предвиђено је да финансијско извештавање предузећа у складу са Директивом/националним законодавствима отпочне 1. јануара 2016. године или касније.

Директива (2013/34/ЕС) обједињује IV и VII директиву и односи се на годишње финансијске извештаје појединачних предузећа и консолидоване финансијске извештаје, и то предузећа у форми акционарских предузећа и друштава са ограниченом одговорношћу, као и свих других предузећа на која се примењују законодавства држава чланица.

Годишњи финансијски извештаји по Директиви морају да обухватају биланс стања, рачун добитка и губитка и напомене уз финансијске извештаје. Директива не захтева састављање извештаја о новчаним токовима и извештаја о променама на капиталу. Међутим, допуштено је државама чланицама да дозволе или захтевају од предузећа састављање других додатних извештаја (осим за микро и мала предузећа).

Врховни принцип Директиве представља захтев да годишњи финансијски извештаји истинито и поштено приказују имовину, обавезе, финансијско стање и добитак и губитак предузећа (одељак 2, чл. 4). Међутим, уколико се применом одредаба Директиве не може испунити овај захтев, неопходно је обелодањивање додатних информација у напоменама уз финансијске извештаје. Поред тога, уколико се пак неке одредбе Директиве не примењују из разлога испуњења ове полазне премисе потребно је у напоменама навести које се одредбе не примењују,

образложити разлоге за то и квантификовати ефекат одступања на имовину, обавезе, финансијско стање и добитак и губитак.

Према Директиви (одељак 2, чл. 6, ст. 1), државе чланице се обавезују да приликом састављања годишњих финансијских извештаја предузећа уважавају:

1. Принцип континуитета пословања, тј. претпоставку да предузеће послује трајно;
2. Принцип конзистентности, као захтев да се рачуноводствене политике и основе за мерење примењују доследно од једне до друге финансијске године;
3. Принцип опрезности (конзервативизма), који садржи следеће појединачне захтеве:
 - а) признаје се само реализовани добитак (принцип реализације);
 - б) признају се све обавезе које настају у току посматране финансијске године или током претходне године, чак и ако такве обавезе настану између дана биланса и дана састављања;

Битно је нагласити да је Директивом (чл. 6, ст. 5) допуштено државама чланицама да дозволе предузећима и признавање могућих обавеза и потенцијалних губитака.
 - в) признају се сви отписи, без обзира да ли је остварен добитак или губитак у току посматране финансијске године;
4. Принцип настанка пословног догађаја (и принцип узрочности), као захтев да се износи признати у билансу стања и рачуну добитка и губитка израчунавају на обрачунској основи;
5. Принцип идентитета, као захтев да биланс отварања (почетни биланс) за сваку финансијску годину треба да буде подударан са закључним (завршним) билансом претходне финансијске године;
6. Принцип појединачног процењивања, као захтев да се компоненте имовине и обавеза процењују појединачно;

7. Бруто принцип, који се огледа у забрани пребијања компонената (ставки) имовине и обавеза или ставки прихода и расхода;

Важно је истаћи да Директива (чл. 6, ст. 2) даје опционо право државама чланицама да дозволе предузећима (или захтевају од њих) пребијање компонената имовине и обавеза или прихода и расхода (нето принцип) под условом да су ове компоненте у бруто износима обелодањене у напоменама.

8. Принцип суштина изнад форме, као захтев да се компоненте биланса стања и рачуна добитка и губитка вреднују узимајући у обзир суштину (природу) трансакције или посла.

Међутим, Директивом (чл. 6, ст. 3) допуштено је изузимање од захтева овог принципа.

9. Принцип историјског трошка, као захтев да се процењивање компонената финансијских извештаја врши по набавној вредности односно цени коштања;

10. Принцип материјалности, као захтев да финансијски извештаји обухватају само оне информације које су довољно значајне за доношење одлука корисника финансијских извештаја. Стога, захтеве Директиве у вези са признавањем, процењивањем, објављивањем и консолидовањем није потребно примењивати уколико је реч о безначајним (иматеријалним) информацијама.

Међутим, Директива (чл. 6, ст. 4) даје опционо право државама чланицама да ограниче подручје примене принципа материјалности на презентовање и објављивање финансијских извештаја.

Услед пораста броја опција у новој Директиви у контексту уважавања фундаменталних рачуноводствених принципа може бити угрожена упоредивост финансијских извештаја предузећа у оквиру ЕУ.

Посебна пажња у Директиви посвећена је рачуноводству фер вредности. Чланови 7 и 8 Директиве допуштају одступање од традиционалних рачуноводствених принципа и алтернативно вредновање по фер вредности. Наиме, Директива

садржи бројне опције процењивања, специфична правила у вези са вредновањем фиксне имовине и финансијских инструмената по фер вредности, начин обухвата промена у фер вредности и додатне информације о фер вредности које треба да буду обелодањене у напоменама.

Државама чланицама даје се опционо право да захтевају или дозволе предузећима да приликом састављања годишњих појединачних или консолидованих финансијских извештаја користе алтернативну основу вредновања – рачуноводство фер вредности. Поред тога, предвиђено је и да примена фер вредности може бити ограничена само на консолидоване финансијске извештаје.

Дозвољено је вредновање фиксних средстава по фер вредности (модел ревалоризације) и предвиђено да разлика између књиговодствене вредности и фер вредности ових средстава буде исказана на позицији ревалоризационе резерве (чл. 7, ст. 1). Националним законодавствима препуштено је прецизирање правила и ограничења за примену модела ревалоризације. Затим, допуштено је процењивање одређених финансијских инструмената (укључујући деривате) по фер вредности као и мерење одређених категорија нефинансијских средстава по фер вредности (чл. 8, ст. 1).

Директивом се допушта вредновање по фер вредности финансијских средстава која се држе за сврхе трговања и финансијских средстава намењених продаји а забрањује исказивање по фер вредности финансијских средстава која се држе до доспећа, кредита и потраживања које је створило предузеће, удела у предузећима кћери, заједничким и повезаним предузећима, и власничких инструмената које је издало предузеће (чл. 8, ст. 4). Допуштено је и алтернативно вредновање по фер вредности финансијских обавеза које се држе као део портфолиа за трговање и изведених финансијских инструмената (чл. 8, ст. 3).

Директивом се предвиђа могућност одступања од поменутих одредби, односно, даје се опционо право државама чланицама да дозволе или захтевају од предузећа процењивање финансијских инструмената у складу са захтевима IFRS а по основу Уредбе (1606/2002/EC).

Члан 8, ст. 7 Директиве упућује на начин одређивања фер вредности. Мерење финансијских инструмената заснива се на тржишним вредностима у

условима постојања поузданог тржишта за исте финансијске инструменте. Међутим, уколико није уочљива тржишна цена за дати финансијски инструмент али се она може утврдити за сличне инструменте, вредновање финансијског инструмента заснива се на изведеној тржишној цени. У ситуацијама када не постоји поуздано тржиште, за детерминисање фер вредности финансијског инструмента употребљавају се модели вредновања. Међутим, уколико је онемогућено поуздано детерминисање фер вредности по моделима захтева се исказивање финансијских инструмената по историјском трошку.

Члан 8, ст. 8 и 9, Директиве регулише начин обухвата промена у фер вредности. Промене у фер вредности финансијских инструмената исказују се у рачуну добитка и губитка. Међутим, за финансијска средства која су намењена продаји постоји опционо право да се промене у њиховој фер вредности објективирају директно на капиталу. Опционо право постоји и у вези признавања промена у фер вредности нефинансијских средстава кроз рачун добитка и губитка.

Старе директиве прописивале су захтеве за велика предузећа а потом изузимале одређена предузећа од обавезе поштовања појединих одредаба или давале опционо право државама чланицама. Супротно овоме, нова Директива базирана је на начелу „мислимо најпре на мале“, што је срачунато на умањење административних оптерећења малих предузећа. Стога, полазећи од малих предузећа и група, у Директиви се прописују додатни захтеви за средња предузећа и групе као и за „ентитете од јавног значаја“ (котирана предузећа, банке, осигуравајуће компаније и друга предузећа која су због природе пословања или величине од значаја за националну економију). Као последица промене у приступу смањен је број опција у новој Директиви односно ограничено дискреционо право држава чланица.

У Директиви су постављени и нови прагови (граничне вредности) у циљу одређивања величине предузећа, који опредељују садржину и форму годишњих финансијских извештаја и извештаја о пословању, и правила за њихово објављивање и ревизију. Нови прагови односе се на четири категорије предузећа или група предузећа: микро предузећа, мала предузећа или групе, средња

предузећа или групе и велика предузећа или групе.³³ Новодонесена Директива инкорпорира Директиву (2012/6/ЕС) о микро ентитетима дозвољавајући овим предузећима да састављају скраћени биланс стања и рачун добитка и губитка. Не постоји обавеза састављања напомена уз финансијске извештаје и извештаја о пословању; обавезно је објављивање скраћеног биланса стања. Примена фер вредности није дозвољена.

Директива се одликује поједностављеним и смањеним захтевима на подручју признавања, мерења, презентовања, објављивања и консолидовања за мала и средња предузећа/групе, осим за предузећа од јавног значаја. Државе чланице имају дискреционо право да примене следећа поједностављења за мала предузећа: (1) састављање скраћеног биланса стања, рачуна добитка и губитка и напомена, и (2) не постоји обавеза састављања извештаја о пословању и објављивања рачуна добитка и губитка и извештаја о пословању. Мале групе предузећа изузете су од обавезе састављања консолидованих финансијских извештаја.

Државе чланице имају опционо право да примене следећа поједностављења везана за средња предузећа: (1) састављање скраћеног биланса стања, рачуна добитка и губитка и извештаја о пословању, и (2) објављивање скраћеног биланса стања и скраћених напомена. Када је реч о средњим групама предузећа допуштено је изузимање ових група од састављања консолидованих годишњих извештаја и консолидованог извештаја о пословању.

Будући да Директива не садржи изузетке за велика предузећа или групе, обезбеђена је упоредивост финансијских извештаја на нивоу ЕУ.

Када је реч о ревизији финансијских извештаја старе директиве садржале су општи захтев за ревизију а државе чланице су имале дискреционо право изузимања малих предузећа од овог захтева. Међутим, нова Директива прописује обавезу ревизије финансијских извештаја за средња и велика предузећа (и

³³ Величина предузећа/група одређује се на бази следећих критеријума: (1) укупна имовина (биланс стања), (2) нето добитак и (3) просечан број запослених у финансијској години. На пример, микро предузећа су предузећа која на дан биланса не прелазе граничне вредности најмање два од следећа три критеријума: (1) укупна имовина – 350.000 €, (2) нето добитак – 700.000 €, (3) просечан број запослених 10. Видети: Директива (2013/34/ЕС, чл. 3, ст. 1-7).

предузећа од јавног значаја), док се препушта државама чланицама прописивање обавезне ревизије за сва или поједина мала предузећа.

Директива са инкорпорираним приступом „мисли прво о малима“³⁴ срачуната је на уједначавање националних законодавстава у ЕУ по питању садржине и форме годишњих финансијских извештаја и извештаја о пословању, њиховог обелодањивања и ревизије. Ефекти на финансијско извештавање предузећа у смислу његовог поједностављења, упоредивости, јасности и прилагођености садашњим и будућим потребама корисника финансијских извештаја зависиће од начина инкорпорирања одредаба Директиве у национална законодавства с обзиром на њен компромисни карактер (преко 100 опција). На крају, истакнимо, усвајањем раније поменуте Уредбе 1606/2002/ЕС о примени IFRS такође је направљен веома значајан корак који трасира пут ка хармонизацији, међутим, истовремено, на овом плану није предвиђен никакав униформни механизам спровођења. Оно што остаје за наредни период је изналагање механизма за наметање примене глобално усаглашених IFRS.³⁵

3. САВРЕМЕНИ ПРИСТУП ЦИЉНОЈ ОРИЈЕНТАЦИЈИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

3.1. Ново финансијско-извештајно окружење

Суштинске промене услова пословања предузећа које су се десиле нарочито у последњих неколико деценија односиле су се на развој финансијских тржишта и глобализацију светске привреде, промене у структури привреде, раст конкуренције, раст друштвене одговорности предузећа, развој информационих технологија и напредак у производним технологијама, појаву нових комплексних

³⁴ У ЕУ, 2014. године заступљеност предузећа по величини је била следећа: 75% микро предузећа, 22% мала предузећа, 2% средња предузећа и 1% велика предузећа.

³⁵ Иако државе чланице имају опцију проширивања примене Уредбе и на сва друга предузећа (котирана и некотирана предузећа – појединачни финансијски извештаји, некотирана предузећа – консолидовани финансијски извештаји), у неколико држава ЕУ предузећима и даље није дозвољено да користе IFRS. Тако, на пример, у девет земаља ЕУ (Аустрија, Немачка, Француска, Румунија, Шпанија, Шведска, Чешка, Летонија и Мађарска) забрањена је примена IFRS у појединачним финансијским извештајима. Две земље (Малта и Кипар) намећу обавезу примене IFRS свим предузећима, док остале земље (на пример, Финска, Ирска, Луксембург, Пољска, Португал, Словенија, Велика Британија, Норвешка и др.) дају опционо право предузећима да примењују IFRS у финансијском извештавању. О проблемима у примени IFRS у ЕУ детаљније погледати: Неговановић (2008, стр. 45-51).

пословних трансакција и нових врста финансијских инструмената, као и повећање врста ризика у пословању предузећа и степена изложености тим ризицима. Истакнимо да данашњом привредном структуром доминирају велике, често мултинационалне, корпорације и њиховим сталним укрупњавањем кроз мерцере и аквизиције моћ предузећа је нагло нарасла, тако да, рецимо, поједине корпорације располажу имовином и остварују приходе веће од бруто друштвеног производа великог броја малих држава у збиру. Глобализација тржишта роба и услуга, а нарочито глобализација тржишта капитала, намећу потребу за уједначавањем односно хармонизацијом процеса финансијског извештавања.

Радикално промењене околности у којима предузећа послују довеле су до раста информационих потреба корисника финансијских извештаја, условиле промене у њиховим потребама и тиме проузроковале пораст значаја финансијског извештавања. Ново финансијско-извештајно окружење стога доноси са собом мноштво изазова у сфери квалитета финансијског извештавања. У савременим условима тржишног егзистирања предузећа истичу се инвеститори као примарни корисници финансијских извештаја, а задовољавање њихових информационих потреба постаје главни циљ финансијског извештавања.

Високо квалитетно финансијско извештавање представља важан фактор стабилности и ефикасности финансијског система. Будући да је степен задовољења информационих потреба корисника у директној вези са нивоом квалитета финансијског извештавања, поуздано и транспарентно финансијско извештавање доприноси јачању поверења корисника у систем финансијског извештавања. Објективне и поуздане информације садржане у финансијским извештајима смањују информациону асиметрију између интерних и екстерних корисника тих извештаја; услед смањене неизвесности, смањују се пословни ризици, повећава сигурност инвеститора и осталих стејкхолдера, повећава заинтересованост инвеститора за улагања, што има пожељне утицаје на цену капитала и смањење волатилности цена хартија од вредности. Све ово доводи до јачања поверења у тржиште капитала и његово успешно функционисање, што је незаобилазни услов његовог даљег развоја. Развијено тржиште капитала доприноси повећању ефикасности привреде и друштвеног благостања.

У савременим условима глобализације и постепеног стварања светског тржишта, највећи изазов са којим се суочава рачуноводствена професија су ризици манипулација и превара у финансијском извештавању као производ неквалитетног финансијског извештавања. На почетку новог миленијума, серија великих финансијско-извештајних скандала уздрмала је економије бројних земаља што је довело у питање кредибилитет финансијског извештавања и рачуноводствене професије у целини. Скоро сви случајеви познатих рачуноводствених скандала су повезани са злоупотребама у процесима припремања и презентовања финансијских извештаја које је у пракси постало синоним за „манипулативно рачуноводство“ (Manipulative Accounting).³⁶

Ретроспективно посматрано, највећа банкротства у САД – банкротство предузећа Enron, Crossing, Adelfia и других нанело је огромну штету америчкој економији, угрозило егзистенцију бројних инвеститора и запослених, интересе кредитора и снажно уздрмало светске берзе, а посебно америчке. По избијању скандала, дошло је до панике на тржиштима капитала и поремећаја у њиховом функционисању, што је угрозило стабилност пословно-финансијског амбијента.

У стручној литератури (Lee, 2004, Humphrey, 2005, Parker, 2005) истицана је потреба за детаљним истраживањем масовних појава финансијских превара ради стицања специфичног знања о конкретним ситуацијама у којима су менаџери, рачуновође и ревизори прекршили законску и професионалну регулативу, а у циљу благовременог откривања или превенције превара у будућности.

³⁶ Према Jones (2011), мора се направити важна разлика између „фер презентације где се користи флексибилност унутар рачуноводства како би се пружила истинита и поштена слика рачуна тако да они служе интересима корисника; креативног рачуноводства, где се флексибилност унутар рачуноводства користи за управљање, мерење и презентовање рачуна тако да они служе интересима састављача финансијских извештаја; и преваре, која се састоји из намерног иступања из регулаторног оквира како би се дала лажна слика рачуна. У овој перспективи, само последње представља финансијско извештавање са преваром, која се дефинише као намерно, погрешно представљање финансијских извештаја. Три праксе (не-кривица, креативно рачуноводство и превара), представљају три могућа нивоа употребе и злоупотребе рачуноводства од стране менаџера.“ (Agostini, Favero, 2013, стр. 10). Arnold и de Lange (2004) истичу да „асиметричност информација између принципала (власника или акционара) и агената (менаџера), опортунистичко понашање агената и немогућност принципала да контролишу жељене акције агената, дају теоријски оквир за разумевање таквих случајева.“ (Agostini, Favero, 2013, стр. 10).

Негативне последице лажног финансијског извештавања су бројне, „трпе их власници (губитак уложеног капитала и приноса у виду камата), запослени (смањење плата и губитак посла), држава (губитак пореских прихода), тржиште капитала (нестабилност, неповерење, смањење активности), национална економија (смањење инвестиција, раст незапослености и смањење друштвеног производа) и рачуноводствена професија (губитак кредибилитета).“ (Малинић, 2011, стр. 246).

Бројни случајеви евидентно обмањујућег финансијског извештавања са поменутих погубним вишеструким последицама били су повод за унапређење нивоа и квалитета рада рачуноводствене професије. Наиме, ескалација великих финансијско-извештајних скандала иницирала је већи обим пресије за реформама у рачуноводственој професији, довела у питање њен дотадашњи систем саморегулације и иницирала процес регулације професије.

У ЕУ, донети су амандмани у Директивама (IV, VII и Директиви 2006/43/ЕС) како би се оснажио регулативни оквир финансијског извештавања. Истакнимо захтеве IV Директиве о колективној одговорности административних, управљачких и надзорних тела за финансијске извештаје као и захтеве садржане у иновираној VIII Директиви који се односе на јавни надзор квалитета ревизије финансијских извештаја.³⁷ У циљу унапређења квалитета финансијског извештавања посебна пажња и у новој Директиви (2013/34/ЕС) посвећена је колективној одговорности за финансијске извештаје органа предузећа, на шта упућује члан 33 Директиве, у коме се наводи да чланови административних, управљачких и надзорних тела предузећа треба да буду колективно одговорни за састављање и објављивање годишњих финансијских извештаја (појединачних и консолидованих) и извештаја о пословању који морају бити у складу са захтевима Директиве или у складу са IFRS (према Уредби 1606/2002/ЕС). „Смисао колективне одговорности је у томе да се онемогући концентрација финансијско-извештајне власти у рукама једног или/и врло уске групе лица.“ (Стевановић, 2011, стр 237).

³⁷ Детаљније видети: Стевановић (2011, стр. 233-240).

Доношење Сарбејнс-Окслијевог закона (Sarbanes-Oxley Act – SOA) од стране америчког Конгреса, који је усвојен 2002. године, представља такође добар пример успешне државне регулације.³⁸ Недостатак јавног надзора квалитета финансијског извештавања превазиђен је доношењем SOA који је креирао нове одговорности како за рачуноводствену професију тако и за све учеснике у ланцу финансијског извештавања. Реформски државни пакет имао је за циљ спречавање финансијско-извештајних скандала у будућности путем унапређења корпоративног финансијског извештавања (прописивање строгих казни за преварно извештавање, повећање одговорности менаџмента, наметање додатних одговорности комитетима за ревизију и повећање независности ревизора).

Нова законска регулатива донета у САД, стога, предвиђа:

- *оснивање регулаторног тела Одбора за рачуноводствени надзор јавних компанија – емитената хартија од вредности (Public Company Accounting Oversight board – PCAOB).*
- *повећање одговорности Комитета за ревизију у предузећима.*
- *санкционисање пружања консултантских и других неревизорских услуга од стране ревизорских фирми у предузећима у којима врше ревизију.*
- *обавезну ротацију ревизора после периода од пет година.*³⁹
- *повећану одговорност менаџмента.*⁴⁰
- *санкционисање преварног извештавања и свеобухватно регулисање заштите дојављивача (инсајдера).*

³⁸ Рачуноводствена професија у САД је до 2002. године била препуштена професионалним институцијама (регулатива над професијом је примарно била у рукама професије). За извесно регулисање професије, додуше у мањој мери, била је задужена Комисија за хартије од вредности и берзу – SEC. Када је постало јасно да је саморегулација у области рачуноводства (и ревизије) резултовала финансијско-извештајним скандалима, држава је морала да одговори стављањем професије под надзор јавности.

³⁹ Законска регулатива је срачуната на спречавање настанка „случајева“ у ревизији и обезбеђење задовољавајућег степена професионалног скептицизма. Неквалитетно обављене ревизије („случајеви“ у ревизији) су већином резултовале тужбама против ревизора за накнаду штете услед непоштовања професионалних стандарда, или услед пропуста ревизора да открију незаконите радње и обмањујуће финансијско извештавање од стране предузећа. О историјату „случајева“ у ревизији, њиховим економским импликацијама и поукама за ревизоре видети: Милојевић (2000, стр. 9-127) и Милојевић (2012, стр. 122-126).

⁴⁰ Видети: Малинић (2011, стр. 253).

Настојање законодавца да се у савременом пословном окружењу кроз унапређење одговорности менаџмента обезбеди висок квалитет финансијског извештавања је сасвим разумљиво, будући да, са једне стране, примарна одговорност за квалитет финансијског извештавања лежи на менаџменту предузећа, а са друге стране, постоје бројна ограничења у погледу њихове потпуне објективности⁴¹ у процесу финансијског извештавања.

У контексту настојања да се смање могућности појаве грешака, спрече преваре у финансијском извештавању и тиме заштите инвеститори и остали корисници, одредбе поменутог закона захтевају од менаџмента успостављање свеобухватних и ефективних интерних контрола на свим организационим нивоима, намећу обавезу менаџменту да оцени ефикасност система интерних контрола и обелодани информације о њиховом функционисању и предвиђају да се тачност тврдњи менаџмента о систему интерних контрола обавезно проверава и накнадно верификује од стране независног ревизора. Управо јак, поуздан и конзистентан систем интерне контроле⁴² са својом превентивном функцијом доприноси развоју поверења инвеститора и осталих корисника у финансијско извештавање.

Разноврсност, сложеност и честе промене појавних облика криминалних радњи у финансијском извештавању за које слободно можемо рећи да су постале карактеристика савременог окружења, наметнуле су потребу и за унапређењем квалитета екстерне ревизије и повећања нивоа ревизорске одговорности. Наиме,

⁴¹ Остварење личних користи менаџмента представља индиректан резултат онога на шта је усмерено понашање менаџмента – на испуњење очекиваних резултата. Мотиви за непрофесионално понашање менаџмента у систему финансијског извештавања када перформансе предузећа заостају за очекиваним су бројни, на пример, везивање доприноса менаџмента и њихових привилегија за перформансе предузећа, губитак посла уколико се не остваре постављени циљеви, држање корака са конкуренцијом на тржишту, очекивања инвеститора и финансијских аналитичара, олакшавање прибављања капитала под повољнијим условима и др. Видети: Малинић (2008а, стр. 189-192).

⁴² Познато је да интерне контроле јачају са унапређењем интерне ревизије; интерна ревизија има значајну улогу у обезбеђивању успешности система интерних контрола и повећању поузданости система финансијског извештавања. Комплексни и промењени услови пословања предузећа и повећана очекивања стејкхолдера условили су и промену приоритета и очекивања од функције интерне ревизије. Проширењем улоге и делокруга рада која поред провере и усклађености финансијских извештаја са законском и професионалном регулативом укључује испитивање и оцену система интерне контроле, ризика и управљања, савремена интерна ревизија значајно доприноси унапређењу пословања предузећа нарочито у области управљања ризицима и обезбеђењу истинитог и поштеног финансијског извештавања.

након бројних великих превара које ревизори нису открили или су у неким чак и активно учествовали, подручје екстерне ревизије постаје „средиште“ интересовања.

Како би се унапредио квалитет ревизије и неутрализовао губитак поверења у финансијско извештавање велике ревизорске фирме предузеле су бројне активности: (1) мењају се приступи у методама и процесима ревизије и базирају на пословном ризику предузећа, (2) предмет посебне пажње ревизора постаје анализа стратешког ризика и анализа пословног процеса предузећа, (3) ревизија се третира као сложен процес просуђивања и одлучивања, и (4) наглашава се утицај постојања поузданог система интерних контрола на процес ревизије. Осим тога, у циљу ојачања квалитета ревизије која је у функцији заштите јавног интереса, дошло је до померања контролне улоге рада ревизора са професионалних рачуноводствених институција ка већем учешћу државе као врховног регулатора. Наиме, нова законска регулатива увођењем неких ограничења, између осталог, има за циљ да умањи идентификоване пропусте у ревизији чији су главни узроци: (1) „јаз у очекивању“ (Expectation gap), и (2) недостатак независности ревизора.

Salehi (2011) истиче да „постоји јаз између уверења и преференци ревизора у односу на уверења и преференце корисника финансијских извештаја – последњи додељују ревизорима већу одговорност у откривању рачуноводствених манипулација и незаконитих дела од оног обима у коме се сами ревизори осећају одговорним за такав задатак“ (Agostini, Favero, 2013, стр. 13). Услед ескалације бројних случајева превара, Тредвејева комисија (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission – COSO) 1992. године је објавила Препоруке за ревизоре које је затим усвојила АИСПА у оквиру Извештаја о ревизорским стандардима (Statements on Auditing Standards – SAS), познатим под називом Стандарди у вези са „јазом у очекивању“. Препоруке за ревизоре Тредвејеве комисије довеле су до развоја интегрисаног оквира интерне контроле са циљем оцене интерних контрола предузећа. Поред тога, од 1991. године захтева се за велике финансијске институције извештај ревизора о ефикасности њихових интерних контрола као и ревизија усклађености (compliance) финансијских извештаја са законском и професионалном регулативом. АИСПА 1996. године објављује смернице за ревизоре у којима се захтева од ревизора

процена ризика од материјално погрешних исказа у финансијским извештајима, а од 2002. године и осмишљавање процедуре за превазилажење ових ризика. На овом месту важно је истаћи и оснивање Панела о ефикасности ревизије на захтев SEC-а, 2000. године, како би се оценила ревизорска пракса у контексту „служења“ јавном интересу. Међутим, пре него што је дошло до промена у ревизорским стандардима на основу Препорука панела, десило се банкротство Enron-а (2001.) а затим и WorldCom-а и других предузећа, што је изазвало кризу поверења у рачуноводствену професију. Стога су SEC, комитети Конгреса и Министарство правде САД започели истрагу свих учесника у ланцу финансијског извештавања, а резултати истраге су били „иницијална каписла“ за доношење најсадржајнијег до тада реформског законског пакета – SOA, како би се, између осталог, умањило „јаз у очекивањима“, путем повећања одговорности ревизора за откривање превара у финансијском извештавању. Наиме, на строжи начин је дефинисана примарна сврха ревизије „ако је исправно планирана и спроведена, ревизија финансијских извештаја треба да открије материјалну превару у финансијским извештајима“ (Agostini, Favero, 2013, стр. 28).⁴³

И у стручној литератури истиче се да ревизија има важну улогу у откривању или превенцији превара у финансијском извештавању. Chen, Kelly, Salterio (2012) наводе да понашање ревизора, њихов „тврди став“ и адекватни ревизорски поступци значајно доприносе превенцији превара и повећавају вероватноћу откривања превара, док Decker (2003), и Scheider (2001) сматрају да квалитетно обављена екстерна ревизија доприноси спречавању превара с обзиром на чињеницу да ће менаџмент предузећа услед повећане извесности откривања криминалних радњи прибегавати савеснијем извештавању (Agostini, Favero, 2013, стр. 11). Chen (2012), у складу са теоријом одвраћања (Theory of Deterrence) закључује да унапређење квалитета ревизије и у контексту тога пораста

⁴³ Може се закључити да у складу са законском регулативом ревизори имају значајну одговорност у откривању превара у финансијском извештавању. Међутим, у пракси су и даље присутни лимити у одговорности ревизора за криминалне радње с обзиром на чињеницу да: (1) примарна одговорност лежи на менаџменту предузећа, (2) истражне радње ревизора представљају допуну редовног ревизорског поступка, и (3) степен испуњења одговорности ревизора је тешко измерити. Стога, повећање одговорности ревизора треба тражити и у оквирима концепта дужне професионалне пажње као мера квалитета начина на који ревизор обавља поступке у процесу ревизије.

вероватноће откривања преваре⁴⁴, доводи до пораста способности ревизије да одврати од преваре. (Agostini, Favero, 2013, стр. 12). Наиме, пораст извесности откривања преварног извештавања и оштро и брзо санкционисање смањује вероватноћу његовог чињења.

Најчешћи узрок неоткривања превара или активног учествовања ревизора у њима је и недостатак независности ревизора као последица „постојања латентног сукоба интереса, изложености притисцима, пружања неревизорских услуга и неадекватне контроле рада ревизора“ (Малинић, 2011, стр. 255).⁴⁵ Тако, на пример, дугогодишњи континуирани рад ревизора са истим клијентом и пружање бројних неревизорских услуга представљају велику претњу по независност ревизора.⁴⁶ У овим случајевима повећава се могућност „дослуха“ између менаџмента предузећа и ревизора, тј. могућност умешаности ревизора у планове менаџмента за обављање преварног извештавања. С тим у вези, Godfrey, Hodgson, Holmes (2003) истичу да „агенти (тј. ревизори) користе своје професионално знање, асиметричне информације и флексибилност правила ревизије да одврате пажњу главних (тј. власника, акционара, инвеститора итд.) од вести које не би биле добродошле. Ово резултује немогућношћу главних да контролишу жељене акције агената; информације у организацији су критичне, а ревизори који раде са менаџментом компаније имају приступ суштинским информацијама које могу да се користе на легалан, али не на исправан начин, да би максимизирали своје интересе на рачун главних“ (Agostini, Favero, 2013, стр. 28). Стога, у циљу очувања независности ревизора законском регулативом се прецизно регулишу недозвољене неревизорске услуге и временски ограничава континуирани рад ревизора у истом предузећу. Међутим, упркос напорима законодавства и

⁴⁴ У циљу повећања вероватноће откривања преварног извештавања ASB (Accounting Standards Board) је 2002. године издао Извештај о стандардима ревизије 99 (SAS 99) у ком је извршена идентификација „троугла преваре“. У SAS 99 се наводи да постоји повећана могућност манипулација у финансијском извештавању када: (1) су менаџмент предузећа и други запослени подстакнути на превару или су под финансијским притиском, (2) постоје услови да се почини превара, и (3) постоји недостатак етике.

⁴⁵ Видети: Малинић (2011, стр. 254-257).

⁴⁶ Управо ово се десило са ревизорском фирмом Arthur Andersen која је обављала ревизију предузећа Enron шеснаест година. Поред ревизорских услуга, Andersen је пружао Enron-у и услуге у вези са интерном ревизијом, као и консултантске услуге. Епилог приче је да је Andersen оптужен за некавалитетно обављање ревизије и ометање правде због саучесништва у вези са уништавањем документације о ревизији Enron-а.

рачуноводствене професије, бројна истраживања квалитета ревизије током и након велике светске кризе показују да и даље постоје бројни проблеми који су далеко од тога да буду решени.

Поред претходно реченог, мора се такође имати у виду да је одговорност за развијање истинитог и поштеног финансијског извештавања и на већинским власницима, финансијским и правним саветницима и академским рачуновођама.⁴⁷ У том контексту, значајну одговорност имају и професионалне рачуноводствене институције – доносиоци рачуноводствених стандарда. Динамичне измене пословног окружења наметнуле су потребу за унапређењем и редизајнирањем модела финансијског извештавања кроз механизам доношења нових или модификацију постојећих стандарда финансијског извештавања.

Могло би се рећи да се оштри заокрет у пракси финансијског извештавања – од традиционалног ка савременом моделу финансијског извештавања, почетком новог века, карактерише наглашавањем примарног значаја и задовољења информационих потреба инвеститора на уштрб осталих корисника финансијских извештаја и, повезано са тим, увођењем рачуноводства фер вредности (Fair Value Accounting) у нормативну основу финансијског извештавања, што ће бити предмет разматрања у наставку, у последњој тачки овог дела.

3.2. Промене у циљевима финансијског извештавања

Настанак принципа процењивања који су иманентни рачуноводству историјског трошка везује се за рани развојни период рачуноводства. Тадашњи услови у којима су пословала предузећа драстично су се разликовали у односу на савремене услове тржишног егзистирања предузећа. У поређењу са данашњом привредном структуром, којом доминирају велике, често мултинационалне корпорације, предузећа тог времена су била ситна – инокосна предузећа чији су власници били истовремено и управљачи, располагала су јако ниским процентом укупних друштвених ресурса, покривала су уска, локална, неразвијена тржишта, а привреду су карактерисале споре техничко-технолошке промене. У оваквим условима, најчешћи, па стога и примарни, корисници финансијских извештаја

⁴⁷ Видети о томе: Малинић (2011, стр. 257-260).

били су повериоци. Првобитни главни циљ финансијског извештавања – утврђивање нето имовине предузећа (статичка теорија биланса) био је у функцији заштите њихових интереса, а успостављени принципи процењивања представљали су инструмент за испуњење примарног циља.

Са развојем корпоративних облика предузећа, нарочито акционарских предузећа, долази до повећања круга корисника билансних информација. Посебно значајни корисници постају управа предузећа, акционари и држава. Управа предузећа види у билансу инструмент управљања, акционари виде у њему инструмент утврђивања расподељивог добитка, а држава налази у билансу подлогу за израчунавање опорезивог добитка (Ранковић, 1982, стр. 117). Ширењем круга корисника, растом њихових информационих потреба и променама у потребама долази до промене у примарном циљу финансијског извештавања који постаје утврђивање што тачнијег – упоредивог периодичног резултата (динамичка теорија биланса). Наиме, доминантност утврђивања успеха предузећа произилази из информационих потреба улагача а испуњење овог циља условило је прилагођавање и даљу изградњу принципа процењивања.

Као што је напред изнето, финансијско извештавање се вековима заснивало на рачуноводству историјског трошка (Historical Cost Accounting – HCA) као производу динамичке теорије биланса и у мањој мери статичке теорије биланса. У складу са овим концептом финансијског извештавања биланс успеха представља извештај од примарне важности што је у складу са захтевима динамичке теорије биланса, док биланс стања представља помоћни инструмент за правилно периодизирање резултата.

Биланс успеха даје информације о створеној вредности за власнике. Добитак показује успешност у остваривању пословних активности на тржишту набавке и продаје, основа је за пројекцију будућих добитака који су кључни елемент у процесу вредновања и добар је индикатор успешности менаџмента у извршењу пословног плана (Малинић, 2009, стр. 127).

Поузданост се истиче као једна од најважнијих квалитативних одлика рачуноводствених информација, док релевантност рачуноводствених информација, могло би се рећи, остаје у другом плану. Информације које продукује

рачуноводство историјског трошка нису добар индикатор ризика у пословању и не задовољавају у потпуности потребе инвеститора.

Драстично измењено и динамично пословно окружење као последица процеса глобализације, нарочито појава нових категорија средстава и обавеза, стварање нових комплексних и компликованих пословних трансакција и високи ризици у пословању предузећа условили су даље повећање информационих потреба корисника и изазвали радикалне промене у њиховим потребама. У складу са тим, мењају се и врсте информација примерене потребама корисника које креатори рачуноводствених стандарда сматрају најзначајнијим за испуњење примарног циља финансијског извештавања.

У савременој стручној литератури истиче се да су најважнији корисници финансијских извештаја – инвеститори, а задовољавање њихових информационих потреба сматра се главним циљем финансијског извештавања. Будући да се наглашава улога финансијског извештавања за задовољавање првенствено потреба инвеститора, па тек онда осталих корисника, финансијски извештаји стога треба да одражавају економску реалност по тржишним условима, тј. да обезбеде релевантне информације а што се постиже исказивањем средстава и обавеза по тржишним, текућим вредностима. Информације ове врсте служе инвеститорима: (1) за сврхе вредновања, у смислу сагледавања тржишне односно фер вредности нето имовине предузећа и вредности њиховог учешћа у тој имовини на бази чега ће одлучити да ли ће задржати, повући или повећати капитал инвестиран у дато предузеће, (2) за сврхе контроле управљања, у смислу процене ефикасности менаџмента у извођењу инвестиционих и управљачких активности.

Промена примарног циља финансијског извештавања – од задовољавања информационих потреба и заштите интереса поверилаца ка заштити интереса инвеститора, којима су неопходне напред поменуте информације, наметнула је потребу за преиспитивањем применљивости принципа процењивања иманентних рачуноводству историјског трошка и дала подстицај за успостављање и изградњу нових правила признавања и начина процењивања елемената финансијских извештаја. „Процес прилагођавања промењеним захтевима корисника довео је

најпре до увођења у концепт историјског трошка могућности али не и обавезе коришћења фер вредности за накнадно вредновање материјалних и нематеријалних улагања. Наредни корак био је наметање обавезне примене фер вредности за процењивање различитих финансијских средстава и обавеза.“ (Шкарић-Јовановић, 2009).

Осим напред елаборираних момената који су допринели развоју рачуноводства фер вредности, могло би се рећи да су својеврстан подстицај овом развоју дали и недостаци рачуноводства историјског трошка. Наиме, временом се у стручној литератури све више доводило у питање испуњење претпоставки о врхунском циљу финансијског извештавања прокламованог концептом историјског трошка – циљу истините и поштене слике финансијског положаја и успеха предузећа. То је био повод да се рачуноводство историјског трошка озбиљно преиспита.

Вредновање елемената финансијских извештаја по историјским трошковима тесно је повезано са принципом континуитета пословања, што се може закључити на основу примера из традиционалне рачуноводствене праксе. Према регулативи IFRS, а нарочито GAAP САД, историјски трошак је основа рачуноводства када се претпоставља континуирано пословање предузећа. Ако менаџмент процењује на бази свих доступних информација о будућности за најмање дванаест месеци од краја извештајног периода да предузеће није способно да настави континуирано пословање, тада ће процењивање бити засновано на претпостављеној ликвидацији а финансијски извештаји ће садржавати ликвидационе вредности билансних елемената. Међутим, одлучивање између „сталности“ и „несталности“ пословања за многа предузећа је јако тешко, с обзиром да се велики број њих налази у „сивој зони“.

Битна претпоставка на којој почива рачуноводство историјског трошка је постулат монетарне стабилности, а ова претпоставка је неодржива. У условима инфлације долази до опадања куповне снаге (моћи) новца. Будући да је куповна снага новца у различитим периодима различита и отуда неупоредива, исказна моћ финансијских извештаја се смањује. Као последица монетарних поремећаја долази до дехомогенизације билансних сегмената. Средства у билансу стања су

исказана у новцу различите куповне снаге у зависности од времена када су прибављена и интензитета инфлације. Раније набављена средства исказана су у новчаним јединицама веће куповне снаге од касније набављених средстава која су исказана у новчаним јединицама мање куповне снаге. Самим тим, биланс стања представља тачан збир нетачних података због сабирања вредности средстава исказаних у хетерогеним, неупоредивим јединицама мере. У билансу успеха услед временске неподударности расхода и прихода (расходи, по правилу, претходе приходима), сучељавају се хетерогене вредности расхода и прихода. Као последица тога долази до хипертрофирања, тј. прецењивања периодичног резултата, чиме се доводи у питање поузданост биланса успеха. Иако овако утврђен резултат у себи садржи реалну компоненту – реални добитак – и инфлаторну, фиктивну компоненту – инфлаторни добитак, рачуноводство историјског трошка има исти третман за обе компоненте периодичног резултата и проглашава их диспонибилним. Расподелом номиналног резултата одлива се и део супстанце предузећа која је преливена у резултат, чиме се озбиљно доводи у питање одржавање капитала и последично, континуирано пословање предузећа у условима високе инфлације. Стога, овај концепт вредновања је бескористан у државама у којима влада хиперинфлација.

Рачуноводство историјског трошка је овековечено митом о објективности. Узимајући у обзир његове карактеристике, истаћи ћемо проблеме са којима се суочава овај концепт вредновања. Прво, рачуноводство историјског трошка не елиминише и не решава контроверзне проблеме који се везују за признавање / непризнавање појединих компонената средстава и обавеза. Друго, у основи овог концепта стоји потреба за бројним процењивањима, као што су, на пример, алокација временских прихода и расхода, алокација заједничких трошкова, алокација индиректних трошкова, висина резервисања и сл.⁴⁸ У циљу елиминисања контроверзних проблема периодизирања, заступници рачуноводства фер вредности желе да промене у вредности средстава и обавеза у билансу стања повежу са основом вредновања изван предузећа, као што је, на пример, вредновање средстава и обавеза по тржишној цени или моделу из перспективе тржишних партиципаната (Bignon, Biondi, Ragot, 2004, стр. 4). Треће, не постоји

⁴⁸ Не треба имати заблуде, највећи део ових проблема остаје и код концепта фер вредности.

ништа систематско у утврђивању обезвређења средстава будући да менаџмент на бази просуђивања утврђује потенцијални губитак на средствима. Четврто, рачуноводство историјског трошка је сувише једноставно у случајевима комплексног уговарања. Многи изведени (дериватни) финансијски инструменти као што су, на пример, свопови (swaps) имају занемарљиви, па чак и нулти историјски трошак, иако се може испоставити да у случају лошег предвиђања очекиваних тржишних кретања и погрешног уласка у позиције са своповима, померања каматних стопа, девизних курсева и сл., могу резултирати тиме да предузеће дође у обавезу да исплати огромне суме новца. У овом случају, велике неисказане (непризнате) обавезе нарушавају принцип потпуности, а тиме и истинитост биланса.

Трагајући за решењима за недостатке рачуноводства чистог историјског трошка, рачуноводствена теорија и пракса су понудиле алтернативне основице за вредновање, што су: 1) рачуноводство историјског трошка прилагођено нивоу цена и 2) рачуноводство текућег трошка.

Рачуноводство историјског трошка прилагођено нивоу цена (Price-level Adjusted Historical Cost Accounting – PLA) се захтева према регулативи GAAP САД и IFRS (IAS 29) у хиперинфлаторним привредама. PLA рачуноводство представља покушај да се рачуноводство историјског трошка учини савршеним путем хомогенизације вредности (изједначавања вредности новца) билансних позиција. Као мерило за изједначавање вредности новца користи се индекс који показује степен обезвређења новчане јединице. PLA рачуноводство омогућава одржавање реалног капитала предузећа и његово континуирано пословање у условима хиперинфлације.

Рачуноводство текућег трошка (Current Cost Accounting) претпоставља да се вредновање појединих компонената средстава предузећа на дан биланса и утврђивање расхода у вези са продајом средстава на дан продаје врши по трошковима замене, односно по репродукционим вредностима или улазним ценама. Ако је познат тачан трошак замене и уколико је адекватно „упарен“ са текућим продајним ценама, избегавају се проблеми који се везују за избор и правилно утврђивање индекса прилагођавања нивоу цена.

У наставку ћемо указати на ограничења у примени рачуноводства текућег трошка. Утврђивање тачног трошка замене је практично немогуће у случајевима технолошког напретка и промена у потребама на тржиштима.⁴⁹ Нека предузећа, на пример, користе хардвер и софтвер који се више не може купити услед промена технологије, или поседују некретнине које се више неће користити јер ће се продаја обављати преко Интернета. Такође, предузеће ће некада употребљавана средства замењивати другим коришћеним средствима, пре него новим. Затим, тешко је утврдити тачне трошкове замене, на пример, при масовним куповинама средстава, будући да овакве куповине укључују гаранције, осигурање, опције откупа, уговоре о одржавању, па алоцирање „трошка“ на појединачна средства може бити потпуно арбитрарно. Перманентно утврђивање трошкова замене за велики број билансних ставки је јако скупо.⁵⁰ Поред тога, постоји нејединственост мишљења око избора индекса цена као апроксимације стварних трошкова замене. Ипак, и поред наведених слабости рачуноводства текућег трошка могло би се рећи да је поштовање захтева за одржањем капитала било кључно за опстанак овог концепта у савременом финансијском извештавању.

Промене у пословном окружењу током 1980-их – банкарска и криза кредитног тржишта додатно су појачале идентификоване недостатке рачуноводства историјског трошка и наметнуле потребу за радикалнијим редизајнирањем модела финансијског извештавања. Наиме, у овом периоду, финансијско извештавање се удаљава од процењивања средстава и обавеза по историјском трошку ка већој примени концепта фер вредности што је срачунато на повећање релевантности информација. Рачуноводство фер вредности посебно добија на популарности у време општег економског просперитета и узлета финансијских тржишта у периоду након 2001. године, па све до почетка светске финансијске кризе 2008. године.

⁴⁹ Одсуство егзактних правила за мерење ових промена шири простор за уобличавање периодичног резултата и тиме повећава несигурност биланса успеха. Детаљније о томе у: Ранковић, (1982, стр. 214-223).

⁵⁰ Из овог разлога, Schmidt, творац органске теорије биланса препоручивао је периодично прерачунавање вредности имовинских делова (сталне имовине и залиха) и расхода уз помоћ индивидуалних индекса цена у циљу исправног утврђивања периодичног резултата и одржавања реалног робног капитала (одржавања супстанце).

Рачуноводство фер вредности уграђено у савремени модел финансијског извештавања је суштински другачије од рачуноводства историјског трошка. Код рачуноводства фер вредности основу за вредновање билансних позиција средстава и обавеза представљају актуелне излазне цене на дан биланса, независно од тога да ли су оне више или ниже од вредности по којима су средства и обавезе исказане у књигама. Овај рачуноводствени модел се јасно усредсређује на приоритет признавања и мерења средстава и обавеза, стога биланс стања постаје извештај од примарне важности. Фокусирање на средства и обавезе као примарне елементе финансијских извештаја оштро одудара од традиционалне рачуноводствене праксе засноване на принципу историјског трошка, утемељене на концептима реализације, мечинга и конзервативизма.

У билансу успеха је приказана промена фер вредности нето имовине исказане у билансу стања. Поред ефеката пословних трансакција, биланс успеха садржи и ефекте промена фер вредности имовине и обавеза, тј. нереализоване губитке и добитке. Тиме се мења његова садржина, форма и исказна моћ. Исказна моћ биланса успеха се смањује, те он више није адекватна основа за пројекцију будућих добитака и будуће вредности нето имовине. Садржина биланса успеха (Извештај о укупном резултату) се проширује, тако да он поред компонената добитка и губитка периода (биланс успеха у традиционалном смислу) обухвата и компоненте укупног осталог резултата које чине ставке које се према захтевима појединих међународних стандарда финансијског извештавања признају у оквиру сопственог капитала (на пример, ревалоризационе резерве признате по основу поновне процене некретнина, постројења и опреме, и нематеријалне имовине, нереализовани добици и губици по основу накнадног вредновања финансијских средстава расположивих за продају и др.).

Рачуноводство фер вредности наглашава улогу финансијског извештавања за задовољење првенствено потреба инвеститора. Информационе потребе менаџмента и других корисника су у другом плану. Исказивањем средстава и обавеза по њиховој тржишној вредности на дан биланса истиче се релевантност као основна карактеристика рачуноводствених информација. Акцент је, дакле, на одражавању економске суштине.

Занимљиво је размотрити и однос рачуноводства фер вредности са принципима традиционалног рачуноводства. Принцип конзервативизма, који је у контексту рачуноводства историјског трошка преовладавао у односу на остале рачуноводствене принципе, применом рачуноводства фер вредности се нарушава. Чак и у ситуацији када се у билансу стања средства исказују по вредностима мањим од историјског трошка то се не чини због респектовања принципа конзервативизма већ због једноставне чињенице да је тржишна цена пала испод историјског трошка. Суспендује се принцип реализације будући да се признаје добитак који је резултат повећања фер вредности средстава или смањења фер вредности обавеза (нереализовани добитак). У рачуноводству фер вредности суштина мечинг принципа је другачија, „...не ставља у први план, као у рачуноводству историјских трансакција повезивање у билансу успеха расхода и прихода, већ усклађивање у билансу стања фер вредности имовине и обавеза које се користе заједно у извршењу пословног плана са циљем да њихова укупна фер вредност извештава о њиховом заједничком коришћењу. Повезивање добитака и губитака који су последица промене фер вредности ове имовине и обавеза у билансу успеха се отуда јавља као последица повезивања њихове фер вредности.“ (Шкарић-Јовановић, 2012, стр. 21-44).

Рачуноводство фер вредности даје боље информације о финансијској ситуацији предузећа од рачуноводства историјског трошка. Као последица тога, повезана транспарентност треба да ојача еластичност економије према ударима и тако спречи озбиљне финансијске кризе. Примена рачуноводства пуне фер вредности (Full Fair Value Accounting) омогућава елиминисање из биланса стања латентних резерви и скривених губитака. Биланс стања одражава економску реалност и наглашава променљивост економске вредности коју рачуноводство историјског трошка пропушта да идентификује. Најбољи пример за то су изведени финансијски инструменти (фјучерси, опције и свопови) код којих историјски трошак може да буде безначајан у односу на много веће будуће излазне вредности. Аргумент у корист рачуноводства фер вредности је што излазна цена не захтева доношење арбитрарних одлука о алокацији трошкова, а у многим случајевима много је лакше утврдити излазне цене од улазних цена (трошкова замене). „Лакше је проценити за колико се може продати стари

рачунар на тржишту половних рачунара, него проценити колики је трошак (улазна цена) „еквивалентног“ рачунара на тржишту нових рачунара.“ (Jensen, 2007, стр. 305). На крају, финансијски извештаји постају релевантнија основа за одлучивање услед смањења „маргине“ за уобличавање периодичних резултата.

Са избијањем светске финансијске кризе која је драматично актуелизовала сву комплексност проблема процењивања, рачуноводствена теорија и пракса суочиле су се са новим, крупним изазовима. У новим околностима, дилеме о даљем уређењу већ редизајниране нормативне основе финансијског извештавања коју карактерише мешовита примена историјских и фер вредности, отворене у светлу финансијске кризе, бројне су и комплексне. Потребно је решити комплексне проблеме од којих се посебно издвајају: (1) проблем просуђивања са којим су у тесној вези проблеми субјективизма и манипулација у финансијском извештавању, упоредивости и поузданости финансијских извештаја, (2) проблем процикличности уграђен у рачуноводствене стандарде, који је у основи већине финансијских криза, и (3) проблем волатилности финансијских извештаја. С тим у вези, неопходно је даље преиспитивање и усавршавање постојећег модела финансијског извештавања, нарочито на подручју рачуноводства фер вредности. Дилеме о даљој изградњи савременог финансијског извештавања и решења креатора рачуноводствених стандарда биће предмет разматрања у трећем делу рада.

II ИДЕНТИФИКОВАЊЕ МЕЂУНАРОДНИХ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА СА ЦИЉЕМ ВРЕМЕНСКОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА И РАСХОДА И ТУМАЧЕЊЕ ЊИХОВЕ САДРЖИНЕ

Потребно је већ на почетку приметити да су међународни рачуноводствени принципи и стандарди у доброј мери заправо изведени из англосаксонских рачуноводствених принципа. Пuteви развоја рачуноводствених тела и рачуноводствених принципа (начела) у англосаксонским земљама разликовали су се од путева развоја рачуноводствених тела и принципа у континенталној Европи. За разлику од континенталне Европе где је развој принципа, стандарда па потом и рачуноводствене праксе био доминантно диктиран законском регулативом, у англосаксонским земљама принципи и стандарди су „поникли из професије“. Имајући у виду да се међународни стандарди финансијског извештавања данас доносе у прилично бирократизованој процедури IASB-а, чињеница да принципи на којима се стандарди базирају вуку корене из пословне праксе представља заиста срећну околност. У поступку стандардизације и хармонизације финансијског извештавања међународни рачуноводствени стандарди су апсорбовали утицаје и франко-немачких правила, до душе у мањој мери.

Рачуноводствени принципи сматрају се конвенцијама, оквирним правилима, базним концептима којих треба да се придржавају пословни ентитети приликом састављања и презентовања финансијских извештаја. Историјски посматрано, изградња рачуноводствених принципа и ангажованост професионалних рачуноводствених тела на том пољу може се поделити на четири периода, и то: (1) период немешања државе када се од рачуновођа очекивало да сами просуђују које ће рачуноводствене праксе користити за сваки случај посебно (1900-1936.), (2) успостављање препоручене „најбоље праксе“ (1936-1959.), (3) успостављање препорука за побољшање праксе (1959-1964.), и (4) успостављање ауторитативне праксе коју треба следити у свим случајевима (1964 – до данас).

У наставку разматрања најпре ћемо идентификовати изворе међународних рачуноводствених принципа. Затим се разматрају рачуноводствени аксиоми – рачуноводствени принципи првог ранга, као важне претпоставке у успостављању и изградњи осталих рачуноводствених принципа – принципа другог ранга, који су

у функцији временског повезивања прихода и расхода. У наставку, усредсређујемо се на фундаменталне, примарне или базне рачуноводствене принципе за временско повезивање прихода и расхода, засноване на рачуноводственим аксиомима – принцип реализације и мечинг принцип, и разматрамо специфична питања временског повезивања прихода и расхода. Услед немогућности утврђивања апсолутно тачног периодичног резултата, циљ коме се тежи у финансијском извештавању постаје упоредив и опрезно одмерен периодични резултат. Принцип конзистентности, принцип конзервативизма и у мањој мери принцип материјалности као коригујући и допуњавајући принципи, постају стога незаменљиви инструменти у функцији остварења овог циља. У наставку, елабориран је „trade-off“ проблем у примени рачуноводствених принципа, односно проблем хијерархизације или надређености између појединих принципа. На крају, у последњој тачки овог дела предмет разматрања је принцип потпуног обелодањивања. Иако овај принцип не тангира директно садржину финансијских извештаја и временско повезивање прихода и расхода, процес успостављања и развоја рачуноводствених принципа у функцији временског повезивања прихода и расхода не би имао превише смисла уколико се захтев за што бољим задовољавањем информационих потреба инвеститора и других корисника финансијских извештаја занемари.

1. ИЗВОРИ МЕЂУНАРОДНИХ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА

Комитет за међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standards Committee – IASC) представља професионалну рачуноводствену институцију, тело приватног сектора, основану 1973. од стране професионалне групе рачуноводствених тела из Велике Британије и Ирске, САД, Канаде, Аустралије, Француске, Немачке, Холандије, Мексика и Јапана. Од тада, па све до 2001., IASC је објединио 140 рачуноводствених тела из 101 земље, укључујући и придружене чланове. Са седиштем у Лондону, IASC је најпознатија професионална организација те врсте, која је била меродавна за успостављање и изградњу Међународних рачуноводствених стандарда (International Accounting Standards – IASs). Од 2001., надлежност IASC преузима Одбор за међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standards Board – IASB), који доноси одлуку да замени IASs Међународним стандардима финансијског

извештавања (International Financial Reporting Standards – IFRS). IFRS обухватају: (1) Међународне стандарде финансијског извештавања – IFRSs, (2) Међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standards – IASs), и (3) Тумачења (Interpretations) које доноси Комитет за тумачења Међународних стандарда финансијског извештавања (IFRIC) или која су објављена од стране ранијег Сталног комитета за тумачења (SIC).

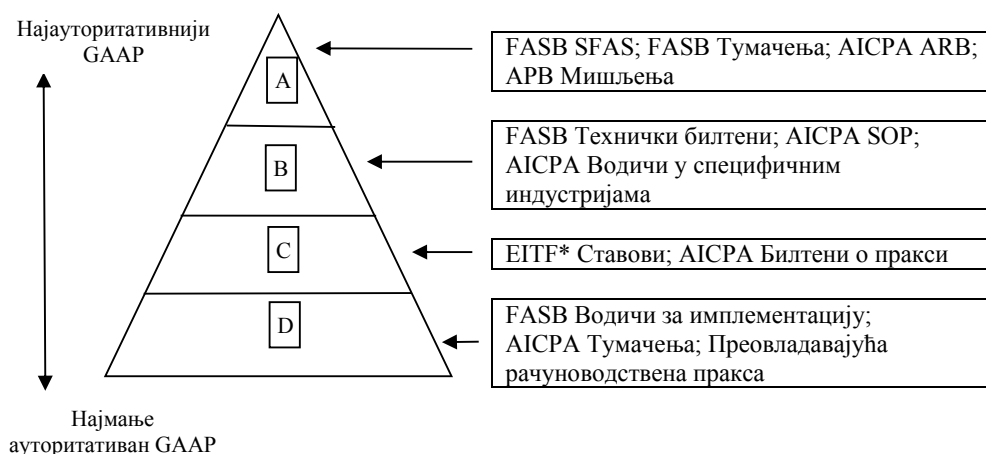
IASB је за кратко време објавио значајан списак IFRS који су јасно презентовани и еластични, будући да у највећој мери представљају компромис између британских и америчких стандарда. Приликом формулисања рачуноводствених стандарда идеја је била да се за почетак смањи претерана различитост, уместо да се одмах форсира комплетна једнообразност у финансијском извештавању. Успостављањем, изградњом и правилном применом IFRS постиже се напредак у погледу упоредивости финансијских извештаја предузећа у глобалној привреди. Велики проблем представља примењивање стандарда у различитим земљама, будући да IASB нема ауторитет, односно овлашћења да захтева њихово примењивање, већ мора да се ослања на овлашћења која имају његови чланови – национална професионална рачуноводствена тела.

Професионална рачуноводствена тела из САД и Велике Британије имају доминантан утицај на успостављање и изградњу међународних рачуноводствених принципа и стандарда финансијског извештавања. Стога ћемо у наставку елаборирати изворе рачуноводствених принципа у овим земљама.

Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (American Institute of Certified Public Accountants – AICPA), основан 1887., представља најважније професионално рачуноводствено тело у САД. Прво тело из приватног сектора које је било укључено у систематски развој GAAP-а (Generally Accepted Accounting Principles) био је Одбор за рачуноводствене поступке (Committee on Accounting Procedure – CAP) AICPA, а затим Одбор за рачуноводствене принципе (Accounting Principles Board – APB) AICPA. После неуспеха APB-а и оснивања Одбора за стандарде финансијског рачуноводства (Financial Accounting Standards Board – FASB) 1972., SEC је 1973. објавила Публикацију бр. 150 из Серије рачуноводствених разјашњења у којој је FASB одређен као једино меродавно тело за успостављање стандарда финансијског рачуноводства и извештавања, чије

стандарде SEC разматра и прихвата уколико су у складу са захтевима федералних закона о хартијама од вредности.⁵¹

FASB издаје Извештаје о стандардима финансијског рачуноводства (Statements of Financial Accounting Standards – SFASs), Извештаје о рачуноводственим концептима (Statements of Financial Accounting Concepts – SFACs), Тумачења (Interpretations) и Техничке билтене (Technical Bulletins). Нови SFAS мењају претходно издате стандарде и постају званично признати када их одобри SEC. SFAC успостављају рачуноводствене концепте који служе као водич за успостављање стандарда, а Тумачења се баве разјашњавањем и објашњавањем постојећих стандарда.⁵² Поред тога на снази су раније издата Мишљења APB-а, Билтени о рачуноводственом истраживању (Accounting Research Bulletin – ARB), и Извештаји о позицији (Statements of Positions – SOPs) AICPA.

Слика 1 Хијерархијска структура GAAP

* – Комитет за хитна издања у оквиру FASB-а (Emerging Issues Task Force – EITF)

Извор: Bragg (2004, стр. 3)

⁵¹ Комисија за хартије од вредности и берзу (The Securities and Exchange Commission – SEC) је најауторитативније тело у САД, организација федералне владе, створена Законом о берзанској трговини (The Securities Exchange Act) из 1934. Основана је од стране Конгреса – америчке законодавне власти. Дата јој је одговорност да спроводи Закон о хартијама од вредности из 1933. године (The Securities Act) и Закон о берзанској трговини из 1934., као и многе друге законе. Иако су поменути закони дали SEC-у моћ да доноси рачуноводствене принципе, она се углавном ослања на рачуноводствену професију којој је препуштено дефинисање извора „ауторитета“.

⁵² FASB је објавио укупно шест SFAC: SFAC 1 – Основни циљеви финансијског извештавања за привредна предузећа, SFAC 2 – Квалитативне карактеристике рачуноводствених информација, SFAC 3 и SFAC 6 – Дефинисање основних елемената финансијских извештаја, SFAC 4 – Циљеви финансијског извештавања за непривредне организације и SFAC 5 – Критеријуми за признавање и вредновање позиција у финансијским извештајима и обелодањивање.

Остала професионална рачуноводствена тела у САД – Америчко удружење рачуновођа (American Accounting Association – AAA), основано 1916., и Национално удружење рачуновођа (National Accounting Association – NAA), основано 1919., имају значајну улогу на плану унапређивања основних темеља рачуноводства и финансијског извештавања кроз континуирано истраживање и активно учествовање у главним телима за успостављање GAAP-а.

У САД, SEC подржава и вољна је да прихвати IFRS само ако ови стандарди јасно задовољавају три основна услова: (1) IFRS морају садржати кључни сет рачуноводствених претпоставки као општеприхваћену базу рачуноводства, (2) IFRS морају бити висококвалитетни, морају допринети упоредивости, и морају обезбедити потпуно обелодањивање информација (Full Disclosure Principle), и (3) IFRS морају бити ригорозно интерпретирани и примењени (SEC, 1996). Последњих неколико година остварена је тесна сарадња националних ауторитативних тела, нарочито FASB-а и IASB-а, ради спровођења заједничких истраживачких пројеката који се односе на спорна питања а који су у функцији унапређења стандарда и конвергенције GAAP-а и IFRS. Потписивање Меморандума о разумевању и програму рада IASB-а и FASB-а 2006. године, и бројне заједничке активности ових кључних професионалних рачуноводствених тела које су уследиле, резултирале су у SEC-овом ставу да инострана регистрована котирана предузећа на америчким берзама могу састављати финансијске извештаје у складу са IFRS. Поред тога, SEC је дала и право опције америчким предузећима да користе IFRS у финансијском извештавању почев од 2009. године.

У Великој Британији, првој земљи у свету која је развила рачуноводствену професију, постоје следећа професионална рачуноводствена тела: Институт овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса (The Institute of Chartered Accountants in England and Wales – ICAEW), Институт овлашћених рачуновођа Шкотске (The Institute of Chartered Accountants of Scotland – ICAS), Институт овлашћених рачуновођа Ирске (The Institute of Chartered Accountants of Ireland – ICAI), Овлашћена асоцијација сертификованих рачуновођа (The Chartered Association of Certified Accountants – CACA), Институт управљачких рачуновођа (The Institute of Cost Management Accountants – ICMA), Овлашћени институт за јавне финансије и рачуноводство (The Chartered Institute of Public Finance and Accounting – CIPFA), и друга.

Најважнију професионалну рачуноводствену институцију представља Институт овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса (ICAEW) који је основан 1880. године. Одбор за рачуноводствене стандарде (Accounting Standards Board – ASB), тело меродавно за успостављање и изградњу рачуноводствених стандарда при ICAEW, објављује Извештаје о стандардној рачуноводственој пракси (Statements of Standard Accounting Practice – SSAPs) и допуњује их Извештајима о препорученој пракси (Statements of Recommended Practice – SORPs). Остале професионалне рачуноводствене институције такође обављају виталне функције у привреди и њихов допринос је у обезбеђивању веће унификације рачуноводства и финансијског извештавања (и ревизије)⁵³.

У Великој Британији ASB прихвата IFRS путем изградње националних стандарда који су у складу са еквивалентним IFRS. Тако, на пример, ASB-ов Извештај о принципима заснива се на Концептуалном оквиру IFRS, затим IAS 11 – Уговори о дугорочној изградњи, био је основа за измењене захтеве везане за уговоре о дугорочној изградњи у националном стандарду. Лондонска берза захтева од предузећа регистрованих ван ЕУ да припремају финансијске извештаје у складу са IFRS без обавезе усклађивања са британским GAAP-ом.

Међународна организација комисија за хартије од вредности (International Organization of Securities Commissions and Similar Organizations – IOSCO) је ауторитативна међународна организација која у значајној мери доприноси све већој важности IFRS. Ова утицајна међународна институција састоји се од комисија за хартије од вредности или сличних владиних агенција широм света. Циљ IOSCO је побољшање међународног кретања капитала. Кључна компонента

⁵³ Ингеренције државе у Великој Британији у домену рачуноводства и финансијског извештавања су много веће него у САД. Одредбе Закона о предузећима (The Companies Act) из 1948., 1967. и 1976., све до доношења Закона о предузећима из 1981. којим је уведена IV Директива, углавном су регулисале питања састављања, објављивања и ревизије финансијских извештаја. Остала питања која се тичу рачуноводствених принципа нису била регулисана законом, већ су традиционално била препуштена професионалним рачуноводственим телима. Одредбе Закона о предузећима из 1981., и осталих закона, садрже многа правила процењивања која су уведена као резултат IV Директиве и која су конзистентна са општеприхваћеном праксом у Великој Британији. Па тако, Законом из 1981. кодификовани су фундаментални принципи процењивања: (1) принцип континуитета пословања, (2) принцип конзистентности, (3) принцип конзервативизма (са принципом реализације и импаритета), (4) принцип узрочности, и (5) принцип појединачног вредновања. Изменом Закона о предузећима 1989., законодавство је захтевало састављање финансијских извештаја у складу са рачуноводственим стандардима – Извештајима о стандардној рачуноводственој пракси (Statements of Standard Accounting Practice – SSAPs), чиме је позиција рачуноводствених стандарда значајно ојачана с обзиром на њихову легалну потврђеност. За разлику од Велике Британије у којој се састављачи финансијских извештаја углавном ослањају на Закон о предузећима и SSAPs, у САД се следе правила FASB-а (SFASs).

у постизању тог циља је редуковање бројних различитих регулатива о хартијама од вредности и рачуноводствених пракси које захтевају различита национална тржишта капитала. Будући да је прихватање IFRS од стране IOSCO и његових чланова условљено смањењем броја рачуноводствених метода у оквиру стандарда, IOSCO је заслужна за смањење опција у оквиру постојећих IFRS, што је у функцији задовољења потреба главних тржишта и међународног окружења.

Снажан допринос процесу стандардизације даје и Међународна федерација рачуновођа (International Federation of Accountants – IFAC), асоцијација професионалних рачуноводствених тела која су истовремено и чланови IASC-а. Са седиштем у Њујорку, IFAC је основана 1977. са циљем да координира и унапређује међународну рачуноводствену професију путем хармонизације стандарда. IFAC је значајно допринела промовисању и широкој прихваћености IFRS у глобалном окружењу.

Поред наведеног, важно је истаћи да су са настанком и развојем глобалне финансијске кризе уследиле координиране активности групе G20 најразвијенијих земаља кроз декларације ове групације са самита у Вашингтону новембра 2008. и Лондону априла 2009. године. У поменутих декларацијама лидери G20 указали су на потребу „јачања транспарентности и одговорности за финансијско извештавање“ и истакли значај и неопходност предузимања заједничких, интензивних активности професионалних рачуноводствених институција у циљу креирања и конзистентне примене јединственог сета високо квалитетних стандарда.⁵⁴

Експлицитно прихватање IFRS као референтне основе за извештавање у функцији је унапређења интеграције тржишта не само у Европи већ и на међународном нивоу. Захваљујући активностима и амбициозним подухватима кључних глобалних тела за рачуноводствене стандарде, постигнути су значајни резултати на плану унапређења квалитета и упоредивости финансијског извештавања, тим пре ако се зна да IASB нема ауторитет у погледу наметања примене глобално усаглашених IFRS.

⁵⁴ О садржини декларација видети: Божић (2009., стр. 103-108).

2. РАЧУНОВОДСТВЕНИ АКСИОМИ КАО ОСНОВА ЗА ИЗГРАДЊУ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНСКОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА И РАСХОДА

Рачуноводствени аксиоми представљају рачуноводствене принципе првог ранга, односно постулате, концепте или претпоставке на којима је изграђен систем финансијског извештавања. Они утичу на теоријске појмове рачуноводства и из њих се логички изводе рачуноводствени принципи другог ранга. Рачуноводствени принципи првог ранга као основне, неопходне и разумне претпоставке, општеприхваћене од стране ауторитативних тела, представљају основу сваке дискусије о проблемима процењивања. Дати принципи класификују се на: (1) принцип ентитета (The Entity Principle), (2) принцип монетарне стабилности (The Unit of Measure Principle), (3) принцип континуитета пословања (The Going Concern Principle), и (4) принцип рачуноводственог периода (The Accounting Period Principle)⁵⁵.

2.1. Принцип ентитета

Претпоставка да свако предузеће представља независни ентитет одвојен од његових власника и осталих предузећа са којима пословно комуницира је смисао принципа ентитета⁵⁶.

Полазећи од ове претпоставке, омогућена је селекција односно подвајање оних информација које се искључиво односе на дати ентитет, и свих осталих ирелевантних информација. У складу са принципом ентитета исказују се имовина и обавезе економског ентитета⁵⁷ а начин процењивања условљен је индивидуалним околностима у сваком ентитету.

⁵⁵ О рачуноводственим аксиомама детаљно видети: Moonitz (1962), Mautz (1965), Kircher (1965), May (1948), May (1958), Moonitz (1970).

⁵⁶ Видети: AAA Committee Report (1965a), APB (1979), Alexander, Britton, Jorissen (2009, стр. 9).

⁵⁷ Будући да је суштина принципа ентитета област економског интереса, неопходно је разграничити област економског интереса (економског ентитета) од законске форме (правно самостални ентитети). Концепт „суштина изнад форме“ (economic substance over legal form) који се уобичајено везује за САД, заступљен је у рачуноводственим принципима Велике Британије, као и у Концептуалном оквиру и стандардима IFRS.

Принцип ентитета егзистира независно од осталих рачуноводствених принципа, док остали принципи немају никаквог значаја уколико су одвојени од ентитета. Стога, применљивост осталих принципа условљена је природом ентитета и информационим потребама корисника финансијских извештаја. Тако су, на пример, принцип континуитета пословања, принцип реализације и принцип узрочности (Matching Principle) неприменљиви на оне ентитете у којима је намера појединаца или групе њихова ликвидација.

2.2. Принцип монетарне стабилности

Принцип монетарне стабилности, полазећи од претпоставке да је куповна моћ монетарне јединице стабилна или да се временом незнатно мења, захтева да предузећа приликом састављања финансијских извештаја користе монетарну јединицу земље у којој су регистрована или у којој обављају највише пословних операција.

Овај принцип је „уграђен“ у принцип историјског трошка (Historical Cost Principle) и њему иманентан концепт одржавања номиналног (новчаног) капитала с обзиром да је законско средство плаћања меродавно за билансирање, а све промене куповне моћи новца остају без утицаја на висину периодичног резултата. (Ранковић, 1982, стр. 144). У условима монетарне стабилности, респектовање принципа историјског трошка омогућава одржавање капитала предузећа и његово континуирано пословање.

Сталне инфлаторне тенденције које карактеришу привреду великог броја земаља указују на то да је претпоставка о монетарној стабилности нереална претпоставка на којој почивају финансијски извештаји, чиме они постају извор деформисаних и непоузданих информација. Наиме, у условима монетарних поремећаја, долази до дехомогенизације билансних сегмената, хипертрофирања периодичних резултата и расподеле резултата који у себи садржи део преливеног капитала чиме се директно доводи у питање континуитет пословања предузећа. У циљу неутралисања негативних ефеката инфлације на финансијско извештавање, рачуноводствена теорија и пракса протезирају употребу алтернативних основица за вредновање: (1) рачуноводство текуће куповне моћи (Current Purchasing Power Accounting – CPP) и (2) рачуноводство на бази трошкова замене (Replacement Cost

Accounting System)⁵⁸. Регулатива IASB-а захтева коришћење рачуноводствених алтернатива за неутралисање ефеката како конјунктурних тако и монетарних поремећаја на финансијске извештаје у Концептуалном оквиру (1989), IAS 15 – Информације које одражавају учинке промена цена и IAS 29 – Рачуноводствено извештавање у хиперинфлаторним привредама⁵⁹.

2.3. Принцип континуитета пословања

Принцип континуитета пословања подразумева да ће ентитет постојати више година и да се не предвиђа у блиској будућности прекид његовог пословања⁶⁰.

У Концептуалном оквиру IFRS (1989) овај принцип се означава као базна претпоставка на којој се заснива финансијско извештавање и представља основу за доношење IFRS. У складу са Оквиром финансијски извештаји се обично састављају под претпоставком да ће предузеће да послује на неограничени временски период и да ће да настави са пословањем у догледној будућности. Претпоставља се да предузеће нема намеру ни потребу да се ликвидира или значајно смањи своје пословање. Уколико намера или потреба за тим постоји финансијски извештаји се састављају на другачијој основи, што ће се рефлектовати и на начин процењивања билансних позиција (IAS 1, пар. 14-15)⁶¹. У складу са IAS 1 – Презентација финансијских извештаја, руководство приликом припремања финансијских извештаја процењује способност ентитета да настави да трајно послује у смислу континуитета пословања. Узимају се у обзир све доступне информације о будућности за најмање 12 месеци од краја извештајног периода. Ако је пословање ентитета у прошлости било профитабилно, до закључка о прикладности примене принципа континуитета пословања се може доћи без детаљне анализе. Међутим, у другим случајевима неопходно је да

⁵⁸ Видети: Ранковић (1982, стр. 149-223), Alexander, Britton, Jorissen (2009, стр. 111-128; 529-537), Lewis, Pendrill (2004, стр. 65-71; 644-665), Elliot, Elliott (2006, стр. 60-82).

⁵⁹ Суштина је у неопходности одржавања капитала предузећа – реалног новчаног капитала или реалног робног капитала (одржавање супстанце). Видети: IAS 15 и IAS 29.

⁶⁰ Детаљније видети: Bray (1966), Sterling (1968), APB (1979), Elliott, Elliott (2006, стр. 30-31).

⁶¹ Због претпоставке о континуитету пословања, циљ процењивања није утврђивање ликвидационе вредности, већ вредности предузећа које наставља са пословањем. Приликом процењивања, ликвидационе вредности су меродавне уколико се проверава вероватност ликвидације предузећа када се за те сврхе саставља специјална врста биланса под називом ликвидациони биланс.

руководство размотри бројне факторе од којих се неки односе на садашњу и очекивану профитабилност, план отплате дуга и потенцијалне изворе замене финансирања (IAS 1, пар. 25-26).

Из претпоставке континуитета пословања произилази неопходност годишњег и периодичног финансијског извештавања као и извођење рачуноводствених принципа који тангирају материјалну садржину биланса. Утицај принципа континуитета пословања је нарочито наглашен, на пример, код отписивања материјалних улагања, активирања нематеријалних улагања, процењивања залиха и допустивости образовања резервисања⁶².

2.4. Принцип рачуноводственог периода

Принцип рачуноводственог периода произилази из претпоставке континуитета пословања. Представља захтев за „сечењем“ пословног живота предузећа на обрачунске (временске) периоде и састављањем финансијских извештаја у тим периодима. Подвајање пословног живота предузећа на временске периоде омогућено је стварањем фикције да предузеће у одређеном тренутку престаје са радом, када се састављају годишњи или краткорочни финансијски извештаји (краткорочни међубиланси).

У рачуноводственој теорији, пракси и законодавству, општеприхваћени период за редовно финансијско извештавање је једна година, при чему предузећа приликом специјализације пословних година морају да одаберу дан биланса који је у већини случајева на крају календарске године (31. децембар сваке године)⁶³.

Годишњи финансијски извештаји се користе „за утврђивање имовинске ситуације, оцене финансијског положаја и положаја успеха као средства контроле управљања предузећем, инструмента полагања рачуна, израчунавања учешћа у резултату и упоређења између предузећа“. (Ранковић, 2010, стр. 62). Предузећа

⁶² Видети: Шкарић-Јовановић (1998).

⁶³ Већина великих предузећа у англосаксонским земљама, међутим, саставља финансијске извештаје по пословној („природној“) години због израженог сезонског карактера њихове делатности, што омогућава да финансијски извештаји приказују вернију слику пословања предузећа, будући да период извештавања укључује целу сезону. Тако, на пример, највећи прерађивач из области дуванске индустрије, Universal Leaf Tobacco, завршава своју пословну годину 30. јуна, одмах након што осуши дуван из бербе претходне године. Видети: Pratt (1990, стр. 212).

могу извештавати и у краћим временским интервалима (полугодишње, квартално, месечно, недељно, па чак и дневно) а неопходност састављања краткорочних међубиланса произилази из важних циљева који могу бити, на пример, краткорочна контрола финансијске структуре, контрола резултата, трошкова и прихода и др. IASB подстиче котирана предузећа да састављају периодичне финансијске извештаје (бар полугодишње) који морају бити усклађени са принципима признавања, мерења и обелодањивања у IAS 34 – Периодично финансијско извештавање. Наиме, благовременим и поузданим периодичним финансијским извештавањем повећава се способност инвеститора, поверилаца и осталих корисника да разумеју финансијске околности и ликвидност предузећа, као и његову способност да генерише добитке и новчане токове.

Тачност финансијског извештавања условљена је дужином периода извештавања. Како обрачунски период постаје краћи, тачност финансијских извештаја је мања, а разлог томе су озбиљни проблеми периодизирања због незавршености свих пословних трансакција у моменту „сечења“ пословног живота предузећа.

У циљу повећања тачности, рачуноводствена теорија и пракса је развила принципе разграничења – принцип реализације и мечинг принцип, који се најчешће сматрају независним, осамостаљеним начелима, али се могу и оквалификовати као подпринципи принципа обрачунског периода.

3. БАЗНИ РАЧУНОВОДСТВЕНИ ПРИНЦИПИ У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНСКОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА И РАСХОДА

3.1. Принцип реализације

Историјски посматрано, принцип реализације (Realization Principle) се развио као саставни део принципа конзервативизма.⁶⁴ Међутим, данас се, због његовог значаја у контексту периодизирања резултата, сматра независним, самосталним принципом.

⁶⁴ Детаљније видети: AAA (1965c), Deffiese (1965), Grady (1965a), Horngren (1965), Moonitz (1970).

Околност да се настанак прихода, а по том основу и остваривање добитка искључиво везује за реализацију прихода, истиче огроман значај утврђивања тренутка реализације који регулише принцип реализације. Захтев за забраном исказивања нереализованих добитака (добитака који кроз прометни акт нису потврђени на тржишту), који је у основи овог принципа, упућује на нераздвојну повезаност принципа реализације и принципа историјског трошка. Повезаност произилази из захтева да иницијална набавна вредност/цена коштања представља горњу границу процењивања по којој се имовина може исказивати до тренутка реализације, што омогућава да догађај набавке и производње остаје неутралан на висину периодичног резултата. У тренутку реализације, на пример у моменту продаје добара и услуга, њихови историјски трошкови се исказују у билансу успеха као расход и повезују са приходима обрачунског периода.

У стручној литератури истичу се два општа критеријума који опредељују тренутак реализације, односно тренутак признавања прихода у билансу успеха: (1) висина и време настанка прихода се могу објективно одредити, и (2) процес зарађивања је завршен или практично завршен.

Општи, преовлађујући став је да се признавање прихода врши у тренутку продаје производа и услуга када су најчешће испуњена оба поменута критеријума. Међутим, у неким случајевима критеријуми за признавање прихода биће испуњени и пре тренутка продаје или тек након тренутка продаје. Стога су у стручној литератури класификовани следећи догађаји или тренуци у времену у којима се приходи могу сматрати реализованим: (1) завршетак фазе у процесу производње, (2) моменат завршетка производње, (3) моменат продаје, и (4) моменат након продаје када је извршена наплата (Bull, 1984, стр. 50).⁶⁵ Критеријуми за признавање прихода обично се примењују одвојено на сваку пословну трансакцију, али је допуштено примењивање критеријума на делове једне пословне трансакције или пак на неколико сродних трансакција заједно, што је у сагласности са принципом „суштина изнад форме“ (економско а не правно становиште).

⁶⁵ Поред прихода насталих продајом производа и услуга, појављују се и приходи чије је настајање искључиво повезано са протицањем времена, тзв. „временски“ приходи.

Принцип реализације је био база за успостављање и изградњу IAS 18 – Приходи⁶⁶, који прописује шта се може признати као приход из одређених врста економских трансакција или догађаја, који специфични критеријуми за признавање прихода морају бити испуњени и, на крају, који је то тренутак у времену када се приходи сматрају реализованим и по том основу када се могу објективирати у билансу успеха. IAS 18 односи се на рачуноводствени обухват прихода по основу продаје робе, пружања услуга, и камата, тантијема и дивиденди од имовине предузећа која је дата на коришћење другим лицима.

Приход се вреднује по фер вредности накнаде која је примљена или која се потражује. У пракси, уобичајено је исказивање прихода по номиналном износу накнаде која је примљена или која се очекује да ће бити примљена, с обзиром да у већини случајева номинална вредност накнаде не одступа значајније од фер вредности накнаде. Међутим, уколико се прилив готовине или готовинских еквивалената одлаже, фер вредност накнаде може бити нижа од номиналног износа накнаде као што је, на пример, случај код продаје робе са одложеним роком плаћања без камате.⁶⁷ Тада се приход признаје у тренутку продаје у висини фер вредности накнаде и исказује у билансу успеха, а разлика између фер вредности накнаде и номиналне вредности накнаде објективира се у билансу успеха као приход од камате у моменту наплате.

Када предузеће размењује робе или услуге за различите робе или услуге, приход се признаје и исказује по фер вредности примљених роба или услуга у процесу размене, а уколико је ову фер вредност немогуће поуздано утврдити, приход се исказује по фер вредности предатих роба или пружених услуга.

⁶⁶ У Великој Британији не постоји стандард који би био еквивалентан IAS 18. Ни у САД не постоји општи стандард који се бави признавањем прихода, већ су критеријуми за признавање прихода дати у FASB-овом Извештају о концептима финансијског рачуноводства бр 5 (SFAC 5), а специфични проблеми у вези са реализацијом прихода елаборирани су у извештајима FASB-а, EITF и SOP-овима AICPA. Поред напред наведеног, SAB104 – Признавање прихода, се такође бави бројним проблемима у вези са признавањем прихода на које су наишли регистранти SEC-а.

⁶⁷ Будући да је овде реч о трансакцији продаје робе али и о финансијској трансакцији, мора се израчунати фер вредност накнаде од продаје. Она се процењује у висини нето садашње вредности. Нето садашња вредност се добија дисконтовањем свих будућих примања помоћу каматне стопе која може бити каматна стопа која је преовлађујућа стопа у сличним инструментима других издавалаца са сличним кредитним условима, или каматна стопа која дисконтује номинални износ финансијског инструмента на цену за продају робе или услуга у готовом. Видети: IAS 18 (пар. 29 и 30).

Међутим, у случајевима размене роба или услуга за робу или услуге које су сличне природе и вредности, забрањено је признавање прихода.

У највећем броју случајева приход се признаје у тренутку продаје робе, уколико су испуњени следећи специфични услови: (1) ентитет је на купца пренео значајне ризике и користи од власништва над робом, (2) ентитет не задржава учешће у управљању продатом робом у мери која се уобичајено повезује са власништвом, нити задржава контролу над продатом робом, (3) износ прихода се може поуздано измерити, (4) вероватан је прилив економских користи повезаних са том трансакцијом, и (5) трошкови који су настали или ће настати у датој трансакцији могу се поуздано измерити (IAS 18, пар. 14-19). На овом месту важно је истаћи да критеријум (1) захтева пажљиво и појединачно испитивање суштине трансакције будући да се у неким случајевима може десити да, иако је дошло до правног преноса својине или прелажења у посед купцу, значајни ризици и користи од власништва нису пренесени на купца. Ово ће се десити у случају када, на пример, производно предузеће купцу продаје и испоручује машину која је предмет инсталирања у фабрици купца, а инсталирање је значајан део уговора. С обзиром да продавац није испунио своју обавезу инсталирања, иако је испорука извршена, приход се не сме признати.

Начин на који се продаја робе врши има значајан утицај на избор тренутка реализације. Код продаје за готово, приход се признаје у тренутку размене робе за новац. Могући приговори купца у вези са квалитетом робе, правно оспоравање уговора о купопродаји и други ризици немају никаквог утицаја на тренутак реализације, али могу имати утицаја на висину исказаног прихода.

Код продаје робе на кредит, тренутком реализације сматра се отпрема робе и фактуре купцу. Уколико постоји неизвесност око наплативости износа који је већ укључен у приход или уколико постоји могућност да ће се појавити трошкови у вези са продајом робе, али који настају после дана продаје, као што су, на пример, трошкови по основу датих гаранција купцима, то условљава потребу формирања резервисања како би се објективирали ризици. Случај када је предузеће изложено повраћајима знатних и непредвидивих количина робе од

стране купца⁶⁸ или када постоји значајна неизвесност у погледу постпродајних трошкова, указује на то да критеријуми за признавање прихода нису у потпуности испуњени, па је стога оправдано одлагање признавања прихода после тренутка продаје и њихово признавање у време наплате.⁶⁹ Тада се могу користити два метода за признавање прихода у моменту наплате: (1) метод рата (The Installment Method), и (2) метод повраћаја трошкова (The Cost-Recovery Method).

Код продаје робе уз услов плаћања унапред (авансно плаћање), приход се признаје у тренутку испоруке. Сам чин плаћања представља чист догађај финансирања, па стога нема утицаја на тренутак признавања прихода.

Признавање прихода од пружања услуга, када је услуга која се пружа једна појединачна активност, обично се везује за уговорени истек времена или извршење посла, на пример код уговарања производних или транспортних услуга, закупа простора и сл. Међутим, постоје и услужне трансакције које захтевају извођење неколико операција чије се трајање протеже на више обрачунских периода. Тада, уколико се може поуздано проценити резултат трансакције у целини која обухвата пружање услуга, приход се признаје пре тренутка „продаје“, према степену довршености трансакције. Овај поступак се често назива метод процентуалне довршености.

Признавање прихода на бази степена довршености трансакције заснива се на употреби различитих метода у зависности од природе трансакције. Методи на основу којих се утврђује степен довршености неке трансакције могу обухватити: (1) преглед извршеног посла, (2) извршене услуге до одређеног дана, као проценат укупних услуга које треба да се изврше, или (3) сразмеру коју настали трошкови до одређеног дана представљају према укупно планираним трошковима трансакције (IAS 18, пар. 24).⁷⁰ Приход који се признаје представља производ

⁶⁸ Критеријуми за признавање прихода од продаје у случајевима права повраћаја робе од стране купца у GAAP САД регулисани су SFAS 48.6. Видети: Delaney, Epstein, Noch, Budak (2003, стр. 287-290).

⁶⁹ Многе трансакције са непокретностима најчешће не испуњавају критеријуме за признавање прихода у време продаје. Имајући у виду да неизвесност у погледу наплативости може да буде већа код продаје непокретности него што је случај код других врста продајних трансакција, и да се уговором продавац може обавезати да после продаје пружи знатне услуге које ће условити настанак одређених трошкова, а који се не могу поуздано проценити, оправдано је одлагање прихода и њихово признавање у време наплате.

⁷⁰ Из практичних разлога приходи се могу признати и равномерно уколико се услуге састоје од неодређеног броја сличних операција током одређеног временског периода, као што су, на пример, услуге свакодневног чишћења.

укупног прихода услужне трансакције и стопе која се, на пример, може утврдити из односа насталих трошкова до одређеног дана и укупно планираних трошкова трансакције (3). На овом месту важно је истаћи да признавање прихода према степену довршености трансакције није дозвољено уколико се резултат трансакције која обухвата пружање услуге не може поуздано проценити. Тада се приход сме признати само у висини насталих трошкова пружања услуга за које се очекује да се могу надокнадити, а уколико није вероватна надокнада насталих трошкова, приход се не признаје а настали трошкови се у целини сматрају расходом обрачунског периода.

Када се производња одвија током дужег временског периода дозвољено је такође превремено признавање позитивних резултата током производње. Типичан пример представљају уговори о изградњи који укључују изградњу великих грађевинских објеката, путева, тунела, мостова, бродова и сл. IAS 11 – Уговори о изградњи се бави овом проблематиком.⁷¹ У складу са строгим принципом реализације, код уговора о изградњи добитак не би био исказиван више година, а затим би се у моменту извршења уговора појавио континуирано акумулирани добитак који је настао у више обрачунских периода, што би имало за последицу нереално исказивање приносног положаја предузећа. Стога, у складу са захтевом да се „економској суштини“ да предност у односу на „правну форму“ и услед чињенице да добитак настаје током читавог периода производње односно процеса реализације а не у тренутку реализације када се само потврђује његова висина, у складу са IAS 11 допуштено је признавање резултата по методу процентуалне довршености (у складу са напредовањем уговорне активности), тј. у зависности од етапе довршености уговорне активности на крају сваког обрачунског периода.⁷² Да би се ова могућност користила неопходно је испуњење бројних услова као што су, на пример, производња за познатог купца, да се могу проценити ризици до завршетка радова, да су уговорене дугорочне поруџбине дељиве и да је познат износ прихода и добитка који ће извршењем посла бити остварен и др. Прихватањем „делимичне реализације“ озбиљно се побољшава информативна

⁷¹ Главни извор меродавне литературе везано за уговоре о изградњи у Великој Британији је SSAP 9 – Уговори о залихама и дугорочни уговори. У америчком GAAP-у ова проблематика се разматра у оквиру ARB 45 – Тип уговора о дугорочној изградњи (Long-Term Construction-Type Contracts) и SOP 81.1.

⁷² Видети: IAS 11 (пар. 25-34).

вредност биланса успеха, олакшано је састављање и контрола извршења плана, а доношење пословних одлука базира се на сигурнијим основама.

Поред прихода који настају продајом производа или пружањем услуга постоје и приходи чије је настајање условљено протоком времена. Они се разликују по томе да ли настају истеком одређеног временског периода или се појављују повремено. Приходи који настају периодично (на пример, камате, закупнине) алоцирају се на временске периоде према принципу временске сразмере, независно од тога колико износе наплаћени односно обрачунати износи ових прихода. Приходи који се појављују повремено (на пример, наплата раније отписаних потраживања, укидање резервисања, примљени поклони, инвентарни вишкови, курсне разлике, дивиденде и др.) сматрају се приходима периода у коме су настали.

На крају излагања о принципу реализације, истакнимо да су одлучујући критеријуми за утврђивање тренутка реализације: (1) извесност прихода, и (2) исправност његовог везивања за припадајуће обрачунске периоде.

3.2. Мечинг принцип (Matching Principle)

С обзиром да је адекватно периодизирање расхода и прихода један од највећих проблема, а у исто време најважнији задатак рачуноводства према динамичком схватању циља биланса, поред принципа реализације посебан значај припада и рачуноводственој конвенцији познатој под називом мечинг принцип. По својој суштини, мечинг принцип одговара европском (немачком) принципу разграничења према предмету и времену, а у стручној литератури често се означава и као принцип корелације или узрочности.

Суштину мечинг принципа представља захтев да расходи буду додељени обрачунским периодима у којима су настали приходи који су дате расходе изазвали. Стога се повезивање расхода и прихода састоји из два корака. Прво, приходи се признају и објективирају у билансу успеха у складу са принципом реализације. Друго, расходи се признају и исказују у билансу успеха на три могућа начина: (1) расходи се повезују са приходима по принципу узрока и последице, (2) расходи се систематски алоцирају на обрачунске периоде, и (3) расходи се непосредно (тренутно) признају.⁷³

⁷³ Видети: Пантелић (1997, стр. 132-138).

Повезивање расхода и прихода по принципу узрока и последице. Најбољи начин да се изврши повезивање уложеног напора (трошкови мере напор) са постигнутим резултатима (приходи мере достигнуће) је довођење у везу расхода и прихода по основу предузетничког циља.⁷⁴ Према дефиницији мечинг концепта Истраживачког одбора за концепте и стандарде при ААА, мечинг је „процес признавања трошкова на основу узрочно-последичног односа са признатим приходима. Признавање трошкова у смислу њиховог исказивања као расхода обрачунског периода захтева утврђивање њихове везе са приходом и признавање у истом периоду у коме су настали њима проузроковани приходи.“ (ААА, 1965, стр. 369).

Главни разлог настанка трошкова је производња и продаја робе и услуга са циљем стварања прихода и добитка. У складу са предузетничким циљем, потрошња фактора се прво везује у обрачунском периоду за произведена добра и набављену робу. Трошкови се активирају (капиталишу) све до тренутка реализације. У моменту продаје добара, услуга и трговачке робе када у складу са принципом реализације настају приходи, аликвотни део активираних трошкова који се односи на продата добра и услуге објективира се као расход у билансу успеха и повезује са њима припадајућим приходом обрачунског периода. Према општем становишту, сви разумни, неопходни трошкови производа треба да се вежу за производе и да остану активирани у форми залиха све до тренутка продаје, односно реализације. Преостали износ трошкова који су настали у току обрачунског периода представљају трошкове (расходе) периода и исказују се у билансу успеха. У тренутку продаје приходима од продаје добара и услуга сучељавају се трошкови продатих производа и услуга тј. цена коштања реализованих производа и услуга.

Околност да начин обрачунавања (калкулације) цене коштања, која је предмет активирања одређује висину расхода који се повезују са приходима обрачунског периода, условила је појаву бројних контроверзи расподељивања у стручној литератури. Обрачунавање цене коштања претпоставља тачно урачунавање потрошње фактора недовршеној производњи, готовим производима и услугама, што је релативно једноставно код такозваних директних трошкова.

⁷⁴ Видети: Кам (1986, стр. 214).

Међутим, проблем се појављује код такозваних заједничких (општих, индиректних) трошкова производње који се повезују са производњом у целини, и алоцирају се на поједине производе или услуге посредно, применом посебних процедура. Сврсисходна расподела заједничких трошкова претпоставља развијен погонски обрачун у коме се дати трошкови обухватају првобитно по местима а онда се уз помоћ кључева (условних база) расподељују на произведене учинке. Тачност цене коштања зависи од тога колико добро одаберемо условне базе за расподелу. Ако калкулација није тачна, неће бити тачна ни вредност залиха, ни расходи а самим тим ни периодични резултат. Последњих година проблем обрачунавања цене коштања постаје све значајнији с обзиром да учешће директних трошкова у цени коштања константно опада а расте учешће индиректних трошкова. Ово захтева примену савремених приступа обрачуна трошкова. Трошкови неподобни за активирање, као што су неуобичајено високи износи утрошеног материјала, рада и други производни трошкови, трошкови складиштења, осим ако су ти трошкови неопходни у производном процесу пре следеће фазе производње, општи административни трошкови који не доприносе довођењу залиха на садашњу локацију и садашње стање, трошкови неискоришћеног капацитета као и трошкови продаје не укључују се у цену коштања залиха и сматрају се расходима периода у коме су настали.

Исправно повезивање расхода са приходима условљава и потребу образовања резервисања по основу датих гаранција купцима. Иако при давању гаранције од стране продавца у моменту продаје робе издаци (трошкови)⁷⁵ настају после признавања прихода по основу продаје, не сме се одлагати њихово признавање као расхода. Уколико би ови трошкови били признати након периода продаје, дошло би до премећања резултата а нето имовина предузећа за протекли обрачунски период била би прецењена будући да у билансу стања нису биле обухваћене све обавезе.

По принципу узрока и последице повезују се расходи и приходи, на пример, код уговора о изградњи. У складу са методом процентуалне

⁷⁵ Слабости неких саставних делова производа откривају се после извесног времена њиховог коришћења. Ови издаци су последица несавршености контроле квалитета производа.

довршености, признавање прихода је током производње, а по том основу и признавање трошкова приписивих уговору.⁷⁶

Систематска алокација расхода на обрачунске периоде. Повезивање расхода и прихода по основу узрочно-последичног односа не може се увек применити на адекватан начин, на пример, у случају трошкова по основу отписивања. Будући да ови трошкови нису директно повезани са сродним приходом, исти се систематски алоцирају на текући и будуће обрачунске периоде (временске сегменте). Отписивање је књиговодствени поступак смањења иницијалне вредности сталне имовине или метод алокације вредности сталне имовине на низ сукцесивних обрачунских периода. Обрачун тачног периодичног резултата претпоставља укључивање у расходе обрачунског периода аликвотног дела издатака за набавку или производњу сталне имовине који у моменту набавке нису били расход. Имајући у виду да се стална средства користе са циљем да буду дугорочно употребљавана, укупни издаци по поменутом основу се алоцирају у одговарајућој сразмери на цео век трајања сталних средстава. Да би се применио мечинг принцип неопходно је одабрати метод отписивања а главни циљ је проналажење оног метода који ће се у највећој мери подударати са обрасцем услуга или користи које материјална улагања обезбеђују у будућим обрачунским периодима. У IAS 16 – Некретнине, постројења, опрема, дозвољена је употреба различитих метода за алокацију износа који се амортизују систематски током корисног века трајања средстава. Предвиђена је могућност избора између линеарног (праволинијског), дегресивног и функционалног метода отписивања.⁷⁷

Проблем правилне расподеле јавља се и код расхода који настају са протеком времена (периодични трошкови), као што су, на пример, закупнине, камате по основу позајмљеног капитала, разне таксе, доприноси и сл. Они се периодизирају према принципу временске сразмере, што значи да у биланс успеха улази, односно, обрачунском периоду се додељује део трошкова (расхода) који му припада независно од укупно плаћеног или обрачунатог износа, док се у билансу стања активирају будући расходи.

⁷⁶ Видети детаљније: IAS 11 (пар. 22, 25, 26).

⁷⁷ Британски SSAP 12 и амерички APB 4 су конзистентни са IAS 16.

Тренутно признавање расхода. Уколико не постоји никакво логично оправдање за повезивање расхода и прихода по принципу узрока и последице, када се за трошкове претпоставља да не доносе будуће користи, или када је неизвесност у погледу будућих користи веома велика, треба их укључити у расходе периода у коме су настали (тренутно признавање). Трошкови истраживања су крајње алеаторне природе, па се стога у целини сматрају расходима периода у коме су настали. Затим, многи трошкови који припадају групи заједничких непроизводних трошкова (трошкови управљања и администрације, трошкови продаје) и њихово евентуално одлагање на будуће периоде захтева донекле арбитрарну расподелу. Проблем заједничких трошкова намеће и проблем не само њиховог разграничења на sukcesивне обрачунске периоде, већ и на различите активности (функције). На пример, с обзиром на непремостиве тешкоће расподеле трошкова рачуноводствене функције и кадровских послова на производну и продајну функцију, ови трошкови се обично сматрају расходима периода у коме су настали. Слично, тренутно признавање трошкова реклама и њихово укључивање у текуће расходе сматра се најподеснијим имајући у виду да су неизвесне будуће користи и немогуће одређивање, чак и ретроспективно, која је реклама проузроковала одређени приход. Непосредно или тренутно признавање расхода примењује се и у случају настанка повремених трошкова као што су накнадно обрачунати расходи (накнадни отписи потраживања из ранијих година, накнада штете настале у ранијим годинама, повећање висине резервисања ранијих периода) и расходи без протучинидбе (мањкови на имовини, курсне разлике, дати поклони и сл.).

Из свега изложеног јасно произилази да је реализација динамички постављеног циља финансијског извештавања – утврђивање тачног периодичног резултата, најтежи задатак рачуноводства. Бројни проблеми периодизирања у условима пословног континуитета предузећа и потреба за њиховим решавањем стимулисали су рачуноводствену теорију (и праксу) на испитивање, модификацију и даљи развој рачуноводствених принципа који су у функцији временског повезивања прихода и расхода.

3.3. Специфична питања временског повезивања прихода и расхода

Претходна разматрања су се односила на идентификовање и тумачење садржине фундаменталних рачуноводствених принципа који су у функцији правилног повезивања прихода и расхода. У наставку елаборирамо специфична питања и проблеме временског повезивања прихода и расхода који су присутни на подручју финансијског извештавања о нематеријалним средствима. Околност да у савременој економији, тј. „економији заснованој на знању“ (“knowledge economy”) материјална средства све више губе на значају у процесу стварања вредности, и да је успех предузећа високо зависан од његове способности у погледу начина коришћења и управљања нематеријалним средствима која постају доминирајући „покретачи вредности“ и конкурентске предности, намеће потребу да разматрања буду усмерена ка овом актуелном подручју извештавања.

Појам и класификација нематеријалних средстава. Нематеријална средства представљају немонетарну имовину предузећа без физичке супстанце. Према класификацији коју даје FASB, постоје следеће главне категорије нематеријалних средстава: (1) нематеријална средства у вези са маркетингом, (2) нематеријална средства у вези са клијентима, (3) нематеријална средства у вези са уметношћу, (4) нематеријална средства у вези са уговорима, и (5) нематеријална средства у вези са технологијом (Mord, Hitchner, Hyden, 2007, стр. 27).⁷⁸ Нематеријална средства у вези са маркетингом се користе у маркетингу или промовисању производа или услуга (на пример, трговачка марка, бренд, новински импресуми, имена Интернет домена, рекламни спотови). Нематеријална средства у вези са клијентима представљају резултат интеракције предузећа са спољним странама (на пример, базе података купаца, уговорни и неуговорни односи са купцима). Нематеријална средства у вези са уметношћу представљају власничка права која су заштићена ауторским правима (на пример, ауторска права на књижевна дела, вајарска дела, слике, музичка дела и видео материјале). Нематеријална средства у вези са уговорима су права настала из уговорних

⁷⁸ Нематеријална средства која не задовољавају критеријуме за одвојено признавање као средства у билансу стања, називају се „нематеријална средства која се не могу идентификовати“ и исказују се као део goodwill-а (на пример, познавање тржишта, присуство на географским тржиштима, људски капитал).

споразума (на пример, уговори о франшизи и лиценцирању, уговори о услугама или снабдевању, права на емитовање, дозволе за градњу). Нематеријална средства у вези са технологијом односе се на иновације (на пример, патенти за производе или поступке, трговачке тајне).

У рачуноводственој регулативи прави се разлика између стечених и интерно генерисаних нематеријалних средстава.

Проблем временског повезивања прихода и расхода у вези стечених нематеријалних средстава. IFRS 38 – Нематеријална средства и GAAP САД (SFAS 142 – Пословна вредност (goodwill) и друга нематеријална средства) захтевају да се нематеријална средства признају као средства у билансу стања ако задовољавају: (1) дефиницију нематеријалног средства (средство може да се идентификује и контролише⁷⁹ од стране предузећа), и (2) критеријуме признавања (постоји вероватноћа притицања будућих економских користи⁸⁰ у предузеће на основу поседовања нематеријалног средства, и вредност средства се може поуздано мерити). Критеријуми признавања се обично сматрају испуњеним за нематеријална средства која су засебно стечена или су стечена у пословним комбинацијама (IFRS 3 – Пословне комбинације). Стечена нематеријална средства која су резултат уговорних или других законских права (на пример, права дистрибуције, лиценци) или се могу одвојити од предузећа и продати, пренети, изнајмити или разменити (на пример, трговачке марке, брендови, франшизе, патенти), предмет су активирања у билансу стања. Почетно признавање стеченог нематеријалног средства је по набавној вредности (фер вредност у тренутку стицања), а котиране тржишне цене на активном тржишту обезбеђују поуздано мерење њихове вредности. Уколико не постоји активно тржиште за нематеријална средства, она се вреднују по износу који би предузеће платило на дан стицања у независној трансакцији између вољних страна на основу доступних информација.

Након почетног признавања, предузеће се у складу са одабраном рачуноводственом политиком опредељује да нематеријална средства исказује по

⁷⁹ Starovic (2005) дефинише контролу над средством од стране предузећа као „способност да се од ставке добију будуће економске користи“.

⁸⁰ Притицање будућих економских користи од нематеријалне имовине може бити у виду: (1) прихода од продаје производа или услуга, (2) уштеда у трошковима, и (3) других користи од средстава која предузеће употребљава.

моделу набавне вредности (набавна вредност умањена за евентуалну акумулирану амортизацију и евентуалне губитке од умањења вредности) или моделу ревалоризације (фер вредност на дан ревалоризације). Нематеријална средства са ограниченим веком трајања активирају се и амортизују током корисног века трајања (на пример, већина франшизних уговора, патенти), док се нематеријална средства са неограниченим веком трајања⁸¹ (на пример, трговачке марке, бренд) активирају, али не амортизују, с тим што се од предузећа захтева тестирање нематеријалног средства на обезвређење (у складу са IAS 36) поређењем његовог надокнадивог износа и књиговодствене вредности.⁸²

Иако је рачуноводствени обухват стечених нематеријалних средстава „исправан“ посматрано из угла суштине мечинг принципа, уобличавање периодичног резултата и, стога, смањење квалитета финансијског извештавања може бити последица постојања дискреционог права менаџмента предузећа у подручју билансирања нематеријалних средстава. „Лака“ манипулација у финансијском извештавању омогућена је великим дискреционим слободама менаџмента у погледу идентификације и признавања стечених нематеријалних средстава (појединачно или као део goodwill-a), просуђивања у процењивању њихове фер вредности након почетног признавања као и слободе у класификовању на нематеријална средства са ограниченим или неограниченим веком трајања.

У стручној литератури се често истиче да је неадекватно упаривање прихода и расхода у билансу успеха последица класификовања нематеријалних средстава у групу средстава која имају неограничен век трајања, будући да су она предмет активирања али не и амортизовања (на пример, франшизе могу бити класификоване и у ову групу). Поред тога, лични интерес и информациона асиметричност доводе менаџере у искушење да прецењују вредност нематеријалних средстава, што се одражава на повећање капитала и исказани

⁸¹ Сматра се да нематеријално средство има неограничени век трајања уколико се на основу анализе свих релевантних фактора не може предвидети завршетак периода у коме се очекује да ће нематеријално средство генерисати притицање економских користи у предузеће.

⁸² Нематеријално средство се тестира на обезвређење једном годишње или када постоје знаке (догађаји или промене околности) да би нематеријално средство могло да буде обезвеђено.

добитак предузећа, што резултује смањеном способношћу инвеститора (и осталих корисника финансијских извештаја) у вези са доношењем јасних одлука о улагању. Затим, да би се применио мечинг принцип, и у складу с њим извршило правилно повезивање прихода и расхода, неопходно је одабрати адекватан метод отписивања од кога ће зависити висина расхода која ће се алоцирати на обрачунске периоде, а што ће се у крајњој инстанци рефлектовати на висину текућих и будућих периодичних резултата. Коришћени метод амортизације (линеарни, дегресивни или функционални метод) треба да одражава динамику којом се очекује да ће предузеће трошити будуће економске користи од средства. Линеарни метод амортизације се употребљава уколико се та динамика не може поуздано утврдити. Имајући у виду специфичност нематеријалних средстава, предузећа се у највећем броју случајева опредељују за употребу линеарног метода, иако је више него јасно да је очекивани образац потрошње економских користи садржаних у овој имовини све осим праволинијски. Стога, избор ове методе резултује лошим „мечовањем“ прихода и расхода и смањује предиктивну способност биланса успеха. Додајмо свему овоме и запажање да је висина отписа нематеријалног средства високо зависна од процењеног века трајања нематеријалног средства, те да се, на пример, прецењивањем корисног века трајања смањују расходи који се алоцирају на обрачунски период и тиме повећава успех предузећа.

Повећани креативни потенцијал присутан је и на подручју тестирања нематеријалног средства на обезвређење. Наиме, тренутак и висина обезвређења предмет је избора и претпоставки менаџмента предузећа,⁸³ па може бити нејасно да ли је овај избор одговарајући или се пак користи за „управљање добицима“. Слободан маневарски простор у одлучивању менаџмента о томе који догађаји указују на потребу тестирања нематеријалног средства на обезвређење, да ли се обезвређење врши на нивоу појединачног нематеријалног средства или групе средстава, као и како ће се проценити очекивани новчани токови, време токова готовине и која ће се дисконтна стопа применити, даје нове могућности за рачуноводствена уобличавања којима се нарушава истинитост и упоредивост

⁸³ Како, колико и којом брзином нематеријална средства постају застарела често се углавном само претпоставља и не поткрепљује се строгим доказима.

финансијског извештавања.⁸⁴ На крају, нагласимо да се билансирање одређених врста нематеријалних средстава као што су, на пример, патенти, ауторска права и трговачке марке, заснива на њиховој вредности на дан стицања а не на њиховој вредности у употреби. Данас се, услед недостатка истраживања, мало зна о интеракцији између различитих врста нематеријалних средстава и њиховим комплементарностима. Вероватно је да је допринос свих нематеријалних средстава успеху предузећа већи од збира доприноса успеху појединачних врста нематеријалних средстава. Стога, изазов за финансијско извештавање, у контексту утврђивања „праве вредности“ нематеријалних средстава, постаје утврђивање односа између њих.

Извештавање о интерно генерисаним нематеријалним средствима као елементима људског, структурног и релационог интелектуалног капитала. Регулатива IFRS и GAAP САД намеће строге критеријуме за признавање и мерење средстава у финансијском извештавању, како би се омогућило истинито и поштено финансијско извештавање. Садашњи модел финансијског извештавања, усмерен ка смањивању субјективности и манипулација у финансијском извештавању у циљу заштите јавног интереса, прописује стриктна правила за признавање и мерење материјалних и одређених нематеријалних средстава, изузимајући најважнија нематеријална средства која чине елементе интелектуалног капитала (Intellectual Capital).⁸⁵

⁸⁴ Поред негативног утицаја на квалитет финансијског извештавања, смањена је и могућност предвиђања добитака предузећа од стране инвеститора. Истраживања Naun и Hughes (2006) показују да инвеститори не могу да предвиде време и висину обезвређења, па стога не могу ни да предвиде добитке предузећа (Blaug, Lekhi, 2009, стр. 33).

⁸⁵ У стручној литератури не постоји опште слагање о појму интелектуалног капитала. Овај појам се често користи врло широко, као синоним за сва нематеријална средства. Abeyssekera (2003) истиче да интелектуални капитал представља подкуп нематеријалних средстава, нематеријалних средстава која нису предмет активирања (Сронје, Moolman, 2012, стр. 4). Према Coakes и Bradburn (2005), „свако новчано улагање које предузеће изврши у очекивању будућих новчаних добитака који нису одмах отелотворени у материјалном облику чини нематеријална средства и, у већини случајева, интелектуални капитал“ (Moolman, 2011, стр. 18). Интелектуални капитал се дефинише и као „комбинација људских, организационих и релационих ресурса и активности организације. Он обухвата знање, вештине, искуства и способности запослених, активност истраживања и развоја, организационе рутине, поступке, системе, базе података и права интелектуалног власништва компаније, и све ресурсе повезане са екстерним односима предузећа, као што су са купцима, добављачима, партнерима везаним за истраживање и развој итд“ (European Commission, 2006, стр. 31).

Из перспективе IFRS (IAS 38 – Нематеријална имовина), интерно генерисана нематеријална средства као што су улагања у бренд, листе купаца, односи према купцима, лојалност купаца и други елементи нематеријалне природе – издаци за истраживање, издаци активности обуке, издаци рекламних и промотивних активности, издаци реорганизације и др. признају се као расход у билансу успеха у тренутку настанка.⁸⁶ Иако ови издаци настају у циљу притицања будућих економских користи у предузеће, услед велике неизвесности у погледу притицања користи, не стичу се нити креирају нематеријална средства која се могу признати као средства у билансу стања. Према GAAP САД „трошкови интерног стварања, одржавања или обнављања нематеријалних средстава (укључујући goodwill) који не могу специфично да се идентификују, имају неодређене животе или су инхерентни у настављању пословања и повезани са ентитетом као целином, признаће се као расход када настану“ (SFAS 142 – Goodwill и друга нематеријална средства). Можемо закључити да садашњи модел финансијског извештавања не омогућава признавање и мерење, са једне стране, једног дела „традиционалних“ нематеријалних средстава и, са друге стране, „нових“ нематеријалних средстава на знању заснованих предузећа која представљају елементе интелектуалног капитала.

У садашњој фази корпоративне еволуције, изазов за финансијско извештавање стога постаје идентификовање „покретача вредности“ будућег успеха предузећа и извештавање о интелектуалном капиталу⁸⁷ као најважнијем средству предузећа.

У наставку, најпре ћемо указати на разлоге неукључивања већине елемената интелектуалног капитала у биланс стања. Потом се идентификују и разматрају три класе интелектуалног капитала и, везано за сваку од њих, елаборирају проблеми временског повезивања прихода и расхода.

⁸⁶ Уколико ентитет може јасно идентификовати додатне вештине појединаца које ће по обуци доприносити притицању будућих економских користи и уколико је сигуран да ће му обучени појединци ставити на располагање своје вештине и компетентности, издаци активности обуке могли би бити квалификовани за признавање као нематеријално средство (IAS 38, пар. 15). Такође, уколико постоје законска права да се ентитет заштити или други начини да се контролишу односи са купцима или лојалност купаца, или пак постоје трансакције размене за исте или сличне неуговорне односе са купцима, ентитет може имати довољну контролу над притицањем економских користи, па се стога ова нематеријална средства могу активирати (IAS 38, пар. 16).

⁸⁷ Проучавање интелектуалног капитала почело је средином 1960-их, а постало нарочито значајно 1990-их.

Већина елемената интелектуалног капитала није предмет активирања будући да нису испуњени следећи критеријуми: (1) да је нематеријално средство настало из законског или уговорног права, и (2) да се средство може одвојити од предузећа као целине. Елементи интелектуалног капитала представљају део процеса стварања вредности предузећа и нису резултат уговора. Поред тога, Lev и Daum (2004) истичу да „неодређеност између самих нематеријалних средстава, као што су патенти и трговачке марке, и њихових покретача вредности, тј. организационих компетенција и мрежа које ће деловати, као и различитих врста нематеријалних средстава које могу да буду испреплетане, онемогућава њихову одвојивост и квантификацију“ (Blaug, Leghi, 2009, стр. 10). Битно је на овом месту истаћи да се критеријуми признавања и мерења нематеријалног средства (и прихода) примењују одвојено на сваку насталу пословну трансакцију или пак на неколико сродних трансакција. Дакле, неопходан услов који мора бити испуњен је настанак пословне трансакције. Будући да је традиционално финансијско извештавање (и општеприхваћени рачуноводствени принципи – принцип реализације, мечинг принцип, принцип конзервативизма и принцип историјског трошка) базирано на „приступу реализације вредности“ а не на „приступу стварања вредности“, ⁸⁸ онемогућено је признавање најважнијих нематеријалних средстава предузећа. Поред тога, предузеће није у могућности да контролише средства, будући да не може са разумном вероватноћом предвидети извесност, обим и време притицања будућих економских користи. Спорна је и поузданост мерења вредности – за већину елемената интелектуалног капитала не постоји активно тржиште, модели мерења могу бити високо субјективни, што нарушава истинитост и упоредивост финансијских извештаја између предузећа.

Неукључивање већине елемената интелектуалног капитала у биланс стања ствара разлику између тржишне вредности предузећа и његове књиговодствене вредности. Јаз између ове две вредности указује да је тржиште заинтересовано за активности предузећа које су усмерене ка циљу постизања одрживе конкурентске предности, између осталог путем изградње свог портофлија интелектуалног капитала. Међутим, ова разлика се може повећати услед чињенице да, како

⁸⁸ „Приступ стварања вредности“ оријентисан је на идентификовање покретача вредности будућег успеха предузећа, будуће стварање вредности, па, стога, не захтева идентификовање настале пословне трансакције.

истичу Lev и Mintz (1999), „тржиште не процењује изузетно добро вредност интелектуалног капитала односно вредност нематеријалних средстава. Када би био случај да је тржишна капитализација предузећа одраз његове праве вредности, онда не би виђали бројне случајеве да су предузећа купљена за износе далеко веће од тржишне капитализације.“ (Guthrie, Petty, Ferrier, Wells, 1999, стр. 10). Повећање јаза између тржишне вредности предузећа и његове књиговодствене вредности је свакако и производ захтева и правила традиционалног модела финансијског извештавања, нарочито резултат примене принципа историјског трошка и респектовања принципа конзервативизма.

3.4. Изазови временског повезивања прихода и расхода на подручју интелектуалног капитала

У стручној литератури истичу се три категорије (класе) интелектуалног капитала: (1) људски капитал (људске способности), (2) структурни капитал (унутрашња организациона структура), и (3) релациони капитал (екстерна структура). Интелектуални капитал се налази на свим нивоима у предузећу, а све три категорије овог капитала подржавају једна другу.

Људски капитал. Доминантну категорију интелектуалног капитала чини људски капитал. Он обухвата менталну способност (интуицију, мудрост) и искуство запослених, стручност (образовне квалификације), професионалне и колективне компетентности. Основне карактеристике ове категорије интелектуалног капитала су: (1) представља власништво појединца, (2) предузеће га не поседује, и (3) сам по себи не ствара вредност. Да би постао покретач раста вредности унутар предузећа неопходно је да се ефикасно користи знање запослених које ће се путем бројних процеса и односа у предузећу трансформисати у производе и услуге који стварају вредност. Према Теесе (2000) „средства знања су типично посредно добро и треба да буду упакована у производе и услуге да би створила вредност“ (European Commission, 2006, стр. 34). Људи постају покретачи вредности када пружају услуге клијентима, стварају нове производе или процесе, баве се маркетиншким активностима (на пример, изградња и чување брэнда и др.); људи су кључни покретачи корпоративне културе и извор интелектуалне својине.

Емпиријска истраживања Balot (2001) и Romer (1990) указују да мала и средња предузећа заснована на истраживању и иновацијама нагласак стављају на људски капитал, и доказују да постоји тесна повезаност између људских ресурса, улагања у истраживање и развој и иновација, и њихов утицај на вредност предузећа (European Commission, 2006, стр. 33). Baldwin и Johnson (1996) дају емпиријске доказе да су за успех иновација важни људски капитал, маркетинг, стратешко планирање, стална обука запослених и „етичке“ праксе рада (European Commission, 2006, стр. 33). Упркос чињеници да људски капитал значајно доприноси стварању вредности предузећа, и да је учешће средстава на знању заснованих предузећа све веће, текућа регулатива финансијског извештавања забрањује активирање (капитализацију) људског капитала у билансу стања из више разлога. Прво, предузећа не поседују запослене нити њихово искуство и вештине, па стога нису у могућности да контролишу људски капитал као средство и будуће економске користи које ће притицати у предузеће на основу коришћења знања и компетенција запослених (контрола мора да буде гарантована или власништвом или законским правом). Друго, људски капитал у облику вештина и компетентности не може се одвојити од појединаца који их поседују. Треће, мерење вредности људског капитала је високо субјективно и захтева у великој мери примену бројних процена, па је онемогућено поуздано мерење његове вредности. Битно је на овом месту истаћи и да различити системи мерења вредности људског капитала нарушавају упоредивост финансијских извештаја између предузећа. Четврто, улагања у људски капитал и његов потенцијал да генерише будуће економске користи нису повезана.

Овакав рачуноводствени обухват људског капитала („модел расходања“) са једне стране компатибилан је са принципом конзервативизма, али са друге стране у колизији је са захтевима мечинг принципа. Услед забране активирања људског капитала средства и сопствени капитал су потцењени у билансу стања, а у билансу успеха неадекватно су повезани приходи и расходи; расходи обрачунског периода су прецењени а периодични резултат је потцењен.

Оно што остаје за наредни период је свакако изналажење алтернативних механизма за идентификовање и извештавање о људском капиталу како би, са једне стране, предузећа на бази квалитетнијих информација могла да ефикасније

управљају људским ресурсима и процесом стварања вредности који је повезан са њима, и како би се, са друге стране, допунило финансијско извештавање те на тај начин значајно повећала његова релевантност и корисност за доношење одлука. У овом контексту, Seetharaman (2002) и бројни други научници истичу да је највећи изазов који се поставља пред рачуноводствену професију мерење знања уграђеног у људски капитал и извештавање о њему (Moolman, 2011, стр. 36).

Структурни капитал. Организациони или структурни капитал према Riahi-Belkaoui (2003) односи се на „знање које припада организацији као целини у погледу технологија, изума, података, публикација, стратегија, политика и процедура, и система“ (Moolman, 2011, стр. 26). Суштинска разлика између људског и структурног капитала је што структурни капитал обухвата знање које је створио људски капитал а које припада предузећу као целини а не запосленима.

Структурни капитал се класификује на: (1) интелектуалну својину⁸⁹, и (2) инфраструктурни капитал. Инфраструктурни капитал, на пример истраживање и развој, процеси, политике, стратегије, ствара се интерно и квалификује као део интерно генерисаног goodwill-а. Околност да је инфраструктурни капитал део пословног процеса и не може се одвајати од предузећа као целине, да се не може пратити кроз појединачну пословну трансакцију, и да је неизвесност у погледу притицања будућих економских користи у предузећу велика, чини тешким његово признавање као средства у билансу стања.

У наставку ћемо се фокусирати на нарочито важан део инфраструктурног капитала – истраживање и развој и елаборирати питања временског повезивања прихода и расхода на овом подручју.

Улагање у истраживање и развој врши се са циљем откривања нових знања која могу бити јако вредна у будућности и која ће доприносити повећању вредности предузећа, стварању нових производа или процеса или побољшању постојећих производа или процеса. Допринос истраживачко-развојних активности, у смислу трансформације истраживања и развоја, тј. идеја о новим производима или

⁸⁹ Интелектуална својина као део структурног капитала (на пример, патенти, ауторска права, лицензни уговори, трговачке марке) настаје из уговорних и других законских права па, стога, испуњава критеријуме за признавање у складу са IAS 38.

процесима у успешне нове производе или процесе на тржиштима, зависи од њиховог односа са другим средствима („комплементарним средствима“) предузећа.

Истраживање и развој представља суштинску активност у високо технолошким предузећима која се често називају „предузећа са интензивним истраживањем“ (на пример, телекомуникациона предузећа и фармацеутска индустрија). Друга предузећа, без обзира на величину или грану којој припадају, улажу такође у истраживање и развој иако им то није основна активност. Истраживања Европске комисије (2003) показују да се са величином предузећа повећавају и улагања у истраживање и развој и да су 80% великих предузећа у производном сектору иновативна (предузећа која су имплементирала иновацију производа или процеса). У групи иновативних малих и средњих предузећа, 60% је спроводило унутрашње активности истраживања и развоја, а 30% је учествовало у екстерним истраживачко-развојним активностима (European Commission, 2006, стр. 30).

Иако су улагања у истраживање и развој и иновације високо ризична, дугорочно посматрано, неинвестирање у будућност је још ризичније с обзиром на чињеницу да предузећа која не улажу у будућност тешко опстају. Eberhart (2007) указује да се са повећањем улагања у истраживање и развој повећава ниво ризика предузећа, међутим, да пораст вредности предузећа превазилази висок ниво ризичности ових инвестиција (Blaug, Lekhi, 2009, стр. 37). Бројна истраживања су потврдила да инвестиције у истраживање и развој имају позитиван утицај на продуктивност, профитабилност, продају и раст запослености. Weygandt (1985), Lev и Sougiannis (1996) истичу да „постоје суштински докази који показују да истраживање и развој често има за резултат будуће економске користи предузећа“ (Blaug, Lekhi, 2009, стр. 36).

У наставку ћемо на примеру фармацеутског предузећа⁹⁰ приказати колико велики може бити утицај инвестиција у истраживање и развој на вредност предузећа. Glaxo-Smith Kline (GSK), велико фармацеутско предузеће у Великој Британији је огромне суме новца уложило у пројекат истраживања и развоја новог лека – креме под називом Altabax, за лечење веома заразне инфекције коже. Иако је Altabax био много ефикаснији лек од осталих до тада расположивих лекова,

⁹⁰ Преузето: Blaug, Lekhi (2009, стр. 38).

процес изношења лека на тржиште био је компликован. Наиме, после дугогодишњих истраживања новог лека од стране фармацеутског предузећа GSK, Савезна агенција за лекове (Federal Drug Authority – FDA) је захтевала да предузеће изврши 2005. године допунска бројна тестирања лека, упркос чињеници да су у ранијим годинама обављене успешне клиничке пробе на 700 пацијената. Након неколико фаза клиничких испитивања у којима је учествовало 210 пацијената, потврђено је да лек има 86% успешност у лечењу ове заразне инфекције коже. Тек након дугогодишњих испитивања ефикасности новог лека, априла 2007. године, фармацеутско предузеће GSK је добило одобрење за продају лека од стране FDA, а јуна 2007. и европско одобрење. Процена аналитичара је била да би лек до 2011. године могао да се продаје широм света у вредности од 150 милиона £ годишње. По објављивању одобрења за продају лека, цена акција GSK је порасла за око 2,4% а тржишна вредност предузећа за скоро 2 милијарде £ (процењена тржишна вредност је била 84 милијарде £).

На случају фармацеутског предузећа GSK јасно се може закључити: (1) компликован, дуготрајан и са несигурним исходом је процес изношења лека на тржиште, (2) велика улагања (издаци) у истраживање и развој новог лека, (3) постоји висок ниво ризика да и поред дугогодишњих истраживачко-развојних активности и великих инвестиција предузеће неће добити одобрење за продају лека уколико се пројекат покаже неуспешним, и (4) обрнуто, ако предузеће на крају добије одобрење за продају лека (успешан пројекат), импликације стицања одобрења на вредност предузећа и будући успех су значајне.⁹¹

Резултати истраживања који указују на важност улагања у истраживање и развој као изворе дугорочног стварања вредности предузећа, дају аргументе који иду у прилог оправданости активирања трошкова који проистичу из активности истраживања и развоја у билансу стања. Поред тога, у контексту суштине мечинг принципа, капитализација ових трошкова је у функцији правилног повезивања прихода и расхода.

⁹¹ У овом случају тржиште јасно вреднује ова средства будући да су испуњени услови за њихову идентификацију и да је сасвим извесно притицање будућих економских користи у предузеће.

Међутим, посматрано из угла рачуноводствене регулативе, аргументи против оваквог рачуноводственог обухвата трошкова истраживања и развоја су следећи: (1) трошкови истраживања и развоја текућег периода обично немају узрочну везу са текућом продајом, па ће се очекиване користи, њима условљене, појавити у наредним обрачунским периодима, (2) постоји инхерентна висока ризичност ових улагања; у већини случајева постоји незнатна директна веза између износа текућих трошкова истраживања и развоја и будућих користи, а неизвесност у погледу притицања будућих користи је велика⁹² (проблем мерљивости „са разумном прецизношћу“, проблем одређивања временског периода током којег ће у предузеће притицати економске користи и могућности потпуног изостанка будућих економских користи). Стога, у IAS 38, захтева се исказивање трошкова истраживања и развоја⁹³ као расхода периода у коме су настали („модел расходања трошкова“). Овај захтев стандарда је оријентисан пре на поштовање принципа конзервативизма него мечинг принципа. Међутим, ипак, уколико су задовољени ригорозни критеријуми које поставља IAS 38, резултати развојних активности могли би бити активирани као нематеријално средство⁹⁴, чиме се ставља нагласак на мечинг принцип.⁹⁵ Критеријуми се односе на следеће: (1) производ или процес је јасно дефинисан и трошкови који се односе

⁹² Према Lev, Canibano и Marr (2005) кључни аргумент „долази од неизвесности будућих економских користи и контроле ових могућих користи од стране предузећа“ (Moolman, 2011, стр. 42-43).

⁹³ Истраживачке активности обухватају планирано испитивање усмерено на откривање новог знања (на пример, лабораторијска истраживања, потрага за применом нових налаза истраживања). Развојне активности обухватају превођење нових налаза истраживања или новог знања у план или пројекат новог производа или поступка, или значајно усавршавање постојећег производа или поступка (на пример, пројектовање, изградња или тестирање прототипова или модела пре производње и пре употребе, рад пилот постројења, пројектовање могућег производа или алтернативног поступка).

⁹⁴ Британски SSAP 13 захтева исказивање трошкова који проистичу из активности истраживања и развоја као расхода обрачунског периода (тренутно признавање), али допушта алокацију одређених трошкова развоја на обрачунске периоде према очекиваним користима које произилазе из ових активности у будућности. Амерички стандард SFAS 2.12 је конзервативнији захтевајући да се сви трошкови истраживања и развоја (на пример, изградња истраживачког постројења великог домета, набавка опреме и машина за сврхе истраживања и развоја, плате истраживачког особља које пројектује нови производ, трошкови тестирања прототипа производа и др.) третирају као расходи периода. Изузетак представљају трошкови развоја софтвера који се могу сматрати нематеријалним средством у одређеним специфичним околностима. Проблематика билансирања софтвера регулисана је у SOP 98.1 и SFAS 86.

⁹⁵ Ово из разлога што је фаза развоја интерног пројекта напреднија од фазе истраживања, па стога предузеће може, у одређеним околностима, свдећи ризике у погледу вредновања на прихватљив ниво, да идентификује нематеријално средство и да докаже да ће средство генерисати будуће економске користи.

на тај производ или процес могу се одвојено идентификовати, (2) техничка изводљивост производа или процеса је доказана, (3) руководство предузећа је показало намеру да произведе и пласира на тржиште или употреби производ или процес, (4) будуће тржиште за тај производ или процес је јасно одређено или, уколико се жели користити интерно (није намењено за продају), да се може доказати колико је то корисно за предузеће, и (5) постоје довољна средства или је разумно очекивати да ће она бити расположива како би се производ или процес пласирао на тржиште (IAS 38, пар. 57).

Исказивање трошкова који проистичу из активности истраживања и развоја као расхода периода у коме су настали има следеће негативне импликације на извештавање: (1) изостанак признавања улагања у истраживање и развој као нематеријалног средства у билансу стања доводи до потцењивања средстава и капитала предузећа. Пошто се ова средства не признају, она нису ни исправно вреднована, нити се промене у њиховој вредности процењују на редовној основи. Стога, њима се не може исправно управљати, нити се може проценити ефикасност истраживачко-развојних активности, (2) периодични резултат – добитак је потцењен будући да су расходи обрачунског периода прецењени услед недостатка алоцирања ових трошкова на сукцесивне обрачунске периоде. Услед чињенице да инвестиције у истраживање и развој имају за резултат значајно смањење нивоа добитка, менаџмент може бити мотивисан да променом висине улагања у истраживање и развој и времена предузимања ових активности „управља добитком“.⁹⁶ Поред тога, менаџмент предузећа може потпуно одустати од таквих улагања или пак преусмерити инвестирање у фиксна средства или друга средства, која задовољавају критеријуме признавања, што ће, са једне стране, имати за резултат исказивање одличног текућег периодичног резултата, али, са друге стране, уништиће „потенцијал“ за дугорочно стварање вредности и довести до лоших тржишних вредновања предузећа.⁹⁷

⁹⁶ Дискреција у одлучивању од стране менаџмента резултује замагљивањем вредности активности истраживања и развоја и неадекватном процењивању њиховог доприноса вредности предузећа, што је инкомпатибилно са примарним циљем финансијског извештавања.

⁹⁷ Бројна истраживања су показала да тржишта најчешће прецењују вредност активности истраживања и развоја. Према Sougiannis (1991), „уколико се за 1 \$ повећавају улагања у истраживање и развој, тржишне вредности расту за 5 \$, али се добици повећавају за свега 2 \$“ (Blaug, Lekhi, 2009, стр. 37).

Ограничења садашњег модела финансијског извештавања указују да постоји потреба да се у извештавању обухвати природа и вредност активности истраживања и развоја. Новија истраживања се, стога, фокусирају на изналажење нових механизма извештавања како би се допунило финансијско извештавање и повећала његова релевантност и корисност.

Релациони капитал. Ordonez de Pablos (2002) дефинише релациони или клијентски капитал као „знање уграђено у односе неке организације са њеним купцима, добављачима, акционарима и стратешки удруженим партнерима“ (Moolman, 2011, стр. 28). Релациони капитал обухвата, на пример, улагања проистекла из активности маркетинга (укључујући издатке за рекламе и друге издатке настале са циљем изградње брэнда), односе према купцима, лојалност купаца, односе према добављачима, канале дистрибуције, лиценчне уговоре и франшизне уговоре и др. Како би се одржала и ојачала конкурентска предност предузећа и повећао допринос релационог капитала стварању вредности предузећа, неопходно је постојање снажних односа и ефикасна размена информација између предузећа и екстерних страна. Неки облици релационог капитала класификују се у стечена нематеријална средства⁹⁸, док се други облици квалификују као интерно генерисана нематеријална средства.⁹⁹

У наставку ћемо се усредсредити на интерно генерисана нематеријална средства која проистичу из активности предузећа у подручју маркетинга, елаборирати рачуноводствени обухват ових средстава и импликације рачуноводственог третмана на финансијско извештавање и праксу маркетинга.

Уопштено посматрано, циљ маркетинг активности представља изградња и чување позиционираног брэнда предузећа, његове тржишне позиције, раст поверења и броја клијената у оштрој тржишној конкуренцији на бази сталног

⁹⁸ Уговорни односи са клијентима стечени у пословним комбинацијама (IFRS 3 – Пословне комбинације) признају се као нематеријална средства у билансу стања будући да испуњавају уговорни критеријум за идентификовање; неговорни односи са клијентима, уколико се могу разменити за исто или слично средство и уколико задовољавају критеријум одвојивости, такође испуњавају услове за признавање.

⁹⁹ У случају односа који су засновани на лојалности купаца, или веза са добављачима, услед одсуства активног тржишта и немогућности предвиђања очекиваних исхода ових односа и акција учесника, онемогућено је вршење контроле од стране предузећа над притицањем будућих користи које би проистекле из ових односа, нити њихово поуздано мерење. Поред тога, будући да се ови односи не могу одвојити од предузећа као целине, и испуњење стриктног услова за њихово признавање, критеријума одвојивости, је јако тешко.

праћења и анализе тржишта, и максимално рационално трошење буџетских средстава. Према McAlister (2007), активности у подручју маркетинга су круцијалне за стварање вредности (Mizik, Nissim, 2011, стр. 91). Интерно генерисана нематеријална маркетиншка средства, а посебно бренд, у предузећима која су заснована на знању чине кључни део њихове вредности. Колики је значај стварања и изградње бренда, и односа са клијентима, показују резултати истраживања Brandz Top 100 који процењује вредност десет водећих светских брендова; Google има процењену тржишну капитализацију 112 милијарди \$, а процењена вредност бренда као главног покретача вредности чини 75% од тржишне вредности предузећа (преко 86 милијарди \$) (Blaug, Lekhi, 2000, стр. 40).

Упркос чињеници да маркетинг активности стварају вредност, регулатива IFRS захтева тренутно признавање трошкова маркетинга, укључујући трошкове реклама и друге трошкове настале са циљем изградње и одржавања бренда, и њихово укључивање у текуће расходе. Овакав рачуноводствени третман активности маркетинга је у сагласности са принципом конзервативизма али доводи до нарушавања мечинг принципа који је у функцији правилне периодизације прихода и расхода. Многи научници и истраживачи указују на кључне разлоге респектовања принципа конзервативизма код обрачунске диспозиције ових трошкова. Према Skinner-у (2008), многа нематеријална средства у вези са маркетингом „не могу да се одвоје од предузећа као целине, права власништва често нису добро дефинисана, нема ликвидних секундарних тржишта и тешко је састављати уговоре за ова нематеријална средства. Стога је разумљиво зашто данас нема договора о томе како их вредновати.“ (Mizik, Nissim, 2011, стр. 70-71). Rust (2004), Srinivasan и Hanssens (2009) истичу да је немогуће поуздано проценити и мерити користи које ће притицати у предузеће од интерно генерисаних нематеријалних средстава у вези са маркетингом. Непостојање доказа у вези са висином, временом и извесношћу притицања будућих економских користи које генеришу средства, онемогућава да ова средства буду квалификована за признавање.

Међутим, изостављање из биланса стања интерно генерисаних нематеријалних средстава у вези са маркетингом представља један од разлога све већег јаза између књиговодствене и тржишне вредности предузећа. „Добар пример економског значаја непризнатих нематеријалних средстава у вези са

маркетингом је Coca-Cola. Тржишна вредност капитала Coca-Cola је 31. децембра 2010. године била 151 милијарду \$, док је књиговодствена вредност била свега 31 милијарду \$. Ова разлика приписује се првенствено изостављању вредности бренда Coca-Cola, њеног најважнијег економског ресурса, из биланса стања. Овај ресурс који је развијен током многих година рекламирања и других маркетиншких активности је изостављен из биланса стања зато што су трошкови рекламирања и већина других трошкова настали са циљем стварања и одржавања бренда расходовани у тренутку настанка уместо да буду капитализовани и исказани као средства у билансу стања“ (Mizik, Nissim, 2011, стр. 5-6).

Тренутно признавање трошкова повезаних са активностима маркетинга и њихово укључивање у текуће расходе, уместо више економског приступа, тј. њиховог капитализовања и алоцирања на обрачунске периоде саобразно очекиваним користима које произилазе из ових активности у будућности, доводи до следећих негативних импликација на финансијско извештавање; у билансу стања потцењена су средства и капитал, а у билансу успеха текући расходи су прецењени а периодични резултат потцењен.¹⁰⁰

Изобличења финансијских извештаја проистекла из „модела расходања“ онемогућавају тачно утврђивање доприноса маркетиншких активности на вредност предузећа, што ће се негативно одразити и на маркетиншке праксе у предузећу. Евалуација доприноса различитих маркетиншких активности успеху предузећа је отежана с обзиром на чињеницу да се трошкови који проистичу из ових активности сматрају расходима периода а не издацима који настају са циљем стварања вредности. Стога, менаџерске одлуке могу бити краткорочно оријентисане како би се „управљало добитком“. Емпиријским истраживањима су потврђене следеће менаџерске активности: (1) смањење улагања у маркетинг и истраживање и развој у циљу повећања добитка текућег обрачунског периода, (2) смањење улагања у хуманитарне сврхе, (3) смањење цена срачунато на привремено повећање прихода од продаје и успеха текућег обрачунског периода, и (4) одлагање или одустајање од нових пројеката.

¹⁰⁰ Мере профитабилности (ROA и ROE) потцењене су у периодима објективирања расхода а прецењене у наредним обрачунским периодима.

Модел финансијског извештавања и временска несинхронизованост финансијског извештавања и буџета за маркетинг одражава се и на стратегију маркетиншких одељења. У циљу заштите буџета који је предвиђен за активности у подручју маркетинга, менаџери су подстакнути да прецењују буџет за наредни обрачунски период и неефикасно троше буџетска средства у текућем обрачунском периоду. Према Steele и Albright (2004), овакве праксе „представљају норму понашања у предузећу“ (Mizik, Nissim, 2011, стр. 28). Прецењивање буџета за наредни обрачунски период доводи до неефикасног коришћења средстава предузећа која би иначе била потребнија, па стога и стратешки планирана и коришћена у другим подручјима. Поред тога, неефикасно трошење буџетских средстава у текућем периоду (на пример, предузимање скупих рекламних кампања) мотивисано је избегавањем редукције буџета за наредни период. У овом контексту више је него јасно да овакве „норме понашања“ доводе до неефикасног (нерационалног) алоцирања ресурса и систематски уништавају вредност предузећа.

Евидентно је да су неопходна побољшања садашњег модела финансијског извештавања на подручју интерно генерисаних нематеријалних средстава. Бројни научници сматрају да корекције и измене стандарда треба да буду усмерене првенствено на ублажавање испољених недостатака на овом подручју извештавања елаборираних у стручној литератури. С тим у вези, Mines (2003), Roslender (2004), Levi, Zarowin (1999), Upton (2001) предлажу исти рачуноводствени третман за интерно генерисана нематеријална средства¹⁰¹ као и за стечена нематеријална средства како би се унапредио квалитет финансијског извештавања. Иако је евидентно да ово решење може донекле да ублажи идентификоване проблеме изобличења финансијских извештаја, мишљења смо да оно свакако не може решити све проблеме. Поред тога, проблеми неупоредивости, субјективизма и манипулација у финансијском извештавању

¹⁰¹ Аргументи за признавање интерно генерисаних нематеријалних средстава – елемената интелектуалног капитала у финансијском извештавању (билансу стања) који се наводе у стручној литератури су: (1) премошћавање јаза између књиговодствене и тржишне вредности предузећа и пружање потпуних информација о „правој“ вредности предузећа, (2) смањење асиметричности информација, и (3) побољшање репутације предузећа. Опширније о томе: Moolman (2011, стр. 35-42).

могли би бити само појачани признавањем интерно генерисаних нематеријалних средстава у билансу стања.¹⁰²

Уместо признавања интерно генерисаних нематеријалних средстава, сматрамо да би значајан корак ка обезбеђењу адекватних информација о перформансама предузећа био успостављање и изградња „широко заснованог пословног извештавања“. Наиме, укупно извештавање предузећа би се значајно унапредило транспарентним, конзистентним и проширеним обелодањивањем информација о интелектуалном капиталу.

У циљу ефикаснијег управљања „скривеним средствима“ предузећа и процесом стварања вредности који је повезан са њима, данас се идентификовање, мерење и извештавање о вредности интелектуалног капитала врши на интерном извештајном подручју. За интерно извештавање рачуноводствени систем менаџмента у процесу мерења интелектуалног капитала употребљава нефинансијске и финансијске моделе.¹⁰³ Како би се побољшала могућност садашњих и потенцијалних инвеститора и осталих корисника финансијских извештаја да на бази боље информисаности о „правој“ вредности предузећа доносе адекватне одлуке, неопходно је да рачуноводствени систем менаџмента буде интегрисан у корпоративне годишње извештаје. Стога, активности рачуноводствених регулатора у наредном периоду треба да буду усмерене ка

¹⁰² Разлози који се наводе против признавања интерно генерисаних нематеријалних средстава у билансу стања, проистекли из бројних истраживања и радова о интелектуалном капиталу су: (1) информације о интерно генерисаним нематеријалним средствима не задовољавају квалитативне карактеристике рачуноводствених информација садржане у Концептуалном оквиру IFRS, и (2) интерно генерисана нематеријална средства не задовољавају дефиницију средства ни критеријуме за признавање средстава садржане у Концептуалном оквиру IFRS и IAS 38. Опширније о томе: Moolman (2011, стр. 42-49).

¹⁰³ Најзначајнији нефинансијски методи мерења интелектуалног капитала су Скандиа навигатор (Scandia navigator), Balanced Scorecard – BSC, и рачуноводство људских ресурса (Human Resources Accounting). Од финансијских модела, најпознатији су модел дисконтованих новчаних токова (Discounted Cash Flow Model – DCF), модел вредновања капиталних улагања (Capital Asset Pricing Model – CAPM), додата економска вредност (Economic Value Added – EVA) и модел упоредивих трансакција (Comparable Transactions). Детаљније о томе: Finsham, Roslender (2003, стр. 8-11), Kaplan, Norton (1996, стр. 75-85), Moolman (2011, стр. 53-76) и Cronje, Moolman (2012, стр. 5-6).

изградњи оквира за обавезна¹⁰⁴ обелодањивања квалитативних и квантитативних информација о интелектуалном капиталу, који ће допуњавајући годишњи модел финансијског извештавања побољшати релевантност информација о перформансама предузећа, те значајно унапредити квалитет укупног извештавања предузећа.

4. РАЧУНОВОДСТВЕНИ ПРИНЦИПИ КОЈИ КОРИГУЈУ И ДОПУЊАВАЈУ ВРЕМЕНСКО ПОВЕЗИВАЊЕ ПРИХОДА И РАСХОДА

4.1. Принцип конзистентности

Околност да је у условима континуитета пословања предузећа немогуће утврдити апсолутно тачан периодични резултат, наметнула је потребу да се за процену развоја предузећа и контроле његовог пословања обезбеди упоредивост резултата у низу сукцесивних обрачунских периода као главног супститута за тачност. Принцип конзистентности (The Consistency Principle), који се у литератури често назива и принцип сталности или принцип континуитета, треба да обезбеди ову упоредивост.

Принцип конзистентности је у Концептуалном оквиру IFRS из 1989. године класификован у групу основних рачуноводствених принципа на којима се заснивају финансијски извештаји, а упоредивост¹⁰⁵ је третирана као квалитативна карактеристика (одлика) рачуноводствених информација.

Принцип конзистентности се испољава као захтев за формалном конзистентношћу и материјалном конзистентношћу финансијских извештаја. Формална конзистентност тангира форму финансијских извештаја и обезбеђује

¹⁰⁴ Cronje (2008) предлаже да обелодањивање информација о доприносу интелектуалног капитала у процесу стварања вредности предузећа буде обавезно или дискреционо (добровољно). Погледати: Cronje, Moolman (2012, стр. 7). Mizik и Nissim залажу се за следећа проширена добровољна обелодањивања везана за активности маркетинга: (1) обелодањивање трошкова по различитим активностима – реклама, активности стицања клијената (директна продаја, директна пошта, бесплатни узорци), промоције, изградња брендова, спонзорства, (2) обелодањивање трошкова по географској области, пословном сегменту, производу, и (3) обелодањивање трошкова и повезаних прихода у вези са маркетинг активностима. Детаљније о томе: Mizik, Nissim (2011, стр. 63).

¹⁰⁵ Упоредивост финансијских извештаја у низу сукцесивних обрачунских периода једног предузећа (временска упоредивост) и упоредивост финансијских извештаја између предузећа (просторна упоредивост).

непроменљивост њихове форме из године у годину. Формална упоредивост се постиже путем конзистентног рашчлањавања биланса стања и биланса успеха низа узастопних година (непромењен редослед позиција и састав појединих група имовине, обавеза, расхода и прихода), конзистентне садржине појединих позиција стања и успеха (не сме се вршити раздвајање или агрегирање билансних позиција, премештање позиције или њених делова у друге позиције), конзистентног начина отписивања сталне имовине, и истог дана биланса (Ранковић, 2010, стр. 507). Само разлози економске или правне природе могу оправдати нарушавање захтева за формалном конзистентношћу финансијских извештаја, али тада је неопходно у напоменама уз финансијске извештаје обелоданити те разлоге¹⁰⁶.

Материјална конзистентност тангира садржину финансијских извештаја. Обезбеђује се применом истих правила билансирања у низу сукцесивних обрачунских периода, што подразумева конзистентност метода процењивања и конзистентност или повезаност вредности.

Конзистентност процењивања подразумева да се једном изабрана правила и методе процењивања непромењено употребљавају из периода у период. Овај захтев је усмерен на спречавање самовољног обликовања периодичног резултата независно од успеха на тржишту. Међутим, уколико се значајно измене околности у пословању предузећа, једном изабране методе процењивања ипак се могу променити како би финансијски извештаји пружили поузданије и релевантније информације корисницима о ефектима трансакција или околности на финансијску позицију, финансијске перформансе или токове готовине предузећа. Тада је неопходно у напоменама уз финансијске извештаје обелоданити разлоге и природу промена, и квантификовати последице промена метода на висину резултата и вредност имовине. Захтеви везани за конзистентност процењивања садржани су у бројним IFRS, на пример у IAS 8, IAS 16 и IAS 2. IAS 8 – Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке, захтева упоредивост финансијских извештаја која се обезбеђује путем примене истих рачуноводствених политика у оквиру сваког периода као и у наредним периодима како би корисници финансијских извештаја били у могућности да уоче трендове и

¹⁰⁶ На пример, промена производног програма, промена делатности предузећа, промена величине или промена правне форме предузећа.

процене развој предузећа (пар. 15). IAS 16 – Некретнине, постројења и опрема даје право опције предузећима да примењују линеарни, дегресивни или функционални метод отписивања сталне имовине који ће у најбољој могућој мери одражавати начин очекиваног трошења будућих економских користи од средства, али захтева конзистентну примену изабране методе из периода у период (пар. 62). Везано за начин обрачунавања диспонираних количина материјала или робе са залиха, IAS 2 – Залихе нуди могућност предузећима да се слободно опредељују између FIFO метода и метода просечне цене (пар. 25). Уколико се не би респектовао принцип конзистентности, у инфлаторном амбијенту, на пример, прелазак са метода просечне цене на FIFO методу омогућио би предузећу да избегне исказивање губитака. Поштовање захтева конзистентности процењивања има огроман значај и код обрачунавања цене коштања недовршене производње и готових производа, као и отписивања потраживања.

У функцији онемогућавања самовољног обликовања резултата је и респектовање правила конзистентности вредности које захтева да „једном утврђене (унете) вредности у билансу буду меродавне и за касније билансе, да је нарочито недопустиво повећање вредности преко пређашњих билансних вредности“. (Ранковић, 2010, стр. 170)¹⁰⁷. Овај захтев се примењује само ако је финансијско извештавање засновано на рачуноводству историјског трошка.

4.2. Принцип конзервативизма

Принцип конзервативизма (The Conservatism Principle) или принцип опрезности је најстарији принцип¹⁰⁸ а његова доминантност у односу на остале принципе иманентне рачуноводству историјског трошка последица је, пре свега, опште несигурности и ризика у пословању предузећа као и одсуства сигурних рачунских подлога у финансијском извештавању.

Суштина принципа конзервативизма садржана је у захтеву да се „будуће величине не процењују сувише оптимистички“ из чега произилази опрезно

¹⁰⁷ О ограниченој и неограниченој конзистентности вредности детаљно видети: Ранковић (2010, стр. 170-172).

¹⁰⁸ Прве писане препоруке о опрезном утврђивању вредности код инвентарисања потичу из XVII века.

одмеравање нето имовине и периодичног резултата предузећа. (Ранковић, 2010, стр. 213).

Порекло принципа конзервативизма везује се за статичко схватање циља финансијских извештаја, које истиче као примарни циљ утврђивање имовинског положаја предузећа у одређеном тренутку. У раном развојном периоду рачуноводства развијено је мишљење да принципу конзервативизма одговара процењивање имовине на ниже и обавеза на више како би се заштитили интереси поверилаца. Повериоци заштиту својих интереса виде у нето имовини предузећа која представља потенцијал за покриће дугова. У функцији опрезног одмеравања нето имовине предузећа је респектовање два подпринципа принципа конзервативизма – принципа ниже вредности и принципа више вредности.

Принцип ниже вредности односи се на процењивање позиција активе биланса стања. У складу са принципом историјског трошка, горња граница процењивања имовинских делова је набавна вредност односно цена коштања. Уколико су тржишне вредности ниже од набавне вредности / цене коштања, тржишна цена постаје меродавна за процењивање, што је суштина принципа ниже вредности. Постоје две варијанте принципа ниже вредности – строги принцип ниже вредности и ублажени принцип ниже вредности. Строги принцип ниже вредности намеће обавезу процењивања имовинских делова увек по нижој вредности од две вредности које су предмет поређења – набавне вредности / цене коштања са једне стране и тржишне цене са друге стране, док ублажени принцип ниже вредности даје слободу у избору (право опције) између поменутих вредности приликом процењивања¹⁰⁹.

Принцип више вредности меродаван је за процењивање позиција обавеза и испољава се искључиво у варијанти строгог принципа више вредности. Овај принцип захтева да се обавезе увек процењују по вишој вредности која се утврђује из упоређења првобитне обавезе плаћања и очекиване обавезе плаћања.

Околност да се са развојем динамичког схватања циља финансијског извештавања потреба за конзервативизмом померила на периодични резултат, није условила престанак његове егзистенције и важења, јер опрезно одмерена

¹⁰⁹ Детаљније о томе: Ранковић (2010, стр. 176).

нето имовина води опрезном одмеравању резултата због органске везе која постоји између биланса стања и биланса успеха. Опрезно одмеравање периодичног резултата чије су последице праћене образовањем латентних резерви је у функцији одржавања капитала предузећа и његовог континуираног пословања, заштите инвеститора од расподеле хипертрофираних резултата, као и заштите интереса управе предузећа „због потребе и важности избегавања погрешних одлука о расподели резултата, проширењу инвестиција и других финансијских диспозиција“ (Ранковић, 2010, стр. 174).

Онемогућавање прецењивања резултата постиже се забраном исказивања нереализованих добитака и обавезом исказивања нереализованих али извесних губитака. Стога, два кључна, фундаментална принципа која су изведена из принципа конзервативизма представљају принцип реализације и принцип импаритета. У англосаксонској стручној литератури принцип реализације представља осамостаљен, независан принцип, док се принцип импаритета налази у оквиру принципа конзервативизма¹¹⁰.

Изразом принципа конзервативизма сматрају се следећа решења, на пример, обавезно процењивање залиха по тржишним вредностима уколико су оне ниже од историјских трошкова и забрањено процењивање по истим уколико су оне више од историјских трошкова, скраћивање процењеног века коришћења сталне имовине и коришћење дегресивне методе отписивања, забрана активирања трошкова реклама, формирање резервисања како би се објективирали претећи ризици губитака, отписивање потраживања и др.

У класификацији општеприхваћених рачуноводствених принципа, принцип конзервативизма се уобичајено сврстава у групу коригујућих рачуноводствених принципа. Међутим, у стручној литератури се истиче и мишљење да овај принцип

¹¹⁰ Принцип импаритета допуњује и истовремено ограничава принцип реализације, захтевајући, поред исказивања реализованих, и исказивање нереализованих будућих извесних губитака, губитака који нису кроз прометни акт потврђени на тржишту. У начелу, принцип импаритета представља захтев да будући обрачунски периоди буду ослобођени од индицираних губитака који су условљени одлукама донетим у текућем, односно претходним обрачунским периодима путем антиципирања будућих расхода. Детаљније о принципу импаритета који је био база за успостављање IAS 36 – Умањење (обезвређење) вредности имовине погледати: Ранковић (2010, стр. 200-208).

има функцију допуне принципа реализације и импаритета¹¹¹ са аспекта утврђивања расподељивог добитка. Принцип конзервативизма може утицати на принцип реализације у смислу модификовања тренутка реализације. Затим, овај принцип је надређен у односу на мечинг принцип¹¹² јер услед захтева за импаритетним процењивањем у билансу успеха се исказују како текући расходи тако и антиципирани будући расходи. Поред тога, у колизији је са принципом историјског трошка услед респектовања подпринципа ниже вредности који забрањује процењивање имовинских делова по набавној вредности односно цени коштања када су њихове тржишне цене ниже. Коначно, у сукобу је са принципом конзистентности будући да нарушава упоредивост финансијских извештаја због околности да „не постоје једнаки стандарди за његово спровођење“. (Кам, 1986, стр. 366).

Савремено финансијско извештавање које карактерише увођење рачуноводства фер вредности умањује значај принципа конзервативизма. Сагласно врховном циљу финансијског извештавања – фер презентацији (Fair Presentation, True and Fair View), принцип конзервативизма се више не третира као опште правило кога се треба придржавати у свим околностима, већ као смерница како поступати у ванредним ситуацијама¹¹³.

4.3. Принцип материјалности

Принцип материјалности (The Materiality Principle) захтева да финансијски извештаји обухватају само оне информације које су довољно значајне односно важне за доношење садашњих или будућих одлука инвеститора и осталих корисника финансијских извештаја. С обзиром на неспособност корисника да прихвате и схвате мноштво информација које по својој суштини нису материјалне, а чије презентовање може довести до погрешног тумачења финансијских извештаја и одлука, у циљу поједностављења и економичности,

¹¹¹ У франко-немачкој стручној литератури принцип импаритета није у функцији принципа конзервативизма, већ се сматра општим, независним рачуноводственим принципом, што је резултат мишљења да је примена принципа импаритета искључиво повезана са циљем онемогућавања исказивања прецењеног резултата.

¹¹² Третирањем трошкова развоја као расхода периода у коме су настали, амерички SFAS 2 преферира принцип конзервативизма у односу на мечинг принцип.

¹¹³ Видети: Penman (2010, стр. 586-591)

транзакције и догађаји који имају безначајне економске ефекте могу се исказивати без велике прецизности, независно од тога да ли су у складу са општеприхваћеним рачуноводственим принципима или не¹¹⁴. Концепт материјалности укратко се своди на следеће: „уколико заиста није важно не бакћи се тиме“. (Belkaoui, 1992, стр. 247).

У фокусу принципа материјалности је професионално просуђивање о значајности трансакција и догађаја узимањем у обзир свих околности које су присутне у одређеном тренутку. Значајност информација за кориснике може бити условљена природом и величином поједине ставке. Тако, на пример, информације о примањима чланова управног одбора могу бити материјалне по својој природи, информације о потраживањима важне су по износу, а информације о периодичном резултату значајне су и по природи и по висини. С тим у вези, Међународна студијска група рачуновођа закључила је да „један износ није значајан само због своје величине, већ се морају узети у обзир и други фактори, а нарочито природа позиције. Природу позиције дефинише утицај на висину добитка, да ли је неубичајена или ванредна ставка, да ли зависи од непредвидивог догађаја или услова, да ли се може утврдити на основу постојећих чињеница и околности, да ли је обавезна по статуту или закону и сл.“. (Delaney, Epstein, Nach, Budak, 2003, стр. 9). Просуђивање о материјалности може бити засновано и на процени значајности утицаја изостављених информација на садашње или будуће одлуке инвеститора и осталих корисника.

У ревидираном Концептуалном оквиру IFRS (2010) материјалност се представља као елемент од „значаја“, односно као једна од компоненти веродостојног приказивања (Faithful Representation) а одлука о материјалности се доноси у складу са природом или величином позиције, у зависности од конкретне ситуације. IAS 1 и IAS 8 дефинишу да је ставка материјално значајна уколико би њено изостављање или нетачно исказивање могло да утиче на економске одлуке корисника финансијских извештаја, при чему се према IAS 1 захтева засебно обелодањивање материјално значајних ставки, а у IAS 8, обелодањивање промена рачуноводствених процена, грешака и промена рачуноводствених политика.

¹¹⁴ Уколико информација није материјална, онда није ни релевантна за кориснике финансијских извештаја.

Међутим, ни један ни други стандард не садрже никакве квантитативне смернице у погледу материјалности¹¹⁵, што је случај и са IAS 34 – Периодично финансијско извештавање који захтева, додатно, да се при процени значајности финансијских података међупериода приликом одлучивања о начину признавања, мерења, класификације и обелодањивања ставки, посебно узме у обзир чињеница да је периодично финансијско извештавање у већој мери засновано на проценама од годишњег извештавања.

Очигледно је да је принцип материјалности деликатан у контексту његове примене с обзиром на чињеницу да се у сфери рачуноводства (и ревизије) захтева професионално просуђивање о важности које се може драстично разликовати између различитих стејхолдера и корисника финансијских извештаја. Стога, у професији у којој је објективност најзначајнија, изгледа да је материјалност њена „Ахилова пета“.

5. „TRADE-OFF“ ПРОБЛЕМ У ПРИМЕНИ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА

Из претходних разматрања јасно произилази да је уважавање опште прихваћених рачуноводствених принципа срачунато на обезбеђење високо квалитетног финансијског извештавања. Међутим, чињеница да предузећа послују у динамичком и неизвесном окружењу, мноштво и разноликост пословних активности које се односе на више обрачунских периода, постојање различитих могућности за процењивање средстава и обавеза, присутност субјективног просуђивања као и немогућност апсолутно тачне алокације прихода и расхода на узастопне обрачунске периоде, отвара проблем квалитета финансијског извештавања. Решавање проблема квалитета финансијског извештавања у овом контексту, своди се на решавање „trade-off“ проблема у примени рачуноводствених принципа, односно решавање проблема хијерархизације (рангирања приоритета) између појединих рачуноводствених принципа. Код рачуноводствених принципа првог ранга – постулата, овај проблем

¹¹⁵ Претходни Концептуални оквир IFRS (1989) истицао је материјалност као једну од равноправних квалитативних карактеристика рачуноводствених информација, поред разумљивости, поузданости и упоредивости.

се не појављује, али је зато стално присутан код рачуноводствених принципа другог ранга, на релацији принцип конзервативизма – поједини остали рачуноводствени принципи.

У релевантној литератури, принцип конзервативизма сматра се највећим противником истинитог и поштеног финансијског извештавања, будући да у основи противречи мечинг принципу и ограничава временску и просторну упоредивост финансијских извештаја због нарушавања принципа конзистентности. Sterling истиче да кад год је принцип конзервативизма у сукобу (колизији) са неким прихватљивим рачуноводственим принципом, он преовлађује над принципом (Belkaoui, 1992, стр. 246). Ово из разлога што рачуноводствена теорија и пракса фаворизује његову примену због несигурности рачуна успеха и околности да је прецењени периодични резултат за предузеће много опаснији од потцењеног резултата. Тако, на пример, употреба принципа ниже вредности који је класификован у оквиру принципа конзервативизма у сукобу је са принципом историјског трошка, „јер набавна вредност односно цена коштања је меродавна за билансирање имовинских делова само у случају када њој насупротив не стоји нижа вредност. Уколико се привредним добрима може дати нека нижа вредност од набавне односно цене коштања, онда ова представља највишу вредност за уношење у биланс.“ (Ранковић, 1982, стр. 308).

У англосаксонској стручној литератури принцип импаритета није осамостаљено начело, већ се налази у оквиру принципа конзервативизма. Респектовањем принципа импаритета у билансу успеха биће исказани како текући расходи тако и антиципирани будући расходи, а што ће имати за последицу опрезно одмеравање периодичних резултата. Таквим билансирањем се, дакле, нарушава мечинг принцип.

Принцип конзервативизма може постати надређен у односу на мечинг принцип и у случају, на пример, рачуноводственог обухвата трошкова истраживања и развоја. У складу са мечинг принципом, с обзиром да су трошкови истраживања и развоја повезани са будућим (очекиваним) користима, ове трошкове би требало алоцирати на обрачунске периоде саобразно очекиваним користима које произилазе из ових активности у будућности. Међутим, према

америчком SFAS 2, код обрачунске диспозиције ових трошкова захтева се респектовање принципа конзервативизма из разлога што је будућа корист по основу ових трошкова крајње неизвесна, те се они сматрају расходом периода у коме су настали. Принцип конзервативизма може утицати и на фундаментални принцип реализације (осамостаљени принцип изведен из принципа конзервативизма) у контексту модификовања тренутка реализације. Наиме, у рачуноводственој пракси је опште прихваћен став да се приход признаје и објективизира у билансу успеха у тренутку продаје (на бази фактурисане реализације). Међутим, уважавањем конвенције конзервативизма може се одгодити признавање прихода, тако да се уместо тренутка продаје као критеријума за признавање прихода користи тренутак наплате.

У професији се истиче мишљење и да „конзервативизам долази у сукоб са значајним квалитативним карактеристикама рачуноводствених информација, као што су веродостојност, неутралност и упоредивост (укључујући и конзистентност) ... он може да доведе до неупоредивости, јер не могу постојати једнаки стандарди за његово спровођење“ (Кам, 1986, стр. 366). С обзиром да је конзервативизам тежак за стандардизовање, његовим респектовањем долази до материјално значајних одступања у висини периодичног резултата предузећа у низу сукцесивних обрачунских периода, и између предузећа, што отвара велики проблем временске и просторне неупоредивости финансијских извештаја.¹¹⁶

Надовезујући се на претходно речено, у наставку ћемо сумирати аргументе који су се током дугог низа година у стручној литератури искристалисали као „аргументи против“ уважавања принципа конзервативизма у финансијском извештавању:

1. *Аксиоматски став*. Пошто је принцип конзервативизма најстарији и најприсутнији принцип у рачуноводству (Sterling, 1967), он је постао више став, *стање ума* рачуновођа него писано правило које је обликовано са циљем да укаже шта треба радити у ситуацији опште несигурности и ризика у пословању предузећа.

¹¹⁶ Видети: Малинић (2007, стр. 461-465).

2. *Непоузданост*. Сматра се да је конзервативно финансијско извештавање ствар билансне политике предузећа. На пример, очигледни импаратетни губици могу се објективирати у билансу успеха пре него што дође до њихове реализације, али и не морају уколико се третирају као привремени. Затим, губици се могу прикрити путем растурања латентних резерви¹¹⁷ што ће смањити употребну вредност финансијских извештаја у процесу одлучивања. Даље, одређена доза субјективизма и пристрасности која је у основи конзервативизма (на пример, могућност скраћивања процењеног века трајања сталне имовине, субјективна процена висине резервисања) може утицати на поузданост информација и умањити квалитет финансијског извештавања.
3. *Неконзистентност*. Paton (1946, стр. 193) је указао на чињеницу да за износ за који се потцени добитак у једном обрачунском периоду због тога што се користи приступ „трошкови или тржиште“ уместо приступа „трошкови“, добитак у наредном обрачунском периоду биће прецењен. Стога, присутна је континуирана опасност од исказивања нетачног периодичног резултата по обрачунским периодима – у једном периоду потцењеног, у другом прецењеног; због органске везе између биланса успеха и биланса стања то ће истовремено доводити и до нетачног исказивања нето имовине предузећа.
4. *Информациони проблем*. У стручној литератури се често истиче да конзервативизам повећава информационе ризике инвеститора с обзиром да инвеститори тешко могу сагледати колико је потцењена нето имовина предузећа; онемогућена је и процена ефикасности менаџмента услед уобличавања информација о периодичном резултату. Стога су „сачуноводственим конзервативизмом спојиве опасности од конфузија и заблуда које такво извештавање са собом доноси и опасност од дисторзије (изобличавања) рачуноводствених информација, те да је такво извештавање нефер за садашње а наклоњеније будућим акционарима“ (Малинић, 2007, стр. 454). Потребно је истаћи и да

¹¹⁷ Латентне резерве представљају највећим делом средство, циљ и последицу вођења конзервативне билансне политике. Видети: Малинић (2007, стр. 447-451).

потенцијално смањење исказне моћи финансијских извештаја може угрозити и успорити раст и развој предузећа; нарушени кредитни рејтинг предузећа или смањење тржишне вредности акција, последица су потцењивања добитка и нето имовине предузећа.

На бази изложеног, може се закључити да постоје бројни проблеми који се везују за принцип конзервативизма, а првенствено проблем његове надређености и контрадикторности са појединим осталим рачуноводственим принципима. Елаборација конкретних проблема у примени концепта конзервативизма, више је него јасно, има итекако смисла посматрано са аспекта приближавања рачуноводственом идеалу – истинитом и поштеном финансијском извештавању. Међутим, посматрано са аспекта неопходности одржавања предузећа на дуги рок, принцип конзервативизма постаје значајнији у односу на остале принципе. Онемогућавањем исказивања и погрешне расподеле надуваних (хипертрофираних) периодичних резултата, чува се гарантна супстанца предузећа, што је у сагласности са принципом континуитета пословања. Не може се, такође, спорити ни то да постоји природна тенденција власника друштва лица и управе друштва капитала да буду оптимистични када је реч о финансијском и приносном положају предузећа, а овакав претерани оптимизам често доводи до прецењивања нето имовине и периодичних резултата. Конзервативизам је неопходни противник претераног оптимизма кога је тешко угушити и изазвати песимизам, а последице претераног оптимизма су знатно веће од последица претераног песимизма. Због неједнакости ових последица и немогућности утврђивања апсолутно тачног периодичног резултата, „рачуноводствени принципи за процењивање обавеза, расхода и губитака не треба да буду једнаки онима који се односе на средства, приходе и добитке. Стога је примерено антиципирање нереализованих вероватних губитака, али је забрањено признавање нереализованих добитака, обавезно је процењивање залиха по тржишним вредностима уколико су оне ниже од историјских трошкова, али је забрањено процењивање по истим уколико су оне више од историјских трошкова.“ (Пантелић, 1997, стр. 157). Дакле, сматра се, разумно је обликовати систем финансијског извештавања тако да се могућност прецењивања резултата и нето имовине сведе на минимум, а тај циљ се постиже уважавањем принципа конзервативизма.

Принцип конзервативизма, поред тога што погодује првенствено дугорочним интересима власника и интересима поверилаца, није инкомпатибилан са дугорочним интересима управе предузећа с обзиром да „рушењем могућег нереалног оптимизма, ствара бољу позицију за одлучивање, која можда неће увек бити у функцији максимизирања резултата (нарочито у кратком року), али би зато била у функцији стварања боље заштите од потенцијалних губитака и стечаја“ (Малинић, 2007, стр. 444). Чињеница је и да, посматрано на дуги рок, конзервативно финансијско извештавање не мора да буде у супротности са истинитим и поштеним финансијским извештавањем. Уобличавање периодичних резултата и њихова прерасподела по обрачунским периодима својствена конзервативном финансијском извештавању у дугом року не нарушава материјалну исправност финансијских извештаја. Поред тога, уколико „степен“ конзервативизма одражава разбориту реакцију предузећа на ризике и неизвесност у пословању, и уколико су корисници финансијских извештаја адекватно информисани у напоменама уз финансијске извештаје о ефектима конзервативног финансијског извештавања на приноси и имовински положај предузећа, тада овај принцип није у колизији са поштеним финансијским извештавањем.

У складу са претходним, резултати Staubus-ових истраживања (1985, стр. 53-75) показују да је конзервативизам један од супериорних квалитета извештавања о добитку. Staubus најпре идентификује рачуноводствене поступке (методе мерења) садржане у GAAP САД, потом утврђује фреквенцију употребе сваког понаособ рачуноводственог метода и по појединим ставкама нето имовине и у различитим околностима у 31 испитаном случају, а затим наводи главне квалитете које у већој или мањој мери поседују рачуноводствени поступци а који се цене у финансијском извештавању.¹¹⁸ Реч је о следећим квалитетима: (1) поузданост (Reliability – R), укључујући проверљивост, неутралност и истинитост, (2) економичност (Economy – E), (3) конзервативизам (Conservatism – Cn), (4) флексибилност и контрола мерења добитка (Flexibility and Control – FC), (5) стабилност (Stability – S), (6) упоредивост (Comparability – Cp), и (7) разумљивост

¹¹⁸ Видети детаљније: Staubus (1985, стр. 53-75) и Малинић (2007, стр. 434-438 и стр. 458).

(Understandability – U).¹¹⁹ На крају, саставља матрицу – проблем хијерархизације квалитета (Trade-off matrix) која показује који квалитети су „добijени“ а који „жртвовани“ избором конкретног метода мерења а не неког другог алтернативног опште прихваћеног метода.¹²⁰ У циљу боље прегледности проблема хијерархизације квалитета, исти презентујемо у табеларном прегледу који следи:

Табела 1. Проблем хијерархизације квалитета

Када је овај квалитет жртвован	Учест. жртвов.	Овај квалитет је добијен							
		R	E	Cn	F/C	S	Cp	U	Ниједан
Поузданост (R)	18	0	1	3	3	9	0	0	2
Економичност (E)	18	1	0	3	4	8	0	0	2
Конзервативизам (Cn)	13	1	1	0	2	6	1	1	2
Флексибилност и контрола (F/C)	12	0	1	3	0	2	5	3	0
Стабилност (S)	16	2	1	5	2	0	5	2	0
Упоредивост (Cp)	33	4	4	6	5	10	0	3	2
Разумљивост (U)	11	0	0	1	2	6	0	0	2
Укупне жртве/добити	121	8	8	21	18	41	11	9	10

Извор: Staubus (1985, стр. 68)

Сумирани резултати Staubus-ових истраживања показују да се у финансијском извештавању највише цене следећи квалитети: (1) конзервативизам, (2) стабилност извештавања о добитку, и (3) флексибилност и контрола мерења добитка, и у складу са тим, изабране методе мерења су оне методе са којима су сједињени поменути супериорни квалитети.

На крају, можемо слободно рећи да је, историјски посматрано, „trade-off“ проблем у примени рачуноводствених принципа (и квалитета рачуноводствених мерења) перманентно актуелан а његово ублажавање подразумева континуирано проналажење „финог“ баланса између истинитог и поштеног финансијског извештавања као рачуноводственог идеала и конзервативног финансијског извештавања као разборите реакције на неизвесност и ризике у пословању предузећа.

¹¹⁹ Економичност у погледу ниских трошкова примене метода мерења, флексибилност и контрола мерења добитка у смислу еластичности у избору метода мерења и могућности менаџмента да контролише, односно „управља“ висином добитка, стабилност у контексту примене метода мерења (и концепата вредности) и њиховог стабилизационог ефекта на периодични резултат, и упоредивост која се односи како на временску упоредивост тако и на упоредивост финансијских извештаја између предузећа.

¹²⁰ Квалитети рачуноводствених мерења понаособ налазе се у колизији, стога постоји проблем одлучивања у контексту одређивања њихове надређености и подређености.

6. ОБЕЛОДАЊИВАЊЕ КАО ПРЕДУСЛОВ СВРСИСХОДНОСТИ ИЗГРАДЊЕ РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРИНЦИПА У ФУНКЦИЈИ ВРЕМЕНСКОГ ПОВЕЗИВАЊА ПРИХОДА И РАСХОДА

Бројни интерни и екстерни корисници ослањају се на финансијске извештаје који представљају главни извор информација о имовинском положају, финансијској структури и зарађивачкој способности предузећа. Услед чињенице да су информације из финансијских извештаја нарочито важне за доношење инвестиционих одлука о куповини, држању или продаји акција предузећа, тако и кредитних одлука на бази процене ризика, повраћаја главнице, наплате камата и оправданости додатног финансирања, постоји потреба да се у наставку размотри принцип потпуног обелодањивања (The Full Disclosure Principle), иако он не тангира директно садржину финансијских извештаја и временско повезивање прихода и расхода. Овај принцип је у функцији максимизације информативности информација финансијског извештавања и, сходно томе, побољшања могућности корисника за доношење адекватних инвестиционих и кредитних одлука.

Принцип потпуног обелодањивања захтева да финансијски извештаји садрже довољан сет информација како би верно приказивали економске догађаје и трансакције предузећа, при чему ни једна информација која је значајна за инвеститоре и остале кориснике не сме бити изостављена или приказана непрегледно и нејасно.

Добра информисаност подразумева адекватну прерасподелу уобичајених квантитативних информација између финансијских извештаја, регулисаних законом и рачуноводственим стандардима, у циљу повећања њихове исказне моћи. Исказна моћ биланса стања и биланса успеха је детерминисана степеном респектовања принципа потпуног обелодањивања, који једним делом “тангира означавање билансних позиција, дубину њиховог рашчлањавања, њихово груписање у хомогене групе и редослед приказивања, употребу бруто принципа, као и једнообразну употребу билансних шема у низу узастопних обрачунских периода“. (Ранковић, 2010, стр. 160-161).

Потребно је истаћи важност обелодањивања информација по сегментима пословања како би се корисницима финансијских извештаја омогућило да на бази боље информисаности просуђују о перспективи и ризицима предузећа као целине. С тим у вези, предузећа имају обавезу примењивања IFRS 8 – Сегменти пословања (пар. 1-36) приликом састављања годишњих финансијских извештаја од 2009¹²¹. Стандард садржи дефиницију сегмента пословања, критеријуме за груписање два или више сегмената пословања, квантитативне критеријуме и захтеве за обелодањивањем неопходних информација како би корисници били у стању да оцене природу и финансијске ефекте пословних активности. На пример, предузеће обелодањује факторе који се користе за идентификовање сегмената предузећа о којима извештава, информације о добитку и губитку, имовини и обавезама сваког сегмента, информације о производима и услугама, географским областима, главним купцима и сл.¹²²

Из принципа потпуног обелодањивања произилази и неопходност извештавања о догађајима који су откривени и постали познати после дана биланса а најкасније до дана његове ауторизације, што је у складу са принципом истинитости (тачности). Ова проблематика регулисана је стандардом IAS 10 – Догађаји после извештајног периода, у коме су сви пословни догађаји подељени у две групе, и то: (1) корективни догађаји после извештајног периода (пар. 8, 9), и (2) некорективни догађаји после извештајног периода (пар. 10, 11). Прва група догађаја условљава кориговање износа признатих у финансијским извештајима или пак признавање ставки које раније нису биле признате. На пример, уколико је после дана биланса решен судски спор којим се потврђује да је предузеће имало садашњу обавезу на дан биланса, неопходно је кориговање износа претходно признатих резервисања која се односе на тај судски спор у складу са IAS 37, или формирање нових резервисања уколико то није раније учињено. Даље, сазнање о стечају купца после дана биланса намеће обавезу кориговања књиговодствене

¹²¹ Обелодањивање информација по сегментима пословања било је обавезно и пре 2009. године. Наиме, IFRS 8 заменио је претходни стандард IAS 14 који се бавио овом проблематиком. Захтеве за извештавањем по сегментима у САД садржи SFAS 131.

¹²² Видети: Delaney, Nach, Epstein, Budak (2003, стр. 795-803).

вредности потраживања од купаца. Исто тако, откривање криминалних радњи или грешака које доводе до сазнања о нетачности финансијских извештаја условљава њихову корекцију. Друга група догађаја предмет је обелодањивања у напоменама уз финансијске извештаје. Предузећа обелодањују за сваку материјално значајну категорију некорективних догађаја природу догађаја и процену његовог финансијског ефекта или назнаку да је немогуће такву процену извршити. На пример, важно пословно спајање после дана биланса, објављивање плана за престанак пословања, најавна или почетак значајног реструктурирања, неубичајено велике промене вредности имовине или девизних курсева после дана биланса и сл.

У циљу обезбеђења што веће количине информација релевантних за инвеститоре, важно је истаћи и увођење Извештаја о токовима готовине (Cash Flow Statement) као саставног дела обавезног сета финансијских извештаја. IAS 7 дефинише захтеве везане за презентацију Извештаја о токовима готовине и обелодањивањима у вези са њим¹²³.

У складу са принципом потпуног обелодањивања су и захтеви садржани у IAS 1 у погледу презентовања и минималних захтева везаних за садржину Извештаја о променама на капиталу намењеног власницима који показује услед којих догађаја се сопствени капитал предузећа током године променио.

Надовезујући се на претходно, напомене уз финансијске извештаје чине нераздвојни и неопходни саставни део финансијских извештаја. Имају кључну улогу у обелодањивању информација које се не могу адекватно презентирати у базним финансијским извештајима. Оне доприносе бољем разумевању финансијских извештаја, будући да имају функцију допуњавања, растерећења кориговања и тумачења базних финансијских извештаја, што у крајњој инстанци омогућава олакшано доношење одлука од стране корисника. Значајне информације за кориснике се обелодањују и у Извештају о пословању (Directors Report) који прати обавезан сет финансијских извештаја и доприноси њиховом

¹²³ Видети: IAS 7 (пар. 1-52); Иванишевић (2010, стр. 62-76); Alexander, Britton, Jorissen (2009, стр. 190-191) и Delaney, Nach, Epstein, Budak (2003, стр. 95-112), Penman (2010, стр. 124-134).

бољем тумачењу¹²⁴. У овом Извештају, посебан значај има обелодањивање информација о вероватном будућем развоју предузећа. Значајност обелодањивања информација које се односе на прогнозе и основних претпоставки од којих се у предвиђању полазило, произилази из општеприхваћеног става о информационој асиметрији и околности да су инвеститори првенствено заинтересовани за будућност предузећа.

На бази изложеног, може се закључити да је принцип потпуног обелодањивања по својој суштини усмерен на обезбеђење транспарентности или јасности финансијских извештаја у ширем смислу.

¹²⁴ Видети: Шкарић-Јовановић (2011б).

III РАЧУНОВОДСТВО ФЕР ВРЕДНОСТИ

Употребљавајући терминологију која потиче из немачке рачуноводствене теорије, историјски посматрано, искристалисале су се три упечатљиве фазе у развоју финансијског извештавања: „статичка“, „динамичка“, и „футуристичка“ фаза која почиње са применом IFRS (Richard, 2003, стр. 2).

Нормативна основа финансијског извештавања која је изграђена кроз IFRS је комбинација (хибрид) два концепта финансијског извештавања – рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности. Остали концепти вредновања – рачуноводство историјског трошка прилагођено нивоу цена, рачуноводство текућег трошка (репродукционе вредности, трошкова замене, улазне цене), и рачуноводство садашње вредности (дисконтованих новчаних токова) су у основи варијанте два кључна концепта финансијског извештавања.

Због постојања дуалности, нормативна основа намеће корисницима финансијских извештаја повећане захтеве у вези са разумевањем правила признавања и начина процењивања елемената финансијских извештаја. Стога се истиче потреба да се у овом делу рада разматра савремени концепт извештавања, рачуноводство фер вредности, које је инкорпорирано у хибридни модел финансијског извештавања.

1. ИСТОРИЈАТ РАЧУНОВОДСТВА ФЕР ВРЕДНОСТИ

Пре успостављања обавезних рачуноводствених стандарда у САД – GAAP, састављачи финансијских извештаја су имали потпуну контролу над избором сопствених рачуноводствених пракси и политика, односно, избором информација које ће бити презентоване у финансијским извештајима. Признавање средстава по „текућим вредностима“ (current values) или „процењеним вредностима“ (appraised values) била је уобичајена пракса почетком двадесетог века (од 1925.), знатно пре него што су рачуноводствени стандарди били успостављени. Истраживање спроведено 1925. године на узорку од 208 великих предузећа, показало је да је 75% предузећа при накнадном процењивању исказивало стална средства по

ревалоризационим вредностима (US SEC, 2008, стр. 34). Од банака се захтевало, до 1938. године, да за пруденционе сврхе користе рачуноводство тржишне вредности (market value accounting) за процењивање хартија од вредности.

Период до оснивања SEC-а (1934.) карактерише се одсуством контроле финансијских извештаја предузећа, презентовањем неистинитих финансијских извештаја, шпекулисања акцијама од стране великог броја појединаца, што је представљало важне узроке који су довели до краха Берзе 1929. године. Постојала је очигледна потреба за неким обликом федералног регулисања како би се обезбедило поштено информисање акционара који одлуке о продаји и куповини акција заснивају на информацијама из финансијских извештаја, а све у циљу заштите њихових интереса и враћања поверења у берзу. Влада САД је после финансијске кризе 1929. предузела низ активности које су довеле до усвајања више закона. Најважније регулативе за контролу пословања са хартијама од вредности су оне које су уведене на нивоу федералних власти у оквиру првих националних закона о хартијама од вредности: Закона о хартијама од вредности из 1933. и Закона о берзанској трговини из 1934., којим је створена SEC и дата јој одговорност да спроводи поменуте законе. Иако је SEC-у дата моћ да успоставља рачуноводствене принципе, она је делегирала ту одговорност на професионалне рачуноводствене институције, а функција SEC-а је била контролна. Снажно подржавајући рачуноводство историјског трошка, SEC је утицао да дотадашња пракса исказивања сталних средстава по текућим вредностима буде потпуно избачена из финансијског извештавања до 1940. године.

У циљу побољшања рачуноводствене праксе дошло је до оснивања Одбора за рачуноводствене принципе (Accounting Principles Board – APB) и Одељења за рачуноводствена истраживања од стране AICPA, 1959. године. У том периоду мењају се и циљеви AICPA, и то од решавања конкретних рачуноводствених проблема до намере да се успоставе основни постулати и широки рачуноводствени принципи. Већи део ових промена био је резултат јавног притиска, финансијских скандала и бојазни да ће влада преко SEC-а преузети директну контролу над рачуноводственом професијом.

Рачуноводствене истраживачке студије (Accounting Research Studies – ARS) представљале су финални производ рада Одељења за рачуноводствена истраживања. Бавиле су се разматрањем и документовањем рачуноводствених проблема, дефинисањем постулата и општеприхваћених рачуноводствених принципа. Имале су информативни и пробни карактер и нису биле високо ауторитативне.¹²⁵ Објављивање ARS 3, 1962. године, чији су аутори Sprouse и Moonitz, сматра се рођењем модерне ере финансијског извештавања. (Emerson, Karim, Rutledge, 2010, стр. 78). Препоруке садржане у ARS 3 радикално су се разликовале од тадашњих традиционалних рачуноводствених принципа због општег предлога да све промене у вредности средстава условљене монетарним или конјунктурним колебањима, уколико се могу „објективно утврдити“, треба признати у финансијским извештајима. Међутим, с обзиром да је ARS 3 доводила у питање примат рачуноводства историјског трошка, није била прихваћена од стране АРВ-а. Sprouse и Moonitz, разочарани одлуком АРВ-а, сматрали су да је неслагање постулата и принципа у ARS 3 у односу на прихваћену праксу управо помоћ која је потребна од „логике“ „искуству“ како би се унапредило финансијско извештавање.

Радикално удаљавање од традиционалних рачуноводствених принципа представљено је у Извештају о основној рачуноводственој теорији (A Statement of Basic Accounting Theory – ASOBAT), објављеном 1966. од стране Америчког удружења рачуновођа (AAA). ASOBAT, сматра се, представља полазну основу за разматрање рачуноводства фер вредности из два разлога: (1) због истицања релевантности као квалитативне карактеристике рачуноводствених информација, и (2) због захтева да предузећа „двоструко извештавају“. Наиме, ASOBAT је препоручивао усвајање четири квалитативне карактеристике рачуноводствених информација: (1) релевантност (Relevance), (2) проверљивост¹²⁶ (Verifiability), (3)

¹²⁵ Од издатих петнаест ARS, само су ARS 1 – Основни постулати рачуноводства (The Basic Postulates of Accounting), ARS 3 – Пробни низ широко дефинисаних рачуноводствених принципа за пословна предузећа (A Tentative Set of Broad Accounting Principles for Business Enterprises) и ARS 7 – Попис општеприхваћених рачуноводствених принципа за пословна предузећа (Inventory of Generally Accepted Accounting Principles for Business Enterprises) биле покушаји формулисања постулата и општеприхваћених рачуноводствених принципа.

¹²⁶ Интересантно је приметити да се тек 2010. године у ревидираном Концептуалном оквиру IFRS уводи „нова“ унапређујућа квалитативна карактеристика рачуноводствених информација – проверљивост.

неутралност (Freedom from Bias), и (4) могућност квантификације (Quantifiability). Релевантност се истиче као најважнија карактеристика рачуноводствених информација, наглашава се да је корисност информација у директној вези са њиховом релевантношћу, а проверљивости се даје нижи статус. Поред тога, ASOBAT препоручује предузећима да поред састављања финансијских извештаја у складу са рачуноводством историјског трошка презентују и посебне финансијске извештаје у којима ће вредновати средства по „процењеним вредностима“.

Услед многих злоупотреба финансијских извештаја, током 1960-их и почетком 1970-их, бројних критика упућених АРВ-у и притисака од стране SEC-а и других владиних институција, 1973. долази до оснивања две студијске групе (комитета) са задатком проучавања организационе структуре тела које ће се бавити успостављањем рачуноводствених стандарда и дефинисања циљева финансијског извештавања као водича за успостављање стандарда. Trueblood студијска група издаје Извештај који конкретизује циљеве финансијског извештавања, наглашава значај „информација које су корисне при доношењу економских одлука“ и истиче да остварење циљева није могуће уколико се користи само једна основица вредновања као што је историјски трошак. Wheat-ова студијска група именована од стране АICPA предлаже нову организациону структуру за успостављање рачуноводствених стандарда, а њеним усвајањем долази до оснивања FASB-а 1973. године и распуштања АРВ-а.

Неконзистентност у рачуноводственој литератури и разноликост у рачуноводственој пракси, нарочито у контексту мерења хартија од вредности којима се тргује, постојала је све до 1975. године. Рачуноводствене праксе су обухватале различите основице мерења: (1) набавну вредност, (2) тржишну вредност, (3) комбинацију обе основице мерења за различита класе средстава. У циљу елиминисања неконзистентности у финансијском извештавању, FASB је 1975. издао стандард SFAS 12 – Рачуноводство за извесне хартије од вредности којима се тргује (Accounting for Certain Marketable Securities) у коме се захтева да хартије од вредности којима се тргује буду мерене по фер вредности.

Банкарска и криза кредитног тржишта из 1980-их додатно је појачала недостатке рачуноводства историјског трошка у финансијском извештавању банака. Наиме, у условима кризе, рачуноводство историјског трошка „маскирало“ је размере проблема са којима су се суочавале банке из разлога што овај концепт извештавања није могао да обезбеди релевантне информације. Историјски трошкови који се презентују у билансу стања нису више били економски релевантни јер су се од тренутка када су исти књиговодствено обухваћени економске вредности средстава значајно промениле. Финансијско извештавање у складу са рачуноводством историјског трошка омогућавало је банкама да учествују и у „трговини добицима“. Са већим флукуацијама каматних стопа 1980-их, банке су користиле могућност да држе финансијска средства и обавезе у ситуацијама када су се тржишне вредности финансијских инструмената значајније разликовале од њихових историјских вредности. Менаџмент је био у позицији да изабере која ће средства продати или које ће обавезе измирити у циљу реализације добитака (или губитака) у одређеним обрачунским периодима. Менаџмент је био подстакнут да продаје средства са добрим перформансама у циљу исказивања добитака, или обрнуто, да задржи средства са лошим перформансама у циљу избегавања исказивања губитака.

Промене у пословном окружењу током 1980-их – криза, дерегулација каматних стопа и промене пореског закона, условиле су промену у банкарском моделу – у стратегији управљања ризиком банака. Напредак рачуноводства фер вредности у овом периоду може се објаснити и чињеницом да у условима кризе овај концепт извештавања, будући да се заснива на мерењу и обелодањивању средстава и обавеза по текућим вредностима, обезбеђује ране сигнале упозорења и присиљава банке да раније предузму неопходне мере. Инвеститорима и пруденционим регулаторима омогућено је да правовремено открију да ове институције имају проблеме.

На овом месту битно је истаћи и FASB-ово ангажовање на формулисању концептуалног оквира рачуноводства, што је допринело успостављању конзистентних рачуноводствених стандарда који су у складу са циљевима финансијског извештавања. Објављивање SFAC 5 – Извештаја о рачуноводственим концептима бр. 5 (Statements of Financial Accounting Concepts

No. 5), 1984. године сматра се подлогом за стварање Концептуалног оквира као и свих даљих активности FASB-а у спорној области финансијског извештавања – вредновању елемената финансијских извештаја. SFAC 5 садржи критеријуме за признавање и процењивање елемената у финансијским извештајима. У њему су набројане следеће основе вредновања: (1) историјски трошак, (2) текући трошак, (3) текућа тржишна вредност, (4) нето остварива вредност, и (5) садашња вредност. Бројни накнадно објављени SFAS-ови су били у функцији изградње принципа процењивања који су релевантнији за финансијско извештавање од принципа процењивања уграђених у рачуноводство историјског трошка.

У наставку ћемо указати на нарочито важан пројекат финансијских инструмената FASB-а који је отпочео 1986. године. Први део пројекта односио се на побољшање захтева за обелодањивањем информација у вези свих класа финансијских инструмената у циљу повећања исказне моћи финансијских извештаја. Као резултат овог дела пројекта дошло је до објављивања SFAS 107 – Обелодањивања о фер вредности финансијских инструмената (Disclosures about Fair Value of Financial Instruments), 1991. године. Други део пројекта био је усмерен на промовисање значаја релевантности рачуноводствених информација и концепта извештавања – рачуноводства фер вредности који ове информације обезбеђује. Поред тога, приступило се решавању проблема неконзистентности у мерењу средстава и обавеза који су последица мешовитог модела финансијског извештавања. Активности FASB-а на овом пољу резултовале су објављивањем SFAS 115 1994. године, који је захтевао од предузећа да класификују финансијска средства у следеће три категорије: (1) средства која се држе ради трговања, (2) средства која се држе до доспећа, и (3) средства расположива за продају (средства која нису класификована у прве две категорије). Средства која се држе ради трговања вреднују се по фер вредности, а промене у њиховој фер вредности, нереализовани добици и губици, исказују се у билансу успеха. Средства која се држе до доспећа исказују се по амортизованој вредности, а средства расположива за продају процењују се по фер вредности, уз признавање добитака и губитака у сопственом капиталу. SFAS 115 није се бавио класификацијом и вредновањем финансијских обавеза.

Као одговор на забринутост корисника финансијских извештаја због смањене транспарентности у погледу извештавања о финансијским средствима

класификованим у средства расположива за продају, FASB објављује SFAS 130 – Извештај о осталом укупном резултату (Reporting Other Comprehensive Income), 1997. године. SFAS 130 захтева да се промене у фер вредности средстава расположивих за продају које се исказују у оквиру капитала презентују у оквиру осталог укупног резултата који је саставни део Извештаја о резултату (биланс успеха).

Развој и експанзија коришћења дериватних (изведених) финансијских инструмената, недостатак транспарентности у контексту промена њихових вредности, као и велики губици предузећа настали услед комплексног уговарања били су чиниоци који су додатно наметнули потребу за преиспитивањем рачуноводства историјског трошка и условили даљу изградњу рачуноводства фер вредности. Стога долази до објављивања новог стандарда, SFAS 133 – Рачуноводство дериватних финансијских инструмената и хедџинг активности (Accounting for Derivative Instruments and Hedging Activities), 1998. године у коме се захтева да сви дериватни финансијски инструменти буду мерени по фер вредности а промене у њиховој фер вредности, добици и губици буду исказани у билансу успеха.

На крају, истакнимо да је проширивање и усавршавање извештавања по фер вредности у складу са дугорочним циљевима FASB-а. Стога, FASB објављује 2006. и 2007. године стандарде SFAS 157 – Мерење фер вредности (Fair Value Measurement) и SFAS 159 – Опција фер вредности за финансијска средства и финансијске обавезе (The Fair Value Option for Financial Assets and Financial Liabilities). Сврха ових стандарда је „да повећају конзистентност у мерењима фер вредности“ и „побољшају финансијско извештавање (смањивањем) променљивости у исказаним резултатима изазваних различитим мерењем односних средстава и обавеза“. (Emerson, Karim, Rutledge, 2010, стр. 83).

Активности IASB-а усмерене ка доношењу и изградњи високо квалитетних стандарда финансијског извештавања, нарочито у контексту унапређења рачуноводства фер вредности биће презентоване укратко¹²⁷ у наставку излагања.

¹²⁷ Детаљнија анализа пројеката IASB-а дата је у тачки 3.4.3.

Развој светског финансијског тржишта, драстично измењени услови пословања ентитета и појава нових комплексних облика финансијских инструмената наметнула је потребу за ревидирањем Концептуалног оквира IFRS из 1989. године. Заједнички пројекат IASB-а и FASB-а у контексту ревидирања Оквира започео је 2004. године. Пројекат је још у току и реализује се у већем броју фаза. Са завршетком прве фазе која се односила на циљеве финансијског извештавања и квалитативне карактеристике рачуноводствених информација, ревидирани Оквир под називом Концептуални оквир за финансијско извештавање (Conceptual Framework for Financial Reporting) је ступио на снагу септембра 2010. године. Нови у односу на стари Оквир елиминише контрадикторне циљеве финансијског извештавања, искључује из круга примарних корисника управу и државу, даје примат квалитативној карактеристици рачуноводствених информација – релевантности у односу на веродостојно приказивање (Faithful Representation) и уводи нову унапређујућу квалитативну карактеристику – проверљивост (Verifiability).

IASB је затим приступио ревидирању IAS 1 – Презентација финансијских извештаја (Presentation of Financial Statements) септембра 2007. године како би се побољшала транспарентност финансијског извештавања а у вези признавања нереализованих добитака и губитака. У измењеном IAS 1 чија је примена постала ефективна од 1. јануара 2009. године, захтева се засебно исказивање компонената осталог укупног резултата (нереализовани добици и губици) у Извештају о укупном резултату (биланс успеха) или у одвојеном извештају Остали укупан резултат. Додатно, IASB је у јуну и јулу 2014. године донео амандмане на IAS 1 у вези проширених обелодањивања (укључујући и обелодањивања компонената осталог укупног резултата), са применом од 1. јануара 2016. године.

Будући да су се проблеми са применом фер вредности и захтевима појединих стандарда у свој својој комплексности показали у условима финансијске кризе, IASB је у мају 2008. формирао Експертски саветодавни панел (Expert Advisory Panel) ради разматрања питања у вези са најбољим праксама вредновања и формулисања неопходних додатних водича о методама вредновања финансијских инструмената, и повезаних обелодањивања на неактивним тржиштима. Као резултат активности Експертског саветодавног панела, IASB у октобру 2008.

године издаје документ под називом Мерење и обелодањивање фер вредности финансијских инструмената на тржиштима која нису више активна (Measuring and Disclosing the Fair Value of Financial Instruments in Markets that are no longer Active).

Поред тога, IASB је донео амандмане на IAS 39 – Финансијски инструменти (Financial Instruments) у октобру 2008. године чиме је извршио ревизију захтева рачуноводства фер вредности, дозвољавајући рекласификацију одређених врста финансијских инструмената у специфичним случајевима. Изменама IAS 39 омогућено је великим светским банкама и другим финансијским институцијама као и осталим ентитетима да умање негативан утицај финансијске кризе на финансијско извештавање. Додатно, циљ амандмана је био и конвергенција са правилима GAAP САД.

Услед идентификованих недостатака IAS 39 који се првенствено односе на комплексност стандарда, недоследност у начинима мерења фер вредности финансијских инструмената (хибридни модел), и последичне неупоредивости вредности елемената финансијских извештаја, преовладао је став да је неопходна замена постојећег IAS 39. Стога IASB започиње пројекат изградње новог стандарда IFRS 9 – Финансијски инструменти (Financial Instruments). Први део пројекта увођења IFRS 9 завршен је у октобру 2010. године када IASB усваја и издаје овај сегмент стандарда уз примену од 1. јануара 2013. У овом сегменту стандарда укључени су нови захтеви у вези класификације и вредновања финансијских средстава, рачуноводственог обухвата финансијских обавеза, а захтеви у вези са престанком признавања финансијских средстава и финансијских обавеза преузети су из IAS 39. Захтеви новодонесеног стандарда првенствено су срачунати на умањење недоследности у начину мерења фер вредности и елиминацији неконзистентности у контексту признавања нереализованих добитака и губитака. Други део пројекта увођења IFRS 9 који се односи на рачуноводствени третман обезвређења финансијских средстава која се исказују по историјском трошку и рачуноводство хеџинга завршен је јула 2014. године када IASB објављује финалну верзију стандарда који ће у потпуности заменити IAS 39, а очекивани датум ступања на снагу IFRS 9 је 1. јануар 2018. године или касније.

У циљу успостављања јединственог оквира за мерење фер вредности односно постизања конзистентности у одређивању фер вредности и тиме унапређењу квалитета финансијског извештавања IASB је у мају 2009. објавио Нацрт новог IFRS, а након Нацрта издао нови стандард IFRS 13 – Мерење фер вредности (Fair Value Measurement) који ће ступити на снагу 1. јануара 2015. године. Императив новодонесеног стандарда је да обезбеди упутства ентитетима како треба да се мери фер вредност средстава и обавеза када то захтевају или дозвољавају други стандарди финансијског извештавања. IFRS 13 дефинише фер вредност, даје упутства за утврђивање фер вредности и захтева додатна обелодањивања о мерењима фер вредности. Битно је нагласити да IFRS 13 не мења захтеве у вези тога које категорије финансијских извештаја треба да се мере или обелодане по фер вредности. Новодонесени стандард представља резултат заједничких напора IASB-а и FASB-а са циљем обезбеђења конвергентног оквира за мерење фер вредности, па је стога FASB накнадно прилагодио и допунио захтеве SFAS 157 како би се реализовао поменути циљ.

Рачуноводство фер вредности је у европско законодавство ушло са допунама IV Директиве (2003/51/EC). Од тренутка увођења до данашњег дана најзначајније допуне и измене ове регулативе представљале су Уредба (1606/2002/EC) и Директива (2013/34/EC).

2. ОСНОВЕ САВРЕМЕНОГ МОДЕЛА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА ЗАСНОВАНОГ НА РАЧУНОВОДСТВУ ФЕР ВРЕДНОСТИ

2.1. Појам фер вредности

У стручној литератури истичу се различита мишљења о томе шта се под појмом фер вредности може подразумевати. Тако, фер вредност средства може бити схваћена као:

- (1) текућа улазна цена – цена која би била плаћена за стицање (куповину) средства у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења, и

- (2) текућа излазна цена – цена која би се добила при продаји неког средства у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења.

Код обавеза, фер вредност обавезе може бити:

- (1) текућа улазна цена – цена која би се добила за трансфер обавезе у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења, или
- (2) текућа излазна цена I (појам трансфера) – цена која би се платила за трансфер неке обавезе у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења, и
- (3) текућа излазна цена II (појам измирења) – цена која би се платила за измирење обавезе у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења.

До скоро се фер вредност користила у значењу улазне цене. Тако, у појединим стандардима (нпр. IAS 39 – Финансијски инструменти, IFRS 3 – Пословне комбинације и IAS 41 – Пољопривреда) фер вредност се дефинисала као износ за који се неко средство може разменити или обавеза измирити између обавештених, вољних страна у оквиру независне трансакције. Међутим, најновија дефиниција фер вредности у међународној рачуноводственој регулативи, а према IFRS 13, заснива се на појму излазне цене за средства и излазне цене I за обавезе. Фер вредност се дефинише као цена која би се добила при продаји неког средства или која би се платила за трансфер неке обавезе у редовној трансакцији између тржишних партиципаната на дан мерења (IFRS 13, 2011, пар. 9). У новој дефиницији фер вредности у односу на претходну може се уочити следеће: (1) замењује се реч „износ“ речју „цена“, (2) широко прихваћен појам „обавештене, вољне стране“ замењује се изразом „тржишни партиципанти“ што омогућава да се при мерењу фер вредности искључе сви чиниоци специфични за ентитет, и (3) фер вредност се више не посматра као улазна цена, већ као излазна цена.

Будући да се фер вредност дефинише као „цена која би се добила при продаји неког средства или платила за трансфер неке обавезе...“, поставља се питање – да ли постоји разлика између вредности и цене? Према ставу Комитета

за међународне стандарде вредновања (International Valuation Standards Council – IVSC) разлика постоји. Цена је износ који је договорен у трансакцији, док је вредност економски концепт – процена вероватне цене. Вредност је стога хипотетичка цена, а хипотеза на којој је вредност процењена утврђена је усвојеном основном вредновања. У зависности од спровођења вредновања, вредност може да буде и специфична за ентитет. С обзиром да IVSC користи три основе вредновања, од којих се две односе на тржишни поглед, а једна на приступ специфичан за ентитет, то ће резултовати различитим вредностима за исти предмет мерења (на пример, разлика у износима може проистећи због синергије).¹²⁸ У претходном контексту могу се поставити и друга питања – да ли мерење фер вредности средства које није намењено продаји треба ипак да буде из перспективе ентитета а не тржишних партиципаната? С тим у вези, можда би било примереније „искључити“ излазну цену када је намера ентитета коришћење (употреба) средства. Затим, како у пракси применити поглед тржишних партиципаната у случајевима када не постоји тржиште што је, на пример, случај код обавеза које се не могу трансферисати?

Очигледно је да се, имајући у виду све напред изнете дилеме, IASB ипак одлучио да фер вредност дефинише у складу са „тржишним погледом“. Намере самог ентитета у погледу конкретног средства а у вези тога да ли ће средство користити, како ће га користити или ће средство, пак, продати, ирелевантне су за вредновање. Уместо намере ентитета битна је намера хипотетичких тржишних партиципаната у погледу употребе/продаје средства. Уколико би ти хипотетички тржишни партиципанти дато средство продали, вредновање би се заснивало на цени која би проистекла из дате хипотетичке трансакције продаје, а ако би они дато средство користили, вредновање би се заснивало на вредности која би проистекла из најбоље могуће употребе датог средства. Слично претходном, за вредновање обавеза релевантан је хипотетички трансфер обавезе, док је износ по коме се обавеза може измирити од стране ентитета ирелевантан.

¹²⁸ Видети о томе: IVSC (2009, стр. 23-26 и стр. 30-32).

2.2. Принципи рачуноводства фер вредности

Принципи идеалног рачуноводства фер вредности према Nissim-у и Penman-у (2008, стр. 2) класификовани су на следећи начин: (1) принцип један-на-један (The One-to-One Principle), (2) мечинг принцип (The Matching Principle), (3) принцип одржавања (очувања) информационе основе за одлучивање (The Information Conservation Principle), (4) принцип процењивања без арбитраже (The No-Arbitrage Estimation Principle), и (5) принцип детаљног извештавања (The Truing-Up Principle). Прва три принципа рачуноводства фер вредности везују се за mark-to-market рачуноводство, а остала два принципа односе се на mark-to-model рачуноводство. Принцип један-на-један представља начело првог ранга док су остали принципи класификовани у начела другог ранга.

Принцип један-на-један. Рачуноводство фер вредности је одговарајуће само ако је „вредност за власнике – акционаре одређена искључиво променама тржишних цена“ (Шкарић-Јовановић, 2008), а није применљиво када предузеће ствара вредност (креира додатну вредност) из пословних активности. Принцип један-на-један је задовољен, на пример, у случајевима пасивног инвестирања у дуговне финансијске инструменте – обвезнице, пасивног улагања у некретнине (намера предузећа није коришћење или изградња некретнина, већ њихово држање у очекивању раста тржишних цена), држања залиха у златним полугама, код пензионих средстава, као и у случају инвестиција у хартије од вредности у трговачком портфолију само ако се хартија од вредности може продати у било које време или уколико се активности менаџмента искључиво односе на одређивање временског тренутка када ће се извршити продаја.

Рачуноводство фер вредности није одговарајуће када „предузећа учествују у (очекиваној) арбитражи (улазних и излазних) цена у свом моделу пословања“ (Penman, 2006, стр. 15), тј. када предузећа остварују активности на тржиштима набавке и продаје – купујући инпуте (улазне цене), трансформишући их у аутпуте и продајући аутпуте на тржишту (излазне цене)¹²⁹. Захтеви принципа, стога, нису задовољени, на пример, код некретнина у процесу изградње или развоја за будуће

¹²⁹ Менаџери не би требало да буду награђени због тога што су се, на пример, тржишне цене сировина повећале, већ за генерисање (додавање) вредности која је резултат повољне куповине инпута, њихове трансформације у аутпуте и продаје аутпута по већој вредности.

коришћење као инвестиционе некретнине, инвестиционих некретнина које се држе у циљу остваривања прихода од закупнине, код набавке залиха ради њихове продаје купцима и др.

Мечинг принцип. Рачуноводство фер вредности је „одговарајуће само ако се примењује на нивоу портфолија средстава и обавеза којима се управља у складу са пословним планом“ (Шкарић-Јовановић, 2008). Предузеће представља комплексну целину коју је концепцијски погрешно посматрати као збир делова због бројних комплементарности и недељивости средстава. Појединачна средства и обавезе иако имају појединачне излазне цене које се могу идентификовати, фер вредност за власнике – инвеститоре није збир њихових појединачних тржишних вредности већ вредност у њиховој заједничкој употреби. Наиме, чак и ако се тачно утврди фер вредност појединачних средстава и обавеза, сабирање и повезивање њихових појединачних вредности (због синергетског ефекта) неће одражавати „праву“ вредност на нивоу групе. Стога, суштина мечинг принципа (биланса стања) је адекватно повезивање вредности средстава и обавеза како би се утврдила фер вредност у њиховој заједничкој употреби. Добици и губици који су резултат промена у фер вредности средстава и обавеза се индиректно повезују у билансу успеха. Захтеви мечинг принципа су задовољени у случају финансијских средстава и обавеза у трговачком портфолију.

Принцип одржавања квалитетне информационе основе за одлучивање. Рачуноводство фер вредности је одговарајуће само ако се као основа за утврђивање фер вредности не користе информације рачуноводства историјског трошка. Захтеви овог принципа су задовољени у свим случајевима када се за утврђивање фер вредности финансијских средстава или обавеза користе котиране (некориговане) тржишне цене са активних тржишта за идентична средства или обавезе (први ниво мерења).

Принцип процењивања без арбитраже. Детерминисање фер вредности средстава и обавеза помоћу модела (техника) вредновања је одговарајуће само ако се дати модел вредновања карактерише одсуством арбитраже у погледу коришћења уочљивих тржишних инпута (котиране цене сличних средстава и обавеза на активном тржишту, котиране цене идентичних или сличних средстава

и обавеза на неактивном тржишту, каматне стопе и др. – други ниво мерења) или неучљивих инпута (одражавају претпоставке које би користили тржишни партиципанти у вези са вредновањем конкретног средства или обавезе – трећи ниво мерења). Другим речима, да би mark-to-model рачуноводство било одговарајуће, „предузеће не може арбитрирати коју ће тржишну цену узети за поређење“ нити претпоставке на којима се изабрани модел заснива могу бити предмет избора (Шкарић-Јовановић, 2008). Принцип процењивања без арбитраже има за циљ да ограничи самовољу менаџмента при детерминисању фер вредности.

Принцип детаљног извештавања. Природа рачуноводства фер вредности намеће додатне захтеве за детаљним извештавањем (и обимнијим и квалитетнијим обелодањивањем) о нереализованим добицима и губицима на активном тржишту а нарочито нереализованим добицима и губицима који су производ утврђивања фер вредности по моделима. У контексту овог принципа налази се и захтев да „ако су процењене фер вредности (утврђене помоћу модела вредновања – М.П.) непристрасне, просечни нереализовани добитци и губитци треба да се изједначе са просечним реализованим добицима и губицима; процењена вредност у просеку треба да буде једнака реализованој вредности“ (Nissim, Penman, стр. 40). Поменути захтев је срачунат на спречавање злоупотреба менаџмента приликом утврђивања фер вредности помоћу модела.

Уважавање свих поменутих прилично рестриктивних принципа је претпоставка за реализацију циљева идеалног рачуноводства фер вредности.

Напред разматрани принципи не наводе се терминолошки у IFRS (и GAAP САД) али је њихова садржина инкорпорирана у стандарде финансијског извештавања. У наставку излагања, полазећи од суштине и захтева поменутих принципа, критички ћемо анализирати могућности и ограничења њиховог имплементирања у финансијско извештавање, и у мери у којој је то могуће упоредити их са принципима рачуноводства историјског трошка.

Принцип један-на-један као начело првог ранга је база за успостављање и изградњу осталих принципа рачуноводства фер вредности. Полазећи од суштине принципа могло би се рећи да су захтеви IAS 39 – Финансијски инструменти који се односе на рачуноводствени третман финансијских средстава и финансијских

обавеза кроз биланс успеха, делимично захтеви IAS 40 – Инвестиционе некретнине у делу који се односи на инвестиционе некретнине које се држе у очекивању раста тржишних цена (на пример, земљиште које се држи у циљу дугорочног пораста вредности капитала) и захтеви IFRS 13 – Мерење фер вредности (први ниво мерења) у сагласности са принципом један-на-један. Регулатива финансијског извештавања која прописује обавезу или право опције примене фер вредности попут IAS 40 (на пример, некретнине које се држе у циљу остваривања прихода од закупнине, некретнине у процесу развоја или изградње за будуће коришћење као инвестиционе некретнине, земљиште које се држи за тренутно непознату будућу употребу, изнајмљен објекат који се држи у оквиру једног или више оперативних лизинга), IAS 16 – Некретнине, постројења и опрема, IAS 41 – Пољопривреда (биолошка средства) и IFRS 13 (мерење фер вредности на другом и трећем нивоу) у колизији је са захтевима принципа један-на-један.

Принцип један-на-један инкомпатибилан је са следећим принципима рачуноводства историјског трошка: принципом конзервативизма, принципом реализације и принципом континуитета пословања (Going-Concern Principle). У складу са рачуноводством историјског трошка, вредновање елемената финансијских извештаја засновано је на набавној вредности односно цени коштања. Тржишна вредност се користи спорадично и то само у случају ако је она нижа од набавне вредности односно цене коштања, када је реч о средствима или виша од првобитне обавезе плаћања, када је реч о обавезама. Рачуноводствени принципи који регулишу овакво процењивање су принцип конзервативизма и принцип реализације. Са друге стране, у складу са принципом један-на-један, промене тржишних цена средстава и обавеза морају се исказати у билансу стања и признати нереализовани добици и губици у билансу успеха. На пример, у условима раста тржишних цена средстава респектовањем принципа један-на-један нарушава се принцип конзервативизма (принцип ниже вредности) будући да се средства морају исказати по већој вредности у билансу стања, и принцип реализације услед признавања у билансу успеха добитака који нису тржишно верификовани. Уз то, с обзиром да објективирани а нереализовани добици представљају компоненту резултата који је предмет расподеле по основу пореза,

плата радницима и менаџерима, кроз бонусе менаџерима и дистрибуције власницима, доводи се у питање континуирано пословање предузећа, о чему ће детаљније бити речи касније. Принцип један-на-један је у сагласности са принципом импаритета, будући да оба принципа захтевају објективирање нереализованих губитака у билансу успеха у условима пада тржишних цена средстава.

Суштина мечинг принципа (биланса стања) је другачија од мечинг принципа у рачуноводству историјског трошка. Респектовање мечинг принципа у рачуноводству историјског трошка је у функцији обезбеђења правилне периодизације резултата путем повезивања прихода и расхода по основу узрочно-последичног односа или по критеријуму временског повезивања (фокус приходи/расходи). Међутим, у рачуноводству фер вредности уважавање мечинг принципа је срачунато на исправно повезивање у билансу стања фер вредности средстава и обавеза које се користе заједно у извршењу пословног плана (фокус средства/обавезе). Као последица промена фер вредности средстава и обавеза објективирају се и индиректно повезују добици и губици у билансу успеха.

Иако се рачуноводство фер вредности често промовише као начин да се избегну озбиљни проблеми и мноштво правила у вези са периодизацијом резултата у рачуноводству историјског трошка, неспорно је да је и овај концепт повезивања у рачуноводству фер вредности – мечинг принцип (биланса стања) тешко имплементирати из више разлога. Прво, неопходно је да буду испуњени следећи услови за исправно повезивање фер вредности средстава и обавеза: (1) идентификација нивоа пословног портфолиа, (2) јасно разграничење између пословних портфолиа, и (3) могућност независног утврђивања вредности сваког пословног портфолиа. Друго, правилно повезивање захтева испуњење принципа један-на-један. То значи да би, на пример, повезивање било неуспешно уколико би се фер вредности финансијских инструмената чије вредности флукутирају са тржишним ценама један-на-један (и одговарајући добици и губици на инструментима) повезивали са фер вредностима неких других средстава или обавеза са којима учествују у пословном моделу предузећа, али чија вредност је условљена пословним активностима предузећа којима се креира додата вредност. Треће, посебно је опасно уколико се, на пример, неко средство мери по фер

вредности а чија је промена тржишне цене у негативној корелацији са тржишном ценом обавезе која се не исказује по фер вредности. Овакво неадекватно повезивање резултираће признавањем добитака али не и повезаних губитака у билансу успеха и обрнуто, што ће појачати волатилност периодичног резултата.

Све претходно речено упућује на закључак да поједини IFRS којима се регулише проблематика извештавања по фер вредности не испуњавају рестриктивне захтеве овог принципа, осим IAS 39 у делу који се односи на финансијска средства и финансијске обавезе по фер вредности кроз биланс успеха и IFRS 13 у делу који се односи на први ниво мерења фер вредности.

„Trade-off“ проблем између релевантности и поузданости је дуги низ година у фокусу свих дискусија у вези са квалитетом финансијског извештавања. Power (2010) истиче да релевантност и поузданост нису у супротности, али „trade-off“ проблем увек постоји у зависности од тога који концепт се преферира – рачуноводство историјског трошка или рачуноводство фер вредности (Bostwick, Fahnestock, 2011, стр. 451).

У рачуноводству историјског трошка поузданост се истиче као једна од најважнијих квалитативних одлика рачуноводствених информација. Информације које су производ рачуноводства историјског трошка су доследне, проверљиве и генерално нису подложне грешки мерења. Будући да су засноване на стварним тржишним трансакцијама омогућена је адекватна контрола финансијских извештаја. У литератури се истиче да су „вредновања заснована на историјском трошку објективна, положила су тест времена, и дају ревизорима чврсту основу да изразе мишљење“ (Flegm, 2005, стр. 12). Међутим, због чињенице да почивају на „старим“ трошковима финансијски извештаји не одражавају у потпуности економску реалност на дан биланса. Стога, могло би се рећи, релевантност рачуноводствених информација остаје у другом плану. Информације које продукује рачуноводство историјског трошка нису добар индикатор ризика у пословању и не задовољавају у потпуности потребе инвеститора.

Са друге стране, у фокусу рачуноводства фер вредности је задовољавање информационих потреба инвеститора. Исказивањем средстава и обавеза по њиховој актуелној тржишној вредности на дан биланса истиче се релевантност

као примарна карактеристика рачуноводствених информација. Међутим, истицањем релевантности у већини случајева мора се „жртвовати“ поузданост рачуноводствених информација.¹³⁰

Принцип одржавања квалитетне информационе основе за одлучивање управо има за циљ обезбеђење примарних и за одлучивање неопходних специфичних квалитета рачуноводствених информација – како релевантности тако и поузданости. Овај циљ је остварен уколико су тржишта савршено ефикасна а актуелне тржишне цене одражавају све информације неопходне за њихово утврђивање. Стога, примена mark-to-market вредновања (први ниво мерења фер вредности) у складу са принципом одржавања квалитетне информационе основе за одлучивање, омогућава да биланс стања одражава тренутне тржишне вредности средстава, обавеза и сопственог капитала, обезбеђујући на тај начин релевантне информације за потребе одлучивања. Поред тога, информације о фер вредности средстава и обавеза с обзиром да су засноване на актуелним тржишним ценама са активних тржишта, су и поуздане (потврдљиве, неутралне и веродостојне). Међутим, на овом месту битно је истаћи да иако су задовољени захтеви принципа одржавања квалитетне информационе основе за одлучивање, у условима изражене тржишне нестабилности и одступања тржишних цена средстава и обавеза од њихових фундаменталних вредности, релевантност и поузданост рачуноводствених информација ће бити угрожене. Ово из разлога што ће се „неефикасне“ тржишне цене преносити путем фер вредности на биланс стања и биланс успеха, изазвати волатилност финансијских извештаја те дерогирати њихову употребну вредност.¹³¹

Захтеви принципа одржавања квалитетне информационе основе за одлучивање садржани су у IAS 39 (пар. 48А и АГ 71) и IFRS 13 у делу који се односи на први ниво мерења фер вредности.

Подсетимо се, у складу са принципом процењивања без арбитраже рачуноводство фер вредности је одговарајуће применити само ако се за

¹³⁰ Релевантност информација чине три компоненте: (1) предиктивна вредност (Predictive Value), (2) правовременост (Timeliness), и (3) Feedback вредност. Саставне карактеристике поузданости информација су: (1) проверљивост (Verifiability), (2) неутралност (Neutrality), и (3) веродостојност односно верно представљање (Representational Faithfulness).

¹³¹ Проблеми у примени фер вредности биће детаљно разматрани у тачки 3.3.

детерминисање фер вредности користи модел вредновања који се карактерише одсуством арбитраже у погледу коришћења уочљивих (други ниво мерења) или неуочљивих (трећи ниво мерења) тржишних инпута; претпоставке на којима се изабрани модел заснива не могу бити предмет избора. Ови рестриктивни захтеви принципа срачунати су на онемогућавање манипулација менаџмента у утврђивању фер вредности.

Анализирајући захтеве принципа можемо констатовати две ствари. Прво, принцип процењивања без арбитраже је у колизији са принципом један-на-један. Penman истиче да је „принцип један-на-један неопходан услов за примену рачуноводства фер вредности“ (Penman, 2006, стр. 24). Ако је он прекршен „остали принципи су спорни“ (Nissim, Penman, 2007, стр. 41). У складу са принципом један-на-један рачуноводство фер вредности је одговарајуће само ако је вредност за власнике одређена искључиво флукуацијама тржишних цена (Nissim, Penman, 2007, стр. 26). То значи да је неопходно постојање активних тржишта и котираних тржишних цена на овим тржиштима (Penman, 2006, стр. 20). Контрадикторно овоме, захтеви принципа процењивања без арбитраже односе се на утврђивање фер вредности на неактивним тржиштима. Друго, независно од претходне констатације, иако се суштина принципа процењивања без арбитраже „препознаје“ у IFRS 13 (други и трећи ниво мерења) захтеви стандарда су инкомпатибилни са рестриктивним захтевима принципа, што онемогућава његову имплементацију у пракси. Наиме, у IFRS 13 наводи се да расположивост релевантних инпута и њихова релативна субјективност може да утиче на избор модела вредновања. Затим, уколико дође до „значајног смањења обима активности за средство или обавезу дозвољава се промена модела или коришћење више различитих модела са циљем утврђивања најрепрезентативније тачке у опсегу распона вредности добијених појединачним моделима како би детерминисана фер вредност најбоље представљала вредност средства или обавезе под актуелним условима на тржишту“ (СРПС, 2011, стр. 70).

Уз све ово, истакнимо да се на просуђивању менаџмента заснива избор претпоставки које су уграђене у моделе вредновања, што онемогућава испуњење захтева принципа процењивања без арбитраже. Мала промена претпоставки која је у основи просуђивања или промена модела резултује променом детерминисане

фер вредности чиме се умањује упоредивост и конзистентност финансијских извештаја (проблем просторне и временске упоредивости). Проблем представља и реална могућност појаве грешака у вредновању по моделима независно од систематске пристрасности менаџмента, што нарушава тачност биланса стања и „уграђује“ се као грешка процене фер вредности у биланс успеха. Имплементација рачуноводства фер вредности са грешком стога резултује у „неинформативним“ финансијским извештајима што умањује њихову употребну вредност за потребе одлучивања. С тим у вези, Chasan (2008) истиче да вредновања заснована на комплексним математичким моделима (и несталне и субјективне претпоставке које су у основи модела) нису поуздана, а самим тим ни релевантна, с обзиром да је поузданост детерминанта релевантности (Bostwick, Fahrenstock, 2011, стр. 452).

Надовезујући се на све претходно речено, отвара се и проблем у вези признавања нереализованих добитака који су резултат тржишних догађаја и/или процена фер вредности. Wesbury и Stein (2009), Forbes (2010) ове нереализоване добитке називају „добицима на папиру“ и истичу да нису повезани са токовима готовине (Bostwick, Fahrenstock, 2011, стр. 449). Будући да представљају значајну компоненту резултата, могу створити представу о повољнијој успешности предузећа; присутан је настанак ризика по основу реализације истих и могућности њиховог одливања из предузећа по основу расподеле. Битно је истаћи да се на основу исказаног добитка у билансу успеха процењује и успешност менаџмента, што може имати изобличен утицај на његово понашање. Менаџмент би могао бити подстакнут да у циљу награђивања (остварења бонуса и других привилегија) управља догађајима и/или проценама фер вредности уместо да се фокусира на пословне активности предузећа (случај Enron).

На крају, принцип детаљног извештавања срачунат је на повећање квалитета финансијског извештавања. Први захтев принципа треба да омогући повећање транспарентности финансијских извештаја путем додатних и квалитетних обелодањивања о примени фер вредности.¹³² Природа рачуноводства фер вредности и проблеми у примени наметнула је потребу за појачаним

¹³² Додатна обелодањивања у вези рачуноводства фер вредности биће детаљно разматрана у тачки 3.2.3.

обелодањивањима, па стога принцип детаљног извештавања, могло би се слободно рећи, представља допуну традиционалног принципа потпуног обелодањивања. IFRS који захтевају или дозвољавају примену рачуноводства фер вредности у деловима који се односе на захтеве у вези са обелодањивањима у сагласности су са циљем поменутог принципа.

У контексту принципа детаљног извештавања налази се и захтев да утврђене фер вредности помоћу модела буду непристрасне, што треба да омогући да просечна процењена вредност буде једнака реализованој вредности. Међутим, Chason (2008) и Hoffman (2009) истичу да су фер вредности засноване на различитим моделима вредновања („сурогат вредности“) далеко од непристрасних, а Magnan и Thornton (2010) указују на забрињавајућу појаву пристрасног утицаја менаџмента (морални ризик) на финансијско извештавање у условима кризе када се користе технике процењивања (Bostwick, Fahrenstock, 2011, стр. 452). Нажалост, морамо констатовати да је „захтев непристрасности“ у пракси финансијског извештавања неостварив, али свакако представља идеал коме треба тежити.

2.3. Садашње стање у примени рачуноводства фер вредности

Према тренутној ситуацији у међународној рачуноводственој регулативи, примену рачуноводства фер вредности захтевају или дозвољавају следећи IFRS: IAS 39 – Финансијски инструменти: признавање и мерење (Financial Instruments: Recognition and Measurement), IAS 32 – Финансијски инструменти: обелодањивање и презентација (Financial Instruments: Disclosure and Presentation), IAS 36 – Обезвређење имовине (Impairment of Assets), IAS 16 – Некретнине, постројења и опрема (Property, Plant and Equipment), IAS 38 – Нематеријална имовина (Intangible Assets), IAS 18 – Приходи (Revenue), IAS 37 – Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина (Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets), IAS 40 – Инвестиционе некретнине (Investments Properties), IAS 41 – Пољопривреда (Agriculture), IFRS 2 – Плаћања акцијама (Share-Based Payment), IFRS 3 – Пословне комбинације (Business Combinations), IFRS 7 – Финансијски инструменти: обелодањивање (Financial Instruments: Disclosures), и IFRS 9 – Финансијски инструменти (Financial Instruments). Околност да бројни

IFRS у којима се захтева или дозвољава примена концепта фер вредности садрже посебна, различита по обиму и често неконзистентна правила, условила је потребу за преиспитивањем постојећих стандарда и изградњом новог, јединственог стандарда који би представљао „оквир“ за мерење фер вредности са објашњењем процеса утврђивања фер вредности и формулисањем детаљних општих правила. Стога је септембра 2005. покренут „Пројекат мерења фер вредности“ од стране IASB-а, у циљу разрешења уочених бројних проблема у примени рачуноводства фер вредности. На самом почетку, IASB је одлучио да објави FASB-ов коначни „Извештај о мерењу фер вредности“ (након чега је уследило доношење стандарда), као свој Нацрт излагања. Идеја је била да се идентификују све области у којима постоји неслагање са закључцима FASB-а, да се предложе ограничене измене FASB-овог документа, као и да се у тим областима успоставе сопствена правила.¹³³ Након Нацрта, IASB објављује нови стандард финансијског извештавања, под насловом IFRS 13 – Мерење фер вредности (International Financial Reporting Standard 13 – Fair Value Measurement), који ће ступити на снагу првог јануара 2015.

Претпоставке мерења фер вредности. Као што је напред изнето основни циљ доношења IFRS 13 био је успостављање јединствених смерница за мерење фер вредности у свим случајевима у којима IFRS захтевају или дозвољавају његову примену како би се смањила комплексност и побољшала конзистентност примене¹³⁴. IFRS 13 уводи бројне нове појмове, даје опште принципе и детаљније прецизира начин утврђивања фер вредности. Оно што је сигурно, стандард ће у значајној мери наметнути потребу за модификацијом постојећих и / или доношењем нових IFRS како би били конзистентни са „Оквиром“ за мерење фер вредности.

¹³³ FASB септембра 2006. издаје стандард – Извештај о стандардима финансијског рачуноводства бр. 157 – Мерење фер вредности (Statement of Financial Accounting Standards No. 157: Fair Value Measurements – SFAS 157), који се примењује на финансијске извештаје састављене после 15. новембра 2007. године. Захтеви стандарда се примењују у свим случајевима у којима GAAP захтевају или дозвољавају примену рачуноводства фер вредности, не проширујући употребу фер вредности у било којим новим околностима.

¹³⁴ Захтеви IFRS 13 не примењују се на: (1) IFRS 2 – Плаћања акцијама, (2) IAS 17 – Лизинг, (3) IAS 2 – Залихе, и (4) IAS 36 – Обезвређење имовине (IFRS 13, стр. 6).

Ентитет који извештава најпре треба да одреди шта је предмет мерења, која средства и обавезе. Предмет мерења по фер вредности (unit of account) могу бити појединачна средства или обавезе (на пример, нефинансијско средство или финансијски инструмент), група средстава, група обавеза (на пример, јединица која генерише готовину), или група средстава и обавеза (на пример, пословање у целини).

Приликом мерења фер вредности ентитет треба да разматра само оне карактеристике средстава и обавеза које би тржишни партиципанти узели у обзир при одређивању њихове вредности. Суштинска ствар је да мерење фер вредности није замишљено из перспективе ентитета (entity specific), већ из перспективе тржишних партиципаната (market-based). Неопходно је при вредновању уважити локацију, кондиције и евентуална ограничења која постоје у вези са употребом или продајом средстава. Ако су ограничења везана за употребу или продају средстава битна за тржишне партиципанте, иста се дакле сматрају атрибутом средстава, и морају се одразити на мерење фер вредности. Захтеви IFRS 13 односе се на ограничења у контексту средстава, али не и обавеза.¹³⁵

Мерење фер вредности претпоставља да се трансакција реализује на главном тржишту (principal market) за средство или обавезу, или на најповољнијем тржишту (most advantageous market) у случају одсуства главног тржишта (IFRS 13, пар. 16).

Главно тржиште је тржиште са највећим обимом и нивоом активности за конкретно средство или обавезу на коме би ентитет уобичајено ступио у трансакцију продаје средства или трансфера обавезе. Главно тржиште, а самим тим и тржишни партиципанти се одређују из перспективе ентитета. Како различити ентитети са различитим активностима имају приступ различитим тржиштима, IFRS 13 препушта ентитету да одреди главно тржиште. Немогућност ентитета да прода средство или трансферише обавезу због било каквих ограничавајућих фактора је ирелевантна за мерење фер вредности.

¹³⁵ Што се тиче других IFRS, који регулишу када се мери по фер вредности, у неким од њих постоје скромна упутства о ограничењима везаним за средства, али не постоје никакве смернице о ограничењима за обавезе.

Уколико, пак, не постоји главно тржиште, полази се од претпоставке хипотетичне трансакције на најповољнијем тржишту. Најповољније тржиште је тржиште на коме би ентитет продао средство или трансферисао обавезу по цени која максимизира износ који би се добио за продају средства или минимизира износ који би био исплаћен за трансфер обавезе. За сврхе детерминисања најповољнијег тржишта треба узети у обзир транспортне трошкове.

Захтеви IFRS, фокусирани на главно тржиште, отклањају могући проблем избора тржишта, чиме доприносе конзистентном утврђивању фер вредности. Дакле, може се закључити да иако би цена на најповољнијем тржишту била потенцијално повољнија, она није меродавна за утврђивање фер вредности уколико постоји главно тржиште.

За разлику од финансијских средстава, мерење фер вредности нефинансијских средстава подразумева да ентитет најпре размотри и алтернативне употребе тих средстава и одреди ону коју би тржишни партиципанти сматрали за најбољу могућу (Highest and Best Use, IFRS 13 пар. 27), о чему је напред већ било речи. Подсетимо се да некада тржишни партиципанти полазећи од могућности генерисања економских користи могу сматрати да за одређено средство заправо продаја средства представља исплативију опцију од свих алтернативних употреба средства. Да би уопште могла да се одреди највећа и најбоља употреба, неопходно је да коришћење нефинансијског средства буде: (1) физички могуће, (2) законски дозвољено, и (3) финансијски одрживо (IFRS 13, пар. 28).

Концепт највеће и најбоље употребе средства из перспективе тржишних партиципаната не односи се само на ситуације када се фер вредност нефинансијског средства заснива на његовој самосталној употреби већ и на ситуације када се претпоставља употреба датог средства са другим средствима у склопу групе или у комбинацији са другим средствима и обавезама (IFRS 13, пар. 31). И у једном и у другом случају резултат мерења ће бити фер вредност појединачног средства.

Хијерархијска структура мерења фер вредности. Претходна разматрања су се односила само на део поступка мерења фер вредности, и то: (1) одређивање шта је предмет мерења, која средства или обавезе, (2) уважавање локације,

кондиција и евентуалних ограничења у употреби или продаји средстава, (3) детерминисање главног (или најповољнијег) тржишта и релевантних тржишних партиципаната на њему, и (4) одређивање претпоставке вредновања – употребе или продаје, а за нефинансијска средства утврђивање највеће и најбоље употребе. У наставку процеса мерења потребно је одабрати моделе (технике) вредновања, а на бази расположивих инпута.

Уколико постоје котиране цене за идентична средства и обавезе (инпути првог нивоа) ентитет за мерење својих средстава и обавеза користи дате тржишне цене, без било каквих прилагођавања (ађустирања). Уколико, пак, за дато средство или обавезу не постоје тржишне цене вредност се мери уз употребу модела (техника) вредновања. Постоје два скупа инпута за примену модела: расположиви уочљиви (опсервабилни) инпути (други ниво инпута) и неуочљиви инпути (трећи ниво инпута)¹³⁶. Ентитет мора настојати да максимизира употребу уочљивих инпута и минимизира употребу неуочљивих инпута (IFRS 13, пар. 67).

Постоје три групе модела (техника) за вредновање: (1) тржишни, (2) приносни, и (3) трошковни приступ.¹³⁷ Иако то није правило, у пословној пракси тржишни приступ се заснива на употреби инпута са другог нивоа, који за резултат мерења има прилагођену цену сличних средстава или обавеза. На другој страни, трошковни и приносни приступ се у пракси готово искључиво користе инпутима са трећег нивоа. За мерење се може користити један модел или више модела. Уколико се у поступку мерења користи више модела резултат мерења ће бити најрепрезентативнија тачка у оквиру распона вредности добијених по појединачним моделима. Репрезентативну тачку треба приближити резултатима добијеним по оним моделима који се оцењују поузданијим и који почивају на инпутима са виших нивоа. На крају, треба напоменути да се у склопу IFRS 13 не дају детаљне смернице за примену појединих модела, нити примери на ком нивоу и којим моделима се одређене позиције мере.

¹³⁶ Неуочљиви инпути нису претпоставке самог ентитета, већ ентитет треба да докучи које би претпоставке, тј. инпуте, користили тржишни партиципанти у вези са вредновањем конкретних средстава или обавезе.

¹³⁷ О утврђивању фер вредности помоћу модела, опширније: Zack (2009, стр. 27-40), IFRS 13 (пар. В12-В30), Савез рачуновођа и ревизора Србије (2011, стр. 56-63).

Фер вредност при иницијалном признавању. Нова дефиниција фер вредности је заснована на појму излазне цене. Као последица тога, појавиће се разлика између цене трансакције (цене која се плаћа за стицање средства или која се добија за трансфер обавезе – улазне цене) и фер вредности средства и обавезе (цене која би се добила при продаји средства или платила за трансфер обавезе – излазне цене), при иницијалном признавању. У складу са новом регулативом, уколико постоји разлика између цене трансакције и фер вредности имовине и обавеза, тада се при иницијалном признавању мора признати добитак / губитак првог дана у билансу успеха (IFRS 13, пар. 60).

Ентитет приликом разматрања да ли је цена трансакције једнака фер вредности, мора узети у обзир све факторе који су специфични за конкретно средство или обавезу, као и саму трансакцију. У неким случајевима цена трансакције биће једнака фер вредности, на пример, када се на дан трансакције трансакција стицања средстава обавља на тржишту на којем ће средства бити продата. Међутим, у великом броју случајева постојаће неједнакост између цене трансакције и фер вредности при иницијалном признавању. Навешћемо неке од тих случајева:

- (1) Продавац је принуђен да због финансијских тешкоћа прода средство (трансакција се обавља под принудом),
- (2) Цена трансакције за средства која чине саставни део групе средстава остварена у поступку групне продаје разликује се од фер вредности која би се добила приликом појединачног вредновања датих средстава,
- (3) Трансакција се десила на тржишту које није главно ни најповољније. Будући да се сходно захтевима IFRS 13, мерење фер вредности заснива на претпоставци да се трансакција десила на главном тржишту (или у одсуству главног на најповољнијем тржишту), фер вредност средства или обавезе разликоваће се од цене трансакције.

У светлу нове регулативе, мерење фер вредности може обухватити само оне трошкове који су иманентни средству или обавези. Стога, поставља се питање да ли трансакциони трошкови треба да буду укључени у мерење фер вредности?

Трансакциони трошкови обухватају надокнаде и провизије које се плаћају агентима, саветницима, брокерима, дилерима, берзи, као и порезе на трансфере, а не обухватају трошкове држања и финансијске трошкове. Трансакциони трошкови резултирају директно из трансакције и везани су за суштину саме трансакције. С обзиром да ови трошкови не би настали да ентитет није донео одлуку о продаји средства или трансферу обавезе, они се не сматрају особиним средства или обавезе, и сходно томе, у складу са IFRS 13 не укључују се у мерење фер вредности. IFRS 13 захтева да уколико је локација карактеристична за средство, при мерењу фер вредности морају се узети у обзир трошкови транспорта који настају услед транспортовања средства од његове текуће локације до тржишта.¹³⁸

Примена фер вредности на финансијске обавезе и инструменте сопственог капитала. Мерење фер вредности обавеза и инструмената сопственог капитала¹³⁹ заснива се на следећим претпоставкама:

- (1) Обавеза и инструмент сопственог капитала ентитета се трансферише на тржишног партиципанта (излазна цена I – појам трансфера),
- (2) Обавеза ентитета неће бити измирена или пак поништена на дан мерења, а од тржишног партиципанта се очекује измирење обавезе, и
- (3) Инструмент сопственог капитала ентитета неће бити измирен, отказан или поништен на дан мерења, а тржишни партиципант преузеће права и одговорности за тај инструмент (IFRS 13, пар. 34).

Када котирана цена за трансфер идентичне или сличне обавезе или инструмента сопственог капитала ентитета није уочљива (доступна), ентитет мери фер вредност такве обавезе или инструмента капитала из перспективе тржишних

¹³⁸ Тренутно IFRS нису јасни (са изузетком IAS 41) да ли су трошкови транспорта особина средства или обавеза, ни да ли као такви треба да буду укључени у мерење њихове фер вредности.

¹³⁹ Појам инструменти сопственог капитала (equity instruments) се у IFRS користи за означавање акција, обичних и преференцијалних, као и евентуално неких других уговора који репрезентују право на средства ентитета након намерења свих његових обавеза (IFRS 32, пар. 11). Финансијска обавеза представља уговорну обавезу (давање готовине или неког другог финансијског средства другом ентитету или размена финансијског средства или финансијске обавезе са другим ентитетом под потенцијално неповољним условима за ентитет) или уговор који ће или може бити измирен инструментима сопственог капитала ентитета (IFRS 32, пар. 11).

партиципаната који су власници идентичне ставке у виду средстава на дан мерења. У таквим околностима, ентитет утврђује фер вредност обавезе или инструмента капитала: (1) на бази котиране цене на активном тржишту за идентичну ставку коју тржишни партиципант држи као средство, (2) уколико та цена није уочљива, на бази котиране цене на неактивном тржишту, или (3) ако ни ова цена није уочљива, на бази модела (техника) вредновања (IFRS 13, пар. 38). Будући да се фер вредност обавезе и инструмента сопственог капитала утврђује из перспективе тржишног партиципанта који је власник идентичне ставке у виду средстава на дан мерења, неопходно је кориговање тако утврђене фер вредности путем искључења свих фактора карактеристичних за средство, а који нису садржани у обавези и инструменту капитала ентитета.

Уколико тржишни партиципант не поседује идентичну ставку као средство (не постоји кореспондентно средство), тада се утврђивање фер вредности обавезе и инструмента капитала базира искључиво на употреби модела. При томе, ентитет мора у мерење фер вредности укључити и премију за ризик (преузимање ризика од стране тржишног партиципанта везаног за обавезу) путем кориговања будућих новчаних токова на више или путем кориговања (смањења) дисконтне стопе.

Фер вредност обавезе треба да одражава ефекат ризика неизвршења (default risk), при чему се полази од претпоставке да је ризик условљен немогућношћу ентитета да изврши обавезу исти пре и после трансфера обавезе на тржишног партиципанта. Такође, приликом утврђивања фер вредности обавезе ентитет треба да уважи сопствени кредитни ризик, као и било које друге факторе ризика који могу утицати на вероватноћу неизвршења обавезе (IASB, 2011, пар. 42).

Уколико постоје ограничења која спречавају трансфер обавезе или инструмента сопственог капитала на тржишног партиципанта, она немају никакав утицај на мерење фер вредности. „Објашњење оваквог захтева је садржано у чињеници да је фер вредност обавезе функција захтева за њеним извршењем, а трансфер обавезе на дан вредновања је хипотетички. Уколико би до трансфера обавезе заиста дошло, тржишни учесник који је обавезу преузео би могао захтевати њено извршење на исти начин као и извештајни ентитет, те је основа за

вредновање идентична, без обзира на евентуално постојање ограничења за трансфер обавезе.“ (Божић, 2009, стр. 115).

Додатна обелодањивања везана за рачуноводство фер вредности. Напомене уз финансијске извештаје треба да буду састављене у складу са принципом потпуног обелодањивања. Овај принцип имплицира да ниједна информација која је значајна или занимљива за инвеститоре и остале кориснике финансијских извештаја, не сме да се изостави или прикаже непрегледно и нејасно. Природа рачуноводства фер вредности наметнула је потребу за појачаним обелодањивањима. Ово из разлога што је корисницима финансијских извештаја преко потребно да направе јасне разлике између стварних и хипотетичких трансакција и вредности, између реализованих добитака / губитака, нереализованих добитака / губитака на активном тржишту, и нереализованих добитака / губитака који су производ утврђивања вредности по моделима.

Ентитет треба да обелодани следеће информације:

- (1) за средства и обавезе које се мере по фер вредности на редовној или нередовној бази у билансу стања, који су модели мерења и инпути коришћени приликом мерења фер вредности, и
- (2) за редовна мерења фер вредности заснована на коришћењу значајних неуочљивих инпута (трећи ниво мерења), утицај ових мерења на биланс успеха или укупан остали резултат (IFRS 13, пар. 91).¹⁴⁰

Обелодањивања информација о фер вредности средстава и обавеза врше се по хијерархијским нивоима мерења, при чему се захтевају обимнија обелодањивања што је ниво мерења нижи због значајнијег присуства просуђивања и субјективности у мерењу фер вредности. Стога, појачана обелодањивања захтевају се за трећи ниво мерења који карактерише значајна употреба неуочљивих инпута, укључујући опис процеса вредновања, моделе мерења и инпуте коришћене за мерење фер вредности, промене и разлоге евентуалних промена модела, квантитативне информације о значајним неуочљивим инпутима као и наративни опис анализе осетљивости мерења фер вредности на промене у

¹⁴⁰ О захтевима за обелодањивањем информација у напоменама погледати детаљније у: IFRS 13 (2011а, пар. 92-99), IFRS 13 (2011б, пар. IE 60 – IE 65) и KPMG (2011, стр. 35-38).

неуочљивим инпутима за финансијска средства и обавезе.¹⁴¹ Нова регулатива не захтева обелодањивање анализе осетљивости мерења фер вредности за нефинансијска средства и обавезе, будући да је идеја IASB-а да ове захтеве за обелодањивањем укључи у IFRS 13 оштро критикована од стране састављача финансијских извештаја у контексту настанка додатних трошкова.

Ентитет треба да јасно разграничи напомене везане за фер вредност на две групе: (1) за мерење фер вредности на редовној (recurring) и (2) за мерење фер вредности на нередовној (non-recurring) основи. Под редовним мерењима фер вредности средстава и обавеза сматрају се она мерења која се врше на сваки дан биланса. То укључује и ситуације у којима се фер вредност не утврђује изнова на сваки дан биланса, што је, рецимо случај код накнадног вредновања некретнина, постројења и опреме по моделу ревалоризације; када су промене у фер вредности ових ставки током времена незнатне, дозвољено је мерење вршити на сваких три или пет година (IAS 16, пар. 34). Нередовна мерења фер вредности су мерења фер вредности средстава и обавеза која су проузрокована одређеним околностима, као што су, на пример, случајеви: (1) обезвређења средстава, (2) средстава и обавеза стечених у пословној комбинацији, и (3) рекласификације финансијских средстава.

Захтевана обелодањивања односе се на сваку класу средстава и обавеза. Ентитет утврђује класе средстава и обавеза на основу природе, карактеристика и ризика средства или обавезе, као и нивоа мерења у хијерархијској структури фер вредности у који су дата средства или обавезе сврстане. Одређивање класа средстава и обавеза за које је захтевано обелодањивање засновано је на просуђивању ентитета. С тим у вези, нова регулатива намеће додатне захтеве за образовањем већег броја класа средстава и обавеза, и појачаним (и квалитетнијим) обелодањивањима на трећем нивоу мерења зато што та мерења имају већи степен субјективности.

На крају, у циљу јаснијег уочавања захтева нове регулативе у контексту обелодањивања у вези са фер вредношћу као илустрацију презентујемо разлике између IFRS 13 и IAS 40 у табели која следи.

¹⁴¹ Захтеве за обелодањивањем анализе осетљивости мерења фер вредности такође садржи и IFRS 7 – Финансијски инструменти: обелодањивања (IFRS 7, пар. 40, 41 и 42).

Табела 2. Компарација захтева за обелодањивањем IFRS 13 и IAS 40

Захтеви за обелодањивањем	Инвестиционе некретнине по фер вредности	
	IFRS 13	IAS 40
Фер вредност на крају извештајног периода	захтева	захтева
Ниво хијерархије фер вредности	захтева	не захтева
За мерења фер вредности на другом и трећем нивоу, модели мерења, коришћени инпути, промене модела и објашњење разлога за промене	захтева	не захтева
За мерења фер вредности на трећем нивоу, квантитативне информације у вези са значајним неуочљивим инпутима	захтева	не захтева
Износ трансфера између првог и другог нивоа мерења, разлози за то, и повезане рачуноводствене политике	захтева	не захтева
За мерења фер вредности на трећем нивоу, преглед промена у току обрачунског периода (укључујући добитке, губитке, набавке, продаје, измирења, трансфери у и из трећег нивоа мерења, и разлози тих трансфера)	захтева	захтева
За мерења фер вредности на трећем нивоу, укупни добици / губици укључени у биланс успеха који се могу приписати промени у нереализованим добитцима / губицима у вези са оним средствима и обавезама који се држе на дан извештавања, и опис где су такви износи признати	захтева	захтева
За мерења на трећем нивоу, опис процеса мерења	захтева	не захтева
За мерења на трећем нивоу, наративни опис осетљивости мерења фер вредности на промене у неуочљивим инпутима ако промена тих инпута може да резултује значајно различитим износом, и опис међусобних односа између тих инпута и начина на који то може да умањи или повећа ефекат промена у неуочљивим инпутима на мерење фер вредности	захтева	не захтева
Ако се највећа и најбоља употреба нефинансијских средстава разликује од њихове садашње (текуће) употребе, обелоданити чињенице и разлоге за то	захтева	не захтева

Извор: Ernst & Young (2011, стр. 8)

Као што се из прегледа може уочити захтеви IFRS 13 за обелодањивањима су значајно већи, како по квантитету тако и по квалитету.

3. ПРОБЛЕМИ РАЧУНОВОДСТВА ФЕР ВРЕДНОСТИ

3.1. Проблеми асиметричности информација и ефикасности тржишта капитала

Поставка на којој почива рачуноводство фер вредности је поставка о ефикасности тржишта. Ефикасна тржишта и рационални инвеститори у сваком тренутку обезбеђују да „цене буду тачне“ (“Price is right“) односно да цене одговарају фундаменталним, правим, интринстичним вредностима хартија од вредности. Међутим, збивања на финансијским тржиштима јасно говоре да инвеститори нису увек и до краја рационални, нити су финансијска тржишта потпуно ефикасна. Можда најкрупнију контрадикцију хипотезе о ефикасности тржишта представљају дугорочна и интензивна погрешна вредновања акција код тзв. тржишних балона (market bubbles) и крахова (crashes) на финансијским тржиштима, од којих су, рецимо, најпознатији Интернет мехур крајем 1990-их и крах финансијског тржишта на „црни понедељак“ (19. октобра 1987.).

У литератури су добро позната и истраживањима потврђена и друга неубичајена кретања цена акција и приноса на акције која у доброј мери одступају од онога што би се могло очекивати у поставци ефикасних тржишта. Тако нпр. цене акција неочекивано много расту петком (weekend effect), пред празнике (holiday effect), крајем месеца (turn-of-the-month effect) и у јануару месецу (January effect), што се назива ценовним аномалијама или нетачним вредновањима (mispricing). Поред календарских ефеката, документовани су и ефекти величине (size effect) – неубичајено већи приноси акција предузећа са малом тржишном капитализацијом у односу на велика предузећа, ефекти вредности (value effect) – неубичајено високи приноси акција брзорастућих предузећа, ефекти моментума (momentum effect) – високи приноси акција које су имале добре перформансе у прошлој години, ефекти дугорочног обрта (long-term reversal effect) – неубичајено високи приноси акција са лошим перформансама пре три до пет година у односу на акције које су тада имале добре перформансе и др. Ово указује да у погледу цена које откривају тј. ценовне ефикасности, финансијска тржишта показују слабости и у нормалним околностима – када нема финансијских успона и падова.

Поред напред поменуте недовољне рационалности инвеститора, други разлози „нетачних цена“ су свакако и ограничене могућности арбитраже којом би се уклониле ценовне аномалије, као и информационе асиметрије. Наиме, менаџмент предузећа може поседовати бројне информације о специфичној вредности својих средстава, пословној перспективи предузећа, производима које намерава да лансира на тржиште и сл. које у циљу очувања конкурентске предности не сме или не жели да обелодани. Таква ситуација у којој је квантитет и квалитет информација са којима располаже менаџмент предузећа значајно већи и бољи од информација са којима располажу инвеститори тј. тржишни партиципанти означава се појмом информациона асиметрија. Што је информациона асиметрија више изражена, одступања тржишних цена од фундаменталних вредности акција биће утолико већа.

Напред елаборирани проблеми тржишта капитала, присутни су у већој или мањој мери и на другим тржиштима. Они су посебно изражени у ситуацијама када су обими трговања на тржиштима ниски. У ситуацијама када се цене на тржиштима утврђују на бази веома малобројних и ретких трансакција репрезентативност откривених цена је увек под знаком питања.

Имајући у виду проблеме елабориране у овој тачки, могли би смо закључити да питања да ли су цене фер и за кога су фер никако нису излишна.

3.2. Проблеми специфичности, комплементарности и недељивости средстава

Проблем који настаје у примени рачуноводства фер вредности је немогућност обухвата а тиме и прецизног мерења јединствених карактеристика, тј. специфичности средстава. Као што је напред већ речено, фер вредност средстава је дефинисана као излазна цена, што значи да се иста утврђује из перспективе тржишних партиципаната и да у потпуности апстрахује вредност средстава из перспективе предузећа – вредност у употреби.

Следећи проблем који не може решити рачуноводство фер вредности је проблем признавања / непризнавања појединих компонената средстава. Из ове перспективе, IAS 38 – Нематеријална улагања, може да се критикује. У случају

интерно генерисаних нематеријалних улагања као што су трошкови истраживања, трошкови конституисања (оснивачки трошкови у ужем смислу), трошкови обуке, трошкови маркетинга и сл., IAS 38 забрањује њихово признавање у билансу стања као средства, и захтева њихово исказивање као расхода периода. У пракси, овај стандард изгледа да повезује поузданост мерења са постојањем тржишне вредности, пре него са вредношћу у употреби, насупротив Концептуалног оквира, који статус средства приписује сваком ресурсу чији потенцијал је користан за предузеће, било директно, било индиректно.

Можемо закључити да потцењивање вредности (специфичности) средстава, као и непризнавање неких средстава води искључивању важног дела економског капитала предузећа са стране средстава у билансу стања, чиме се нарушава логика на којој почива рачуноводство фер вредности – приказивање богатства предузећа са фокусом на средства и обавезе.

Предузеће представља комплексну целину коју је концепцијски погрешно посматрати као збир делова због бројних комплементарности и недељивости средстава. Комплементарност и недељивост средстава чине примену фер вредности тешком. Наиме, неопходност одређивања доприноса сваког елемента будућим токовима готовине поставља питање могућности раздвојивости предузећа као „going concern“-а.

Средства предузећа као што су софтвер, базе података знања и Интернет сервиси и сл. могу имати огромне вредности уколико се прода цело предузеће. Међутим, може се десити да за ова појединачна средства не постоји тржиште, нити постоји могућност њиховог раздвајања од предузећа као целине.

Економисти који проучавају пословну организацију често подвлаче чињеницу да предузећа која поседују иста средства, али различите вештине, имају различите „праве“ вредности (Bignon, Biondi, Ragot, 2004, стр. 13). Способност менаџмента, стручност запослених, ефикасна организација, технолошка супериорност, развијени тржишни односи, ефикасност као и повољни утицаји билансне политике, представљају саставне елементе изворне, фундаменталне или праве вредности предузећа као целине. Међутим, ово суштинско средство предузећа, високо комплементарно са другим средствима, не признаје се као

средство у билансу стања, тј. не укључује се у утврђивање вредности нето имовине предузећа у складу са билансним правилима. Стога, разлика између вредности предузећа као целине и његове билансне вредности може бити огромна. Из овога произилази велика логичка тешкоћа у основама и примени рачуноводства фер вредности чак и ако се тачно измери фер вредност појединачних средстава. Рачуноводство фер вредности „не може решити проблем необухватања бројних ставки, па самим тим не може значајно приближити биланс стања фер вредности предузећа као целине“ (Jensen, 2007. стр. 318).

Напред разматрани проблеми свакако су присутни и код рачуноводства историјског трошка. Међутим, примарни циљ традиционалног финансијског извештавања, а у складу са рачуноводством историјског трошка, није утврђивање праве, фундаменталне, односно фер вредности предузећа као целине, већ што тачнији обрачун периодичног резултата.

3.3. Проблеми у мерењу фер вредности по моделима

Према регулативи IFRS, за финансијска средства и обавезе којима се тргује на активним тржиштима, фер вредност се одређује према котираним тржишним ценама за идентичну имовину и обавезе. То је такозвани први хијерархијски ниво мерења фер вредности (mark-to-market). У мери у којој је тржиште у стању да препозна „праву“ или фундаменталну вредност средстава и обавеза (о чему је било речи у претходној тачки), mark-to-market рачуноводство обезбеђује реално исказивање њихове вредности. Дакле, релевантност фер вредности за потребе одлучивања зависиће од величине одступања од теоријске поставке на којој почива рачуноводство фер вредности – хипотезе о савршено ефикасним и ликвидним тржиштима.

Са избијањем светске финансијске кризе, рачуноводствена пракса се суочила са новим бројним изазовима, нарочито на подручју начина мерења фер вредности. Наиме, у условима веома ниских обима трговања, на недовољно активним и неликвидним тржиштима, начин утврђивања фер вредности постаје другачији – прелази се на други или трећи хијерархијски ниво за мерење фер вредности. То практично значи да се процена вредности средстава и обавеза не

заснива на котираним тржишним ценама за идентична средства и обавезе, већ су информације изведене на бази тржишно уочљивих (опсервабилних) инпута (други ниво мерења) и значајних тржишно неуочљивих инпута (трећи ниво мерења) уграђене у моделе за утврђивање фер вредности (mark-to-model).¹⁴² Важно је нагласити да такви процеси процене фер вредности по својој природи захтевају коришћење значајног степена просуђивања – што је хијерархијски ниво мерења фер вредности нижи, утврђивање фер вредности је комплексније, субјективније и мање поуздано.¹⁴³ Дакле, висина одмерене фер вредности зависиће у великој мери од изабраног модела (технике) вредновања. Будући да се при одређивању фер вредности по моделима на трећем хијерархијском нивоу полази од предвиђања менаџмента (интерне претпоставке) о будућим новчаним токовима и ризику примереној дисконтној стопи, математички модели могу да дају веома различите резултате уколико се учине мала прилагођавања претпоставки на којима се они заснивају. Овакав начин утврђивања фер вредности отвара проблеме временске и просторне упоредивости финансијских извештаја.

Неспорно је да ентитет треба да користи најрелевантније моделе вредновања који морају да одражавају текуће тржишне услове. Стога, уколико се промене тржишни услови и идентификују недостаци постојећег модела поређењем са уочљивим тржишним информацијама, неопходно је преиспитати претпоставке које су у основи модела, променити их и извршити прилагођавање вредновања. Некада је, пак, неопходно променити модел вредновања или користити истовремено различите моделе како би се дошло до најбоље процене фер вредности. Из овог разлога може се десити, на пример, да у једном истом ентитету услед промене коришћеног модела вредновања или малих промена у претпоставкама дође до значајних промена вредности датог средства, што отвара проблем временске упоредивости финансијских извештаја.

¹⁴² У групи тржишних модела најчешће се користи компаративни модел (модел мултипликатора) и модел матричног процењивања (matrix pricing). Најважнији модел у групи приносних модела је модел дисконтованих новчаних токова (DCF), а у ову групу спадају и модели капитализованог новчаног тока (capitalized cash flows), вишка новчаних токова (excess cash flows), капитализованог добитка (capitalized earnings), вишка добитка (excess earnings), Black-Scholes модел вредновања опција (option pricing) и сл.

¹⁴³ Посебно је комплексно утврђивање фер вредности на трећем нивоу, будући да не постоји активно тржиште, нити уочљиви тржишни инпут.

Постоји и могућност да два ентитета иста финансијска средства искажу у билансима по вредностима које се значајно разликују, чак и ако користе исте моделе вредновања, што отвара бројна питања повезана са проблемом просторне упоредивости финансијских извештаја. На пример, може се поставити питање да ли један или оба ентитета греше уколико се утврђене фер вредности истих финансијских инструмената у оба ентитета разликују. Према релевантној регулативи рачуноводства фер вредности „могуће је да ће ентитети доћи до различитих процена фер вредности истог инструмента на исти дан мерења, а технике вредновања и инпути које су оба ентитета користила могу ипак да испуњавају циљ мерења фер вредности и да буду у складу са рачуноводственим смерницама. Чињеница да постоје различите процене фер вредности одражава примењена просуђивања, претпоставке и инхерентну неизвесност процењивања фер вредности инструмената који немају котиране цене на активном тржишту.“ (IASB, 2008, стр. 11).

Услед евидентних проблема временске и просторне упоредивости финансијских извештаја, а присетимо се да упоредивост представља битан квалитет који чини информације употребљивим за инвеститоре, неопходна је конзистентна примена просуђивања при утврђивању фер вредности како током времена, тако и по врсти финансијских инструмената, како би се унапредио квалитет финансијског извештавања.

Заједно са претходним, не треба изгубити из вида ни проблеме у самој примени модела вредновања. Елаборација конкретних проблема у примени модела вредновања превазилази оквире овог рада. Илустрације ради, поменимо само да се приликом примене модела дисконтованих новчаних токова могу јавити проблеми прилагођавања дисконтне стопе за перципирани ниво ризика, процењивања пројектованих новчаних токова за средства и потцењивања истих код обавеза, уважавања антиципиране (и неантиципиране) инфлације и слично, док су у примени модела мултипликатора иманентни проблеми непостојања сличних средстава и „вештачког“ проглашавања других средстава за слична,

избора недовољно релевантних фундамената, избора погрешних мултипликатора и др.¹⁴⁴

Могло би се уопштено рећи да се због значајног степена просуђивања које је у основи претпоставки на којима се модели заснивају „отварају врата“ за потенцијалну манипулацију у финансијском извештавању. Наиме, могућа је појава нових ризика у финансијском извештавању – рачуноводствених прецењивања (надувавања). Немачки ауторитет за билансирање, професор економије Jörg Baetge каже: „ако менаџмент има могућност креирања, онда ће он то према сопственом нахођењу са правом и учинити“ (Stölzel, 2007, стр. 53), а разлози за легално „улепшавање“ финансијских извештаја могли би бити, на пример, испуњења очекивања инвеститора или максимизирање сопствене користи путем исказивања већих периодичних резултата. Оваквим понашањем менаџмента, извесно је, дерогира се употребна вредност финансијских извештаја за потребе одлучивања. Стога, у циљу сужавања простора за могуће злоупотребе у финансијском извештавању, доносиоци рачуноводствених стандарда захтевају проширена и квалитетнија обелодањивања о фер вредности у напоменама уз финансијске извештаје. Транспарентна и детаљна квалитативна и квантитативна обелодањивања у напоменама, *de facto*, повећавају поузданост *mark-to-model* вредновања.

Оно што је важно на овом месту истаћи је да у условима недовољно активног тржишта, значајније несталности и пада цена, фер вредности утврђене помоћу модела могу бити релевантније од тржишних цена на неактивном тржишту. Отуда, околност да текућа регулатива финансијског извештавања инсистира примарно на релевантности информација за потребе одлучивања, намеће потребу развијања правила која би менаџменту оставила „већу слободу избора“ у хијерархијској структури мерења по фер вредности (лакшу проходност између нивоа мерења) „што би омогућило примену модела када они на неликвидним тржиштима дају релевантније вредности од тржишних цена“ (Малинић, 2009, стр. 315). Међутим, пошто решење по коме менаџери бирају да ли ће средства и обавезе „маркирати“ према тржиштима или према моделима

¹⁴⁴ Више о томе у: Penman (2010, стр. 118-123), Тодоровић (2010, стр. 174-178).

може са собом донети проблеме неупоредивости, субјективизма и потенцијалних злоупотреба у финансијском извештавању, неопходно је пронаћи механизме којима би се спречиле манипулације у смислу преласка са једног на друге нивое мерења фер вредности без оправданог разлога.¹⁴⁵

Уз све ово, у пракси су идентификовани и комплексни проблеми просуђивања који постоје на подручју прављења разграничења између активних и неактивних тржишта, као и класификације трансакција на оне које одражавају фер вредност (редовне) и на оне које не одражавају фер вредност (принудне).

Прављење разграничења између активних и неактивних тржишта је неопходно како би се донела одлука о начину мерења фер вредности. Деликатност овог проблема долази до изражаја ако се зна да неактивно тржиште уопштено карактерише значајнији пад обима и нивоа трговачке активности, значајнија волатилност цена између тржишних партиципаната и непостојање текућих (садашњих) цена, али да присуство ових елемената не мора нужно да значи да тржиште више није активно. Како би се помогло менаџменту у процесу просуђивања, IASB је издао смернице за мерење фер вредности на тржиштима која нису више активна. Међутим, смернице су недовољно јасне па је извесно да је неопходно даље усавршавање рачуноводствене регулативе. Илустрације ради, у смерницама се наводи да је активно оно тржиште „на коме се трансакције обављају на регуларној основи. Шта је „регуларно“ питање је просуђивања и зависи од чињеница и околности тржишта за инструмент који се мери по фер вредности.“ (IASB, 2008а, стр. 10).

Овome треба додати и напред поменути проблем просуђивања у контексту препознавања принудних трансакција¹⁴⁶ будући да ове трансакције (за разлику од

¹⁴⁵ Није сувишно указати и на постојање могућности да менаџмент одустане од примене модела вредновања (иако је овакав начин утврђивања фер вредности најрелевантнији) из страха да ће га прелазак на други и трећи ниво за детерминисање фер вредности изложити ризику злоупотребе у финансијском извештавању. Извесно је да и овакво поступање менаџмента нарушава квалитет финансијског извештавања.

¹⁴⁶ Околности које могу указивати да је трансакција принудна обухватају следеће: (1) ентитет (продавац) је у финансијској тешкоћи, (2) ентитет је присиљен на продају како би испунио законске или правне захтеве, (3) ентитет мора одмах да прода средство и нема довољно времена да га изнесе на тржиште, и (4) постоји само један потенцијални купац. Више о томе: CPPC (2011, стр. 70-71).

редовних) не могу бити меродавне за одређивање фер вредности. О озбиљности и комплексности проблема просуђивања сведоче следећи моменти.

Прво, детаљним разматрањем свих релевантних чињеница и околности трансакције, и у условима постојања неактивног тржишта, може се просудити да неке тржишне активности ипак нису принудне трансакције. Друго, трансакција не мора да буде квалификована као изнуђена или принудна у ситуацији када је ентитет (продавац) присиљен на продају, уколико му стоји на располагању разумно време за продају финансијског инструмента и уколико на тржишту постоји више од једног купца. Треће, чак и у условима када је ентитет (продавац) банкротирао или је близу банкрота или стечаја, цена трансакције не мора значајно да одступа од фер вредности, па се у складу са тим може просудити да је трансакција редовна.

Како би се стекао бољи увид у величину проблема примене фер вредности позивамо се на резултате истраживања SEC-а спроведеног крајем 2008. године о заступљености фер вредности.¹⁴⁷ Истраживање показује да је на крају првог квартала 2008. године у САД 31% средстава и 15% обавеза банака било мерено по фер вредности; од укупних средстава по фер вредности, 11% је мерено на првом хијерархијском нивоу, 82% на другом а 7% на трећем нивоу, а од укупних обавеза по фер вредности, 6% је мерено на првом, 89% на другом и 5% на трећем хијерархијском нивоу.

Резултати бројних других истраживања показују да информације о фер вредностима средстава и обавеза одражавајући економску реалност повећавају релевантност финансијских извештаја који су неопходна информациона основа инвеститорима за доношење одлука о улагању. Међутим, информације о фер вредности нису подједнако информативне нити корисне за инвеститоре – њихова употребна вредност (проблем поузданости) се смањује што је хијерархијски ниво у мерењу фер вредности нижи. Стога, креатори рачуноводствених стандарда настоје да открију решења која би допринела побољшању примене фер вредности и унапређењу праксе вредновања на другом, а посебно на трећем хијерархијском нивоу за утврђивање фер вредности.

¹⁴⁷ Детаљније о томе: SEC (2008).

3.4. Проблем волатилности финансијских извештаја

Ефекте рачуноводства фер вредности на финансијски положај и успех ентитета упоредићемо са ефектима које продукује рачуноводство историјског трошка. Код рачуноводства историјског трошка промене тржишних вредности средстава признају се само у случају када су тржишне вредности ниже од њихових књиговодствених вредности.

Пођимо од претпоставке да ентитет држи неко финансијско средство (на пример, хартију од вредности) које је исказано у билансу стања по вредности од 500 динара. При повећању тржишне вредности средства на дан биланса текуће године са 500 дин. на 1.200 дин., повећање вредности не би имало утицаја на финансијске извештаје будући да у складу са рачуноводством историјског трошка (принципом ниже вредности и принципом реализације) није дозвољено исказивање средства по вишим вредностима и признавање нереализованог добитка у билансу успеха. Ни пад тржишне вредности финансијског средства са, на пример, 500 дин. на 300 дин. не би био објективира у билансу стања уколико је пад тржишне вредности привременог карактера. Међутим, ако менаџмент оцени да је овај пад вредности трајног карактера, тада би се морао објективирати нереализовани губитак у билансу успеха (принцип импаритета) и смањити вредност средства у билансу стања (принцип конзервативизма, конкретније, принцип ниже вредности).

Уколико би се ово финансијско средство исказивало по фер вредности, у сценарију пада тржишне вредности средства, такође би дошло до признавања нереализованог губитка у билансу успеха и свођења вредности средства на нижу вредност у билансу стања. Међутим, за разлику од рачуноводства историјског трошка, при расту тржишне вредности финансијског средства са 500 дин. на 1.200 дин., у складу са рачуноводством фер вредности, повећање вредности средства било би исказано у билансу стања а у билансу успеха објективирао би се нереализовани добитак.

Може се закључити да рачуноводство фер вредности у односу на рачуноводство историјског трошка доводи до већих промена вредности средстава у билансу стања (са 500 дин. на 300 дин. или на 1.200 дин.) и већих осцилација резултата ентитета (-200 дин. или +700 дин., према -200 дин. или 0 дин. код рачуноводства историјског трошка), а у зависности од смера и динамике тржишних померања у вредностима средстава.

Извори волатилности финансијских извештаја који се везују за идејне основе рачуноводства фер вредности или проблеме у примени овог концепта финансијског извештавања могу се класификовати на следећи начин: (1) тржишна волатилност, (2) инхерентна волатилност, (3) волатилност проузрокована грешкама у мерењу фер вредности (немогућношћу прецизног утврђивања фер вредности на II и III хијерархијском нивоу), и (4) волатилност условљена хибридном моделом финансијског извештавања.¹⁴⁸

Волатилност финансијских извештаја је једним делом последица тржишне односно економске волатилности. Наиме, тржишним кретањима изазване промене у вредностима средстава и обавеза преносе се путем фер вредности на финансијске извештаје. У условима израженог успона финансијских тржишта који је обележио период 2003. – 2007. године, рачуноводствена регулатива је била „заслужна“ за појачану волатилност финансијских извештаја, с обзиром да се након измена IAS 39¹⁴⁹ круг финансијских средстава и обавеза на која ентитети примењују рачуноводство историјског трошка значајно сузио. Након ефективне примене IAS 39 2005. године, у условима општег раста цена на финансијским тржиштима, ентитети су били подстакнути регулативом да бројна средства исказују користећи опцију фер вредности (Fair Value Option – FVO), јер им је она омогућавала исказивање средстава по вишим вредностима у билансу стања и објективирање нереализованих добитака у билансу успеха, што је у крајњој инстанци утицало на пораст капитала и периодичних резултата. Проблем волатилности је мало ко доживљавао као озбиљан проблем у овом периоду.

Финансијска криза изазвала је својеврсну кризу рачуноводства фер вредности и отворила комплексан проблем волатилности финансијских извештаја и озбиљне последице које она са собом носи услед широке примене рачуноводства фер вредности. У складу са регулативом на подручју фер вредности, прецењене вредности позиција у финансијским извештајима које су у

¹⁴⁸ Видети: Barth (2004, стр. 323-324) и Малинић (2009, стр. 319-321).

¹⁴⁹ Поменуте измене односиле су се на увођење опције фер вредности (Fair Value Option – FVO). Видети: Epstein, Јетмаковић (2007, стр. 308). У САД, изменама SFAS 159 (Извештај о стандардима финансијског рачуноводства бр. 159 – Опција фер вредности за финансијска средства и финансијске обавезе) из 2007. године убрзо после издавања SFAS 157, омогућена је опциона примена рачуноводства фер вредности за већину финансијских инструмената. Видети: Bostwick, Fahnstock (2011, стр. 446). FASB-ове измене SFAS 159 биле су у функцији конвергенције са IFRS.

време узлета финансијских тржишта представљале одраз тржишне (економске) волатилности, са распламсавањем кризе и падом финансијских тржишта у САД, морале су да се сведу на ниже вредности. У условима појачане нестабилности финансијских тржишта, ентитети су у складу са рачуноводством фер вредности морали да искажу прве губитке на средствима која су водили по фер вредности¹⁵⁰, а избегавање њиховог објективирања у билансу успеха било је онемогућено регулативом због забране рекласификације финансијских инструмената. У октобру 2008. године уследиле су измене регулативе које су омогућиле ентитетима да избегну признавање једног дела нерелизованих губитака и смање волатилност финансијских извештаја. С тим у вези, изменама IAS 39 омогућена је рекласификација за неке финансијске инструменте.¹⁵¹

Неспорно је да се тржишна нестабилност преко осцилација тржишних цена директно преноси путем фер вредности на финансијске извештаје и додатно појачава њихову волатилност. Међутим, са друге стране, реформа рачуноводствених принципа у складу са фер вредношћу, фокусирањем на средства/обавезе и њиховим исказивањем по фер вредности има за циљ одражавање економске реалности. Стога волатилност, одражавајући реалност, може да буде упозоравајући сигнал који указује на ризике повезане са финансијским средствима и обавезама. Као транспарентан показатељ ризика може да „подстакне“ менаџмент да предузима мање ризичне активности и да праксе управљања ризиком ограничавају висину волатилности. Додатно, рачуноводство фер вредности заступајући транспарентност извештавања, исправља недостатке рачуноводства историјског трошка који су изражени у условима успона финансијских тржишта (латентне резерве) и падова (скривени губици). С тим у вези, у стручној литератури често се наводи пример јапанске економске кризе када су губици

¹⁵⁰ Не треба изгубити из вида да су и према рачуноводству историјског трошка тржишне цене „уграђене“ у финансијске извештаје (принцип ниже вредности). Нарочито у условима финансијске кризе ентитети су суочени са великим притисцима од стране екстерних ревизора да објективирају губитке на средствима. Међутим, евидентно је да услед слободног маневарског простора менаџмента у контексту одлучивања да ли је пад тржишних вредности привременог или трајног карактера, признавање губитака у рачуноводству историјског трошка је спорије.

¹⁵¹ На пример, ако ентитет поседује финансијски инструмент који се раније држао за сврхе трговања или је био намењен продаји (рачуноводство фер вредности) а он задовољава дефиницију кредита и потраживања, инструмент се могао рекласификовати у категорију кредита и потраживања (рачуноводство историјског трошка), под условом да постоји намера и способност ентитета да га држи у неограниченом временском периоду или до доспећа. За друге детаље о „контролисаној“ рекласификацији видети: IASB (20086), Пантелић, Годоровић (2010, стр. 171).

банака мерени милијардама долара били „скривени“ од јавности као последица примене рачуноводства историјског трошка (Scott, 2009, стр. 32).

Већа волатилност финансијских извештаја је једним делом последица постојања инхерентне волатилности која представља одступања тржишних цена на којима се заснива вредновање средстава и обавеза у финансијским извештајима (mark-to-market рачуноводство) од фундаменталних (интристичних, „истинских“) вредности средстава и обавеза. Ова одступања последица су одсуства савршено ефикасних тржишта.

Волатилност финансијских извештаја узрокована је и немогућношћу прецизног утврђивања фер вредности на II а нарочито на III хијерархијском нивоу мерења. Како је раније истакнуто, на III нивоу мерења не постоји активно тржиште нити уочљиви тржишни инпут. Детерминисање фер вредности зависи од сопствених претпоставки ентитета које су уграђене у моделе вредновања. Интерне претпоставке ентитета требало би да буду базиране на свим текућим расположивим информацијама у складу са cost-benefit анализом и претпоставкама које би користили тржишни учесници у одређивању фер вредности. Међутим, у IFRS 13 и SFAS 157 не постоји експлицитни захтев за верификацијом да ли су претпоставке ентитета у складу са претпоставкама које би користили тржишни учесници. Стога се поставља питање, имајући у виду да mark-to-model рачуноводство даје менаџменту сувише дискреционе моћи за детерминисање фер вредности, колика је релевантност примене и тачност утврђивања фер вредности по моделима, нарочито при вредновању јединствених, неликвидних и сложених средстава ентитета. Одступања детерминисаних фер вредности заснованих на техникама вредновања од „правих“ фер вредности као последица могућих грешака у одређивању фер вредности („ризик модела“) нарушавају истинитост (тачност) финансијских извештаја и појачавају њихову волатилност.

Како би се прецизније одређивала фер вредност на другом и трећем нивоу мерења и смањила могућност грешака при њеном детерминисању, доносиоци рачуноводствених стандарда објавили су бројне смернице везане за mark-to-model

рачуноводство,¹⁵² али су изгубили из вида чињеницу да је у неким ситуацијама ефикасније и поузданије применити рачуноводство историјског трошка уместо рачуноводства фер вредности.

Plantin, Sapra и Shin (2008) истражујући волатилност финансијских извештаја, указују да је рачуноводство фер вредности посебно неефикасно у условима финансијске кризе (постојања неликвидних и неактивних тржишта); због недовољне поузданости информација када се фер вредност одређује моделима вредновања узрокује додатну волатилност вредности у финансијским извештајима и у односу на рачуноводство историјског трошка „додаје вештачки ризик који умањује информациону вредност цена средстава и води одлукама које нису оптималне“ (Trussel, Rose, 2009, стр. 29). У настојању да ублаже последице несавршености мерења фер вредности, Plantin, Sapra и Shin предлажу употребу хибридног приступа вредновању финансијских средстава и обавеза у зависности од природе средстава или обавеза. У наставку презентујемо хибридни приступ вредновању средстава у складу са предлозима поменутих аутора.

Табела 1: Хибридни приступ вредновању средстава

Категорија средства	Вредновање	Нереализовани добитак или губитак	Обелодањивање
Ликвидно, краткорочно	Фер вредност	Рачун добитка/губитка периода	Историјски трошак
Неликвидно, дугорочно	(Амортизовани) историјски трошак	Није применљиво	Pro forma утицај фер вредности на успех
Између прве две категорије	Прилагођена (ађустирана) фер вредност	Остали укупан резултат	Историјски трошак и pro forma утицај фер вредности на успех

Извор: Trussel, Rose (2009, стр. 30).

¹⁵² На пример, Мишљење особља FASB-а (FASB Staff Position – FSP) под називом „Одређивање фер вредности финансијског средства када тржиште за то средство није активно“, са циљем разјашњења примене SFAS 157, и додатне смернице (водичи) FSP 157-е под називом „Одређивање да ли је тржиште активно и да ли је трансакција принудна“, са циљем разјашњења примене фер вредности на II и III нивоу, омогућавања лакше проходности између хијерархијских нивоа мерења фер вредности и обезбеђења веће транспарентности извештавања путем постављања додатних захтева за проширеним квалитетним обелодањивањима. Више о томе: Scott (2009, стр. 19-20).

Употреба рачуноводства фер вредности или рачуноводства историјског трошка за вредновање средстава ентитета треба да зависи од природе средстава полазећи од критеријума њихове ликвидности и периода држања. Рачуноводство фер вредности треба користити уколико је реч о ликвидним и краткорочним средствима ентитета. Вредновање ових средстава у билансу стања заснивало би се на тржишним ценама са активних тржишта (mark-to-market рачуноводство), а промене у фер вредности средстава непосредно би се обухватале на рачуну добитка/губитка (биланс успеха) због усклађивања фер вредности. Ова категорија средстава, поређења ради, била би слична финансијским средствима којима се тргује према SFAS 115 и средствима која се мере по фер вредности на првом хијерархијском нивоу по SFAS 157 и IFRS 13. У напоменама уз финансијске извештаје предлаже се обелодањивање вредности ових средстава по историјском трошку.

Друга категорија средстава обухватала би средства која су неликвидна и дугорочна. Вредновање ових средстава заснивало би се на моделу историјског трошка, па стога исказивање нереализованих добитака није дозвољено (принцип реализације) а објективирање нереализованих губитака примерено је само у случају трајног обезвређења средстава (принцип импаритета). У напоменама би било неопходно обелоданити рго форма утицај фер вредности средстава на успех ентитета. Ова категорија средстава била би сродна финансијским средствима која се држе до доспећа по SFAS 115 и средствима нивоа III мерења по SFAS 157 и IFRS 13. Кључна разлика у односу на текућу регулативу финансијског извештавања је што би ова средства била вреднована у складу са рачуноводством историјског трошка уместо употребе mark-to-model рачуноводства. Суспендовањем „моделског“ утврђивања фер вредности на III нивоу смањила би се једним делом волатилност финансијских извештаја која је последица грешака односно непрецизности у мерењу фер вредности и повећала поузданост информација.

Последња категорија би обухватала средства која не спадају у поменуте категорије. На ова средства би се имплементирало рачуноводство фер вредности, с тим што би се у утврђивању фер вредности користила просечна дисконтна стопа (просек историјских дисконтних стопа из више периода). Промене у фер

вредности ових средстава (нереализовани добици и неререализовани губици) би се исказивале директно на сопственом капиталу (ревалоризационе резерве као компоненте осталог укупног резултата). У напоменама требало би обелоданити вредност средстава по историјском трошку и *pro forma* утицај фер вредности средстава на успех ентитета. Ова категорија средстава би одговарала категорији финансијских средстава расположивих за продају по SFAS 115 и средствима нивоа II по SFAS 157 и IFRS 13. Аутори наглашавају да би употреба просечне дисконтне стопе приликом детерминисања фер вредности ових средстава, за разлику од вредновања средстава другог нивоа, помогла да се спрече принудне продаје од стране других ентитета које би имале јак утицај на вредновање.¹⁵³

Мора се имати у виду и да спој концепта историјског трошка и концепта фер вредности у хибридном моделу финансијског извештавања додатно појачава волатилност финансијских извештаја. Наиме, нормативну основу финансијског извештавања карактерише примена како историјских тако и фер вредности у вредновању различитих билансних позиција. Примера ради, поједини IFRS захтевају обавезну примену рачуноводства историјског трошка (IAS 2 – Залихе), обавезну примену рачуноводства фер вредности (IAS 41 – Пољопривреда), дају право опције за употребу рачуноводства фер вредности приликом накнадног вредновања средстава (IAS 16 – Некретнине, постројења, опрема, IAS 38 – Нематеријална улагања) или прописују обавезну примену рачуноводства историјског трошка за вредновање појединих категорија финансијских инструмената а за друге категорије рачуноводство фер вредности (IAS 39 – Финансијски инструменти). Будући да се сходно текућој регулативи финансијског извештавања различите билансне позиције исказују у билансу стања по различитим вредностима, то ће условити несталност и имати веће негативне ефекте на финансијско извештавање него у случају када би се изоловано примењивало рачуноводство фер вредности или рачуноводство историјског трошка.¹⁵⁴

¹⁵³ Ово из разлога што би просечна дисконтна стопа у условима кризе била нижа од текуће дисконтне стопе, па самим тим утврђена фер вредност средстава би била виша.

¹⁵⁴ Видети: Малинић (2009б, стр. 320-321).

Степен волатилности вредности у финансијским извештајима по основу фер вредности зависиће од врсте ентитета, структуре средстава и обавеза за које је обавезна или дозвољена примена фер вредности као и учесталости финансијског извештавања. Израженију волатилност финансијских извештаја имају финансијске институције у односу на остале ентитете, с обзиром да је заступљеност фер вредности у билансима ових институција значајно већа. Поред тога, волатилност може варирати између ентитета у зависности од тога да ли су искористили опционо право за имплементацију рачуноводства фер вредности након иницијалног признавања средстава или нису.¹⁵⁵ Посматрано по сукцесивним обрачунским периодима, осцилације у волатилности финансијских извештаја постојаће и у оквиру истог ентитета и биће израженије у условима значајних падова финансијских тржишта.

Увођење рачуноводства фер вредности у нормативну основу финансијског извештавања отвара проблем тумачења приноса на капитал. У билансу успеха „мешају“ се реализовани добици и реализовани и нереализовани губици (рачуноводство историјског трошка), са нереализованим добитцима и губицима насталим по основу промена у фер вредности средстава и обавеза (рачуноводство фер вредности). Признавањем нереализованих добитака и губитака услед промена у фер вредности средстава и обавеза мења се висина исказаног резултат ентитета и повећавају ризици по основу реализације признатих али нереализованих добитака. Наиме, поставља се питање какав је квалитет добитка ентитета будући да постоји неизвесност у погледу коначне реализације нереализованих добитака, а у вези износа и времена реализације истих. Уз то, „несигурни“ добици као компонента резултата укључују се у обрачун стопе приноса изазивајући њену волатилност и недовољну поузданост.

Представа о профитабилности може бити значајно промењена у зависности од тога да ли ентитети користе рачуноводство фер вредности приликом накнадног вредновања сталних средстава или не, и да ли поседују/не поседују финансијска средства која су намењена продаји.

¹⁵⁵ Чињеница да се неки ентитети опредељују да накнадно вреднују стална средства по фер вредности (модел ревалоризације) а други по историјском трошку, додатно отвара проблем упоредивости финансијских извештаја између ентитета.

Изоловано посматрано,¹⁵⁶ уколико се ентитет определи да приликом накнадног вредновања некретнина, постројења и опреме, и нематеријалних средстава примени рачуноводство фер вредности и уколико поседује финансијска средства намењена продаји, у условима раста фер вредности ових средстава, то ће резултовати у исказивању ниже стопе приноса на сопствени капитал (ROE) и стопе приноса на укупна средства (ROA). Ово из разлога што ентитет повећава вредност средстава и сопственог капитала (ревалоризационе резерве) у билансу стања а промена фер вредности средстава не тангира успех. Са друге стране, уколико се ентитет определи да стална средства исказује по правилима рачуноводства историјског трошка и уколико не поседује финансијска средства намењена продаји, ROE и ROA ће бити више. Утицај фер вредности на волатилност приноса и висину ових показатеља перформанси зависиће од динамике раста фер вредности и заступљености ових средстава у укупним средствима ентитета.

Обрнуто, имплементација рачуноводства фер вредности на ова средства, у сценарију пада фер вредности, резултоваће исказивањем средстава по нижој вредности и смањењем сопственог капитала у билансу стања што ће се одразити на исказивање више ROE и ROA.

Не треба изгубити из вида и чињеницу да уколико се добитак смањује услед тога што, на пример, смањење фер вредности некретнина, постројења и опреме, као и нематеријалних улагања превазилази раније формиране ревалоризационе резерве (део смањења фер вредности преко постојећих ревалоризационих резерви третира се као расход периода), или је смањење добитка последица бројних других разлога, пад ROE и ROA ће бити делимично успорен.

Поменимо и да интерпретација P/B (price-to-book ratio) и P/E (price-to-earnings ratio) показатеља у рачуноводству историјског трошка никада није била лака, а посебно постаје тешка и дискутабилна у условима примене рачуноводства фер вредности. Ово из разлога што је тржишна вредност односно тржишна цена акција (P) непредвидива случајно променљива варијабла, а књиговодствена

¹⁵⁶ Полази се од претпоставке да је добитак непромењен и сагледава утицај промена вредности појединих средстава ентитета на стопе приноса.

вредност (В) и нето добитак (Е) су под утицајем рачуноводства фер вредности и њему иманентне волатилности. Стога су показатељи Р/В и Р/Е нестабилнији, тежи за тумачење и недовољно поуздани (нарочито због укључивања ефеката фер вредности – нереализованих добитака), што дерогира њихову употребну вредност.

Може се закључити да стопе приноса и друга мерила перформанси у хибридном моделу финансијског извештавања имају ограничену исказну моћ и нису довољно поуздана мера за оцену успешности менаџмента, профитабилности као и планирања и контроле пословних активности ентитета.¹⁵⁷ Пред аналитичарима, стога, стоје бројни нови изазови, а један од њих је свакако разумевање волатилности финансијских извештаја, а посебно идентификовање „додатне“ волатилности која је последица примене рачуноводства фер вредности. Тренд усавршавања статистичких метода и софтвера за њихову примену у доброј мери олакшава мерење волатилности. У домену саме финансијске анализе део напред елаборираних проблема можда би се могао уклонити тиме што би се стопе приноса и друга мерила перформанси рачунала у два алтернативна контекста: са укључивањем и без укључивања нереализованих добитака, са укључивањем и без укључивања нето осталог свеобухватног добитка, са укључивањем и без укључивања ревалоризационих резерви, и сл.

3.5. Проблем процикличности

У стручној литератури дуго се расправља о односу рачуноводства фер вредности и процикличности. Рачуноводству фер вредности се често приписује процикличност, у смислу да оно подстиче раст тржишних цена средстава и задуживања у условима раста финансијских тржишта и врши притисак на смањење тржишних цена у условима пада финансијских тржишта, што узрокује појачану финансијску нестабилност.

Финансијска тржишта се разликују од осталих тржишта и карактерише их инхерентна волатилност. Нестабилност финансијског тржишта се путем фер вредности (mark-to-market) преноси на финансијске извештаје ентитета, што

¹⁵⁷ О тумачењу мерила перформанси и њихове поузданости у контексту рачуноводства фер вредности опширније видети: Шкарић-Јовановић Ката (2012, стр. 21-44).

резултује њиховом већом или мањом волатилношћу, која подстиче процикличност. Са друге стране, процикличност представља извор волатилности.

С обзиром да тржишта нису потпуно ефикасна, да се тржишна вредновања заснивају на очекивањима о будућности, зависна су од психолошких фактора као и шпекулативног понашања појединих тржишних учесника, цене средстава које се „откривају“ на финансијским тржиштима одступају од њихових фундаменталних, интристичних или „правих“ вредности. Одступања тржишних цена од фундаменталних вредности „воде трансферима благостања међу инвеститорима, претераним или недовољним инвестицијама и погрешној алокацији капитала у економији у целини“ (Тодоровић, 2011, стр. 275-287).

У време узлета финансијских тржишта, услед прецењивања вредности бројних средстава долази до формирања мехурова, односно тржишних балона (market bubbles). Мехурови представљају дугорочна кретања тржишних цена средстава изнад њихових фундаменталних вредности. Услед чињенице да се ирационалне, прецењене тржишне цене средстава преносе путем фер вредности на финансијске извештаје, ентитети постају мотивисани да купују средства којима цене расту како би исказали боље резултате (признавањем нереализованих добитака) или/и сопствени капитал. Пошто догађаје на финансијском тржишту истовремено осећају сви тржишни учесници, реакције на такве догађаје су синхронизоване, па ће повећана тражња за средствима вршити притисак на даље повећање њихових тржишних цена, што ће се рефлектовати на појачавање финансијског циклуса.

У односу на рачуноводство фер вредности, концепт историјског трошка обезбеђује „стабилније“ билансе, с обзиром да не дозвољава повећање вредности средстава у билансу стања (принцип ниже вредности) и исказивање нереализованих добитака (принцип реализације). У овом контексту, образоване латентне резерве доприносе смањењу притиска на даљи раст цена средстава. Уз то, краткорочно оријентисани ентитети током економских скокова могу бити подстакнути да продају средства којима тржишна цена расте (противцикличне продаје), што доприноси ублажавању финансијског циклуса.

У периодима кризе, када мехурови пуцају и тржишне цене средстава падају, ентитети су подстакнути на продају средстава (услед примене рачуноводства фер вредности) како би избегли исказивање губитака. „Принудним“ продајама средстава долази до даљег пада тржишних цена што формира спиралу стрмоглавог пада цена. Будући да и ентитети који одлуче да задрже средства којима цене падају, у складу са рачуноводством фер вредности, имају обавезу да вредност својих средстава у билансима искажу по нижим вредностима, то захтева да и они буду приморани на продају средстава (процикличне продаје) како би избегли објективирање даљих губитака, што резултује додатним притиском на пад тржишних цена и доводи до појачања финансијског циклуса и продубљења кризе.

Са друге стране, примена рачуноводства историјског трошка у условима пада финансијских тржишта омогућава растурање раније формираних латентних резерви, чиме се „амортизују“ акције тржишних учесника, те смањује притисак на пад цена, односно, ублажавају се процикличне тенденције. Међутим, не треба изгубити из вида опасност коју са собом носи овај концепт извештавања, а то је постојање скривених губитака и закаснило признавање истих (због могућности да се очигледни перманентни губици третирају као привремени).

У стручним рачуноводственим круговима почетком финансијске кризе највише пажње је било посвећено ефектима које је произвела употреба рачуноводства фер вредности на стање и успех банака. Они су у највећој мери потицали са портфолиа хартија од вредности на које је примењивана фер вредност. Заступљеност фер вредности у вредновању средстава и обавеза у банкама (и другим финансијским институцијама) је већа него у осталим ентитетима, те су стога вредности билансних позиција у позитивној корелацији са и високо зависне од дешавања на финансијским тржиштима. Поред тога, банке „имају високо левериране билансе којима морају да активно управљају у смислу одржавања адекватног капитала у складу са ризиком“ (Малинић, 2009б, стр. 316).

У условима кризе, будући да вредност портфолиа хартија од вредности пада, као и сопствени капитал и објективирају се губици, банке су принуђене да продају средства како би достигле структуру капитала коју омогућава циљни

финансијски левериц. Са друге стране, у време успона финансијских тржишта, сопствени капитал банака расте због примене рачуноводства фер вредности на пласманима у хартије од вредности. У циљу одржавања циљног финансијског леверица банке морају да купују средства.

У наставку, на поједностављеном примеру¹⁵⁸ приказаћемо повезаност или интеракцију између промена тржишних цена средстава, промена у билансу стања и финансијског леверица банака.

Почетне претпоставке:

- у структури активе налазе се само хартије од вредности чија вредност износи 200 н.ј.
- у структури пасиве, сопствени капитал износи 20 н.ј., а обавезе 180 н.ј.
- финансијски левериц (мерен односом имовине и сопственог капитала) је 10 (200/20) и на том нивоу се мора одржавати.

Почетна ситуација

ИМОВИНА		СОПСТВЕНИ КАПИТАЛ И ОБАВЕЗЕ	
Хартије од вредности	200	Сопствени капитал	20
		Обавезе	180

Накнадне претпоставке:

- тржишне цене хартија од вредности повећавају се за 5%
- обавезе остају непромењене

Ситуација после раста тржишних цена

ИМОВИНА		СОПСТВЕНИ КАПИТАЛ И ОБАВЕЗЕ	
Хартије од вредности	210	Сопствени капитал	30
		Обавезе	180

Повећање тржишних цена хартија од вредности преноси се путем фер вредности на биланс стања што доводи до повећања вредности средстава са 200 н.ј. на 210 н.ј. и капитала са 20 н.ј. на 30 н.ј. Финансијски левериц пада са 10 на 7 (210/30).

¹⁵⁸ Преузето и адаптирано: Plantin, Sapra, Shin (2008, стр. 90).

Ситуација после успостављања равнотеже

ИМОВИНА		СОПСТВЕНИ КАПИТАЛ И ОБАВЕЗЕ	
Хартије од вредности	300	Сопствени капитал	30
		Обавезе	270

Успостављање циљног финансијског леверица намеће потребу за куповином хартија од вредности које се финансирају путем додатног задуживања. Дакле, како би се поново успоставио левериц на почетно захтеваном нивоу (10), банка мора да набави средства за 90 н.ј. (са 210 н.ј. на 300 н.ј.) и додатно се задужи за 90 н.ј. (са 180 н.ј. на 270 н.ј.).

Претпоставимо сада да тржишне цене хартија од вредности падају и износе 290 н.ј.

Ситуација после пада тржишних цена

ИМОВИНА		СОПСТВЕНИ КАПИТАЛ И ОБАВЕЗЕ	
Хартије од вредности	290	Сопствени капитал	20
		Обавезе	270

Пад тржишних цена преноси се путем фер вредности на биланс стања што резултује падом вредности средстава са 300 н.ј. на 290 н.ј. и сопственог капитала са 30 н.ј. на 20 н.ј., финансијски левериц расте са 10 на 14,5 (290/20).

Ситуација после успостављања равнотеже

ИМОВИНА		СОПСТВЕНИ КАПИТАЛ И ОБАВЕЗЕ	
Хартије од вредности	200	Сопствени капитал	20
		Обавезе	180

Успостављање леверица на почетно захтеваном нивоу (10) захтева продају хартија од вредности у износу од 90 н.ј. (са 290 н.ј. на 200 н.ј.) и измирење обавеза у износу од 90 н.ј. (са 270 н.ј. на 180 н.ј.).

Може се закључити да у условима раста/пада финансијских тржишта када долази до раста/пада тржишних цена средстава, потреба за успостављањем циљног финансијског леверица условљава куповину/продају средстава. Као последица тога, већа тражња/понуда за средствима на финансијском тржишту врши притисак на даље повећање/депресиранје тржишних цена које се преко

mark-to-market рачуноводства преносе на билансе банака. Стога, у овом контексту, будући да појачава финансијске циклусе, финансијски левериџ представља фактор процикличности.

Додатно, у просперитетној фази економског циклуса када услед примене рачуноводства фер вредности сопствени капитал банака расте и ствара привид високе солвентности, долази до кредитне експанзије; банке потцењују ризике и стога формирају недовољна резервисања за очекиване губитке на кредитном портфолиу. Када вредност средстава пада, а тиме и сопствени капитал, раније формирана резервисања постају недовољна за покриће губитака који се објективирају на кредитима.

Независно од правила рачуноводства фер вредности, кредитне активности банака су по природи процикличне. У основи је реч о психолошком (егзогеном) фактору; у добра времена код банака расте спремност на (пре)кредитирање и преузимање високог ризика (risk take-over), док у периоду након финансијског стреса и општег економског силазног периода, поменути психолошки феномен почиње да се испољава изразито обрнуто.

Процикличност се, у нешто мањој мери, испољава и у случају примене рачуноводства историјског трошка. Наиме, формирана резервисања и објективирани нереализовани губици представљају закаснелу верификацију раније преузетих превеликих ризика; уместо проактивно, импаритетни губици се признају закаснело тек када се прикупи довољно историјских доказа који указују да постоје значајни проблеми трајног карактера у наплативости појединих кредита.

Процикличност којој поред правила рачуноводства фер вредности свакако доприноси и рачуноводствена правила о одмеравању обезвређења кредита могла би и у будућности дестабилизovati финансијски систем.

Нова регулатива морала би да омогући раније признавање кредитних губитака (антиципативни приступ) како би се резерве за будуће очекиване губитке формирале правовремено. Раније објективирање губитака ублажило би падове периодичних резултата и сопственог капитала банака у периоду општег силазног тренда, након финансијског стреса, и тиме смањило процикличност. Поред тога, регулатори морају подстицати банке да при доношењу одлука

опрезније уважавају ризике путем акумулирања додатног сопственог капитала у добрим временима, који би касније био довољно висок да у целини покрије губитке у кризним временима. Тиме би се избегло формирање опадајуће спирале тржишних цена јер би банке биле у могућности да задрже средства која не намеравају да продају.

На крају, истакнимо неколико важних чињеница које се морају узети у обзир приликом доношења коначног суда о процикличном дејству рачуноводства фер вредности. Прво, последични проциклични ефекти рачуноводства фер вредности су у пракси мање изражени с обзиром да регулатива финансијског извештавања није заснована на пуној примени рачуноводства фер вредности, већ је на снази хибридни модел финансијског извештавања. Друго, мерење фер вредности не заснива се само на mark-to-market рачуноводству, већ и на mark-to-model приступу чија примена на неактивном и неликвидном тржишту доприноси ублажавању процикличних ефеката. Треће, рачуноводство фер вредности, одражавајући економску реалност, обезбеђује релевантније информације за доношење одлука те води бољем идентификовању профила ризика; раним објективирањем губитака у условима кризе оно обезбеђује ране упозоравајуће сигнале и присиљава инвеститоре, менаџере и супервизоре банака да предузму проактивне мере у циљу обезбеђења регулаторног капитала и финансијске стабилности. У овом контексту, рачуноводство фер вредности има потенцијал да ограничи обим процикличности.

3.6. Проблем одржавања капитала

Проблеми рачуноводства фер вредности који су се испољили у финансијској кризи отворили су бројне дилеме у вези захтева за одржавањем капитала. У наставку, потребно је одговорити на следећа питања. Како у условима примене фер вредности одржати капитал и омогућити континуирано пословање ентитета на дуги рок? Са којим проблемима се суочавају финансијске институције у контексту одржавања адекватног износа капитала? Да ли финансијско извештавање треба да буде више прилагођено информационим потребама пруденционих регулатора и могу ли се захтеви у погледу висине минимално потребног капитала учинити контрацикличним?

На овом месту је важно истаћи да велике дискреционе слободе менаџмента које су тесно повезане са применом фер вредности нуде добру полазну основу да се окружењу прикаже боља слика ентитета него што је то у стварности случај. Управо случајеви Enron, WorldCom, Adelphia и Parmalat потврђују ову констатацију. „Будући да граница између допуштене билансне политике и билансне преваре није увек лако препознатљива, састављачи биланса, у граничним подручјима, могу је свесно прећи. Билансна анализа стога је двоструко тежа – осим конфронтације са повећаним креативним потенцијалом, конфронтира се и са смањеном препознатљивошћу инструмената билансне политике.“ (Schwab, 2007, стр. 51).

Рачуноводство фер вредности доводи до тога да се у билансу успеха „мешају“ добици и губици из насталих трансакција са добицима и губицима из хипотетичких трансакција (нереализовани добици и губици), чиме се смањује његова исказна моћ за потребе интерпретирања успешности ентитета. Наиме, пошто се ради о нереализованим трансакцијама постоји неизвесност у погледу коначне реализације нереализованих добитака, а у вези износа и времена реализације истих. При свему овоме, мора се имати у виду да нереализовани добици представљају компоненту периодичног резултата који је предмет расподеле. Расподелом оваквог „несигурног“, најчешће прецењеног резултата, доводи се у питање одржавање капитала и континуирано пословање предузећа, а тиме и заштита интереса поверилаца.

Захтеви за признавањем нереализованих добитака кроз биланс успеха по основу вредновања по фер вредности садржани су у појединим IFRS попут IAS 19 – Примања запослених, IAS 29 – Финансијски извештаји у хиперинфлаторним економијама, IAS 39 – Финансијски инструменти, IAS 40 – Инвестиционе некретнине, IAS 41 – Пољопривреда, IFRS 2 – Плаћање акцијама, и IFRS 3 – Пословне комбинације.

Правила о одржавању капитала и заштити интереса поверилаца конципирана су у време доминације рачуноводства историјског трошка, а важним инструментима одржавања капитала сматрали су се принцип конзервативизма и принцип реализације. Са увођењем рачуноводства фер вредности у нормативну основу

финансијског извештавања, поменути принципи се делимично напуштају (принцип конзервативизма) или суспендују (принцип реализације), што отвара проблем адекватности исказаног резултата као основице за расподелу и намеће потребу за допуном или реформом традиционалног модела одржавања капитала.

Ризици који проистичу из расподеле нереализованих добитака могу се избећи на два начина: (1) корекцијом исказаног добитка за нереализоване добитке, и (2) увођењем теста солвентности. С тим у вези, у законодавству и пракси појединих земаља чланица Европске уније¹⁵⁹ из добитка за расподелу делимично или у целини се искључују нереализовани добици.¹⁶⁰ У оквиру ЕУ, студије независних експертских група и студија КРМГ предлажу нове моделе одржавања капитала и политике расподеле добитка,¹⁶¹ а заједничка карактеристика алтернативних начина одржавања капитала је увођење теста солвентности као контролног механизма и кључног критеријума за оцену угрожености функционисања ентитета на дуги рок. Тест солвентности (equity insolvency test) се користи и у пракси САД. У великом броју савезних држава имплементиран је у Закон о корпорацијама (Model Business Corporation Act – МВСА) и друге законе који регулишу област расподеле добитка.

Позитиван тест солвентности представља предуслов за расподелу добитка. Основна сврха теста солвентности је да послужи као подлога за процену да ли ће ентитет и после предвиђене расподеле бити у могућности да измирује обавезе у роковима доспећа (и потенцијалне обавезе) у условима уобичајеног пословања. Да би тест био поуздан, неопходно је да буде оријентисан ка будућности, заснован на проценама будућих прилива и одлива готовине и непристрасан.¹⁶²

У стручној литератури предлажу се и у пракси примењују различити модели теста солвентности, при чему не постоје универзална правила по питању

¹⁵⁹ У Европској унији, усвајањем Уредбе 1606/2002/ЕС о примени IFRS „нови“ принципи процењивања и признавања постали су део „корпуса закона“, нарочито процењивање по фер вредности. То је потврђено и Директивом 2013/34/ЕС.

¹⁶⁰ Реч је о следећим земљама: Данска, Италија, Холандија, Ирска, Малта, Грчка и Велика Британија. На пример, у Ирској Закон о предузећима предвиђа да само реализовани добитак представља предмет расподеле.

¹⁶¹ Видети: Спасић (2009, стр. 187-192).

¹⁶² Тест солвентности сложеног интереса саставља се за групу предузећа као економску целину, па се са посебном пажњом морају сагледати и интерни односи који постоје између предузећа која улазе у круг консолидовања.

временског периода пројекције новчаних токова (1 година, 2 године, 3-5 година), методологије,¹⁶³ захтева за обелодањивањем и обавезе независне ревизије. При томе, одговорност менаџмента за спровођење теста солвентности као и за повреде правила у расподели добитка не доводи се у питање.

Примена фер вредности (и као последица волатилност финансијских извештаја) донела је доста проблема банкама и другим финансијским институцијама у погледу одржавања минималне адекватности капитала.

У просперитетној фази циклуса која је претходила кризи, банке су биле подстакнуте да купују средства чије тржишне цене расту, олако су одобравале кредите, потцењивале су ризике пласмана и пропуштале прилику да исте третирају на адекватан начин у оквиру политике формирања резервисања. Услед удара светске финансијске кризе бројне банке, нарочито у САД, доживеле су крах (Bear Stearns, Merrill Lynch, Lehman Brothers), док су друге исказале велике губитке на одобреним кредитним пласманима, доживеле пад кредитног рејтинга (француске банке) и суочиле се са озбиљним проблемима подкапитализованости. Криза је само показала колико су банке биле рањиве, и то у великој мери захваљујући пропустима у пруденционој регулативи. Наиме, са избијањем кризе, услед примене фер вредности пад тржишних цена инструмената хипотекарног и уопште кредитног тржишта у САД приморао је банке са високом изложеношћу овим тржиштима да објективирају смањење средстава у билансу стања, нереализоване губитке у билансу успеха и да се стога суоче са проблемима недовољне капитализованости. Уз то, исказивање негативних резултата код низа банака условило је пад вредности њихових акција, изазвало неповерење инвеститора, те одбојност према инвестирању у банкарски сектор. Будући да је докапитализација у овим условима била проблематична због депресираних цена и мале вероватноће успеха, банке су настојале да продају средства у циљу измирења обавеза и поправљања адекватности капитала (о чему је било више речи у претходној тачки). Присутна је била и опција редукције кредитног портфолиа што је довело до преливања кризе у реалну економију.

¹⁶³ Пројекције новчаних токова могу бити засноване на вероватним или очекиваним вредностима. Ако су процене базиране на очекиваним вредностима, сценарио може бити оптимистички или песимистички, са или без анализе осетљивости при различитим сценаријима. Детаљније о томе: Спасић (2009, стр. 194).

Прелазак са историјских трошкова на фер вредност и већа волатилност финансијских извештаја ствара и проблем са којим се суочавају пруденциони регулатори у контексту постављања захтева за минималном висином капитала банака. Пруденциони регулатори настоје да сачувају стабилност банкарског и финансијског система обављајући мониторинг над сваком појединачном банком. С тим у вези, неопходно је умањити ризике којима су банке изложене, што се између осталог постиже постављањем захтева у погледу минималне висине потребног капитала. При томе, овај задатак није нимало лак, поготово ако се зна да у условима финансијске кризе приближавање стању инсолвентности или инсолвентност једне банке изазива панику, интензивира се и преноси, односно захвата већи број других банака. Уколико су у условима кризе захтеви за минималним капиталом постављени на ниском нивоу, смањује се вероватноћа њиховог „пробијања“. Међутим, са друге стране, тиме може бити угрожена стабилност финансијског система. Стога, у кризним временима захтеви за капиталном адекватношћу ипак морају бити постављени на довољно високом нивоу.

Следећи проблем постоји у вези дивергенције рачуноводствених и регулаторних захтева и валидности информација из финансијских извештаја опште намене за задовољење посебних информационих потреба пруденционих регулатора. Доносиоци рачуноводствених стандарда изложени су значајном притиску да креирају рачуноводствена правила која ће имати „позитиван“ утицај на регулаторни капитал, што често резултује успостављањем извесних врста „широких“ рачуноводствених стандарда, чиме се нарушава квалитет финансијског извештавања. (Scott, 2009, стр. 44). Стога се поставља питање да ли финансијско извештавање треба да буде у већој мери прилагођено информационим потребама регулатора?

Примарни циљ доносилаца рачуноводствених стандарда представља успостављање и изградња правила која ће омогућити истинито и поштено финансијско извештавање са „хипер“ фокусом на инвеститоре. Са друге стране, пруденциони регулатори се усредсређују на успостављање и изградњу захтева који су у функцији очувања стабилности финансијског система. Услед дивергенције циљева, уместо прилагођавања финансијског извештавања (путем

промене рачуноводствених правила) потребама пруденционих регулатора, боље решење свакако представља алтернативно задовољење њихових информационих потреба. Будући да је одговорност за очување финансијске стабилности на регулаторним телима, њихове активности треба да буду усмерене ка развијању информационе основе мање зависне од финансијских извештаја опште намене и успостављању контрацикличних захтева за минималним капиталом.

Финансијски извештаји опште намене треба да представљају само инпут, односно „почетну тачку“ за утврђивање минимално потребног капитала, а одлуке регулатора морају бити засноване на принципу конзервативизма. „У процесу креирања захтева у погледу висине минимално потребног капитала потребно је применити опрезна правила која прихватају фер вредност као полазну тачку, али и извршити корекције тако утврђеног капитала које ће задовољити захтеве сигурности. То може, примера ради, подразумевати неједнак третман нереализованих добитака и губитака у складу са начелом опрезности.“ (Малинић, 2009б, стр. 324-325). У вези са тим, у обрачун минималних капиталних захтева требало би инкорпорирати нереализоване губитке, а из њега искључити нереализоване добитке.

Коначно, формула регулаторног капитала морала би се у будућности „допунити“ контрацикличним захтевима.¹⁶⁴ Нужна је изградња захтева којима би се подстакле банке да у добра времена акумулирају додатни сопствени капитал који би омогућио покриће губитака у условима кризе. То би се могло постићи, на пример, наметањем захтева за формирањем већих резервисања на кредитима у току кредитне експанзије. Уз то, регулатива мора предвидети проактивно објективирање губитака на кредитном портфолиу по моделу „очекиваног губитка“¹⁶⁵ (expected loss model), што ће ублажити процикличност. Међутим, имплементација таквог модела оптерећена је тешкоћама процене очекиваних импаритетних губитака те су из овог разлога IASB и FASB интензивно укључени

¹⁶⁴ Видети: Пантелић, Годоровић (2010, стр. 168-169).

¹⁶⁵ У складу са текућом регулативом финансијског извештавања, на позиције кредитног портфолиа примењује се рачуноводство историјског трошка. Текућа регулатива заснива се на моделу „насталих губитака“ (incurred loss model). Од почетка финансијске кризе највеће банке САД су изгубиле у просеку 15,6% регулаторног основног капитала (Tier 1) услед импаритета на кредитном портфолиу. Ови губици су значајно већи од негативних ефеката који су резултат примене фер вредности. Видети: Shaffer (2010).

у разматрање модалитета имплементације таквог модела. Иако постоји дивергентност циљева рачуноводствених и пруденционих регулатора, неопходна је чврста сарадња ових тела како би се пронашла најбоља решења.

На крају, потребно је истаћи и то да се менаџери не могу позивати на рачуноводство фер вредности само онда када желе да буду амнестирани од одговорности за доношење лоших пословних одлука. Рачуноводство фер вредности, као и рачуноводство историјског трошка, је ту да извештава, а менаџери се морају добро упознати са ефектима његове примене и у потпуности преузети одговорност за лоше инвестиционе одлуке, за неопрезно третирање ризика, као и за неадекватну политику расподеле добитка.

4. ПРАВЦИ УСАВРШАВАЊА ПОСТОЈЕЋЕГ ХИБРИДНОГ МОДЕЛА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

4.1. Нужност одржавања хибридног модела финансијског извештавања

Као што је напред напоменуто, савремено финансијско извештавање изграђено на IFRS-овој нормативној основи представља хибрид два концепта – рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности. Први концепт има много дуже историјско присуство, док је „младо“ рачуноводство фер вредности добило на популарности у време узлета финансијских тржишта и општег економског просперитета у периоду након 2001. године, па све до почетка светске финансијске кризе 2008. године, о чему је већ било речи на претходним странама. Међутим, можда у истој мери у којој је у том периоду било глорификовано, рачуноводство фер вредности је у периоду кризе критиковано. Екстремну верзију напада на овај концепт финансијског извештавања, свакако представљају експлицитни захтеви за његовом суспензијом, а све због чињенице да приморава предузећа и банке да прилагођавају вредност својих средстава према депресираним ценама на финансијским тржиштима. Истовремено се оно што је некада било предмет напада сада истиче као добра страна рачуноводства историјског трошка – у складу са принципом конзервативизма у периодима растућих цена на финансијским тржиштима оно не дозвољава повећање

вредности средстава у билансима предузећа, што резултује у формирању латентних резерви које се у кризним временима могу објективирати. Уз то, рачуноводство историјског трошка у складу са принципом реализације забрањује признавање нереализованих добитака, те се стога не доводи у питање одржавање капитала, континуирано пословање предузећа и заштита интереса поверилаца.

Иако је у овој полемици тешко арбитражи, чињеница је да рачуноводство фер вредности обезбеђује релевантније информације јер захтева исказивање средстава и обавеза по текућим вредностима. Са друге стране, информације које продукује рачуноводство историјског трошка су нерелевантне будући да не одражавају економску реалност по тржишним условима, па из тог разлога нису задовољене информационе потребе инвеститора као најзначајнијих корисника финансијских извештаја. Додатно, средства у билансу стања исказана су у новцу различите куповне моћи у зависности од времена када су прибављена и интензитета инфлације. Стога, биланс стања представља „тачан збир нетачних података“ због сабирања вредности средстава исказаних у хетерогеним јединицама мере. Недовољна транспарентност финансијских извештаја услед латентних резерви и/или скривених губитака, иманентна рачуноводству историјског трошка, представља ограничење за рачуноводствене адресате, те није пожељна уколико се жели унапређење квалитета финансијског извештавања. Услед ових чињеница, у условима финансијске кризе, у поређењу са рачуноводством историјског трошка, концепт фер вредности одражавајући економску реалност „емитује“ ране упозоравајуће сигнале и стимулише менаџмент на проактивно предузимање неопходних мера. Другим речима, фер вредност правовремено информише менаџмент али и инвеститоре и регулаторна тела па је стога она само „гласник“. Осим тога, рачуноводство фер вредности не ствара неповољне тржишне услове већ само о њима извештава. На крају, услед смањења транспарентности и релевантности финансијских извештаја који су неопходна информациона основа инвеститорима за доношење одлука о улагању, повратак на изоловано рачуноводство историјског трошка био би „корак уназад“.

Хибридни модел финансијског извештавања је супериоран у односу на појединачно примењено рачуноводство историјског трошка или појединачно примењено рачуноводство фер вредности. Тренутно не постоји неки други

приступ мерењу средстава и обавеза који би задовољио кључне квалитативне одлике рачуноводствених информација. Laux и Leuz (2009), Mognan и Thornton (2010), Power (2010) и други истичу да различити елементи финансијских извештаја захтевају различите „схеме мерења“, па је стога хибридни модел финансијског извештавања у контексту веродостојности представљања (Faithful Representation) оптималан модел вредновања будући да омогућава да се „сваки елемент финансијских извештаја искаже по вредности која највише одговара тој ставци“ (Bostwick, Fahnstock, 2011, стр. 456).

У стручној литератури преовладава став да рачуноводство фер вредности примењено на финансијске инструменте пружа најрелевантније информације инвеститорима и аналитичарима. Аргументи за примену фер вредности су нарочито изражени када је реч о банкама (и другим финансијским институцијама) где се многи финансијски инструменти држе са циљем трговања или се средствима активно управља на основу фер вредности. Овде треба напоменути да у циљу побољшања транспарентности и квалитета финансијског извештавања, услед субјективне природе утврђивања фер вредности на другом и трећем хијерархијском нивоу неопходна је даља изградња захтева за квалитетнијим обелодањивањима како би она пружила бољи увид у примењене методологије вредновања и истакла значајне претпоставке које су коришћене приликом одређивања фер вредности. Употреба процена и модела у условима комплексног система финансијских тржишта представља свакако напредак, а управо комплексност тржишта елиминише неке од старих аргумената који су ишли у прилог историјског трошка као бољег „мерног атрибута“ од фер вредности.

Са друге стране, уколико се финансијским инструментом не управља на основу фер вредности или банка намерава да средство држи у дужем временском периоду, историјски трошак представља прихватљиво решење под условом да је признавање и вредновање инструмента допуњено адекватним обелодањивањима.

Чињеница је да креатори рачуноводствених стандарда (IASB и FASB) немају намеру да одустану од рачуноводства фер вредности. „Јасно је да ће, бар када је реч о предузећима, оба концепта у нормативној основи бити присутна још јако дуго, а чини се да не би било погрешно рећи и стално, уз стално повећање

броја позиција извештаја о финансијском положају (биланса стања), за чије ће вредновање бити факултативно или обавезно коришћена фер вредност.“ (Шкарић-Јовановић, 2010, стр. 21). Постојећи проблеми хибридног модела који долазе са стране фер вредности могли би се ублажити ако би активности креатора рачуноводствених стандарда биле усмерене ка унапређењу процеса доношења и изградње квалитетнијих стандарда и јаснијих смерница за њихову правилну примену на подручју рачуноводства фер вредности, што би допринело унапређењу квалитета финансијског извештавања.

4.2. Активности на разрешењу контрадикторности у глобалном оквиру хибридног модела финансијског извештавања

Очигледно да IASB чврсто стоји на становишту да задржи хибридни модел финансијског извештавања, најављујући чак и проширење примене рачуноводства фер вредности у будућности. Ипак, можда је помало забрињавајуће то што је IASB годинама сувише велики нагласак ставио на релевантност информација, а недовољно узео у обзир друге квалитативне карактеристике, а посебно поузданост. „Опасност лежи у томе што се фаворизовањем релевантности у односу на поузданост и разумљивост повећава јаз између очекивања и стварности („јаз очекивања“) у вези са сврхом, природом и значењем финансијских извештаја.“ (Ernst & Young, 2005, стр. 8). Релевантност рачуноводствених информација зависи, између осталог, од теоријског схватања циља финансијског извештавања. Ако је циљ финансијског извештавања пружање информација о финансијском положају предузећа, тада се информације о богатству предузећа приказивањем средстава и обавеза сматрају релевантним – фокус на средства/обавезе. Ако је циљ финансијског извештавања пружање информација о перформансама предузећа, информација о ефикасности предузећа у прибављању инпута, њиховој трансформацији у аутпуте и продаји тих аутпута на тржишту, тада се информације о висини периодичног резултата сматрају релевантним – фокус на приходе/расходе.

Концептуални оквир IFRS из 1989. године садржао је супротстављене и недоследне циљеве финансијског извештавања. Циљ финансијског извештавања

био је да обезбеди информације о финансијском положају, променама у финансијском положају (фокус средства/обавезе) и успешности предузећа (фокус приходи/расходи), које су корисне широком кругу корисника (инвеститори, повериоци, запослени, добављачи, купци, влада и њене агенције и остала јавност) за доношење економских одлука. Као резултат супротстављених циљева, појављује се недоследност у појединим IFRS у погледу примарне основе мерења. Тако, на пример, примарна основа мерења приход/расход се истиче у IAS 20 – Рачуноводство државних давања и обелодањивање државне помоћи. Стандард захтева да се државна давања признају у билансу успеха (приходи) на систематској основи током периода у којима предузеће признаје као расход повезане трошкове које треба покрити из тог давања (IAS 20, пар. 12). Насупрот томе, у случају биолошких средстава, IAS 41 – Пољопривреда, даје приоритет примарној основи мерења средства/обавезе. Стандард захтева да се биолошка средства приликом почетног признавања и на крају сваког извештајног периода мере по фер вредности, а добитак или губитак који је резултат промена у фер вредности средства, признаје у билансу успеха периода у коме је настао (IAS 41, пар. 12 и пар. 26). Стога, као последица супротстављања двају циљева који захтевају различите рачуноводствене третмане, избор рачуноводствене политике у одсуству детаљних смерница зависиће од изабраног приоритетног циља.

Оквир из 1989. године истицао је као равноправне следеће квалитативне карактеристике рачуноводствених информација: (1) релевантност, (2) поузданост, (3) разумљивост, и (4) упоредивост. Оквир није давао упутства како да се успостави равнотежа између релевантности и поузданости, већ је тај „задатак“ препуштен менаџменту, да на бази просуђивања балансира између квалитативних карактеристика рачуноводствених информација. Нажалост, овај „задатак“ није нимало лак. Релативан значај рачуноводствених информација у конкретној ситуацији, зависиће од различитих потреба односно преференција корисника. Затим, у стручној литератури се често истиче да је поузданост неопходан предуслов који мора бити испуњен да би се информација сматрала релевантном. Додајмо свему овоме и запажање да се у контексту мерења квалитативне карактеристике могу међусобно искључивати, те да њихов компромис може резултирати у информацији која није ни релевантна ни поуздана. Узимајући све

ово у обзир, чињеница је да менаџмент на основу просуђивања, балансирајући између релевантности и поузданости, не може доследно примењивати рачуноводствене политике које се односе на слична рачуноводствена питања у одсуству конкретног стандарда и специфичних смерница.

Критика се може упутити и критеријумима признавања елемената финансијских извештаја (средстава и обавеза). Један од услова који мора бити испуњен да би се средство или обавеза признала у билансу стања је да је вероватно да ће било која будућа економска корист повезана са том ставком притицати у предузеће или отицати из њега. У Оквиру се не означава праг који мора бити испуњен да би се притицање (или отицање) будућих економских користи сматрало вероватним. Наиме, од ентитета се захтева да, рецимо, забележе раст цена финансијских инструмената у својим књигама, а нико се не пита да ли ће се тај раст – нереализовани добитак уопште реализовати. Услед недостатка критеријума вероватноће није изненађујуће што су у појединим стандардима постављени различити захтеви вероватноће, на пример, признавање прихода од продаје по IAS 18 и превремено признавање прихода по IAS 11.

Постојање недоследности, контрадикторности и недоречености у концептуалним оквирима и стандардима IFRS и GAAP-а, измена економских околности у којима послују предузећа, развој светског финансијског тржишта и појава нових облика финансијских средстава и обавеза наметнула је потребу за сарадњом IASB-а и FASB-а, и покретањем неколико заједничких пројеката који су у функцији унапређења финансијског извештавања и конвергенције IFRS и GAAP-а. Уочавајући да су циљеви финансијског извештавања, квалитативне карактеристике рачуноводствених информација и принципи признавања и мерења у постојећем IASB-овом Оквиру делимично нејасни и интерно неконзистентни, IASB и FASB су 2004. године почели да раде на заједничком пројекту ревидирања Концептуалног оквира. Циљ пројекта је изградња Концептуалног оквира који је „звучан, свеобухватан и интерно конзистентан“. Овакав Оквир би требало да представља адекватну основу за изградњу складних и на принципима заснованих IFRS. Нови назив ревидираног Оквира је Концептуални оквир за финансијско

извештавање, што указује на шири делокруг у односу на претходну верзију.¹⁶⁶ Пројекат његовог ревидирања је још увек у току и реализује се у великом броју фаза. Прва фаза (фаза А) – Циљеви и квалитативне карактеристике је завршена у септембру 2010. године, поводом чега је IASB издао ревидирани Оквир који је ступио на снагу. Остале фазе (II фаза – Елементи финансијских извештаја и њихово признавање, III фаза – Вредновање, IV фаза – Извештајни ентитети, V фаза – Презентација и обелодањивање, VI фаза – Обухват и сврха, VII фаза – Примена на непрофитне ентитете и VIII фаза – Остало) или још нису започете или су за неке од њих састављене радне верзије.

Разлике између старог и новог Оквира тичу се примарне групе корисника, циљева финансијског извештавања и квалитативних карактеристика рачуноводствених информација.

Ревидирани Оквир „сужава“ круг корисника финансијских извештаја на постојеће и потенцијалне инвеститоре, повериоце и друге кредиторе. Остали корисници као што су управа ентитета и држава су изостављени из примарне групе корисника, будући да имају могућност да захтевају достављање информација које су им потребне.

Оквир пре измене 2010. године, како је раније наглашено, садржао је контрадикторне циљеве финансијског извештавања. Присутна контрадикторност је елиминисана у ревидираном Оквиру стављањем нагласка на пружање информација о финансијском положају ентитета и фокусу на средства/обавезе. Приказивање перформанси ентитета у изворном смислу не представља више посебан циљ финансијског извештавања на основу којег су правила признавања и мерења заснована и развијена, па стога, она не могу доћи у сукоб са циљем фокусираним на средства/обавезе. Претходни Оквир је квалитативне карактеристике рачуноводствених информација једнако третирао. Кључна, велика разлика у новом Оквиру је у давању приоритета релевантности у односу на веродостојно приказивање (Faithful Representation). Могло би се рећи да је на овај начин IASB успео да елегантно превазиђе напред елаборирани проблем надређености релевантности над поузданошћу, која се више ни не помиње као

¹⁶⁶ Опширније о томе: Шкарић-Јовановић, (2011а).

квалитативна карактеристика рачуноводствених информација, будући да је замењена термином веродостојног приказивања. Потпуност, неутралност и одсуство материјалних грешака су компоненте веродостојног приказивања.

Супериорност релевантности се огледа у IASB-овом ставу да се „најрелевантнији рачуноводствени метод користи уколико је информација довољно веродостојна, чак иако постоје други мање релевантни методи који пружају веродостојније информације.“ (Wüstemann, Kierzek, стр. 19). Поред наведеног IASB је кроз ревидирани Оквир увео и нову, унапређујућу квалитативну карактеристику рачуноводствених информација – проверљивост (Verifiability).¹⁶⁷ Проверљивост обезбеђује да информација садржана у финансијским извештајима верно представља економске појаве на које се односи. „Услов проверљивости“ је задовољен било да је реч о директној проверљивости (на пример, кроз опсервацију цена хартија од вредности на активном тржишту) или индиректној проверљивости (на пример, проверавањем износа добијених употребом модела). Стога, фер вредност израчуната помоћу модела, а која значајно зависи од просуђивања, може задовољити „услов проверљивости“. Више је него јасно да се најновијим променама у регулативи врата за примену фер вредности, а поготово његове „моделске верзије“ још више отварају.

Наведене измене у Концептуалном оквиру ће значајно утицати на остале делове овог новог Оквира, а последично и на нова решења у смислу ревизије постојећих и / или доношења нових IFRS.

4.3. Активности на разрешењу контрадикторности у појединим стандардима финансијског извештавања

У наставку ћемо се позабавити недоследностима и контрадикторностима између појединачних стандарда финансијског извештавања које су биле предмет преиспитивања у скорије време и које су за резултат имале корекције захтева појединих стандарда или издавање нацрта стандарда. Потребно је имати у виду да иако су овим корекцијама и нацртима стандарда учињена одређена побољшања регулативе, њима свакако нису уклоњене све уочене недоследности и

¹⁶⁷ Поред проверљивости, у унапређујуће квалитативне карактеристике рачуноводствених информација сврставају се упоредивост, правременост и разумљивост.

недоречености. На крају, у последњој тачки овог дела предмет разматрања ће бити оне недоречености регулативе где активности на разрешењу и корекцији захтева стандарда још увек нису ни отпочете и којима ће се доносиоци стандарда морати ангажовати у циљу даљег усавршавања хибридног модела финансијског извештавања.

Постојећа регулатива IFRS и GAAP САД може обезбедити доследност у избору рачуноводствених политика само када постоје конкретни стандарди који се примењују на одређену трансакцију, догађај или околност. Међутим, у одсуству специфичних смерница, што је карактеристика савремене регулативе, менаџмент може у многим случајевима одабрати различите и често контрадикторне методе. Начелне путоказе о томе како ће се поступати у случајевима када не постоји конкретан IFRS који се примењује на одређену трансакцију, догађај или околност даје IAS 8 – Рачуноводствене политике, промена рачуноводствених политика и грешке. IAS 8 прописује да у случају недостатка конкретног стандарда, менаџмент користи сопствену процену (просуђивање) за утврђивање и примену рачуноводствене политике која ће за резултат имати релевантне и поуздане рачуноводствене информације (IAS 8, пар. 10). Међутим, у стручној литератури не постоји јединствено мишљење о томе које информације су релевантне и поуздане (веродостојне), нити какав треба да буде однос између њих.

Просуђивање менаџмента у избору и примени рачуноводствених политика у недостатку конкретног IFRS заснива се, поред поменутог, и на разматрању применљивости захтева других IFRS који се баве сличним или сродним питањима (IAS 8, пар. 11а). Међутим, и на овом пољу је присутна неконзистентност у појединим стандардима која отежава просуђивање. На пример, приход од продаје робе у складу са IAS 18 – Приходи, не признаје се, све док предузеће (продавац) не пренесе значајне ризике и користи од власништва на купца (IAS 18, пар. 14). Најчешће је испуњен услов за признавање прихода од продаје у моменту преноса законског власништва, или са преносом поседа на купца (IAS 18, пар. 15). Ако се критеријуми „ризика и користи“ примењују на уговоре о изградњи, приходе би требало признати у тренутку завршетка пројекта и његове испоруке. Али, IAS 11 – Уговори о изградњи, чини изузетак од критеријума „ризика и користи“,

захтевајући признавање прихода у складу са степеном извршења уговорне активности на дан биланса (IAS 11, пар. 22).¹⁶⁸ У циљу побољшања финансијског извештавања и отклањања неконзистентности у стандардима IASB и FASB су предузели заједничке активности на плану унапређења концепта признавања прихода. Нови концепт признавања прихода презентован је у Нацрту стандарда – Приходи који произилазе из уговора са купцима (ED 2011/6: Revenues from Contract with Customers). Након Нацрта IASB је маја 2014. године издао нови стандард IFRS 15 са идентичним називом који представља јединствени оквир за признавање прихода са ефективном применом од 1. јануара 2017. године или касније. Признавање прихода у IFRS 15 се заснива на исправном обухвату средстава и обавеза који произилазе из уговора са купцима (фокус средства/обавезе), а правилно признавање ових елемената финансијских извештаја резултира и адекватним периодизирањем прихода. Наиме, процес зарађивања прихода се повезује са променама у вредности средстава и обавеза током периода извршења уговора. Будући да се као примарни критеријум истиче пренос контроле (над средствима) на купца, а не ризици и користи (као у IAS 18), и да се у потпуности искључују критеријуми поузданости процене износа прихода и постојање вероватноће прилива економских користи повезаних са трансакцијом у ентитет (који су иначе кључни критеријуми у IAS 18), ова промена у концепту признавања прихода ће решити проблем поменуте неконзистентности у стандардима. У складу са новодонесеним стандардом, процена менаџмента о томе када је контрола прешла на купца¹⁶⁹, тј. у ком тренутку се приходи признају заснива се на разматрању следећих критеријума: (1) ентитет је извршио пренос законског права над средством, (2) ентитет је извршио физички трансфер средства купцу, (3) ентитет има право наплате за пренесено средство, (4) купац је прихватио средство и присваја значајне ризике и користи од власништва. Очигледно је да ће измењени критеријуми везани за тренутак признавања прихода

¹⁶⁸ Будући да се врши превремено признавање позитивних резултата, ово је типичан пример нарушавања принципа реализације. У Немачкој, у складу са одредбама HGB-а, захтева се стриктно респектовање овог принципа.

¹⁶⁹ Пренос контроле на купца може се десити у једном тренутку или континуирано током одређеног временског периода. Детаљније видети: IFRS 15.

у IFRS 15¹⁷⁰ имати значајан утицај на финансијско извештавање ентитета чији приходи произилазе из уговора са купцима, а посебно оних ентитета који склапају уговоре о дугорочној изградњи.

У одсуству специфичних смерница неће бити изненађујуће и да предузећа прибегну „попуњавању празнина“ у постојећој регулативи IFRS, позивајући се на GAAP САД, а што дозвољавају захтеви IAS 8 (пар. 12). Међутим, није на одмет нагласити да се „рачуноводствена решења садржана у GAAP-у некада не могу директно примењивати у финансијском извештавању неамеричких предузећа, с обзиром на чињеницу да се она одликују специфичностима карактеристичним за економски и законодавни оквир САД“ (Wüstemann, Kierzek, 2007, стр. 16).

Као што је раније било детаљно објашњено рачуноводство фер вредности производи већу волатилност периодичног резултата од рачуноводства историјског трошка и резултира признавањем нереализованих добитака и губитака. Након вишегодишње полемике о могућностима решавања овог проблема, IASB је ревидирао IAS 1 – Презентација финансијских извештаја (ефективан од 1. јануара 2009.) сходно коме се захтева засебно исказивање компонената осталог укупног резултата (нереализованих добитака и губитака) у Извештају о укупном резултату (билансу успеха) или у сепаратном извештају – Остали укупни резултат.¹⁷¹

У неким стандардима „због недостатка договорене, кохерентне основе мерења“ присутна је неконзистентност у основама мерења (хибридни модел) и последично, неупоредивост вредности елемената финансијских извештаја, као и неконзистентност у начину мерења фер вредности чиме је поузданост доведена у питање. IAS 39 је представљао добар пример за елаборацију проблема мешовите основе и начина мерења (вредновања). У складу са тим стандардом, иницијално признавање финансијских средстава или финансијских обавеза врши се по фер вредности. Накнадна вредновања врше се у складу са основом вредновања која важи за категорију средстава или обавеза у коју су средства или обавезе

¹⁷⁰ Нови стандард треба да замени постојеће стандарде IAS 18 и IAS 11, IFRIC 13 – Програми лојалности купаца, IFRIC 15 – Споразуми о изградњи некретнина, IFRIC 18 – Трансфер средстава од купаца и SIC 31 – Приход: трансакције размене које укључују и услуге рекламирања.

¹⁷¹ Компоненте осталог укупног резултата чине ставке које се према захтевима појединих IFRS признају у оквиру капитала. О томе детаљније: Шкарић-Јовановић (2012, стр. 21-44), CPPC (2011, стр. 24-29), и ревидирани IAS 1.

класификоване¹⁷², па тако, користи се набавна (амортизована) вредност (рачуноводство историјског трошка) или фер вредност (рачуноводство фер вредности). Када је реч о мерењу фер вредности, оно се спроводи на два начина: према тржиштима и по моделима. Поред неконзистентности у начину мерења фер вредности, вредновање које се заснива на моделима (у чијој основи је просуђивање менаџмента) отвара питање релевантности тих вредности као и питање њихове поузданости. Наиме, како је раније наглашено, може се десити да уколико се у једном предузећу користе различити модели за исти финансијски инструмент, његове вредности могу бити потпуно различите. Исто тако, у различитим предузећима, исти финансијски инструмент може бити различито вреднован, чиме се озбиљно доводи у питање упоредивост финансијских извештаја. Стога је, у контексту захтева IAS 39, било неопходно поузданости мерења (процењивања) дати дужну тежину како би захтеви овог стандарда били конзистентни са критеријумима признавања елемената финансијских извештаја у Концептуалном оквиру.

У наставку ћемо указати на дилеме које се тичу обухвата трансакционих трошкова и добитака и губитака првог дана приликом иницијалног вредновања финансијских средстава и обавеза. Наиме, фер вредност се у контексту IAS 39 тумачила као улазна цена. Стандард је захтевао да се при иницијалном признавању финансијских средстава или финансијских обавеза у мерење фер вредности укључе трансакциони трошкови који се могу директно приписати стицању или емитовању финансијских средстава или финансијске обавезе (осим у случају средстава или обавеза која се приказују по фер вредности кроз биланс успеха) (IAS 39, пар. 43), што је супротно захтевима IFRS 13. Осим тога постојала је неконзистентност захтева IAS 39 и IFRS 13 у контексту третмана добитака/губитака првог дана. Наиме, према IAS 39, најбољи доказ фер вредности финансијског инструмента при иницијалном признавању је цена трансакције (IAS 39, пар. AG76). Ако се фер вредност инструмента разликује од цене трансакције, под условом да постоје котиране цене на активном тржишту, тада ентитет мора

¹⁷² Подсетимо се, финансијска средства се класификују у четири категорије: (1) средства која се приказују по фер вредности кроз биланс успеха, (2) средства која се држе до доспећа, (3) средства креирана од стране правног лица – кредити и потраживања, и (4) средства расположива за продају.

признати резултујући добитак / губитак првог дана, при иницијалном признавању. Међутим, ако овај специфичан критеријум није испуњен, добитак/губитак првог дана се не сме признати (супротно захтевима IFRS 13). Тада се захтева његово накнадно признавање до обима који настаје услед промене фактора (укључујући време), а које би тржишни партиципанти разматрали при одређивању цене (IAS 39, пар. AG76A).

Мора се такође имати у виду да третман нереализованих добитака и губитака зависи од изабране класификације финансијских инструмената. На пример, поседовани инструменти сопственог капитала могу бити класификовани у категорије средстава расположивих за продају или средстава по фер вредности кроз биланс успеха. У првом случају, нереализовани добици и губици се признају директно у сопственом капиталу (без утицаја на резултат), а у другом случају, објективирају се у билансу успеха (са утицајем на резултат).

Очигледно је да се IAS 39 осим по својој комплексности одликовао и не тако малим бројем неусаглашености са затеченом регулативом по појединим важећим стандардима и концептуалним оквиром хибридног модела финансијског извештавања. Стога је, временом преовладао став да је потребно извршити његову замену. У том циљу, IASB се ангажовао на пројекту изградње новог стандарда IFRS 9 – Финансијски инструменти. Први део пројекта увођења IFRS 9, који се односи на класификацију и вредновање финансијских инструмената и захтеве у вези са обухватом финансијских обавеза и престанком признавања финансијских средстава и финансијских обавеза, завршен је у октобру 2010. године, када IASB усваја и издаје овај сегмент новог стандарда уз примену од 1. јануара 2013¹⁷³. Други део пројекта завршен је јула 2014. године а укључивањем нових захтева у IFRS 9, у потпуности ће бити замењен IAS 39. Очекује се да ће датум ступања на снагу новог стандарда бити 1. јануар 2018. године или касније.

Присутна неконзистентност у основама мерења и стога неупоредивост вредности финансијских инструмената, како у оквиру предузећа, тако и између предузећа, у значајној мери је отклоњена захтевима IFRS 9.

¹⁷³ Европска Комисија одлаже његову примену до момента завршетка пројекта замене IAS 39.

У складу са усвојеним сегментом стандарда, ентитет приликом накнадног процењивања може класификовати сва финансијска средства у две категорије, и то: (1) финансијска средства која се мере по фер вредности, и (2) финансијска средства која се мере по амортизованом трошку (вредности). Класификација финансијских средстава зависи од модела пословања ентитета као и од карактеристика уговорних новчаних токова у оквиру модела пословања. Могућност класификације финансијског средства у групу средстава која се процењују по амортизованом трошку знатно се ограничава будући да се захтева истовремено испуњење два услова: (1) средство се држи у оквиру пословног модела чији је циљ држање средства у циљу наплате уговорних новчаних токова, и (2) уговорни услови везани за дато финансијско средство дају право ентитету на новчане токове који су само камата или само главница (IFRS 9, пар. 4.1.2). Додатни захтев новодонесеног стандарда тежи да умањи неконзистентност у основама мерења финансијских средстава, с обзиром да дозвољава ентитету да неопозиво изабере да финансијско средство мери по фер вредности кроз биланс успеха ако на тај начин елиминише или значајно редукује неконзистентности у признавању или мерењу које би се иначе појавиле када би се средства мерила или ако би се губици или добици признавали по различитим основама (IFRS 9, пар. 4.1.5).

IFRS 9 упућује на две могућности класификације и мерења финансијских обавеза: (1) финансијске обавезе које се мере по фер вредности кроз биланс успеха (финансијске обавезе којима се тргује), и (2) финансијске обавезе које се мере по амортизованом трошку (све остале финансијске обавезе)¹⁷⁴. Ентитет може да неопозиво одлучи да неку финансијску обавезу исказује по фер вредности кроз биланс успеха када се на тај начин редукује неконзистентност у признавању или процењивању, и ако се управља групом самих финансијских обавеза или групом финансијских средстава и финансијских обавеза а њихове перформансе оцењују

¹⁷⁴ IFRS 9 не мења основни рачуноводствени третман и класификацију финансијских обавеза у односу на IAS 39.

на бази фер вредности¹⁷⁵ у складу са инвестиционом стратегијом и стратегијом управљања ризицима (IFRS 9, пар. 4.2.2).

Сви инструменти сопственог капитала се мере по фер вредности а промене у фер вредности се признају као добици или губици у билансу успеха. Међутим, ентитет може да се определи да, уколико инструменте сопственог капитала не држи ради трговања, промене у њиховој фер вредности – добитке или губитке исказује у укупном осталом резултату.

Рекласификација финансијских средстава је дозвољена ако и само ако ентитет промени пословни модел тако да претходни начин процене постане неодговарајући (IFRS 9, пар. 4.4.1). Тада се рекласификација примењује проспективно од дана рекласификације и забрањује се исправљање претходно признатих добитака или губитака и камате. Ако се финансијско средство рекласификује из категорије средстава која се процењују по амортизованом трошку у категорију средстава која се мере по фер вредности, његова фер вредност се утврђује на дан рекласификације, а добици или губици који су последица промена у вредности средства признају се у билансу успеха. У обрнутом случају, нови износ по коме ће се средство мерити је његова фер вредност на дан рекласификације. Рекласификација финансијских обавеза је забрањена.

Неконзистентности у погледу третмана нереализованих добитака и губитака у IAS 39 (добици и губици који се признају директно у сопственом капиталу – без утицаја на резултат и добици и губици који се објективирају у билансу успеха – са утицајем на резултат) се у потпуности елиминишу захтевима новодонесеног стандарда. Наиме, у IFRS 9 захтева се признавање свих нереализованих добитака и губитака у билансу успеха када се финансијска средства и финансијске обавезе мере по фер вредности, осим: (1) ако су део хеџинг активности, (2) ако је инвестиција у инструмент сопственог капитала, а ентитет је изабрао да исказује добитке и губитке у укупном осталом резултату, и (3) ако је реч о финансијској обавези која се мери по фер вредности кроз биланс успеха, а од ентитета се тражи да презентује ефекте промена у кредитном ризику

¹⁷⁵ Класификација није условљена природом финансијских инструмената већ начином на који менаџмент оцењује њихове перформансе.

повезаних са том обавезом¹⁷⁶, онда исказује добитке и губитке у укупном осталом резултату. Уколико се финансијска средства и финансијске обавезе мере по амортизованом трошку, добици и губици се признају у билансу успеха у случајевима када се укида признавање, констатује импаратет или се рекласификује финансијско средство и када се укида признавање финансијске обавезе.

На крају, истакнимо да неконзистентности између IFRS 13 и IAS 39 које се тичу обухвата трансакционих трошкова и добитака и губитака првог дана приликом иницијалног процењивања финансијских средстава и обавеза нису отклоњене новодонесеним стандардом чији су захтеви идентични онима у IAS 39¹⁷⁷.

4.4. Неопходне активности на уклањању недоречености финансијског извештавања по фер вредности

Након што смо размотрили скорије спроведену надоградњу глобалног оквира и појединих стандарда финансијског извештавања, у последњој тачки овог одељка фокусираћемо се на недоречености које проистичу из финансијског извештавања по фер вредности које још увек нису биле предмет преиспитивања, и које би доносиоци рачуноводствених стандарда, по нашем мишљењу, морали да разреше у блиској будућности. Ове недоречености се углавном односе најпре на права опције у избору између рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности, потом, у оквиру рачуноводства фер вредности на избор између „тржишног“ и „моделског“ начина утврђивања вредности, као и, на крају, у оквиру утврђивања фер вредности по моделима у избору између различитих модела вредновања и различитих нивоа инпута.

Захтеви мерења по фер вредности могли би се оценити као недовољно јасни, и недовољно прецизирани, што, услед недостатка смерница, отвара могућности појаве значајнијег присуства просуђивања. Тако, рецимо, нејасни су

¹⁷⁶ Уколико такав третман промена у кредитном ризику повећава рачуноводствену неконзистентност у признавању добитака и губитака, тада се сви добици и губици у датој обавези искључиво исказују у билансу успеха (добитак или губитак периода).

¹⁷⁷ Видети: IFRS 9 (пар. B5.1.2A).

изрази „у употреби“ и „продаји“, будући да ентитет свакако нема увек намеру да прода нефинансијско средство. Уколико се задржи постојећа терминологија, неопходно је детаљније објаснити значење израза, како би састављачи финансијских извештаја разумели шта стандард од њих захтева. IFRS 13 не садржи детаљне смернице у којим случајевима би максимална вредност за тржишне партиципанте била достигнута – да ли употребом средства у комбинацији са другим средствима као групе, другим средствима и обавезама или, пак, самосталним коришћењем средства. Стога, фер вредност нефинансијског средства може бити високо зависна од процене ентитета како би тржишни партиципанти користили и у складу са тим вредновали средства. Тиме се, због значајног присуства просуђивања, може довести у питање непристрасност.

Ентитет мора, у контексту нове регулативе, да исказује нефинансијско средство по фер вредности која одражава његову највећу и најбољу употребу, иако се то средство користи заједно са неким другим средствима или на начин који се разликује од најбоље могуће употребе. Да ли би у том случају ентитет требало да фер вредност средства искаже у две компоненте: (1) као вредност средства претпостављајући његову садашњу употребу, и (2) као повећање вредности средства које би заправо одражавало способност ентитета да „пребаци“ средство на највећу и најбољу употребу („опција промене употребе“)? Или, уколико фер вредност средства није рашчлањена у две компоненте, да ли ово треба обелоданити у напоменама уз финансијске извештаје?

Проблем у вези „опције промене употребе“ може се појавити у следећим случајевима:

- (1) када се средство мери по фер вредности а стечено је у пословној комбинацији, и
- (2) када се средство након иницијалног признавања мери по моделу ревалоризације (IAS 16) или по методу фер вредности (IAS 40 – Инвестиционе некретнине).¹⁷⁸

¹⁷⁸ О импликацијама новог стандарда на финансијско извештавање предузећа која се баве некретнинама и њиховом изградњом видети у: Ernst & Young (2011, стр. 2-9).

У наставку ћемо на једном примеру приказати два могућа приступа ентитета у утврђивању фер вредности нефинансијског средства (IFRS 13, пар IE7, IE8).

Ентитет А је у пословној комбинацији стекао земљиште и зграду фабрике. Постојећа намена земљишта је индустријска употреба. С обзиром да оближње парцеле земљишта имају другачију намену – на њима се граде стамбене зграде намењене продаји, ентитет А одлучује (из перспективе тржишних партиципанаата) да је најбоља могућа употреба земљишта изградња станова. Стога се при утврђивању фер вредности земљишта полази од претпоставке да ће фабрика бити срушена и да ће земљиште у целисти бити расположиво за стамбену изградњу.

Фер вредност плаца у целини је 300.000 н.ј., по одбитку трошкова рушења фабрике. Вредност фабрике, по њеној садашњој употреби је 100.000 н.ј. Вредност земљишта претпостављајући његову садашњу употребу је 30.000 н.ј.

I приступ:

фер вредност плаца у целини при његовој највећој и најбољој употреби (300.000 н.ј.)

– вредност фабрике при садашњој употреби (100.000 н.ј.)

= фер вредност земљишта (200.000 н.ј.)

II приступ:

фер вредност плаца у целини при његовој највећој и најбољој употреби (300.000 н.ј.)

– вредност фабрике при садашњој употреби (100.000 н.ј.)

– вредност земљишта при садашњој употреби (30.000 н.ј.)

= фер вредност земљишта (170.000 н.ј.)

С обзиром да нова регулатива не садржи детаљне смернице у погледу примене могућих приступа, и на овом пољу, пуна слобода која је остављена састављачима финансијских извештаја резултираће најчешће избором оног

приступа који ће максимизирати вредност нефинансијског средства (склоност ка прецењивању средстава). Треба посебно нагласити да су захтеви IFRS 13 везани за избор највеће и најбоље употребе додатно проблематични и због чињенице да ентитет треба да размотри исте из перспективе хипотетичких тржишних партиципаната. Стога, „претпоставка највеће и најбоље употребе за нефинансијска средства варираће од ентитета до ентитета и од периода до периода“ чиме се доводи у питање упоредивост и конзистентност финансијског извештавања (Bostwick, Fahnestock, 2011, стр. 454). На крају, с обзиром да вредновање нефинансијских средстава није у складу са њиховом стварном намераваном употребом нарушава се квалитативна одлика рачуноводствених информација – веродостојност представљања.

Проблеми неразумљивости, неупоредивости, субјективизма и манипулација у финансијском извештавању могли би бити појачани и због чињенице да није довољно прецизирано када се финансијска средства или финансијске обавезе „маркирају“ према тржиштима, а када према моделима. У вези са тим, треба се подсетити напред елаборираног проблема где је ентитетима најпре било омогућено да на нека средства на која се иначе примењивао концепт историјског трошка најпре добровољно могу применити опцију фер вредности (FVO) уз забрану даљих рекласификација, да би касније ова забрана била уклоњена и шта више, додатно стимулисан прелазак на проблематично мерење на трећем нивоу.¹⁷⁹

Ентитет би, сходно регулативи, требало да користи онај модел који је подесан за дате околности и за које располаже потребним инпутима, настојећи да максимизира употребу релевантних уочљивих инпута и минимизира употребу неуочљивих инпута. Међутим, околност да су у многим земљама тржишта плитка, неефикасна и неактивна намеће потребу да ентитети при мерењу фер вредности средстава и обавеза користе неуочљиве инпуте са трећег нивоа. Пуна слобода која је остављена састављачима финансијских извештаја при избору модела мерења је поље на коме ће се испољити ризик злоупотребе, у смислу да ће састављачи бирати моделе којима се максимизира вредност средстава и минимизира вредност

¹⁷⁹ Видети о томе: IASB (2008a).

обавеза. Осим тога, адекватан избор модела предодређен је високим степеном експертизе који, чини се, просечан рачуновођа не поседује. Очигледно је да је IASB имао прилику да приликом формулисања IFRS 13 састављачима финансијских извештаја детаљнијим смерницама приближи и олакша избор и правилну примену модела. Како је ова прилика, нажалост, пропуштена, мишљења смо да ће рачуноводство фер вредности и даље бити „обојено“ значајним непотребним субјективним просуђивањима.

Имајући у виду све претходно речено, неопходна су даља преиспитивања и усавршавања текуће регулативе финансијског извештавања у циљу ублажавања испољених недостатака у примени рачуноводства фер вредности. У наредном периоду креатори рачуноводствених стандарда морају се фокусирати на креирање јаснијих водича за детерминисање фер вредности на неактивним тржиштима, а када је реч о трећем нивоу мерења фер вредности императив је успостављање смерница које би омогућиле „потврђивање“ компатибилности интерних претпоставки ентитета уграђених у моделе вредновања са претпоставкама које би користили тржишни партиципанти у одређивању фер вредности. Ово је нарочито важно с обзиром да тренутно не постоје експлицитни захтеви у IFRS 13 и SFAS 157 у вези са тим, те је релевантност утврђених фер вредности доведена у питање. Уз то, процес утврђивања фер вредности по моделима унапредио би се објављивањем најбољих пракси вредновања као и успостављањем критеријума за евалуацију исправности примењених модела. Додатно, подизање степена релевантности и поузданости информација о детерминисаним фер вредностима намеће потребу и за формирањем професионалног тела за надзор вредновања са задатком успостављања конзистентних стандарда вредновања базираних на најбољим праксама и контроле исправности утврђених фер вредности.

У циљу подизања квалитета финансијског извештавања нужно је ојачавање инфраструктуре која ће на адекватан начин подржати примену фер вредности у извештавању. У вези са тим, потребно је радити на унапређењу програма едукације и континуираног усавршавања, и подстицању етичког понашања свих учесника у систему финансијског извештавања,¹⁸⁰ за шта су првенствено

¹⁸⁰ Детаљније о томе: Малинић (2011, стр. 243-261).

компетентни универзитети, рачуноводствени институти и професионална тела. Наставни програми на универзитетима и програми едукације професионалних рачуновођа морали би да инкорпорирају теоријске и практичне аспекте вредновања по фер вредности и буду „обогаћени пословном и рачуноводственом етиком, што би доприносило формирању исправних професионалних ставова у просуђивању у складу са вредностима које су у интересу професије и друштва“ (Малинић, 2011, стр. 259).

Увођење рачуноводства фер вредности у финансијско извештавање проширило је границе просуђивања.¹⁸¹ Стога се ревизори суочавају са озбиљним проблемима у контексту поузданости процена фер вредности и верификације тих вредности у ревизијама финансијских извештаја. С обзиром да се ревизија утврђених фер вредности разликује од ревизије уобичајених пословних трансакција, ревизори морају поседовати специјализована знања о вредновању како би идентификовали потенцијалну пристрасност менаџмента и/или грешке у детерминисању фер вредности, боље сагледали цео процес вредновања и на тај начин извели квалитетно ревизорско мишљење. Уз то, неопходно је да размишљање и понашање ревизора буде у складу са високим етичким стандардима што ће допринети повећању кредибилитета професије.

Коначно, широко образовање а посебно знања о теоријском схватању и практичним проблемима у примени фер вредности неопходна су инвеститорима и осталим учесницима у систему финансијског извештавања (менаџерима, финансијским аналитичарима, пруденционим регулаторима) како би се разумела суштина фер вредности, ограничења у њеној примени и проценио степен релевантности и поузданости информација које она пружа.

¹⁸¹ Таква просуђивања с обзиром да су IFRS стандарди засновани на широким принципима захтевају предузимање агресивнијих корака у идентификовању необелодањених економских догађаја и стратешких промена. У новом рачуноводственом окружењу рачуновође и ревизори морају поседовати толеранцију на неодређеност и способност доношења ефикасних одлука са прихватљивим нивоом неодређености, као и имати умеће предвиђања и сагледавања „шире слике“. Видети о томе: Stevenson, von Bergen (2009, стр. 60).

IV ПРИМЕНА РАЧУНОВОДСТВА ФЕР ВРЕДНОСТИ У ФИНАНСИЈСКОМ ИЗВЕШТАВАЊУ У СРБИЈИ

1. РЕГУЛАТИВА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Усклађивање Закона о рачуноводству и ревизији са директивама ЕУ и IFRS, посебно се истиче на путу ка унапређењу финансијског извештавања у Републици Србији.

Као основа за састављање Закона о рачуноводству из 1989. године послужила је IV Директива ЕЕЗ/ЕУ. Одредбе овог Закона преузете су из IV Директиве и односиле су се на: (1) саставни део сета финансијских извештаја, (2) општа начела процењивања, и (3) правила за процењивање позиција биланса стања и успеха. Закон о рачуноводству је више пута мењан и допуњаван, а поменуте одредбе су остале на снази све до предлога измене Закона о рачуноводству из јула 2002. који је задржао захтев придржавања општих начела процењивања али је елиминисао правила процењивања појединих билансних позиција, замењујући их одредбом чл. 15 по којој се „за процењивање позиција финансијских извештаја непосредно примењују IAS“. Поводом иновирања Закона, Ранковић истиче: „... да је предлог Закона о рачуноводству неупотребљив и не задовољава потребе регулисања питања вођења пословних књига и полагања рачуна. Сви они који су одговорни за придржавање Закона, у одлучивању не знају за шта су одговорни. Свим рачуновођама је извучен тепих и сви морају испочетка да се баве изучавањем IAS, а у њима се на доста нејасан начин говори о начину процењивања појединих билансних позиција или се расправља о садржини појединих финансијских извештаја. Уместо тога требало је, како то други раде, поправити националне прописе како би они били компатибилни са IAS.“ (Ранковић, 2002). Закон о рачуноводству и ревизији, који је усвојен 26. децембра 2002., међутим, није садржао чак ни општа начела процењивања која су у предлогу Закона била сврстана у оквиру чл. 23. Уместо општих начела процењивања и правила за процењивање појединих билансних позиција у Закон је унета одредба (чл. 19) у којој се истиче да: „... правна лица и предузетници дужни

су да вођење пословних књига, састављање и презентацију финансијских извештаја врше у складу са рачуноводственим начелима дефинисаним у Оквиру IAS. За признавање, процењивање и презентацију позиција финансијских извештаја примењују се IAS.“ (Закон о рачуноводству и ревизији, 2002). Последње измене и допуне Закона о рачуноводству из 2013. садрже одредбе о општим рачуноводственим начелима. У члану 19 Закона прописана је обавеза поштовања принципа континуитета пословања, принципа конзистентности, принципа опрезности, принципа настанка пословног догађаја (и принципа корелације), принципа појединачног процењивања и принципа идентитета. С обзиром да су поменути принципи кодификовани, имају карактер правне норме.

Рачуноводство фер вредности у финансијском извештавању у Србији је фактички постало присутно усвајањем Закона о рачуноводству и ревизији из 2002. (чл. 19). Сагласно са Законом о рачуноводству и ревизији из 2006. године (чл. 2, ст. 6 и 7), мало правно лице и предузетник који пословне књиге води по систему двојног књиговодства може: (1) да примењује IFRS, или (2) подзаконски национални рачуноводствени пропис – Правилник о признавању и процењивању имовине, обавеза, прихода, и расхода малих правних лица и предузетника, о чему треба да се донесе одговарајућа одлука. Уколико мало правно лице и предузетник одлучи да не примењује IFRS, тада се за процењивање позиција финансијских извештаја користи наведени правилник и општи акт о рачуноводству и рачуноводственим политикама.

Остала правна лица (средња и велика) морају примењивати IFRS. Са становишта обавезности процене по фер вредности, сва средства се могу поделити на: (1) средства за која је обавезна процена по фер вредности, и (2) средства за која се може а не мора извршити процењивање по фер вредности (избор се утврђује општим актом).

1. Средства за која се обавезно врши процењивање по фер вредности:

- Хартије од вредности (финансијска средства) расположива за продају
- Хартије од вредности (финансијска средства) којима се тргује
- Купљене инвестиционе јединице инвестиционих фондова

- Шуме, вишегодишњи засади, основно стадо
- Залихе пољопривредних производа до места убирања, односно жетве

2. Средства за која се може а не мора извршити процењивање по фер вредности:

- Некретнине, постројења и опрема
- Инвестиционе некретнине
- Учешћа у капиталу зависних, придружених и заједнички контролираних правних лица
- Нематеријална улагања

Сагласно са Законом о рачуноводству из 2013. године (чл. 20), велика правна лица, правна лица која имају обавезу састављања консолидованих финансијских извештаја (матично предузеће) и јавна друштва морају примењивати IFRS. Мала и средња правна лица су обавезна да примењују IFRS за мала и средња предузећа (чл. 21). Међутим, постоји и опционо право да средња правна лица примењују IFRS у складу са претходно поменутиим чланом 20 овог Закона. Микро правна лица обавезна су да приликом процењивања позиција финансијских извештаја примењују национални подзаконски рачуноводствени акт – Правилник, који мора бити у складу са кодификованим рачуноводственим начелима (чл. 22).

Основни проблем примене рачуноводства фер вредности у финансијском извештавању у Србији је непостојање активног и ликвидног тржишта за многа средства и стога „правих“ тржишних цена као индикатора фер вредности. Тако рецимо, везано за финансијско тржиште у Србији је промет великог броја акција веома малог обима и редак, до екстрема да се неким акцијама ни тргује ни једанпут годишње. На пример, крајем августа 2011. године било је преко 1.800 „номинално“ (силом закона) листираних предузећа на тзв. ванберзанском тржишту. У 2015. години само четири акције налази се на тзв. Prime listing и четири на Standard listing. Искључујући ових осам акција, услед одсуства трговине са осталим акцијама на ванберзанском тржишту (тзв. open market), апликација mark-to-market мерења није могућа. Српско тржиште некретнина одликује се скоковитим променама тржишних агрегата, драстичним падом промета и цена

(укључујући и цену закупа) у последњих неколико година, бројним трансакцијама које нису мотивисане тржишним факторима и сл. Базе података о купопродајним трансакцијама или не постоје, или су застареле, што често чини готово немогућим формирање референтног узорка упоредивих некретнина. Састављачи финансијских извештаја се стога морају оријентисати у већој мери на неочљиве инпуте и на мање поуздано мерење фер вредности на трећем нивоу.

У наставку приказујемо резултате истраживања примене рачуноводства фер вредности у Србији, са фокусом на идентификацију заступљености рачуноводства фер вредности и ставовима рачуновођа у погледу значаја овог концепта финансијског извештавања. Истраживање није обухватило банке и друге финансијске институције.

2. ОПИС ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање примене рачуноводства фер вредности у Републици Србији изведено је у другој половини 2011. године, у форми анкетног истраживања на стратификованом узорку од 53 предузећа.

У 2010. години, према подацима Републичког завода за статистику¹⁸², у структури укупног броја предузећа доминантно су била заступљена мала предузећа са 77%, затим средња предузећа са учешћем од 18%, док су велика предузећа имала учешће од 4%¹⁸³. Услед чињенице да мала предузећа у Републици Србији немају обавезу да користе концепт фер вредности, па би њихово обухватање у већој мери довело до нереалне слике о употреби овог концепта, при структурирању узорка смо одступили од напред представљене структуре, а у корист већег обухвата већих предузећа. Наш узорак предузећа је имао следећу структуру:

- велика предузећа 42%,
- средња предузећа 52%,
- мала предузећа 6%.

¹⁸² Републички завод за статистику РС, (2010, стр. 6).

¹⁸³ Закон о рачуноводству и ревизији, (2006 и 2009).

Упитник (види Прилог 1.) који је прослеђен предузећима попуњавали су шефови рачуноводства који, према достављеним одговорима, имају вишу или високу школску спрему. Анкетни упитник, након уводног дела, који нам је омогућио да разврстамо предузећа по величини, садржи три главна сегмента. У првом сегменту упитника испитивана је опциона примена фер вредности, а према подацима из званичних финансијских извештаја предузећа на извештајну годину 2010. У другом сегменту упитника предузећа су се изјашњавала по питањима разлога за или против употребе фер вредности, док је трећи сегмент омогућио увид у друга важна питања везана за могућности адекватне примене рачуноводства фер вредности.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Структура укупне имовине предузећа која су била предмет истраживања презентована је на Графику 1.

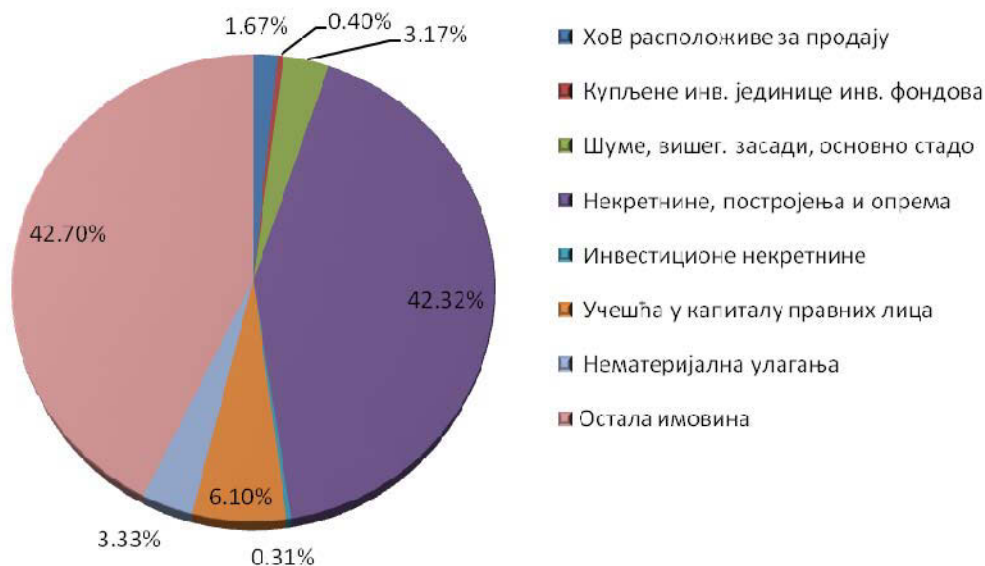

График 1. Структура укупне aktive предузећа

Из презентованог графика може се уочити да предмет истраживања није представљало 42,70% од укупне вредности active предузећа у узорку будући да се на те позиције није могло применити рачуноводство фер вредности. Од

позиција које су представљале предмет истраживања убедљиво највеће је учешће некретнина, постројења и опреме, чије је учешће у укупној активи 42,32%, а следе учешћа у капиталу правних лица – 6,10% и нематеријална улагања са 3,33%.

Учешће финансијских пласмана, дугорочних и краткорочних, у укупној активи износило је 8,17%. Скоро $\frac{3}{4}$ укупних финансијских пласмана односило се на учешћа у капиталу других правних лица, што је у односу на укупну активу представљало 6,10%. Релативно мала је заступљеност хартија од вредности расположивих за продају и купљених инвестиционих јединица инвестиционих фондова са учешћима од 1,67% и 0,40%, респективно. Предузећа обухваћена истраживањем нису поседовала хартије од вредности којима се тргује и залихе пољопривредних производа до места убирања, односно жетве.

У укупној вредности средстава које су биле мерене по фер вредности убедљиво највећи део отпада на велика предузећа – 77,40%, средња – 22,09%, док је учешће малих предузећа занемарљиво – 0,51%.

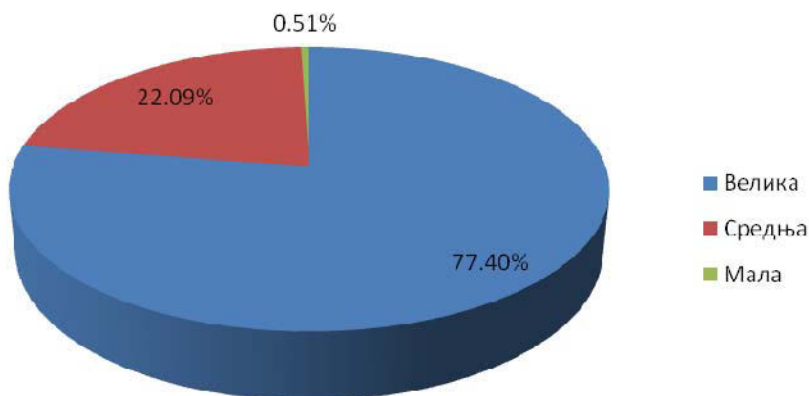

График 2. Учешћа великих, средњих и малих предузећа у укупној одмереној фер вредности

У наставку ћемо анализирати заступљеност примене фер вредности на поједине позиције укупне имовине. Од укупне вредности позиција на које се могла, а није морала применити фер вредност 72,70% је мерено по фер вредности. На графику који следи приказана је заступљеност примене фер вредности по појединим позицијама код којих примена није била обавезна, већ опционог карактера.

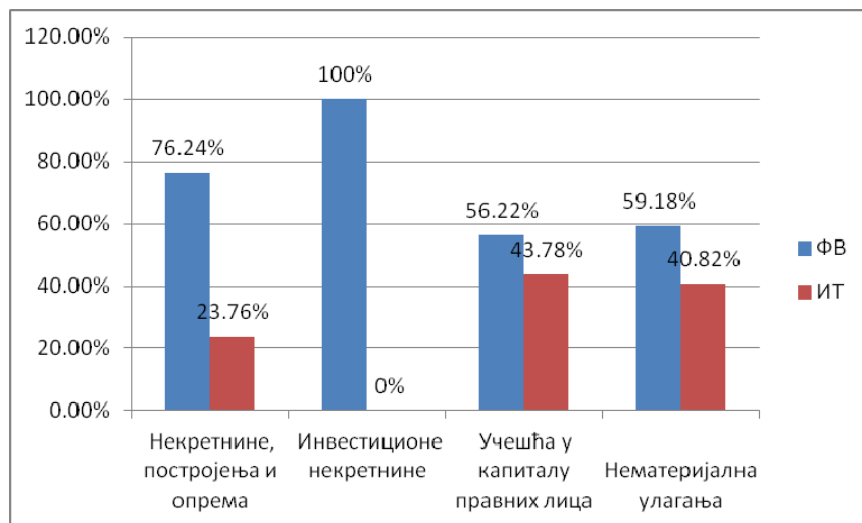

График 3. Заступљеност примене фер вредности при вредновању

Све инвестиционе некретнине биле су вредноване по фер вредности. Чак 76,24% укупне вредности некретнина, постројења и опреме у предузећима која су била предмет истраживања вредновано је по фер вредности. Висока заступљеност фер вредности је и код вредновања учешћа у капиталу правних лица и нематеријалних улагања, 56,22% и 59,18%, респективно. Шта више, заступљеност фер вредности при вредновању ових позиција била би још већа да се четири највећа предузећа у узорку нису одлучила да вредновање изврше по историјском трошку.

Како би оценили склоност ка употреби концепта фер вредности измерили смо учешће вредности позиција мерених по фер вредности у односу на укупну активу. Резултати откривају релативно велику склоност предузећа ка употреби фер вредности будући да учешће ових позиција износи 40%, а склоност расте са величином предузећа што се може уочити и на приказу који следи:

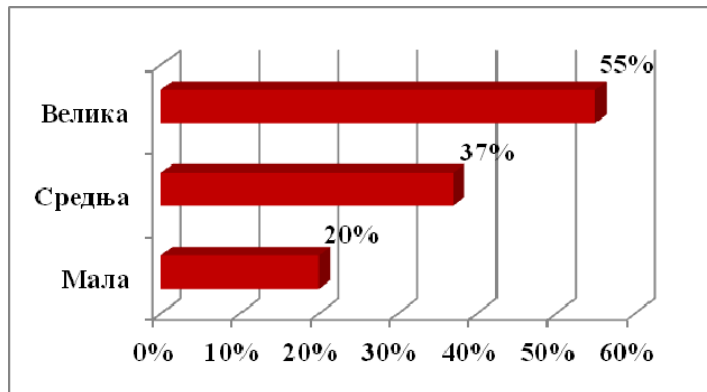

График 4. Учешће позиција мерених по фер вредности у укупној активи

Предузећа из ЕУ која финансијске извештаје састављају у складу са IFRS су много мање склона ка употреби фер вредности у финансијском извештавању. Наиме, у ЕУ и даље постоји велики отпор у погледу прихватања концепта фер вредности. Истраживање под називом „Примена IFRS у ЕУ и Директива о фер вредности – Извештај за Европску комисију“ (EU Implementation of IFRS and the Fair Value Directive – A Report for the European Commission), објављено 2007. године од стране Института овлашћених рачуновођа Енглеске и Велса (ICAEW) показује следеће: (1) око 97% предузећа из ЕУ која финансијске извештаје састављају у складу са IFRS, некретнине, постројења и опрему процењују искључиво по историјском трошку, а преосталих 3% предузећа вреднују по фер вредности само некретнине, док постројења и опрему исказују по историјском трошку, (2) међу предузећима у ЕУ која имају инвестиционе некретнине, три пута је више оних која не врше њихову процену по фер вредности. (Неговановић, 2011, стр. 42).

У наставку смо испитивали склоност ка појединим техникама вредновања. Истраживање је показало да је у укупној вредности позиција мерених по фер вредности учешће позиција мерених по приносном приступу 83%¹⁸⁴, позиција мерених по тржишном приступу 9%, а по трошковном приступу 8%.

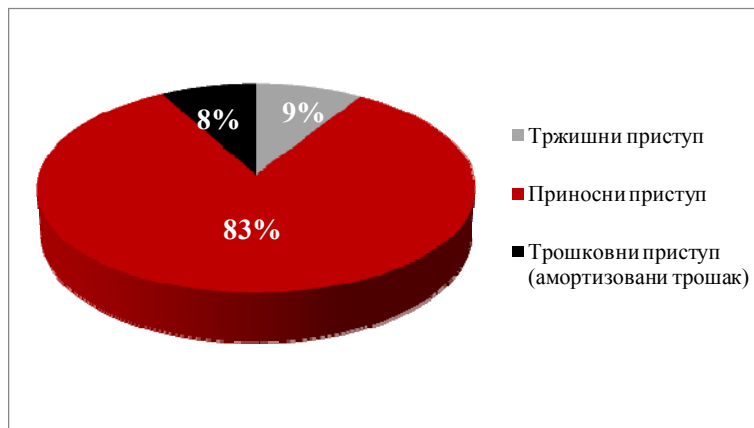

График 5. Избор технике вредновања

Чак у 91% случајева мерење фер вредности је било извршено од стране професионалних, квалификованих процењивача, а само у 9% случајева од стране

¹⁸⁴ Предузећа доминантно користе метод дисконтованих новчаних токова.

лица запослених у самом предузећу. У случајевима када је процена била поверена професионалним процењивачима у 72% случаја процену су вршиле агенције, а у 23% случајева предузећа за ревизију. Судски вештаци су били ретко ангажовани, само у 6% случајева. Ни у једном малом и средњем предузећу у узорку процена није била вршена од стране запослених, нити од стране судских вештака.

У наставку су испитивани ставови предузећа о разлозима који према њиховом мишљењу имају значајан утицај на избор фер вредности у финансијском извештавању, а понуђени одговори су били следећи:

- а) Даје информације од највеће вредности за већину инвеститора¹⁸⁵;
 - б) Финансијски извештаји су релевантнији, јер одражавају економску суштину, и
 - в) Обезбеђује се боља слика имовинског и финансијског положаја предузећа¹⁸⁶.
- а) Резултати указују да приближно 90% рачуновођа мисли да је фер вредност добра јер обезбеђује информације које су од највеће вредности за већину инвеститора. Само 10% испитаника мисли да је информативна вредност овог концепта извештавања неважна или скоро неважна. Уколико се изврши детаљнија анализа, резултати показују да од укупног броја испитаних предузећа 27% сматра да је информативни значај фер вредности за већину инвеститора изузетно важан, 36% сматра да је доста важан, а 27% сматра да је средње важан.¹⁸⁷ Не постоје значајне разлике у ставовима између рачуновођа у великим и рачуновођа у средњим предузећима¹⁸⁸

¹⁸⁵ Информације о тржишној (фер) вредности нето имовине и вредности учешћа инвеститора у нето имовини на бази којих инвеститори доносе одлуке о томе да ли ће задржати, повући или повећати капитал инвестиран у дато предузеће као и информације о повећању нето имовине неопходне за процену успешности менаџмента.

¹⁸⁶ Текуће вредности у билансу стања одражавајући садашњу вредност будућих новчаних токова повећавају информациону вредност биланса стања за потребе одлучивања.

¹⁸⁷ Одступање збира представљених удела од 100% настаје због заокруживања процената на целе бројеве.

¹⁸⁸ С обзиром на мали број анкетираних рачуновођа из малих предузећа, њихови ставови неће бити предмет компарације у наставку излагања.

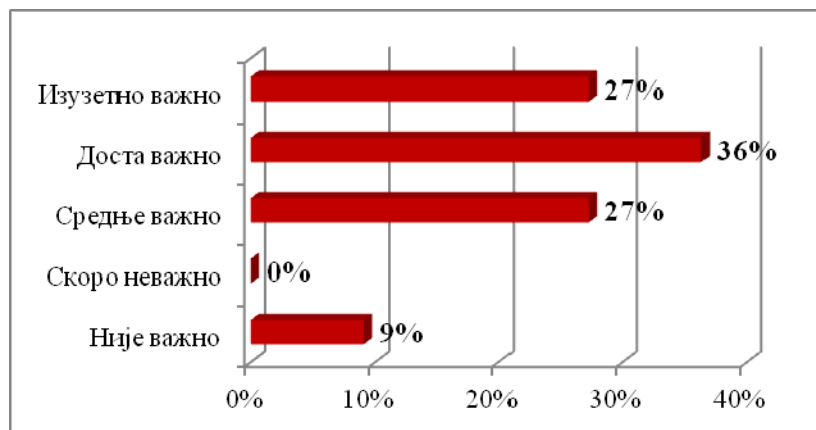

График 6. Процена могућности концепта фер вредности да обезбеди информације од највеће вредности за већину инвеститора

- б) У наредном питању где су рачуновође процењивале тврдњу да су финансијски извештаји релевантнији када се користи фер вредност, јер одражавају економску суштину, сви испитаници су сматрали да је ова тврдња тачна. Детаљнији увид у одговоре предузећа показује да 18% предузећа сматра да је овај разлог за употребу фер вредности средње важан, 45% сматра да је доста важан, а 36% да је изузетно важан.

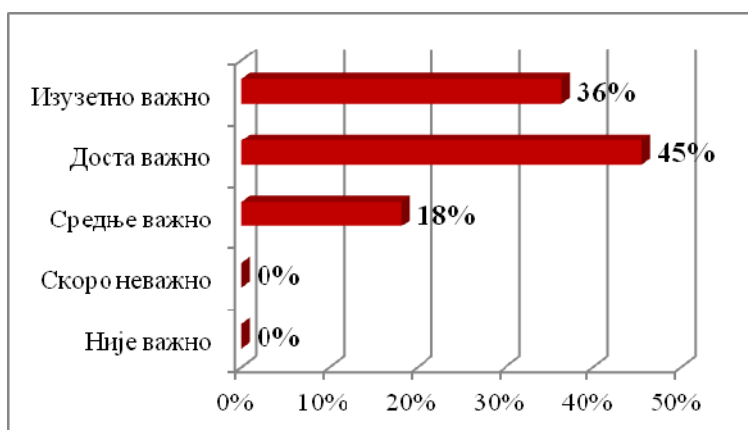

График 7. Оцена утицаја концепта фер вредности на релевантност и економску суштину финансијских извештаја

- в) Коначно, и у вези са последњим питањем, све испитане рачуновође се слажу у ставу да фер вредност обезбеђује бољу слику имовинског и финансијског положаја предузећа. У односу на одговоре на претходна два питања, највећи проценат анкетираних рачуновођа је управо навело овај разлог као изузетно важан, њих 49%. У подскупу

великих предузећа чак 58% рачуновођа оцењује ову констатацију као изузетно важну. Потенцијално објашњење ове разлике представља чињеница да је у популацији великих предузећа веће учешће оних који су листирани на Београдској берзи.

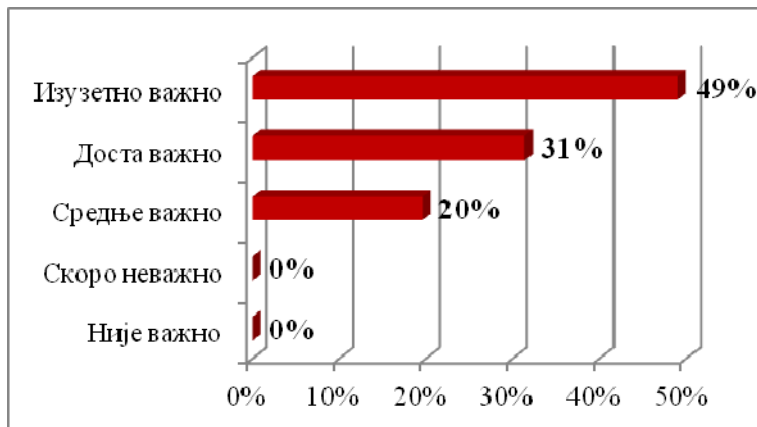

График 8. Оцена важности употребе фер вредности у функцији обезбеђења боље слике имовинског и финансијског положаја предузећа

Одговори на сва три претходна питања указују да су домаће рачуновође прихватили образложење које најчешће служи за промоцију овог концепта извештавања, при чему ипак најјачи значај придају ставу да концепт фер вредност обезбеђује бољу слику имовинског и финансијског положаја предузећа у односу на концепт историјског трошка.

Имајући у виду став европских рачуновођа у вези са имплементацијом концепта фер вредности на мерење некретнина, постројења и опреме, у наставку анкете рачуновође смо питали: „Из којих разлога некретнине, постројења и опрему не треба исказивати по фер вредности?“. Понуђени су били следећи разлози, са скалом за оцену релативног значаја сваког од њих:

- а) У ЕУ се такође не практикује процена некретнина, постројења и опреме по фер вредности;
- б) Већи су расходи по основу амортизације и мањи добитак у билансу успеха;
- в) Не признаје се за потребе састављања пореског биланса (не може се повећати износ пореске амортизације и платити мањи износ пореза на добит);

- г) Повећава се ризик од грешака и неправилности у утврђивању фер вредности (смањена поузданост финансијских извештаја);
 - д) Фер вредност може бити инструмент „шtimoвања“ резултата;
 - ђ) Фер вредност може бити инструмент преваре;
 - е) Поступак је скуп; и
 - ж) Примена је јако комплексна.
- а) У 36% случајева рачуновође су сматрале да отклон европских предузећа у вези са употребом концепта фер вредности на процену некретнина, постројења и опреме је скоро неважан или неважан разлог за њихове праксе процене некретнина, постројења и опреме. Ипак, 64% домаћих рачуновођа сматра да овакав став европских предузећа није неважан, од чега је највећи број (45%) мишљења да је овај разлог средње важан. Имајући у виду сталне промене у вези са расположењем према вредностима ЕУ и генерално, пораст евро-скептицизма, тешко је разлучити у којој мери је овакав став домаћих рачуновођа „чисто рачуноводствене“ природе.

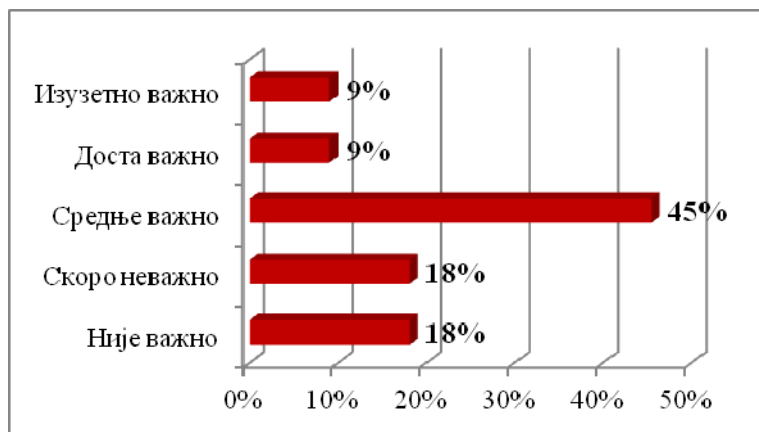

График 9. Минимална употреба фер вредности у ЕУ као разлог неприхватања концепта фер вредности

Да рачуновође могу бити несклоне да примењују оне рачуноводствене политике, које ће у односу на алтернативне, имати за резултат исказивање мањих периодичних резултата или које неће донети пореске уштеде може се уочити на основу одговора добијених на следећа два питања.

б) Приближно трећина предузећа (36%) проценила као изузетно важну чињеницу против примене фер вредности на некретнине, постројења и опрему то што она генерално резултира већим износима амортизације и мањим исказаним периодичним резултатом. Због генерално слабије зарађивачке способности средњих предузећа не чуди чињеница да је знатно већи број рачуновођа из тих предузећа оценио овај моменат као изузетно важан (39%, наспрам 27%). Нешто мање од трећине (27%) испитаника, ипак сматра да је овај разлог потпуно неважан, док је преосталих 27% тумачило овај разлог као средње или доста важан (9% - средње важан, а 18% - доста важан).

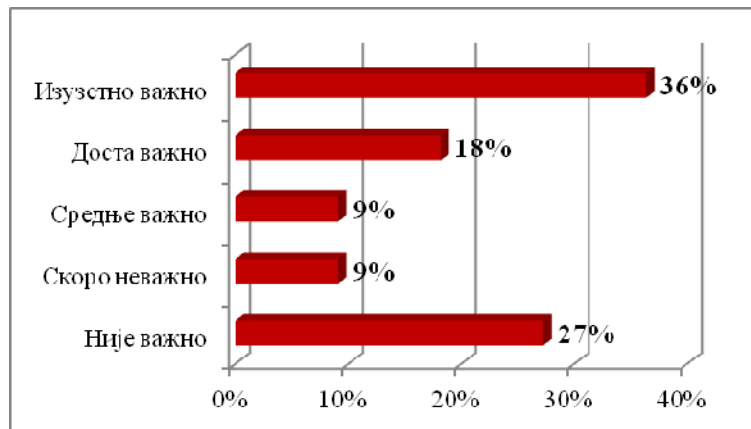

График 10. Већи расходи по основу амортизације и мањи добитак у билансу успеха као разлог неприхватања концепта фер вредности

в) Због чињенице да се повећани износи амортизације изнад амортизације обрачунате по историјском трошку не признају као расход за пореске сврхе¹⁸⁹ чак 72% предузећа сматра као важан разлог за одустајање од примене фер вредности на некретнине, постројења и опрему.

¹⁸⁹ Процентом некретнина, постројења и опреме по фер вредности повећава се основица за обрачун рачуноводствене амортизације чиме се генеришу већи трошкови амортизације и мањи добитак у билансу успеха. Међутим, будући да се висина амортизације за пореске сврхе утврђује у складу са пореским прописима – Законом о порезу на добит (чл. 10; ст. 1) и Правилником о начину разврставања сталних средстава по групама амортизације и начину утврђивања амортизације за пореске сврхе, проценом по фер вредности не може се повећати износ амортизације за пореске сврхе и платити мањи износ пореза на добит. Видети: Неговановић, (2011, стр. 54).

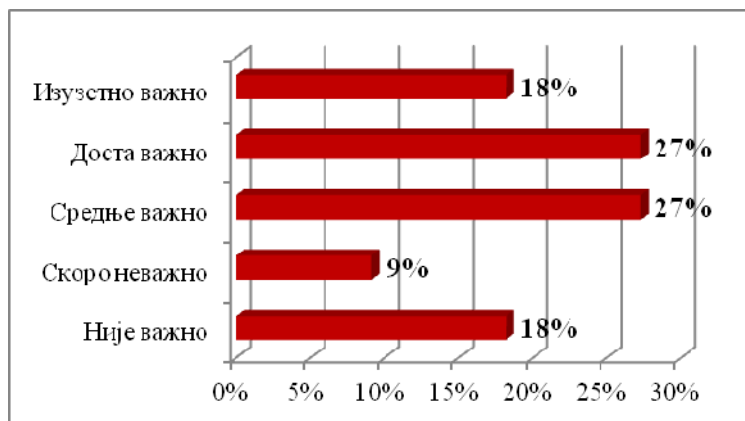

График 11. Непризнавање пуних износа амортизације обрачунате по фер вредности за пореске сврхе као разлог неприхватања концепта фер вредности

Већи ризик од грешака и неправилности у финансијском извештавању, већи простор за уобличавање (штимовање) резултата, па и манипулације и преварне радње, представљају моменте који се уобичајено приписују рачуноводству фер вредности. Занимљиво је видети какав став у вези са овим проблемима имају српске рачуновође.

- г) Један од разлога одбојности за примену фер вредности може бити и повећан ризик од грешака и неправилности. Занимљиво је да само 3% анкетираних рачуновођа овај проблем доживљава као изузетно важан, а чак 46% испитаника сматра да је тај проблем неважан (27% као скоро неважан, а преосталих 19% као потпуно неважан). Готово да нема разлике између рачуновођа у средњим и великим предузећима по овом питању.

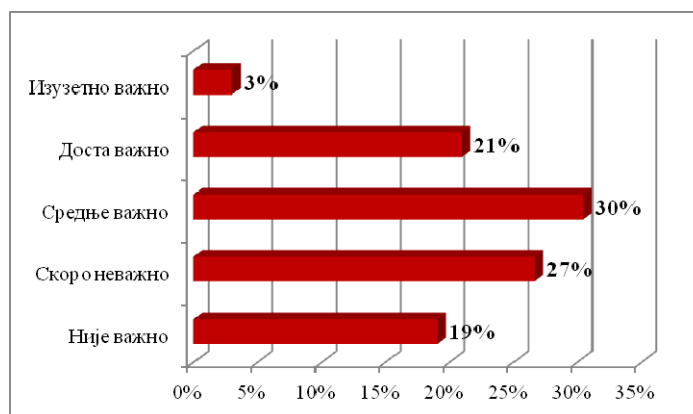

График 12. Повећан ризик од грешака и неправилности као разлог неприхватања концепта фер вредности

- д) Убедљива већина рачуновођа предузећа у узорку сматра да због већег простора за штимовање резултата фер вредност не би требало користити (укупно 72%, од чега 18% наводи као изузетно важан разлог, а по 27% као доста и средње важан).

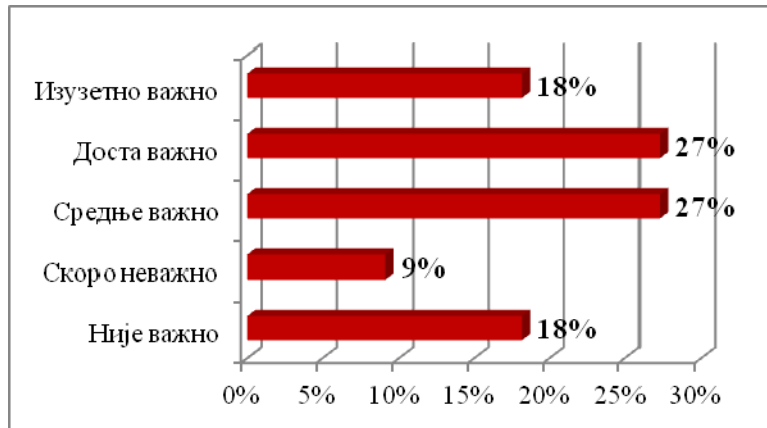

График 13. Употреба фер вредности као инструмента „штимовања“ као разлог за неприхватање концепта фер вредности

- ђ) На крају, свесно чињење грешака и неправилности у циљу манипулисања у финансијском извештавању 63% рачуновођа сматра као важан разлог због кога не треба допустити примену рачуноводства фер вредности. Од тога 36% испитаника је препознало овај разлог као изузетно важан, 3% као доста важан, а 24% као средње важан. Ипак, мало више од трећине рачуновођа (36%) не види концепт фер вредности као подесно средство за чињење преварних радњи.

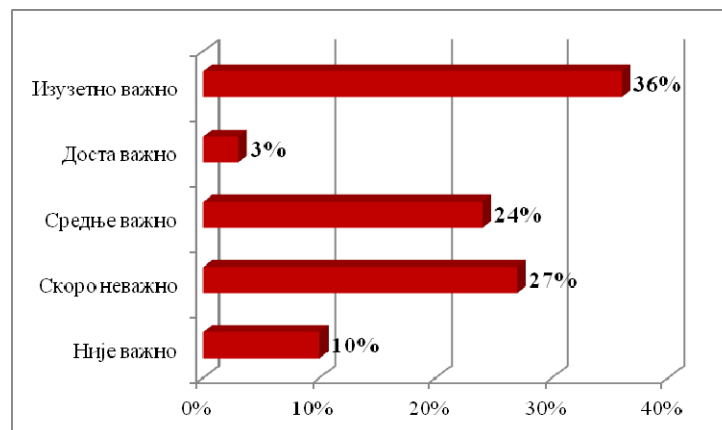

График 14. Фер вредности као инструмент преваре као разлог неприхватања овог концепта

На крају, испитали смо да ли су комплексност примене и релативно високи трошкови имплементације концепта фер вредности потенцијални разлози због којих рачуновође могу гајити одбојност према овом концепту.

- е) Комплексност примене као разлог за одбацивање концепта фер вредности као изузетно важан фактор перципира само 4% рачуновођа. Још само додатних 23% рачуновођа мисли да је овај разлог битан. Изненађујуће, чак 72% испитаника не види никакву значајнију комплексност у примени овог концепта. Овакав став је посебно изражен код рачуновођа средњих предузећа (82% од укупног броја испитаника).

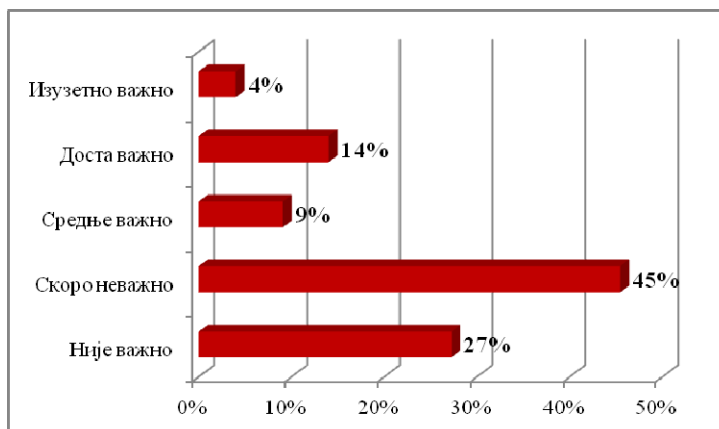

График 15. Јако комплексна примена као разлог неприхватања концепта фер вредности

- ж) Висина трошкова процене фер вредности је према мишљењу највећег броја испитаника (36%) средње важан разлог за одустајање од фер вредности.

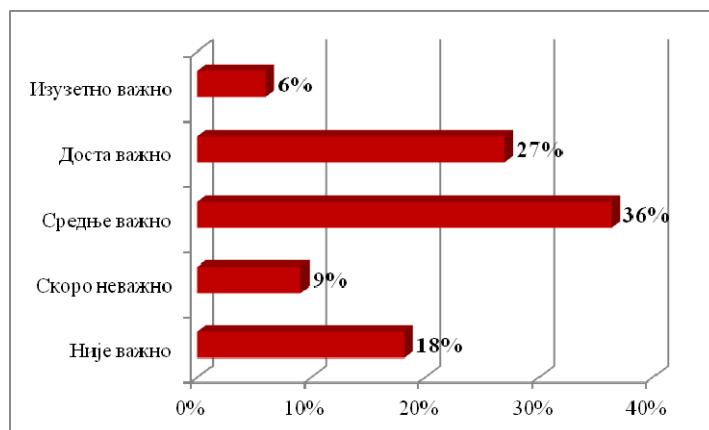

График 16. Скуп поступак као разлог неприхватања концепта фер вредности

Интересантан налаз представља и моменат да и поред чињенице да предузећа перципирају поступак процене као не тако компликован и не тако скуп, занемарљиво мали број предузећа у Републици Србији врши процену по фер вредности сваке године (0,5%), мали број врши на сваке две године (24,9%), док највећи број предузећа врши процену на сваких 3-5 година (74,7%). Једино објашњење за овакву контрадикцију могла би бити чињеница да по мишљењу рачуновођа фер вредност некретнина, постројења и опреме није била предмет значајнијих промена у протеклом периоду.

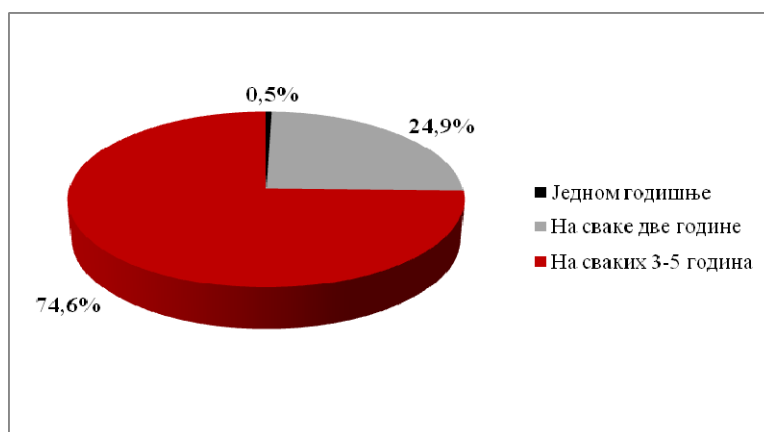

График 17. Учесталост процене некретнина, постројења и опреме по фер вредности

Последњи сегмент упитника имао је за циљ да установи да ли предузећа у Републици Србији поштују одређене добре праксе. Испитаницима су била постављена следећа питања са понуђеним одговорима Да или Не:

- а) Да ли у Вашем предузећу постоји посвећеност сталној обуци за све запослене који учествују у применама рачуноводства фер вредности, како би се обезбедио висок ниво техничке компетентности?
- б) Да ли су правилно подељене одговорности за идентификовање и процену ризика које обухвата рачуноводство фер вредности?
- в) Да ли су идентификовани и процењени спољни чиниоци који имају утицај на мерење по фер вредности (пад котираних цена са релевантних тржишта, појава нових конкурената, нових производа конкурената, као и промена технологије)?
- г) Да ли су раздвојене дужности, као што је раздвајање функција које обухватају утврђивање фер вредности, књижење прилагођавања фер вредности и прегледање финансијских извештаја?
- д) Да ли се анализирају изабране методе (технике) вредновања које се користе у одређивању фер вредности, као и примена тих метода?
- ђ) Да ли је потврђена независност ангажованих стручњака за вредновање?
- е) Да ли су Управном одбору и Одбору за ревизију адекватно обелодањени и објашњени сви проблеми, као и поступци, у одређивању фер вредности?
- ж) Да ли постоје одговарајући нивои интеракције између менаџмента, запослених и процењивача у вези са проблемима утврђивања фер вредности? и
- з) Да ли се врше периодична испитивања (истраживања) финансијских извештаја од стране интерне контроле у области примене рачуноводства фер вредности?

На графикону који следи приказани су резултати истраживања.

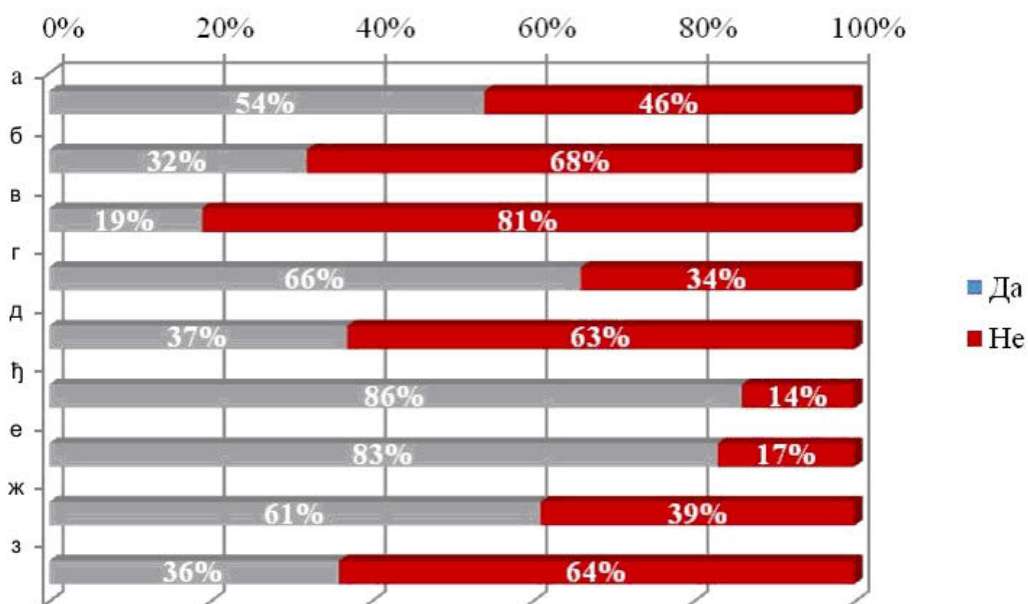

График 18. Приказ поштовања добре праксе у предузећима

Резултати показују да у 54% предузећа постоји посвећеност сталној обуци, а у 46% не постоји, што је прилично незадовољавајући налаз имајући у виду комплексност проблематике и сталне промене стандарда. Лоше импликације у примени могу бити и резултат лоше поделе одговорности за идентификовање и процену ризика који су иманентни у овом концепту финансијског извештавања – тек у 32% испитаних предузећа истиче да је код њих одговорност правилно подељена. Највећи проблем лоциран је у случају идентификације и процене спољних чинилаца који имају утицај на мерење по фер вредности (питање в), јер се идентификација и процена ових чинилаца врши у тек 19% испитаних предузећа, док преосталих 81% не врши идентификацију и процену. Ситуација по питању раздвајања дужности утврђивања фер вредности, књижења прилагођавања фер вредности и прегледања финансијских извештаја (питање г) је солидна, будући да је у 66% анкетираних предузећа ово раздвајање извршено. Већина предузећа у Републици Србији (63%) не врши периодично преиспитивање изабраних метода. Дobar налаз ове студије представља запажање да огромна већина предузећа у Републици Србији (86%) потврђује независност ангажованих

стручњака за вредновање (питање ђ), мада, истовремено, забрињава чињеница да 14% предузећа то ипак не ради. Као и у случају претходног питања, велика већина предузећа (83%) тврди да су у Управном одбору и Одбору за ревизију адекватно обелодањени и објашњени сви проблеми, као и поступци у одређивању фер вредности (питање е), што је свакако позитиван налаз. Нешто мања већина предузећа (61%) потврђује да постоје одговарајући нивои интеракције између менаџмента, запослених и процењивача у вези са проблемима утврђивања фер вредности, док 39% не поседује те нивое интеракције. Коначно, релативно мали број предузећа, свега 36% потврдио је да интерна контрола врши периодична испитивања (истраживања) процедура у области примене рачуноводства фер вредности (питање з). Два су могућа објашњења овог налаза: да предузећа немају установљену интерну контролу или да не увиђају значај додатних потврда исправности у примени фер вредности које ова функција може да обезбеди.

Детаљнија анализа резултата извршена у складу са величином предузећа јасно је показала да су проблеми у исправној имплементацији рачуноводства фер вредности израженији код средњих предузећа. Разлог за такву ситуацију вероватно проистиче из ограниченог броја извршилаца да би се омогућила адекватна едукација (43% у средњим, наспрам 68% у великим), подела одговорности за идентификовање и процену ризика (21%, наспрам 41%), али и за ефективно функционисање система интерних контрола (29%, наспрам 50%).

* * *

Резултати овог истраживања показали су да је склоност предузећа ка примени фер вредности релативно висока. У великим предузећима чак више од половине укупне вредности активе било је процењено по фер вредности. Очекивано, појединачно највећа ставка финансијских извештаја на коју је примењиван концепт фер вредности су некретнине, постројења и опрема. Иако је код ове позиције, као и код позиције инвестиционих некретнина, примена фер вредности била опционог карактера заступљеност вредновања по фер вредности је изузетно висока, док су све инвестиционе некретнине код предузећа у узорку биле исказане по фер вредности. Приносни приступ је био најзаступљенији, а у доминантном броју случајева вредновање по моделима вршиле су агенције.

Домаће рачуновође доста чврсто верују да фер вредност обезбеђује највредније и најрелевантније информације за инвеститоре, док их комплексност и високи трошкови примене рачуноводства фер вредности, рекло би се, не брину. Скоро три четвртине рачуновођа види фер вредност као подесно средство за штимовање резултата, а скоро две трећине као погодно тло за манипулације и преварне радње у финансијском извештавању. Скоро половина предузећа не спроводи континуиране обуке рачуновођа за примену рачуноводства фер вредности, а скоро две трећине предузећа не врши периодично преиспитивање изабраних модела и процедура процене.

У циљу спречавања потенцијалних злоупотреба у примени фер вредности регулатори морају уложити значајан напор у погледу прецизног дефинисања: квалификација лица које обављају послове процене (укључујући и потребу за полагањем додатних испита у циљу стицања сертификата, као и њиховом континуираном едукацијом), дефинисања професионалних стандарда за рад на терену, контроле квалитета рада, санкционисања неадекватних пракси, као и услова за добијање и одузимање лиценци за рад. Поред тога, регулатор мора преиспитати тренутни положај рачуноводствене професије, с обзиром да је кроз низ последњих законских решења озбиљно доведен у сумњу њен кредибилитет.

ЗАКЉУЧАК

Финансијски извештаји представљају неопходну информациону основу корисницима за доношење економских одлука. Финансијски извештаји морају бити састављени у складу са рачуноводственим принципима, стандардима и законским прописима, како би се обезбедило захтевано истинито и поштено извештавање. Рачуноводствени принципи сматрају се конвенцијама, оквирним правилима, базним концептима и представљају инструмент за испуњење циљева финансијског извештавања који су условљени информационим потребама корисника. Законодавац упућује на њих, а њиховим респектовањем допуњују се или на адекватан начин тумаче специфични законски прописи. Кроз рачуноводствене принципе креира се Концептуални оквир који представља водич за апликацију и изградњу конзистентних рачуноводствених стандарда. Рачуноводствени принципи имају функцију допуне рачуноводствених стандарда с обзиром да примена бројних принципа процењивања захтева просуђивање менаџмента, па се може десити да су и поред формалне усклађености са захтевима појединих стандарда присутни ризици у погледу уобличавања финансијских извештаја.

Нормативна основа финансијског извештавања у коју су уграђени рачуноводствени принципи и IFRS је комбинација два концепта финансијског извештавања – рачуноводства историјског трошка и рачуноводства фер вредности. Због постојања дуалности, нормативна основа намеће корисницима финансијских извештаја повећане захтеве у вези са разумевањем правила признавања и начина процењивања елемената финансијских извештаја.

Финансијско извештавање се вековима заснивало на рачуноводству историјског трошка. Историјски посматрано, у развоју рачуноводства историјског трошка јасно су се издиференцирале две упечатљиве фазе – „статичка“ и „динамичка“. Фазе су обележиле доминантне рачуноводствене теорије чији је важан задатак био избор и препорука прихватљивих рачуноводствених принципа. У фокусу теорија је питање примарне сврхе финансијског извештавања, и то: (1) приказивање имовине као циљне оријентације финансијског извештавања – имовинска (статичка) теорија биланса, и (2) приказивање успеха као циљне

оријентације финансијског извештавања – динамичка теорија биланса. Поменуте теорије бавиле су се проблемима процењивања или рашчлањавања, а промена циља финансијског извештавања током времена је условила и одговарајућу модификацију и изградњу правила за регулисање садржине или форме финансијских извештаја. Првобитан главни циљ финансијског извештавања – утврђивање имовинског положаја предузећа у одређеном тренутку који је у функцији заштите интереса поверилаца, био је подесан у условима доминантних инокосних предузећа. Због идентификованих бројних слабости имовинске теорије биланса у условима развоја друштава капитала, пре свега акционарских предузећа, дошло је до појаве серије нових теорија, од којих је свакако најзначајнија динамичка теорија биланса коју је уобличио почетком 1930-их познати немачки аутор из области науке о економији предузећа Schmalenbach. Прокламовани главни циљ финансијског извештавања постаје утврђивање што тачнијег и упоредивог периодичног резултата. Околност да је решавање проблема разграничења – исправне периодизације расхода и прихода претпоставка обрачунавања успеха, стимулисала је рачуноводствену праксу на развој рачуноводствених принципа а рачуноводствену теорију на испитивање постојећих и изградњу принципа процењивања који су у функцији реализације примарног циља финансијског извештавања. Рачуноводствени принципи традиционалног рачуноводства су суштински утицали на начин генерисања добитка и његову алокацију између различитих стејхолдера (укључујући акционаре) у времену, простору и интеракцијама. Наиме, процењивање компонената финансијских извештаја, засновано на уважавању опште прихваћених рачуноводствених принципа било је усмерено на утврђивање тачног и упоредивог успеха предузећа који је утицао на то како се предузећа понашају, добици дистрибуирају, порези плаћају, дивиденде обрачунавају, капитал одржава и пруденциона ограничења спроводе.

Традиционално финансијско извештавање – рачуноводство историјског трошка као производ динамичке теорије биланса (и у мањој мери статичке теорије), заснива се на респектовању опште прихваћених рачуноводствених принципа. Посебно се истиче неопходност доследног поштовања следећих принципа: (1) принципа реализације, (2) мечинг принципа, (3) принципа

конзистентности, и (4) принципа конзервативизма. Фаворизовање принципа конзервативизма, иако је он у основи у колизији са мечинг принципом и принципом конзистентности, проистиче из несигурности биланса успеха услед проблема разграничења и околности да је један прецењени резултат за предузеће много опаснији од потцењеног резултата. У складу са овим концептом финансијског извештавања, биланс успеха представља финансијски извештај од примарног значаја; у њему се могу наћи само реализовани добици са једне стране, и реализовани и нереализовани губици са друге стране. Периодични резултат – добитак показује успешност предузећа у остваривању пословних активности на тржишту набавке и продаје, представља добру основу за пројекцију будућих добитака и добар је индикатор успешности менаџмента у извршењу пословног плана. Биланс стања представља помоћни инструмент за правилно периодизирање резултата, прихватајући све оно што није текући расход и приход. У билансу стања није приказана економска вредност нето имовине на дан биланса с обзиром да основу за процењивање елемената финансијских извештаја представља набавна вредност/цена коштања и да се тржишна (фер) вредност користи спорадично само у случајевима када је нижа од набавне вредности/цене коштања када је реч о средствима, или виша од првобитне обавезе плаћања када је реч о обавезама. До економске вредности нето имовине се може доћи дисконтовањем очекиваних добитака или новчаних токова. Будући да су информације које су производ рачуноводства историјског трошка засноване на стварним тржишним трансакцијама и стога проверљиве (принцип документарности), поузданост као квалитативна карактеристика рачуноводствених информација је у првом плану, док је релевантност угрожена с обзиром на чињеницу да биланс стања садржи латентне резерве и/или скривене губитке и не одражава економску реалност.

Радикално промењени услови пословања предузећа, нарочито у последњих неколико деценија (развој финансијског тржишта, појава нових комплексних финансијских трансакција и нових врста финансијских инструмената, повећање врста ризика у пословању и др.) довели су до раста информационих потреба корисника и промена у њиховим потребама. У савременим условима тржишног егзистирања предузећа истичу се инвеститори као примарни корисници финансијских извештаја, а задовољавање њихових информационих потреба

постаје главни циљ финансијског извештавања. Суштинске промене услова пословања предузећа и испољени недостаци у примени рачуноводства историјског трошка били су повод озбиљног преиспитивања овог концепта вредновања. Наиме, рачуноводство историјског трошка заснива се на нереалној претпоставци монетарне стабилности, а и претпоставка континуитета пословања предузећа која опредељује начин процењивања елемената финансијских извештаја је под знаком питања. Релевантност рачуноводствених информација је угрожена јер финансијски извештаји не одражавају економску реалност по тржишним условима, па стога нису задовољене потребе инвеститора као најзначајнијих корисника финансијских извештаја. Овај концепт вредновања не решава проблеме који се везују за признавање/непризнавање појединих компоненти средстава и обавеза; у основи концепта стоји потреба за бројним процењивањима и велики проблем исправне периодизације расхода и прихода. Рачуноводство историјског трошка је сувише једноставно у случајевима комплексних и компликованих финансијских трансакција, јер пропушта да идентификује променљивост економске вредности.

Уграђено у савремени модел финансијског извештавања, рачуноводство фер вредности са фокусом на биланс стања фундаментално се разликује од рачуноводства историјског трошка које се фокусира на биланс успеха. Приоритет финансијског извештавања се помера на признавање и мерење средстава и обавеза (фокус средства/обавезе) тако да биланс стања постаје извештај од примарне важности, док биланс успеха и што тачније утврђивање периодичног резултата (фокус расходи/приходи) падају у други план, што је у колизији са поставкама динамичке теорије биланса. Рачуноводство фер вредности захтева да вредновање компонената биланса стања буде засновано на тржишним ценама (mark-to-market начин мерења) или, уколико тржишне цене не постоје, на моделима (техникама) вредновања (mark-to-model начин мерења). Дакле, акценат је на исказивању средстава, обавеза и нето имовине предузећа по фер вредности, док периодични резултат показује промену фер вредности нето имовине у билансу стања. Биланс успеха поред ефеката стварних пословних трансакција (реализовани добици и реализовани и нереализовани губици) садржи и ефекте промена фер вредности средстава и обавеза (нереализовани добици и губици). Биланс успеха, стога, има

мању исказну моћ, није адекватна основа за пројекцију будућих добитака и будуће вредности нето имовине предузећа.

Увођењем новог концепта у финансијско извештавање – рачуноводства фер вредности, нарушавају се принцип конзервативизма и принцип историјског трошка, принцип реализације се суспендује а мечинг принцип се суштински мења. Наиме, услед промене главне сврхе финансијског извештавања, јасно је да принципи традиционалног рачуноводства чијим уважавањем се омогућавало утврђивање што тачнијег и упоредивог периодичног резултата постају „неподобни“ за испуњење циљева савременог финансијског извештавања.

Реформа рачуноводствених принципа у складу са фер вредношћу срачуната је на подизање транспарентности финансијских извештаја чиме се исправљају недостаци рачуноводства историјског трошка (латентне резерве и/или скривени губици). Релевантност рачуноводствених информација сматра се најзначајнијом квалитативном карактеристиком за инвеститоре. Обезбеђујући релевантније информације рачуноводство фер вредности пружа инвеститорима корисније информације на основу којих ће евалуирати ефикасност менаџмента, проценити вредност предузећа и доносити одлуке о инвестирању од информација које су производ рачуноводства историјског трошка. Међутим, битно је нагласити да информације о фер вредности нису подједнако информативне нити корисне за инвеститоре – њихова употребна вредност (услед проблема поузданости) се смањује што је хијерархијски ниво у мерењу фер вредности нижи. У условима кризе, рачуноводство фер вредности одражавајући економску реалност и бележећи неповољне промене у вредности средстава и обавеза „емитује“ ране упозоравајуће сигнале и подстиче предузећа на проактивно предузимање неопходних мера.

Упркос чињеници да рачуноводство фер вредности има бројне предности у односу на рачуноводство историјског трошка, са актуелном финансијском кризом избили су у први план недостаци у његовој примени. Тржишни поглед уграђен у рачуноводство фер вредности чини се да занемарује специјалну економију пословања предузећа. Претпоставља се да предузећа функционишу у савршеним тржишним условима, а систем цена рефлектује економију текућег пословања

предузећа. Наиме, ефикасна тржишта и рационални инвеститори у сваком тренутку обезбеђују да „цене буду тачне“, односно да цене одговарају фундаменталним вредностима средстава и обавеза. У погледу циља вредновања, фер вредност представља релевантну основу за мерење средстава и обавеза уколико постоје тржишне цене које коректно одражавају фер вредности (mark-to-market). Осим тога, информације о фер вредности су поуздане (потврдљиве, неутралне и веродостојне) с обзиром да су засноване на актуелним тржишним ценама са активних тржишта. Међутим, дешавања на финансијским тржиштима јасно говоре да финансијска тржишта нису потпуно ефикасна, нити су инвеститори до краја рационални. У погледу цена које откривају, финансијска тржишта показују слабости и у нормалним околностима (календарски ефекти, ефекти величине, ефекти вредности и др.), а дугорочна и погрешна вредновања акција присутна су нарочито код тзв. тржишних балона (market bubbles) и крахова (crashes) на финансијским тржиштима. Разлог „неефикасних цена“ је свакако и постојање информационе асиметрије. Поред проблема (не)тачности цена на првом нивоу мерења фер вредности, посебан проблем представља субјективност фер вредности која се утврђује помоћу модела вредновања, с обзиром на присуство високог степена просуђивања менаџмента које је у основи претпоставки на којима се модели заснивају, а сасвим мала прилагођавања претпоставки могу резултирати значајнијим променама фер вредности. Поред евидентних проблема у „конструкцији“ модела, посебно је деликатно питање могућих злоупотреба од стране менаџмента имајући у виду њихову склоност ка избору оног модела којим ће се максимизовати вредност средстава и минимизовати вредност обавеза. Имплементација фер вредности „са грешком“ резултује неинформативним финансијским извештајима што дерогира њихову употребну вредност. Стога, фер вредност утврђена помоћу модела мора бити праћена додатним и квалитетним обелодањивањима у напоменама, како би се задржала поузданост финансијских извештаја. Битно је истаћи да било каква могућност да фер вредности средстава и обавеза одступају од фундаменталних вредности угрожава и релевантност и поузданост финансијских извештаја, а тиме и квалитет финансијског извештавања.

Рачуноводство фер вредности доводи до већих промена вредности средстава и обавеза у билансу стања и већих осцилација резултата предузећа у односу на рачуноводство историјског трошка. Појачана волатилност финансијских извештаја условљена је тржишном нестабилношћу, грешкама у детерминисању фер вредности, као и повратним ефектима њене процикличности. Рачуноводству фер вредности се често приписује проциклично дејство, у смислу да оно подстиче раст тржишних цена и задуживања у условима раста финансијских тржишта и врши притисак на смањење тржишних цена у условима пада финансијских тржишта, што узрокује појачану финансијску нестабилност. Додатно, рачуноводство фер вредности може довести у питање одржавање капитала и континуирано пословање предузећа услед признавања нереализованих добитака. Будући да нереализовани добици представљају значајну компоненту резултата а нису повезани са токовима готовине, могу створити представу о повољнијој успешности предузећа. Стога је присутан настанак ризика по основу реализације истих и могућности њиховог одливања из предузећа. Осим тога, на основу исказаног добитка у билансу успеха процењује се и успешност менаџмента, што може имати изобличен утицај на његово понашање. Менаџмент би могао бити подстакнут да у циљу награђивања (остварења бонуса и других привилегија) активно управља средствима како би искористио прилике (догађаје) на финансијском тржишту и/или проценама фер вредности, уместо да пажњу посвети управљању пословним активностима.

Неконзистентности између захтева различитих стандарда, њихова недореченост и честе, готово непрестане, промене стандарда отежавају њихову правилну примену и доводе у питање циљ стандардизације финансијског извештавања. У савременом финансијском извештавању захтеви за проширеним и квалитетнијим обелодањивањима информација о фер вредности у напоменама представљају позитиван корак. Поред тога, до скорог уочљиви тренд додавања нових опција у финансијско извештавање, новијим променама IFRS се креће у обрнутом смеру, што се свакако мора поздравити. Међутим, услови финансијске кризе показују да су се нарушавањем традиционалних рачуноводствених принципа отворили комплексни проблеми у финансијском извештавању. Евидентно је да ће у наредном периоду корекције и измене IFRS бити сталан

процес усмерен првенствено на ублажавање испољених недостатака рачуноводства фер вредности елаборираних у стручној литератури.

Степен развијености финансијског тржишта у Републици Србији пружа ограничене могућности за примену mark-to-market мерења фер вредности у финансијском извештавању. Основни проблем мерења фер вредности на првом нивоу је непостојање активног и ликвидног тржишта и стога „правих“ тржишних цена као индикатора фер вредности. У Србији је промет великог броја акција малог обима и редак, до екстрема да се неким акцијама није трговало преко годину дана. Стога је и апликација mark-to-market мерења углавном немогућа, искључујући мерење за четири акције које се налазе на Prime listing-у и четири на Standard listing-у.

Истраживање примене рачуноводства фер вредности у Србији извршили смо у другој половини 2011. године, у форми анкетног истраживања на стратификованом узорку од 53 предузећа. Резултати истраживања показују да је склоност предузећа ка примени концепта фер вредности релативно висока. У структури укупне активе предузећа највеће је учешће некретнина, постројења и опреме мерених по фер вредности, а следе учешћа у капиталу правних лица и нематеријална улагања. У укупној вредности средстава мерених по фер вредности убедљиво највећи део отпада на велика предузећа. Интересантно је да су све инвестиционе некретнине вредноване по фер вредности, а изузетно висока заступљеност фер вредности је и код вредновања некретнина, постројења и опреме иако примена фер вредности није обавезна. Рачуноводство фер вредности посебно је заступљено у великим предузећима где је чак више од половине укупне вредности активе процењено по фер вредности. Убедљиво најзаступљенији приступ, посматрано по вредности позиција, представља приносни приступ. Процену вредности која се врши по моделима у доминантном броју случајева врше агенције, а ретко ревизорске куће, и још ређе судски вештаци или лица из самог предузећа.

Чињеницу да европска предузећа веома ретко примењују фер вредност на некретнине, постројења и опрему домаће рачуновође сматрају не тако важним, али ни неважним моментом у одлучивању да ли да на некретнине, постројења и

опрему да примене овај концепт. За разлику од претходног, домаће рачуновође доста чврсто верују у аргументе под којима се промовише овај концепт вредности – да фер вредност обезбеђује највредније и најрелевантније информације за инвеститоре. Комплексност и високи трошкови примене рачуноводства фер вредности рекло би се да не брину превише домаће рачуновође, што може указивати и на њихову недовољну упућеност у ову проблематику. Међутим, разлози који према мишљењу убедљиве већине домаћих рачуновођа чине концепт фер вредности непривлачним су чињенице да исти може водити обрачуном мањег периодичног резултата, при чему пореске уштеде по основу већих обрачунатих износа амортизације некретнина, постројења и опреме изостају.

Иако скоро половина испитаника мисли да проблем појачаних грешака и неправилности при примени фер вредности, а у односу на концепт историјског трошка, није толико важан, скоро три четвртине рачуновођа види фер вредност као подесно средство за штимовање резултата, а скоро две трећине као погодно тло за манипулације и преварне радње у финансијском извештавању.

Забрињавајуће је да скоро половина предузећа не спроводи континуиране обуке рачуновођа за примену рачуноводства фер вредности, и да скоро две трећине предузећа не врши периодично преиспитивање изабраних модела и процедура процене, како од стране самих рачуновођа, тако и од стране службе интерних контрола.

На крају, нагласимо да је у несавршеним тржишним условима у којима егзистирају предузећа финансијско извештавање оптерећено бројним проблемима. Доносиоци стандарда у будућности треба да пронађу механизме за наметање примене јединственог сета рачуноводствених стандарда у циљу унапређења упоредивости финансијског извештавања, а њихове даље активности треба да буду усмерене ка преиспитивању и усавршавању постојећег модела финансијског извештавања, нарочито на подручју рачуноводства фер вредности, и изградњи високо квалитетних стандарда којима ће се значајно унапредити квалитет извештавања. Осим тога, нужно је и ојачавање инфраструктуре која ће на адекватан начин подржати примену фер вредности у финансијском извештавању; потребно је радити на унапређењу програма едукације и

континуираног усавршавања као и подстицању етичког понашања свих учесника у систему финансијског извештавања, што у целини треба да омогући приближавање рачуноводственом идеалу – истинитом и поштеном финансијском извештавању.

ЛИТЕРАТУРА

1. Accounting Principles Board, (1979), *Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises*, APB Statement No. 4, AICPA, October.
2. Agostini, M., Favero, G., (2013), *Accounting Fraud, Business Failure and Creative Auditing: A Micro-analysis of the Strange Case of Sunbeam Corp.*; Working Paper Series, Universita Ca Foscari Venezia, March.
3. Alexander, D., Nobes, C., (2004), *Financial Accounting – An International Introduction*, Prentice Hall, Harlow, England.
4. Alexander, D., Britton, A., Jorissen, A., (2009), *International Financial Reporting and Analysis*, CENGAGE Learning EMEA, UK.
5. American Accounting Association Committee Report, (1965a), “*The Entity Concept*“, The Accounting Review, April.
6. American Accounting Association Committee Report, (1965b), “*The Matching Concept*“, The Accounting Review, AAA, April.
7. American Accounting Association Committee Report, (1965c), “*The Realization Concept*“, The Accounting Review, AAA, April.
8. American Accounting Association Financial Accounting Standards Committee, (2000), “*Response to the FASB Preliminary Views: Reporting Financial Instruments and Certain Related Assets and Liabilities at Fair Value*“, Accounting Horizons, December.
9. American Institute of Certified Public Accountants, (1972), *Report of the Study on Establishment of Accounting Principles*, AICPA, New York.
10. Barlevy, G., (2007), “*Economic Theory and Asset Bubbles*“, Economic Perspectives.
11. Barth, M.; (2004), *Fair Values and Financial Statement Volatility*, in the Market Discipline Across Countries and Industries, ed. by Claudio Borio, William Curt Hunter, George G. Kaufman, and Kostas Tsatsaronis, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
12. Baxter, T.W., (1975), *Accounting Values and Inflation*, McGraw-Hill Book Company (U.K.) Limited, London.
13. Belkaoui, R.A., (1992), *Accounting Theory*, Academic Press, New York.
14. Bernheim, Y., Walsch, E., (1997), *The Essentials of US GAAP*, Mazars & Guerard
15. Bernstein, A.L., (1967), “*The Concept of Materiality*“, The Accounting Review, AAA, January.
16. Bignon, V., Biondi, Y., Ragot, X., (2004), *An Economic Analysis of Fair Value: The Evolution of Accounting Principle in European Legislation*, Cournot Centre for Economic Studies, March, http://www.centrecournot.org/?ypfb_dl=5
17. Biondi, Y., (2011), “*The Pure Logic of Accounting: A Critique of the Fair Value Revolution*“, Accounting, Economics and Law, 1 (1), Article 7.
18. Blaug, R., Lekhi, R. (2009), *Accounting for intangibles: Financial reporting and Value creation in the knowledge economy*, The Work Foundation, London, August.
19. Boiley, G.T. and Wild, K., (1998), *International Accounting Standards, A Guide to Preparing Accounts*, ICAEW, London.

20. Bostwick, E.D.; Fahnestock, R.T. (2011), "*Fair Value Accounting and the Conceptual Framework*", ASBBS Annual Conference, Las Vegas, February.
21. Божић, P., (2009), „Фер вредност у условима глобалне финансијске кризе“, Зборник радова, 13. Конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица.
22. Bragg, S.M., (2004), *GAAP – Implementation Guide*, John Wiley and Sons, Inc., USA.
23. Bray, S.F., (1966), *Accounting Postulates and Principles*, Modern Accounting Theory, Morton Backer, Prentice Hall Inc., New Jersey.
24. Bragg, S.M., (2005), *Inventory Accounting*, John Wiley and Sons, Inc., USA.
25. Bränström, D., Giuliani, M., (2009), "*Intellectual Capital Valuation and IFRS 3: A New Disclosure Opportunity*", The Electronic Journal of Knowledge Management, Volume 7, Issue 1.
26. Brown, P., and Howieson, B. (1998), "*Capital Markets Research and Accounting Standard Setting*", Accounting and Finance 38.
27. Carmichael, D.R., (1998), "*Software Revenue Recognition*", The CPA Journal.
28. The World Bank, (2011), *Corporate Sector Accounting and Auditing in the Acquis Communitaire*, Centre for Financial Reporting Reform, Austria.
29. Chambers, J.R., (1978), "*Accounting Principles or Accounting Policies*", The Journal of Accountancy, AICPA, November.
30. Chasteen, L.G., Flaherty, R.E. and O'Connor, M.C., (1995), *Intermediate Accounting*, McGraw-Hill, Inc., New York.
31. Colasse, B., Standish, P. (1998), "*De la reforme 1996-1998 du dispositif français de normalisation comptable*", Comptabilité, contrôle, audit, Septembre.
32. Collette, C., Richard, J. (2000), *Comptabilité générale, Les systèmes comptables français et anglo-saxons*, Dunod, Paris.
33. *Comparison between U.S. GAAP and International Financial Reporting Standards*, (2007), Grant Thornton LLP.
34. Cronje, C.J., Moolman, S. (2012), "*Intellectual Capital Measurement, Recognition and Reporting*", University of South Africa, September.
35. Cushing, B., (1977), "*On the Possibility of Optimal Accounting Principles*", The Accounting Review, vol. L1, No. 2, AAA, April.
36. Defliese, L.P., (1965), "*A Practitioner's View of the Realization Concept*", The Accounting Review, AAA, July.
37. Delaney, P.R., Epstein, B.J., Nach, R., Budak, S.W., (2003), *GAAP – Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles*, John Wiley and Sons, Inc., USA.
38. Elliot, B. and Elliot, J., (2006), *Financial Accounting and Reporting*, Prentice Hall, New York.
39. Emerson, D.J., Karim, K.E., Ruthledge, R.W., (2010), "*Fair Value Accounting: A Historical Review of the Most Controversial Accounting Issue in Decades*", Journal of Business & Economics Research No. 2, Vol. 8, April.
40. Epstein, B.J., Abbas, A.M., (2001), *IAS – Interpretation and Applications*, John Wiley and Sons, Inc., New York.
41. Epstein, B.J., Mirza, A.A., (2005), *Interpretation and Application of International Accounting and Financial Reporting Standards*, John Wiley and Sons, Inc.

42. Epstein, B.J., Jermakowicz, E.K., (2009), *IFRS – Interpretation and Application of International Financial Reporting Standards*, John Wiley and Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
43. Ernst & Young, (2005), “*How Fair is Fair Value?*“, London, U.K., May.
44. Ernst & Young, (2011), *IFRS 13 Fair Value Measurement – 21st Century Real Estate Values: Implications for the Real Estate and Construction Industries*.
45. European Commission, (2006), *Reporting Intellectual Capital to Augment Research, Development and Innovation in SMEs*, Report to the Commission of the High Level Expert Group on RICARDIS, June.
46. Financial Accounting Standards Board, (1991), *Disclosures about Fair Value of Financial Instruments*, Statement of Financial Accounting Standards No. 107, Norwalk.
47. Financial Accounting Standards Board, (2007), *The Fair Value Option for Financial Assets and Financial Liabilities – Including an amendment of FASB Statement No. 115*, Statement of Financial Accounting Standards No. 159, Norwalk.
48. Fincham, R., Roslender, R., (2003), *The Management of Intellectual Capital and its Implications for Business Reporting*, The Institute of Chartered Accountants of Scotland, Edinburgh.
49. Flegm, E.H., (2005), “*On Solving the Problem, not Being it*“, The CPA Journal 75 (2).
50. Fremgen, M.J., (1968), “*The Going Concern Assumption: A Critical Appraisal*“, The Accounting Review, AAA, October.
51. Gerstner, P., (1933), *Анализа биланса*, Пробрана дела, Привредна књижевност, Београд.
52. Givens, R.H., (1966), “*Basic Accounting Postulates*“, The Accounting Review, AAA, July.
53. Gray, S. (1988), “*Towards a theory of cultural influence on the development of accounting systems internationally*“, Abacus, March.
54. Grady, P., (1965a), *Inventory of Generally Accepted Accounting Principles for Business Enterprises*, Accounting Research Study No. 7, AICPA, New York.
55. Grady, P., (1965b), “*Inventory of Generally Accepted Accounting Principles in the USA*“, The Accounting Review, AAA, January.
56. Guenter, A.D., (2005), *Financial Reporting and Analyses*. McGraw-Hill, Irwin.
57. Guthrie, J., Petty, R., Ferrier, F., Wells, R., (1999), “*There is no Accounting for Intellectual Capital in Australia: A review of annual reporting practices and the internal measurement of intangibles*“, OECD Symposium on Measuring and Reporting of Intellectual Capital, Amsterdam, August.
58. Hagerman, R., Keller, T., Petersen, R., (1973), “*Accounting Research and Accounting Principles*“, The Journal of Accountancy, AICPA, March.
59. Haskins, M.E, Ferris, K.R., Selling, T.I., (1996), *International Financial Reporting and Analysis*, Irwin, USA.
60. Hassett, K.A., Shapiro, R.J., (2011), *What Ideas are Worth: The Value of Intellectual Capital and Intangible Assets in the American Economy*, Sonecon.
61. Hegarty, J., Gielen, F., Barrows, A., (2004), *Implementation of International Accounting and Auditing Standards: Lessons Learned from the World Bank’s Accounting and Auditing ROSC Program*.

62. Hendriksen, S.E, (1977), *Accounting Theory*, Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Illinois.
63. Hilaire, J., (1986), *Introduction historique au droit commercial*, PUF, Paris.
64. Hofstede, G., (1984), *Cultures Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage Publications, Beverly Hills, CA.
65. Horngren, T.C. and Sundem, C.G, (1990), *Introduction to Financial Accounting*, Prentice Hall International, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
66. Horngren, T.C., (1965), "How Should We Interpret the Realization Concept?", *The Accounting Review*, April.
67. Hylton, D., (1965), "On Matching Revenue with Expense", *The Accounting Review*, AAA, October.
68. IASB, (2008a), *Measuring and Disclosing the Fair Value of Financial Instruments in Markets that are no longer active*, IASB Expert Advisory Panel, October.
69. IASB, (2008b), *Reclassification of Financial Assets*, Amendments to IAS 39 and IFRS 7, October.
70. IASB, (2010), *Financial Instruments (IFRS 9)*, IFRS Foundation, October.
71. IASB, (2011a), *IFRS 13 Fair Value Measurement*, May.
72. IASB, (2011b), *Illustrative Examples on IFRS 13 Fair Value Measurement*, May.
73. IMF, (2009), "Global Financial Stability Report, Responding to the Financial Crisis and Measuring Systemic Risk", *World Economic and Financial Surveys*, April.
74. *International Accounting Standards – Explained*, (2001), John Wiley and Sons, Ltd., New York.
75. Иванишевић, М. (2011), „Инвестиционе одлуке у условима рационарања капитала“, 15. конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, септембар.
76. Иванишевић, М. (2010), *Пословне финансије*, ЦИД – Економски факултет, Београд.
77. Institute of Chartered Accountants in England and Wales, (2003), *New Reporting Models for Business*.
78. IVSC (2009), *Међународни стандарди вредновања*, превод – Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске и ФИНРАР.
79. Jensen, R., (2007) *Fair Value Accounting in the USA*, in *The Routhledge Companion to Fair Value and Financial Reporting* (ed. Walton, P.), Routhledge.
80. Kabrak, C., (2002), *Notes on the Equity Revolution and Accounting Systems: A Comparison of Germany and the United States*, European School of Management, Paris, January.
81. Kaplan, R.S., Norton, D.P., (1996), "Using the balanced scorecard as a strategic management system", *Harvard Business Review*, Vol. 74 (1).
82. Kircher, P., (1965), "Coding Accounting Principles", *The Accounting Review*, AAA, October.
83. KPMG, (2011), "First Impressions: Fair Value Measurement", June.
84. Larsen, E.J., (2006), *Modern Advanced Accounting*, McGraw-Hill, Inc., New York.
85. Laux, C., Leuz, C., (2009), "The Crisis of Fair Value Accounting: Making Sense of the recent Debate", Forthcoming in *Accounting, Organizations and Society*, www.srrs.com

86. Laux, C., (2012), *“Financial Instruments, Financial Reporting and Financial Stability”*, Accounting and Business Research, 42 (3).
87. Lee, T., (1996), *Income and Value Measurement*, International Thomson Business Press, London.
88. Lefebvre, R., Simonova, E., Scarlat, M., (2009), *“Fair Value Accounting: The Road to Be Most Travelled”*, CGAAO, December.
89. Levine, M. H., Siegel, J.G. And Fitzsimmons, A.P., (1999), *“Software Revenue Recognition”*, The CPA Journal.
90. Lewis, R., Pendrill, D., (2004), *Advanced Financial Accounting*, Prentice Hall, Harlow, England.
91. Малинић, Д., (2007), *Политика добити корпоративног предузећа*, Центар за издавачку делатност, Економски факултет, Београд.
92. Малинић, Д., (2008), *„Финансијско извештавање као детрминанта квалитета корпоративног управљања“*, Зборник радова – 39. симпозијум, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор.
93. Малинић, Д., (2008а), *“Creative Financial Reporting as a Source of Information Risks”*, Економика предузећа, Савез економиста Србије, септембар-октобар.
94. Малинић, Д., (2009а), *„Импликације примене фер вредности на финансијске извештаје у условима финансијске кризе“*, 13. Конгрес, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, октобар.
95. Малинић, Д., (2009б), *„Рачуноводство фер вредности и волатилност финансијских извештаја у условима финансијске кризе“*, Економика предузећа, Савез економиста Србије, септембар – октобар.
96. Малинић, Д., (2011), *„Етичка димензија квалитета финансијског извештавања“*, Економика предузећа, Савез економиста Србије, март – април.
97. Мартић, С., (1996), *Упоредни рачуноводствени системи*, Изабрани текстови, Економски факултет, Београд.
98. Mard, M.J., Hitchner, J.R., Hyden, S.D., (2007), *Valuation for Financial Reporting*, John Wiley & Sons, Inc.
99. Mattessich, R., Küpper, H. U., (2003), *“Accounting Research in the German Language Area – First Half of the 20th Century”*, Review of Accounting and Finance, Vol. 2, Iss. 3.
100. Mautz, K.R., (1965), *“The Place of Postulates in Accounting”*, The Journal of Accountancy, AAA, January.
101. May, O.G., (1948), *“Postulates of Income Accounting”*, The Journal of Accountancy, AICPA, August.
102. May, O.G., (1958), *“Generally Accepted Accounting Principles”*, The Journal of Accountancy, AICPA, January.
103. Милојевић, Д., (2000), *Ревизори у знаку Јустиције*, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд.
104. Милојевић, Д., (2006), *Ревизија финансијских извештаја*, Факултет за трговину и банкарство и Београдска банкарска академија.
105. Милојевић, Д., (2012), *Хрестоматија независне ревизије*, Београдска пословна школа, Београд.
106. Mizik, N., Nissim, D., (2011), *Accounting for Marketing Activities: Implications for Marketing Research and Practice*, Columbia Business School, New York, May.

107. Moolman, S., (2011), *Intellectual Capital: Measurement, Recognition and Reporting*, University of South Africa, Pretoria.
108. Moonitz, M., (1962), *The Basic Postulates of Accounting*, Accounting Research Study No. 1, AICPA, New York.
109. Moonitz, M., (1970), "Three Contributions to the Development of Accounting Principles Prior to 1930", *Journal of Accounting Research*, Spring.
110. Moxter, A. (1984), *Bilanzlehre, Band I, Einführung in die Bilanztheorie*, Dritte Auflage, Gabler Verlag.
111. Неговановић, М., (2008), „Проблеми у примени МСФИ у ЕУ“, Рачуноводство, ревизија и финансије бр. 5, Загреб.
112. Неговановић, М., (2011), *Процењивање по фер вредности*, Привредни саветник бр. 23, новембар.
113. Nissin, D., Penman, S., (2008), *Principles for the Application of Fair Value Accounting*, Center for Excellence in Accounting and Security Analysis, White Paper No. 2, April.
114. Nobes, C. and Parker, R., (2004), *Comparative International Accounting*, Prentice Hall, Harlow, England.
115. Nobes, C.W., (1999), *International Accounting and Comparative Financial Reporting*, Edward Elgar, Cheltenham, UK.
116. Pagel, R., Haleprin, M., (1999), *International Business Information: How to Find it, How to Use it*, The Gryx Press.
117. Пантелић, М., (1997), *Рачуноводствене институције и начела у англосаксонским земљама*, магистарска теза, Економски факултет, Београд.
118. Пантелић, М.; Тодоровић, М., (2010), „Финансијско извештавање банака: може ли бити узрочник финансијске кризе и како га уредити након ње“, Економика предузећа, Савез економиста Србије, март-април.
119. Parker, R.H. and Nobes, C.W., (1996), *An International View of True and Fair Accounting*, International Thomson Business Press, London.
120. Paton, W.A., (1946), "Cost and Value in Accounting", *Journal of Accountancy* AICPA, March.
121. Penman, S.H., Zhong X.J. (2002), "Accounting conservatism, the quality of earnings and stock returns", *The Accounting Review*, 77 (2), April.
122. Penman, S.H., (2006), *Financial Reporting Quality: Is Fair Value a Plus or a Minus?*, Graduate School of Business, Columbia University, December.
123. Penman, S.H., (2010), *Financial Statement Analysis and Security Valuation*, McGraw-Hill, New York.
124. Plantin, G., Sapra, H., Shin, H.S., (2008), "Fair Value Accounting and Financial Stability", *Financial Stability Review* No. 12, Banque de France, October.
125. Pratt, J., (1987), "The Economics of External Reporting: Three Frameworks for the Classroom", *Journal of Accounting Education*, England.
126. Радовановић, Р., (1999), *Биланси предузећа и банака*, Београдско машинско-графичко предузеће, Београд.
127. Ранковић, Ј., (1966), *Проблеми реалности биланса*, Завод за савремену организацију пословања, Београд.
128. Ранковић, Ј., (1982), *Теорија биланса*, Економски факултет, Београд.
129. Ранковић, Ј., (1989), „Методe уважавања инфлације у финансијским извештајима“, Економика предузећа, 7-8.

130. Ранковић, Ј. (2002), *Поводом иновирања Закона о рачуноводству*, Привредни саветник бр. 21.
131. Ранковић, Ј., (2004), *Претпоставке за разумевање садржине и примену Међународних рачуноводствених стандарда*, Информатор бр. 10, ЦЕКОС ИН.
132. Ранковић, Ј., (2010), *Теорија биланса*, ЦИД – Економски факултет, Београд.
133. Републички завод за статистику РС, (2010), XLVII, радни документ бр. 77.
134. Службени гласник РС, (2010), *Решење о утврђивању превода основних текстова Међународних рачуноводствених стандарда односно Међународних стандарда финансијског извештавања*, бр. 77, октобар.
135. Richard, J., (2003), *Fair Value: towards a third stage of the French accounting capitalism?*, CEREG, Université de Paris – Dauphine, novembre.
136. Rosenfield, P., (1975), *“General Purchasing Power (GPP) Accounting – Relevance and Interpretability”*, Journal of Accountancy, AICPA, August.
137. Rummel, N., (2008), *Fair-Value Rules get more Blame for Crunch*, www.financialweek.com, March.
138. Ryan, S.G., (2007), *Financial Instruments and Institutions: Accounting and Disclosure Rules*, John Wiley and Sons.
139. Ryan, S.G., (2008), *Fair Value Accounting: Understanding the Issues Raised by the Credit Crunch*, New York University, July, White Paper.
140. Савез рачуновођа и ревизора Србије, (2001), *Примена Међународних рачуноводствених стандарда и Стандарда ревизије*, Златибор.
141. Савез рачуновођа и ревизора Србије, (2003), *Професионална регулатива у рачуноводству*, Београд.
142. Савез рачуновођа и ревизора Србије, (2011), *„Актуелна професионална регулатива финансијског извештавања“*, Рачуноводство, новембар.
143. Schipper, K. (2005), *“International Accounting Standards in Europe: Implications for International Convergence”*, European Accounting Review, 14 (1).
144. Schroeder, G.R., Clark, W.M., Cathey, M.J., (2005), *Financial Theory and Analysis: Text Readings and Cases*, Wiley.
145. Schwab, H., (2007), *„Bilančna kozmetika i prepoznavanje lažnih uspjeha“*, Računovodstvo, revizija i financije, br. 8, Zagreb, kolovoz.
146. Scott, I.E., (2009), *Fair Value Accounting: Friend or Foe?*, Harvard Law School, April.
147. Securities and Exchange Commission, (2008), *Report and Recommendations Pursuant to Section 133 of the Emergency Economic Stabilization Act of 2008: Study on Mark-to market Accounting*, Staff of the U.S. SEC.
148. Seicht, G. (1982), *Bilanztheorien*, Wien/Würzburg.
149. Shaffer, S., (2010), *Fair Value Accounting: Villain or Innocent Victim – Exploring the Links between Fair Value Accounting, Bank Regulatory Capital and the Recent Financial Crisis*, Federal Reserve Bank of Boston, Quantitative Analysis Unit, Working Paper.
150. Shaffer, S., (2011), *Evaluating the Impact of Fair Value Accounting on Financial Institutions: Implications for Accounting Standards Setting and Bank Supervision*, Federal Reserve Bank of Boston, Working Paper No. QAU 12-01.
151. Simmons, J., (1967), *“A Concept of Comparability in Financial Reporting”*, The Accounting Review, AAA, October.

152. Sinha, A., (2011), *Financial Reporting in the Context of Financial Stability – A Regulator’s View on some Accounting Issues*, The Institute of Chartered Accountants of India (ICAI) Muscat, Sultanate of Oman, December.
153. Solomons, D., (1961), “*Economic and Accounting Concepts of Income*“, The Accounting Review, July.
154. Solomons, D., (1978), “*The Politicization of Accounting – The Impact of Politics on Accounting Standards*“, The Journal of Accountancy, AICPA, November.
155. Спасић, Д., (2009), „*Одржање капитала и тест солвентности – механизми заштите инвеститора и поверилаца од настанка кризе у пословању*“, Зборник радова – 13. Конгрес, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица, октобар.
156. Sprouse, T.R., (1964), “*The ‘Radically Different’ Principles of Accounting Research Study No. 3*“, The Journal of Accountancy, AICPA, May.
157. Sprouse, T.R., (1965), “*Observations Concerning the Realization Concep*“, The Accounting Review, AAA, July.
158. Staubus, G.J., (1985), “*An Induced Theory of Accounting Measurement*“, The Accounting Review, Vol. LX, No. 1, January.
159. Sterling, R.R., (1968), “*The Going Concern: An Examination*“, The Accounting Review, AAA, July.
160. Стевановић, Н., (2011), „*Финансијско-извештајна одговорност у контексту ЕУ, међународног и новог домаћег регулаторног оквира*“, Економика предузећа, Савез економиста Србије, септембар – октобар
161. Stevenson, S., von Bergen, C.W., (2009), “*The Human Side of IFRS*“, The CPA Journal, vol. LXXIX/No. 6, June.
162. Стојиљковић, М., (2010), “*Fair Value Accounting – The Beginning of the End*“, Economics and Organization No. 2, Vol. 7.
163. Stölzel, T., (2007), „*Завршни рачуни одока*“, Рачуноводство, ревизија и финансије бр. 9, Загреб.
164. Тодоровић, М., (2005), *Финансијски инструменти – рачуноводствени обухват у складу са МРС, ЦЕКОС ИН, Информатор бр. 3, јануар.*
165. Тодоровић, М., (2010), *Пословно и финансијско реструктурирање предузећа, ЦИД – Економски факултет, Београд.*
166. Тодоровић, М., (2011), „*Психологија и финансијски менаџмент: бихејвиоралне финансије*“, Економика предузећа, Савез економиста Србије, септембар-октобар.
167. Trussel, J.M.; Rose, L.C., (2009), “*Fair Value Accounting and the Current Financial Crisis*“, The CPA Journal, Vol. LXXIX/No. 6, June.
168. Шкарић-Јовановић, К., (1998), „*Билансни, књиговодствени и порески аспект резервисања*“, Књиговодство II, Савез рачуновођа и ревизора Србије, фебруар.
169. Шкарић-Јовановић, К., (2005), „*Презентација, класификација и признавање финансијских инструмената*“, ФИНРАР 1-2.
170. Шкарић-Јовановић, К., (2009), „*Финансијска криза повод за преиспитивање основа вредновања у финансијским извештајима*“, Зборник радова – 40. Симпозијум, Савез рачуновођа и ревизора Србије, мај.
171. Шкарић-Јовановић, К., (2010), „*Одржавање капитала при примени концепта фер вредности*“, Зборник радова – 14. Конгрес, Савез рачуновођа и ревизора републике Српске, Бања Врућица, септембар.

172. Шкарић-Јовановић, К., (2011а), „Концептуални оквир МСФИ (ревизија циљева финансијског извештавања и квалитативних карактеристика финансијских извештаја)“, ФИНРАР 2, Бања Лука.
173. Шкарић-Јовановић, К. (2011б), „Извештај о пословању предузећа“, 6. симпозијум о корпоративном управљању, Бања Врућица.
174. Шкарић-Јовановић, К. (2012), „Импликације примене фер вредности на исказну моћ извештаја о резултату“, Зборник радова – 43. Симпозијум, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Златибор, мај
175. Шкарић-Јовановић, К. (2012а), „Ревалоризација некретнина, постројења и опреме – користи и изазови“, 7. међународни симпозијум о корпоративном управљању, ФИНРАР, Бања Врућица.
176. Veron, N., (2008), “Fair Value Accounting is the wrong Scatgoat for this Crisis“, European Accounting Review 5.
177. Weetman, P., (1996), *Financial & Management Accounting*, Pitman Publishing, London.
178. Whittington, G., (2007), *Fair Value and the IASB/FASB Conceptual Framework Project: An Alternative View*, Centre for Financial Analysis and Policy, University of Cambridge, UK.
179. Wüstemann, J., Kierzek, S., (2007), *Feeling Gaps: Why Consistency of Accounting Standards Matters – Normative Evidence from the U.S. and Germany as related to IFRS*, University of Mannheim, Working Paper, May.
180. *Закон о рачуноводству*, (1996), Службени лист СРЈ, бр. 46.
181. *Закон о рачуноводству и ревизији*, (2002), Службени лист РС, бр. 71.
182. *Закон о рачуноводству и ревизији*, (2006), Службени гласник РС, бр. 46.
183. *Закон о рачуноводству и ревизији*, (2009), Службени гласник РС, бр. 111.
184. *Закон о рачуноводству*, (2013), Службени гласник РС, бр. 62.
185. Zack, G.M., (2009), *Fair Value Accounting Fraud*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
186. Zeff, S.A., Dharan, B.G., (1997), *Readings & Notes on Financial Accounting*, The McGraw-Hill Companies, Inc., New York.

ПРИЛОГ 1

АНКЕТА

Анкета се врши у циљу истраживања импликација рачуноводства фер вредности на финансијске извештаје у Србији. Анкету попуњава шеф рачуноводства предузећа. Молимо да, у зависности од начина формулације питања, одговорите уписивањем износа, заокруживањем или штриклирањем питања.

ОПШТИ ПОДАЦИ О ПРЕДУЗЕЋУ И ЛИЦУ КОЈЕ ПОПУЊАВА АНКЕТУ

<i>Укупна вредност средстава 31. 12. 2010.</i>	<i>Број запослених 31. 12. 2010.</i>	<i>Годишњи приходи од продаје за 2010.</i>	<i>Коју стручну спрему има шеф рачуноводства</i>
a) мање од 200 хиљ. ЕУР	a) мање од 50	a) мање од 200 хиљ. ЕУР	a) средњу школу
b) 200 хиљ. – 1 мил. ЕУР	b) 50 – 250	b) 200 хиљ. – 2,5 мил. ЕУР	b) вишу школу
c) 1 мил. – 5 мил. ЕУР	c) 250 – 1000	c) 2,5 мил. – 10 мил. ЕУР	c) високу – дипломирани економиста
d) више од 5 мил. ЕУР	d) више од 1000	d) више од 10 мил. ЕУР	d) високу – нека друга професија e) мастер/магистар f) доктор наука

РАЧУНОВОДСТВО ФЕР ВРЕДНОСТИ

Молимо Вас да унесете у колоне износе позиција које се воде по фер вредности, износе по историјском трошку (набавна вредност односно цена коштања), и које су технике (приступи) вредновања коришћене при процени фер вредности. Код техника вредновања одговорите заокруживањем: а) тржишни приступ, б) приносни приступ и с) трошковни приступ (амортизовани трошак).

Група рачуна/рачун	Износ по фер вредности	Износ по историјском трошку	Технике (приступи) вредновања
236			a , b , c
038			a , b , c
021			a , b , c
025			a , b , c
020			a , b , c
022			a , b , c
023			a , b , c
026			a , b , c
027			a , b , c
029			a , b , c
024			a , b , c
030			a , b , c
031			a , b , c
032			a , b , c
Група рн. 01			a , b , c
Укупна актива			

Молимо одговорите заокруживањем:

- Ко врши процену фер вредности:
 1. Лице из Вашег предузећа
 2. Професионално квалификовани процењивач
- Уколико процену фер вредности врши професионално квалификовани процењивач, да ли је то:
 3. Предузеће за ревизију
 4. Судски вештак
 5. Агенција која се бави проценом

Молимо одговорите заокруживањем:

Ранг оцена:

- 2 = није важно
- 1 = скоро неважно
- 0 = средње важно (ни важно ни неважно)
- 1 = доста важно
- 2 = изузетно важно

Који од наведених разлога имају значајан утицај на употребу фер вредности у финансијском извештавању?	Оцена				
	-2	-1	0	1	2
Даје информације од највеће вредности за већину инвеститора	-2	-1	0	1	2
Финансијски извештаји су релевантнији јер одражавају економску суштину	-2	-1	0	1	2
Обезбеђује се боља слика (савременија) имовинског и финансијског положаја предузећа	-2	-1	0	1	2

Који су разлози који имају значајан утицај на одлуку да се у финансијском извештавању не употребљава фер вредност (нпр. зашто не треба Некретнине, постројења и опрему водити по фер вредности)?	Оцена				
	-2	-1	0	1	2
У ЕУ се такође не практикује процена НПО по фер вредности (само 3% предузећа НПО процењују по фер вредности)	-2	-1	0	1	2
Већи су расходи по основу амортизације и мањи добитак у билансу успеха	-2	-1	0	1	2
Не признаје се за потребе састављања пореског биланса (не може се повећати износ пореске амортизације и платити мањи износ пореза на добит)	-2	-1	0	1	2
Поступак је скуп (велики трошкови на име процене фер вредности)	-2	-1	0	1	2
Фер вредност може бити инструмент преваре	-2	-1	0	1	2
Фер вредност може бити инструмент „штимовања“ резултата (због нарушавања принципа опрезности и реализације)	-2	-1	0	1	2
Примена је јако комплексна	-2	-1	0	1	2
Повећава се ризик од грешака и неправилности у утврђивању фер вредности (смањена поузданост финансијских извештаја)	-2	-1	0	1	2

Молимо одговорите заокруживањем:

Која је учесталост процене Некретнина, постројења и опреме по фер вредности?

1. Једном годишње
2. На сваке две године
3. На сваких 3 до 5 година

Молимо Вас да штриклирањем (√ = да) одговорите на следећа питања:

	(√ = да)
Да ли у Вашем предузећу постоји посвећеност сталној обуци за све запослене који учествују у применама рачуноводства фер вредности, како би се обезбедио висок ниво техничке компетентности?	
Да ли су правилно подељене одговорности за идентификовање и процену ризика које обухвата рачуноводство фер вредности?	
Да ли су идентификовани и процењени спољни чиниоци који имају утицај на мерење по фер вредности (пад котираних цена са релевантних тржишта, појава нових конкурената, нових производа конкурената, као и промена технологије)?	
Да ли су раздвојене дужности, као што је раздвајање функција које обухватају утврђивање фер вредности, књижење прилагођавања фер вредности и прегледање финансијских извештаја?	
Да ли се анализирају изабране методе (технике вредновања) које се користе у одређивању фер вредности, као и примена тих метода?	
Да ли је потврђена независност ангажованих стручњака за вредновање?	
Да ли су Управном одбору и Одбору за ревизију адекватно обелодањени и објашњени сви проблеми, као и поступци, у одређивању фер вредности?	
Да ли постоје одговарајући нивои интеракције између менаџмента, запослених и процењивача у вези са проблемима утврђивања фер вредности?	
Да ли се врше периодична испитивања (истраживања) финансијских извештаја од стране интерне контроле у области примене рачуноводства фер вредности?	

Хвала на сарадњи!!!

БИОГРАФИЈА

Марија Пантелић рођена је 15. фебруара 1966. године у Београду. Основну и средњу економску школу завршила је у Београду са одличним успехом. На Економском факултету у Београду дипломирала је 1989. године са просечном оценом 8,80, на дипломском испиту 10. Последипломске студије завршила је на Економском факултету у Београду на смеру Финансијско-рачуноводствена анализа, положила испите са просечном оценом 10 и магистрала 1997. године.

Од 1990. године ради на Економском факултету у Београду. Изводи вежбе на предметима Теорија и политика биланса и Биланси предузећа и банака. Предавала је на Вишој пословној школи у Београду, предмет Анализа пословања и на Војно-техничкој академији Теорију и анализу биланса.

На Економском факултету у Београду била је члан Комисије за финансије Научног друштва економиста Србије, сарадник је Научног друштва економиста Србије и председница Комисије за ревизију Економског факултета у Београду.

Била је члан Управног одбора Привредне банке Панчево од 2006. до 2010. године и члан Управног одбора Комерцијалне банке Београд од 2010. до 2014. године. Заменик је председника Комисије за финансијска питања, инвестиције и непокретну имовину Црвеног крста Србије.

У току свог досадашњег бављења научно-истраживачким радом кандидат мр Марија Пантелић објављивала је стручне радове првенствено из области рачуноводства и финансијског извештавања, учествовала на домаћим и међународним конференцијама, као и у изради научних пројеката Министарства за науку и технологију Републике Србије, више консултантских, комерцијалних пројеката, пројеката обуке (TARKETT, ЕПС, АПР, Raiffeisen банка и сл.) и међународног TEMPUS пројекта.

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Потписана Марија В. Пантелић

број индекса _____

Изјављујем

Да је докторска дисертација под насловом „Изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршила ауторска права и користила интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 9.03.2015.

Марија Пантелић

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора: Марија В. Пантелић

број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада: Изградња савремених принципа процењивања у
функцији временског повезивања прихода и расхода

Ментор: проф. др Дејан Малинић

Потписана Марија В. Пантелић

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предала за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду. Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада. Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 9. 03. 2015.

Марија Пантелић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Изградња савремених принципа процењивања у функцији временског повезивања прихода и расхода“, која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предала сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном титлу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучила.

1. Ауторство
2. Ауторство – некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – без прераде
5. Ауторство – делити под истим условима.

Потпис докторанда

У Београду, 9. 03. 2015.

Марија Таџићелић